

AD SALUTEM CIVIUM INVENTAS ESSE LEGES

Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára

**AD SALUTEM CIVIUM
INVENTAS ESSE LEGES**

*Tisztelgő kötet Vékás Lajos
80. születésnapjára*

Szerkesztette: VERESS EMŐD

Forum Iuris Könyvkiadó
Kolozsvár, 2019

A tisztelegő kötetet a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem megbízásából és támogatásával kiadja a Forum Iuris Könyvkiadó Kolozsvárott.

Borítófotó: Fortepan/Lissák Tivadar

Első magyar nyelvű kiadás: 2019

© Forum Iuris 2019

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Ad salutem civium inventas esse leges : tisztelegő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára /

szerkesztette: Veress Emőd. - Cluj-Napoca : Forum Iuris, 2019

Conține bibliografie

ISBN 978-606-9061-15-2

I. Veress, Emőd (ed.)

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő	7
Fegyveresi Zsolt A közgyűlési határozatok bírósági kontrollja a magyar és román társasági jogban.....	11
Kokoly Zsolt A képmáshoz való jog tartalmi elemei a román polgári jogban és médiaszabályozásban.....	31
Kovács Bálint Beruházásvédelem – kihívás a nemzeti szuverenitással szemben	47
Menyhárd Attila Szüksége van-e a társadalomnak jogászokra?	61
Nótári Tamás A bírósági végrehajtás alapvonásai a klasszikus római jogban.....	73
Pál Előd A társasági vezető tisztségviselői jogviszony és a vezetői belső felelősség a Ptk. rendszerében	83
Székely János A magyarországi és romániai öröklési jog egyes intézményeinek átalakulása történeti és összehasonlító jogi perspektívából	101
Sztranyiczki Szilárd Jogi szilánkok a romániai Nemzeti Kataszteri és Ingatlan- nyilvántartási Program kapcsán.....	117
Vallasek Magdolna Márta Alkalmazott, munkás, dolgozó – gondolatok a munkavállaló jogi fogalmának változásairól a XX. század elejétől napjainkig, különös tekintettel a román munkajogra	127
Varga Attila Az alkotmányjog és a polgári jog viszonyának néhány kérdése	139
Veress Emőd Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben	157
Szerzők	173

Köszöntő

Vékás Lajos Kolozsváron született, ezért döntöttünk úgy, hogy a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem ünnepelő kötetet jelentet meg díszdoktorának tiszteletére. Azért is, mert Vékás professzor úr erdélyi kötődései messze túlmutatnak e születés tényén.

A Vékás család háromszéki eredetű. A Kolozsvárhoz történő erős kapcsolódás tulajdonképpen professzor úr nagyapjának, id. Vékás Lajosnak köszönhető, akinek születését még Háromszéken, Barátoson anyakönyvezték 1880-ban. Ünnepeztünk nagyapja, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium elvégzése után Kolozsváron szerzett jogtudományi oklevelet. Klasszikus bírói pályája a kolozsvári joggyakornoksággal kezdődött (1903), majd Beszterce, Dés és Petroszény érintésével 1911-től újra Kolozsvárhoz kapcsolódott: itt lett tanácsjegyző, 1913-tól járásbíró, 1915-től pedig törvényszéki bírónak nevezték ki. E bírói pályán a következő lépés 1940 decemberében történt, amikor id. Vékás Lajost a kolozsvári kir. ítélőtábla elnökének nevezték ki. A törvényszéki bírói kinevezése és az ítélőtáblai elnöksége közötti 25 év azonban nem volt egyszerű időszak: id. Vékás Lajos az első világháborúban az orosz fronton harcolt, Trianon után pedig igazságszolgáltatási pályája két évtizedre megszakadt. A professzor úr nagyapjának ez az életszakasza azonban mégis történelmi jelentőségű: mint a kolozsvári Minerva Részvénytársaság egyik alapítója és vezetője, mai szóhasználattal „menedzsere”, az erdélyi könyvkiadásnak és ami talán még fontosabb, a tankönyvkiadásnak nélkülözhetetlen, kulcsfontosságú szereplője volt. A Minervában betöltött vezető megbízatása mellett id. Vékás Lajos Kolozsváron az Országos Magyar Pártban is tisztséget vállalt. Egyetlen jellemző mozzanatot emelnék ki. Amikor 1938 januárjában rendőrségi közegek üzletről üzletre járva felszólították a kereskedőket, iparosokat, ügyvédeket, orvosokat, hogy kétnyelvű cégtáblájuk kizárólag román nyelvre történő átfestését kötelező jellegű nyilatkozatban vállalják, a polgármesterhez Bethlen György gróf, az Országos Magyar Párt elnöke és dr. Vékás Lajos, a Magyar Párt kolozsvári tagozatának elnöke ment el tisztázó beszélgetésre. A polgármesteri reakció tipikus és a történelem során később is minduntalan visszatért. A polgármester ugyanis „kijelentette, hogy az egész akcióról hivatalosan nincs tudomása. Hozzá semmiféle kormányintézkedés nem érkezett és ő a maga részéről ilyen intézkedést nem tett és senki részére felhatalmazást nem adott. Mindenesetre érdeklődni fog, ki adta ki a rendeletet...”

Nem sokkal ezután ünnepeztünk édesapjának, aki a családi hagyományt követve édesapja nevét viselte, a frissen házasodott fiatal jogásznak és tordai származású feleségének – 1939. november 25-én, a királyi diktatúra idején megszületett első gyerekük, ünnepeztünk: Vékás Lajos.

1940-ben, Észak-Erdély Magyarországhoz való visszatérését követően Vékás professzor nagyapját, ahogy már jeleztem, a táblabíróság elnökévé, édesapját pedig árvaszéki ülnökké nevezték ki.

A kolozsvári háborús gyerekkor azonban nem tartott sokáig. A magyar közigazgatás 1944-es őszi kivonulásával a Vékás család is költözni kényszerül. Professzor

KÖSZÖNTŐ

úr ekkor ötéves volt. A magyarországi integráció nem volt egyszerű: a szovjet típusú diktatúra körülményei között nagyapja, a volt ítélőtáblai elnök kétkezi munkásként dolgozott (például téglagyárban).

Vékás Lajos az iskolát már Magyarországon, Győrszentmártonban (Pannonhalma) és Sopronban végezte. A továbbtanulás kapcsán nyilván felmerült a jogász pálya, hiszen nagyapja és édesapja is jogászok volt, a jog így családi hagyománnyá vált. Ennek ellenére otthon egyáltalán nem ajánlották neki, hogy jogász legyen, nyilván mert a jog szerepe és célja a szovjet típusú diktatúra idején teljesen megváltozott. Vékás Lajosnak azt javasolták, hogy az Erdészeti Főiskolára felvételizzen, de ő mégis – „a szülői lebeszélés ellenére” a jogász pályát választotta. 1958 és 1963 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán volt joghallgató, 1964-ben avatták *sub auspiciis rei publicae popularis* kitüntetéssel doktorrá. Azóta az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogi karának oktatója, 1979-től egyetemi docens, 1984-től egyetemi tanár.

Vékás professzor úr volt a Polgári Jogi Tanszék vezetője, az egyetem rektorhelyettese, rendszerváltás utáni első rektora, 1990-től az MTA levelező, 1995-től rendes tagja, 1992-től öt éven keresztül a Collegium Budapest rektora, 2014-től a Magyar Tudományos Akadémia társadalomtudományi alelnöke.

Egyetemi oktatói pályájának egy része a szovjet típusú diktatúra ideje alatt alakulhatott. Vékás Lajos elmondta, hogy „tanári pálya valóban nagyon a szívemhez nőtt. Ebben fontos szerepe volt annak, hogy egy egyetemi tanár még a legrosszabb években is meglehetősen független volt. Soha senki nem mondta meg nekem, hogy mit és milyen szemléletben tanítsak. Lehet, hogy különböző jelentések készültek arról, hogy mit adok elő a katedrán, de ebből számomra, tudomásom szerint, negatív következmény nem származott. Tehát a tanárság egyfajta védőburok volt. A fiatalok, a hallgatók pedig szerintem minden korszakban fogékonyak a jogra és a kultúrára, ez egy nagyon nagy erény a fiatalságban, és lényegében ez teszi széppé a tanári pályát.”

Vékás Lajos szakterülete a polgári jog, a nemzetközi magánjog és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. Kiemelném néhány meghatározó jelentőségű kötetét: *A szerződési rendszer fejlődési csomópontjai* (1977), a több kiadásban megjelent, Mádl Ferencsel közösen írt *Nemzetközi magánjog és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga* vagy a *Nemzetközi adásvétel* (Sándor Tamással) című köteteket. Az új Polgári törvénykönyv nagykommentárjának szerkesztője és társszerzője. Legújabb kötete a szerződési jog általános részét dolgozza fel (2016).

Oktatói és kutatói pályája mellett kodifikátori tevékenysége is jelentős. Nevéhez fűződik a 2014-ben hatályba lépett új magyar Polgári törvénykönyv közel másfél évtizedig tartó, megtorpanásoktól és szakmai vitáktól sem mentes kodifikációs munkáinak vezetése. A folytonosságot hangsúlyozta a professzor úr, amikor kijelentette: „Egyes naiv elképzelések szerint, ha új polgári törvénykönyvet alkotnak, akkor minden új lesz. Ez nyilvánvalóan képtelenség, mert magát a társadalmi együttélést nem most kezdjük.” Viszont fontos megemlíteni, hogy Magyarországon korábban nem volt demokratikus körülmények között megalkotott polgári törvénykönyv, hiszen az osztrák Általános Polgári Törvénykönyvet az 1848–49-es szabadságharcot követő neoabszolutizmus elnyomó politikájának részeként, 1853-ban vezették be, és pontosan

ezért sokáig nem is alkalmazták (Erdély kivételével, ahol gyakorlatilag a második világháború végéig hatályban maradt), illetve az 1959. évi IV. törvény, a korábbi magyar Ptk. pedig a szovjet típusú diktatúra idején született. Az osztrák Ptk. és az 1959. évi Ptk. közötti időszakban két komoly, teljes tervezet is készült, mindegyik több szöveg-változattal, de ezek soha nem léptek hatályba. Tehát Magyarországon gyakorlatilag a hatályos Ptk., a 2013. évi V. törvény az első demokratikus körülmények között megalkotott, elfogadott és hatályba lépett kódex.

Professzor úr oktatói, kutatói, kodifikátori, választottbírói, tudományszervezői munkája mellett a határon túli magyar tudományosság és a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem ügyének, az erdélyi jogászképzésének igaz szívű támogatója. 2017-ben a Sapientia EMTE díszdoktori címmel tüntette ki.

Kívánunk neki Kolozsvárról – a 21. században feltámadt, amúgy nagyon régi magyar jogtudományi műhelyből – is boldog születésnapot, egészséget és munkakedvet, hogy ne csak hihetetlen energiával végzett feladatait folytassa, hanem új feladatokat is vállaljon és kezdeményezzen!

Dr. Veress Emőd

A közgyűlési határozatok bírósági kontrollja a magyar és román társasági jogban

1. A megtámadó jog mint alapvető szervezeti jog

A részvénytársaság törvényes működésének biztosítása a jogsértés jellegétől függően több jogintézményen keresztül valósulhat meg. Jelen tanulmánynak nem célja a törvényes működés minden biztosítékának a bemutatása és elemzése. A vizsgálat középpontjában a részvénytársaságok közgyűlési határozatainak bírósági kontrollja áll, ami a közgyűlés által hozott határozatok bíróság előtti megtámadását jelenti.¹ A közgyűlési határozatok megtámadhatóságának joga a társaság törvényes működését garantálja,² védelmet nyújt a részvényeseknek, biztosítja a közrend és törvényesség védelmét.³ A társaság részvényesei valós vagy vélt jogsértés esetén kezdeményezhetik a társaság közgyűlési határozatainak bírósági kontrollját. A közgyűlési határozatok érvényességéhez két alapvető feltétel szükséges: a határozatok egyrészt feleljenek meg a törvényes előírásoknak, másrészt pedig a társaság alapszabályában lefektetett rendelkezéseknek. Ez a két feltétel a többségi akaratnak a korlátja és a részvénytársaság létalapja.⁴ Így tehát, ha a közgyűlési határozat jogszabályba vagy alapszabályba ütközik, a részvényes keresetében kérheti a társasági határozat bírósági kontrollját. A keresetindításnak nem feltétele, hogy a közgyűlési határozat a részvénytársaságnak vagy a részvényesnek kárt okozzon, hanem elegendő, ha az törvény- vagy alapszabály-ellenes.⁵

Ezen jog a részvényes egyik nem vagyoni, szervezeti, individuális alapjoga, mely szorosan kapcsolódik a tagsági jogviszonyból eredő többi joghoz. A társaság alapszabálya a közgyűlési határozatok megtámadásának jogát érvényesen nem zárhatja ki, a részvényes pedig nem mondhat le erről az alapvető szervezeti jogáról. A közgyűlési határozatok bíróság előtti megtámadhatóságának joga a részvényes egyik védekező jogosítványa, mellyel a jogsértő határozatok hatályon kívül helyezését kérheti. Főszabály szerint a megtámadó jog minden részvényest megillet, aki nem vett részt a köz-

1 Papp T., in *uő.* (szerk.), *Társasági jog*, Lectum Kiadó, Szeged, 2011, 229. o.

2 Kísfaludi A., Szabó M. (szerk.), *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve*, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2008, 542. o.

3 Barta J., *A gazdasági társaságok határozatainak bírósági felülvizsgálata és annak elhatárolási kérdései a Ptk., a Ctv. és a bírói gyakorlat alapján*, *Opuscula Civíliá* 3, 2018, 2. o.

4 Nagy F., *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. kiadása, Budapest 1904, 367. o.

5 Kuncz Ö., *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1938, 171. o.

gyűlésen, vagy ott a határozat ellen szavazott. Amint azt látni fogjuk, bizonyos esetekben a megtámadó jogot az a részvényes is gyakorolhatja, aki részt vett a közgyűlésen, és szavazatával hozzájárult a jogsértő közgyűlési határozat elfogadásához.⁶ A bírói fórum a határozat célszerűségét nem vizsgálja, az ítélet pedig a társasági határozatot nem helyettesíti. A közgyűlési határozatok bírósági kontrolljának célja annak ellenőrzése, hogy a határozat nem sért-e törvényt vagy alapszabályt.⁷ Amint azt a magyar Ptk. indokolása is leszögezi, a bíróság nem szólhat bele a társaság döntéseibe, azokat nem változtathatja meg, nem vizsgálhatja felül azok célszerűségét, gazdaságosságát, a határozat meghozatala mögött álló érdekeket vagy érdekellentéteket, hanem kizárólag csak azt vizsgálhatja, hogy a határozatok nem jogsértőek-e. Természetesen amennyiben szükséges, a bíróság elrendelheti az újabb határozathozatalt.⁸

A továbbiakban a közgyűlési határozatok megtámadásának jogát vizsgáljuk a magyar és román társasági jogban, kitérve a megtámadható közgyűlési határozatok és a bírósági eljárás kezdeményezésére jogosult részvényesek körére, illetve a perindítás határideje és a határozatok hatályon kívül helyezésére. A tanulmányban nem tárgyaljuk a határozatok bírósági kontrolljára vonatkozó eljárási szabályokat, azonban ott, ahol a vizsgálat megköveteli, ezekre is röviden reflektálunk.

2. A közgyűlési határozatok megtámadásának joga a magyar társasági jogban

2.1. A megtámadható közgyűlési határozatok köre

A Ptk. a jogi személy törvényes működésének érdekében elismeri a jogi személy tagjának, a vezető tisztségviselőknél és felügyelőbizottsági tagoknak azt a jogot, hogy a bíróságtól a tagok és a jogi személy szervei által hozott jogszabálysértő vagy létesítő okiratba ütköző határozatok, így a részvénytársaság közgyűlési határozatainak a hatályon kívül helyezését kérjék [Ptk. 3:35 §]. A bírósági ítéletnek nem az a célja, hogy a határozatot helyettesítse, hanem hogy annak jogszabálysértő vagy létesítő okiratba ütköző voltát megszüntesse. A bíróság közvetlen módon nem avatkozhat bele a társaság határozataiba, szerepe csak a megtámadott határozat ellenőrzése. A részvénytársaság közgyűlési határozatának bírósági felülvizsgálata során csak azt lehet vizsgálni, hogy fennáll-e olyan konkrét jogszabálysértés vagy létesítő okiratba ütközés, ami a közgyűlési határozat megsemmisítését indokolja.⁹ Így tehát a határozat felülvizsgálata csak arra terjedhet ki, hogy a határozat alaki és tartalmi okból jogszabálysértő vagy létesítő okiratba ütköző-e.¹⁰

6 Például a határozathozatalkor megtévesztett részvényes abban az esetben is élhet megtámadó jogával, ha a közgyűlése a határozat elfogadása mellett szavazott. Lásd *D. Vidal, Droits des sociétés*, 4e édition, LGDJ Éditeur, Paris, 2003, 373. o.

7 Decizia Î.C.C.J. nr. 4476/2005, secția II-a civilă (www.scj.ro).

8 T/7971. számú törvényjavaslat indokolással – A Polgári Törvénykönyvről.

9 ÍH 2005.30; Szegedi Ítéletábla Gf. III. 30.044/2004/4.

10 Fővárosi Ítéletábla 16.Gf.40039/2017/4.

Bár a jogi szakirodalomban eltérőek a vélemények azzal kapcsolatban, hogy a megtámadási jog sajátos kisebbségvédelmi jog-e vagy sem,¹¹ mi azon az állásponton vagyunk, hogy a közgyűlési határozatok megtámadhatóságának joga nem egy specifikus kisebbségvédelmi eszköz, bár kétséget kizáróan ez a jog a kisebbségben lévő tagok jogvédelmi eszköze is lehet a többség döntésével szemben. Ahogy azt már korábban jeleztük, a megtámadási jog individuális jog és mint egyéni jog minden részvényt megillet, vagyoni hozzájárulásától és szavazati mértékétől függetlenül. Így tehát ezzel a joggal mind a többségi, mind pedig a kisebbségi részvényes élhet. Véleményünk szerint helyes az az álláspont, miszerint a megtámadó jogot már csak azért sem javasolt „a szavazásban kisebbségben maradó tagok védelmi eszközének tekinteni, mert a megtámadó jog megilleti azt a tagot is, aki a szavazásban egyáltalán nem is vett részt.”¹² A részvénytársaság által hozott határozatok felülvizsgálata iránti perindítási jog a tagi (részvényesi) mivoltához, részvényesi jogviszonyhoz kapcsolódik, e jog valamennyi részvényt – részvényei fajtájától, névértékétől függetlenül – azonosan megilleti. A törvény e jogosítvány gyakorlását nem köti az egyéb részvényesi (szervezeti, vagyoni) jogok gyakorlásához előírt további feltételekhez.¹³

A közgyűlési határozatokat egyrészt a meghozatal eljárási szabályainak megsértése, másrészt pedig tartalmuk jogsértő jellege miatt lehet megtámadni.¹⁴ A bírósági gyakorlat értelmében eljárási szabály megsértésének minősül például a legfőbb szerv összehívásával, megtartásával, határozatképességével és határozathozatalával kapcsolatos rendelkezéseinek a megsértése. Egyhangú és utólagos megerősítés hiányában a felsorolt esetek olyan súlyos jogszabálysértésnek minősülnek, amelyek az arra jogosultak által a társasági határozat felülvizsgálata iránt indított perben a társasági határozat hatályon kívül helyezését vonja maga után. Úgyszintén a határozat hatályon kívül helyezését vonja maga után az az eset is, ha közgyűlés összehívására egyáltalán nem került sor.¹⁵ Jogsértőnek minősül az a társasági határozat is, amelyet úgy hoztak meg, hogy a közgyűlési meghívó közlése és a közgyűlés időpontja közötti, törvényben előírt időköz nem tartották be,¹⁶ vagy a napirendre tűzés szabályainak megsértésével hozták.¹⁷

A közgyűlési határozatok tartalmuk jogsértő jellege miatt is megtámadhatóak, amennyiben tartalmuk jogszabályba vagy alapszabályba ütközik. Így például tartalmi szempontból jogsértő az a közgyűlési határozat, amely a társaság alapszabályának módosításáról határoz a Ptk. kógens rendelkezéseinek figyelembevétele nélkül. Szin-

11 Részletekért lásd *Balásházy M.*, Kisebbségi jogok a társasági törvényben, *Gazdaság és Jog*, 2007/5, 8–12. o.; *Gál J.* (szerk.), *Társasági jogi perek 2018*, HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 160–161. o.; *Nochta F., Zóka F., Zumbok F.*, *A gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázata*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2008, 128. o.

12 *Balásházy M.*, i. m., 8–12. o.

13 BDT.2008.1840. Fővárosi Ítéletábla 16. Gpkf.44.606/2208/2.

14 *Kisfaludi A., Szabó M.* (szerk.), i. m., 543. o.

15 IH 2017.65. Fővárosi Ítéletábla 10. Gf.40.066/2017/8. Vö. *Pázmándi K.*, *A társasági döntéshozatal néhány alapkérdése*, *Gazdaság és Jog*, 2018/6, 11. o.

16 BH 2014.5.155. Kúria Gfv. VII. 30.202/2013; BH 1993.7.420. Legf. Bír. Pf. III. 21 030/1992. sz.

17 *Kisfaludi A., Szabó M.* (szerk.), i. m., 543. o. BH 1992.3.167. Legf. Bír. Pf. III. 20 500/1991. sz. BH 1992.3.167. II. Taggyűlési meghívóban nem szereplő kérdés csak akkor tárgyalható, ha valamennyi tag jelen van és az ellen nem tiltakozik.

tén jogsértő az a közgyűlési határozat, melyet úgy hoztak meg, hogy a társaság egyik részvényesét a közgyűlésen való részvételtől olyan követelmény nem teljesítése miatt zárták el, mely sem jogszabály, sem pedig az alapszabály szavazati jog gyakorlására irányadó feltételei között nem szerepelt.¹⁸

2.2. Az eljárás kezdeményezésére jogosult részvényesek

A Ptk. a határozat megtámadására feljogosított személyek között nem tesz különbséget aszerint, hogy mely határozat megtámadására ki jogosult. A szakirodalomban kialakult álláspont szerint bármely szerv által meghozott jogszabálysértő vagy létesítő okiratba ütköző határozat bármelyik tag (részvényes), vezető tisztségviselő vagy felügyelőbizottsági tag által megtámadható, így a részvénytársaság közgyűlési határozatának felülvizsgálatát is bármelyik jogosult személy kezdeményezheti a bíróságnál.¹⁹ Amint arra a szakirodalom is felhívja a figyelmet, de a Ptk. szövegéből is következik, a törvény a közgyűlési határozat bírósági felülvizsgálatát a társaság „belügyeként” kezeli. Így például, ha a közgyűlési határozat kívülálló, például hitelező érdekeit sértené, az a Ctv. 77. § (1) bekezdés c) pontja értelmében kérheti a cégbíróságtól a törvényeségi felügyeleti eljárás kezdeményezését.²⁰

Ahogy azt már megjegyeztük, a közgyűlési határozatok bírósági felülvizsgálata csak kérelemre indul el, ellentétben a törvényességi felügyeleti eljárással, amit a cégbíróság hivatalból is elrendelhet. Ugyanakkor a társaság alapszabálya a közgyűlési határozatok megtámadásának jogát érvényesen nem zárhatja ki, erről a jogáról pedig a részvényes sem mondhat le. A perbeli legitimáció kérdése már csak azért is az eljárás egyik lényegi eleme, mert annak hiánya a kereset elutasítását eredményezi.²¹ Főszabály szerint a kereset megindítására a részvénytársaság bármely részvényese jogosult, így a felperesi oldalon a társaság részvényese (részvényesei), az alperesi oldalon pedig mindig maga a társaság áll, akit a bíróság előtt a vezető tisztségviselő képvisel. Amennyiben a vezető tisztségviselő is felperes, és a társaságnak nincs más olyan vezető tisztségviselője, aki képviselhetné, a perben a társaságot a felügyelőbizottság által kijelölt felügyelőbizottsági tag képviseli. Amennyiben a felügyelőbizottsági tagok is felperesek, vagy a társaságnak nincsen felügyelőbizottsága (pl. egységes irányítási rendszer esetében), a bíróság a jogi személy perbeli képviselőjére ügygondnokot rendel ki [Ptk. 3:36. § (3) bek.].

A Kúria egy eseti döntésében kimondta, hogy a közgyűlési határozat bírósági felülvizsgálatát az a részvényes kezdeményezheti, aki a határozat meghozatalakor és a kereset benyújtásakor is a társaság részvényese (felperesi legitimáció). A Kúria érvelésében kifejti, hogy a közgyűlésen való részvétel, ott a részvényesi jogok, mint például a szavazati jog gyakorlásának, valamint a társasági határozat megtámadásának

18 ÍH 2014.30 Fővárosi Ítéletábra 16. Gf.40.282/2013/6.

19 Lásd Papp T., in Osztoivits A., (szerk.), A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, I. kötet, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 433. o., illetve Kisfaludi A., in Gárdos P., Vékás L. (szerk.), Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, 1. kötet, Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 250. o.

20 Kisfaludi A., Szabó M. (szerk.), i. m., 544. o.

21 Papp T., in uő. (szerk.), i. m., 230. o.

joga, a részvénytársasággal szemben gyakorolható részvényesi jog. A két jog gyakorlásának két feltétele van. Egyrészt, hogy a részvényes részvényesi minősége igazolt legyen, másrészt pedig, hogy a részvényes a részvénykönyvbe legyen bejegyezve, ez ugyanis a részvénytársasággal szembeni joggyakorlás feltétele.²²

Amint azt a szakirodalom megjegyzi, a 2015 decembere előtti gyakorlatban a perbeli legitimáció megszűnése a kereset ítélettel történő elutasítását vonta maga után.²³ A Ptké. 10/A. § (2) bekezdése²⁴ a felperes perbeli legitimációjára nézve speciális szabályozást ad, és a § értelmében a keresetindításra vagy a jogi személy határozata ellen benyújtott kereset tárgyában meghozott ítélet elleni felülvizsgálat kezdeményezésére való jognak, kereshetőségi jognak, illetve perbeli legitimációnak, azaz a keresetindítási jognak a per során folyamatosan, a per befejezéséig – ideértve e rendkívüli jogorvoslatot is – fenn kell állnia. Ha a keresetindítási jogot megalapozó jogviszonyban bekövetkezett változás folytán – a jogutódlás esetét kivéve – a keresetindítási jog megszűnik, a bíróság a pert megszünteti. Ha a pert a másodfokú bíróság vagy a felülvizsgálat során a Kúria szünteti meg, a másodfokú bíróság, illetve a Kúria az elsőfokú bíróság ítéletét, illetve a jogerős ítéletet végzésrel teljes egészében vagy abban a részében, amelyre a megszüntetés oka fennáll, hatályon kívül helyezi.

A Ptké. 10/A. §-ának hatálybalépése előtti bírósági gyakorlatban azonban arra is találunk példát, hogy a részvényes perbeli legitimációját nem érintette, ha a társasági határozat felülvizsgálatára irányuló per során részvényesi jogviszonya megszűnt. Az indokolás szerint önmagában a részvényesi jogviszony megszűnése nem jelenti azt, hogy a jogvita eldöntéséhez fűződő érdekeltisége feltétlenül megszűnne.²⁵ Álláspontunk szerint ilyen esetben érdekeltségű alapú vizsgálatra lenne szükség és annak megállapítására, hogy a határozat meghozatalának pillanatában még részvényes volt-e vagy sem. Nem jogosult azonban a közgyűlési határozat bírósági felülvizsgálatát kezdeményeznie annak, aki a részvényeit a megtámadni kívánt közgyűlési határozat meghozatala után szerezte.²⁶

A Kúria több döntésében is a részvénykönyvbe való bejegyzést mint a részvénytársasággal szembeni joggyakorlás feltételét hangsúlyozza. Az indokolások szerint a közgyűlés határozatának megtámadására a részvényes jogosult, részvényesnek pedig az tekinthető, aki a részvénykönyvben szerepel, és akinek a nevén a részvényeket – dematerializált értékpapír esetében – az értékpapír számlavezető nyilvántartja. Aki részvényesi minőségét nem tudja igazolni az általa indított perben, a keresetét idézés kibocsátása nélkül el kell utasítani, vagy a pert meg kell szüntetni.²⁷ A részvényes perbeli legitimációja kapcsán a Kúria eseti döntése kimondja, hogy amíg a részvényes a részvények birtokával rendelkezik és a részvénykönyvben is tulajdonosként szerepel, a részvénytársaság közgyűlésén meghozott határozat hatályon kívül helyezése

22 BH+ 2015.7.307. Kúria Gfv. VII.30.008/2015. Lásd még *Barta J.*, i. m., 5–8. o.

23 *Gál J.*, in *uő.* (szerk.), i. m., 164. o.

24 Beiktatta a 2015. évi CCXVIII. törvény, 15. §. Hatályos: 2015. XII. 23-tól.

25 BH 2008.10.276. Legf. Bír. Gfv. X. 30.413/2007.

26 *Kisfaludi A., Szabó M.* (szerk.), i. m., 545. o.

27 BH 2013.11.309. Kúria Gfv. VII. 30.351/2012. BH 2013.9.250. Kúria Gfv. VII. 30.351/2012. BH 2013.9.250. Kúria Gfv. VII. 30.351/2012. BH 2013.5.129. Kúria Gfv. VII. 30.093/2012

iránti per megindítására jogosult, s a keresetösségi joga elenyészése megállapítására sincs jogi lehetőség.²⁸

A Ptké. 10/A. § (1) bekezdésének értelmében a határozatok bírósági felülvizsgálatát főszabályként csak az a részvényes kezdeményezheti, aki a határozathozatal során szavazati joggal rendelkezett. A szavazati joggal nem rendelkező részvényesek csak személyes érintettségük esetén kérhetik a sérelmezett határozat hatályon kívül helyezését, ezt is csak amennyiben az rájuk nézve jogot vagy kötelezettséget állapít meg, ezeket kiterjeszti vagy korlátozza, illetve megszünteti. A szakirodalomban megfogalmazott kritikus álláspont szerint „ez a törvényi rendelkezés elveszi az egyesületek és a gazdasági társaságok szavazati joggal nem rendelkező tagjainak több mint húsz éve fennálló jogait a jogi személy szervei határozatainak megtámadására, nevezetesen az egyesületeknél a tiszteletbeli és a pártoló tagoktól, a részvénytársaságnál és a korlátolt felelősségű társaságnál pedig a szavazati joggal nem rendelkező részvényesek (tagok) tekintetében.”²⁹ A cikk írójának álláspontjával azonos véleményünk szerint, tekintettel arra, hogy a megtámadó jog a tag (részvényes) egyik individuális alapjoga, a jogszabályi rendelkezéseknek egyenlően biztosítaniuk kellene minden tag (részvényes) számára a társasági határozatok megtámadhatóságának a jogát, szavazati joguktól függetlenül. Ennek észszerűségi és célszerűségi okai vannak, hiszen a szavazati joggal nem rendelkező tag (részvényes) is érdekelt abban, hogy a társaság a jogszabályok által biztosított keretek között működjön, így a jogellenes határozatok bírósági felülvizsgálatára vonatkozó kezdeményezési jog őt is megilletné.

A közgyűlési határozatok megtámadására jogosultak azok a részvényesek, akik a közgyűlésen szavazati joggal rendelkeztek, azonban nem vettek részt a közgyűlésen, és szavazatukat a közgyűlést megelőzően postai úton sem gyakorolták. Úgyszintén perindításra jogosultak azok a részvényesek, akik a határozat meghozatalakor tartózkodtak. A szakirodalomban kifejtett álláspont szerint „a tartózkodás nem tekinthető a határozat meghozatalát támogató szavazatnak, már csak azért sem, mert a határozat meghozatalához szavazattöbbség kell, s a tartózkodó szavazatok nem számíthatóak a szavazattöbbséget alkotó szavazatok közé”.³⁰ Így tehát a tartózkodó szavazatokat sem az igen, sem pedig a nem szavazatokhoz nem lehet számítani.

Nem jogosult a perindításra az, aki a határozat meghozatalához szavazatával hozzájárult [Ptk. 36. § (2) bek.]. Így tehát az a részvényes, aki a közgyűlésen részt vett és szavazatával támogatta a határozat elfogadását, elveszti perindítási jogát.³¹ Továbbra is fennáll azonban annak a részvényesnek a keresetindítási joga, aki tévedés, megtévesztés vagy jogellenes fenyegetés miatt szavazott a határozat mellett. A perben a bizonyítás terhe a felperesre esik, akinek bizonyítania kell a felsorolt körülményeket.³²

A részvénytársaság közgyűlési jegyzőkönyvének tartalmaznia kell a leadott sza-

28 BH 2013.10.276. Kúria Gfv. VII. 30.292/2012.

29 *Sárközy T.*, A jogi személyek törvényességi felügyeletéről, különös tekintettel a köztestületekre, *Gazdaság és Jog*, 2016/3, 17–18. o.

30 *Kisfaludi A., Szabó M.* (szerk.), i. m., 545. o.

31 BH 2003.4.165. Legf. Bír. Gf.VII.30.063/2001. sz. A taggyűlési határozat felülvizsgálata iránt keresetindítási jog nem illeti meg azt a tagot, aki a határozat meghozatalához szavazatával hozzájárult.

32 BH 2003.4.165. Legf. Bír. Gf.VII.30.063/2001. sz.

vazatok és ellenszavazatok, valamint a szavazástól tartózkodók számát [3:278. § e) pont]. A Ptk. azonban nem tartalmaz arra vonatkozó előírásokat, hogy a határozat ellen szavazók személyes adatait az esetleges perbeli legitimáció bizonyítékként, illetve ezen személyek könnyebb beazonosítás érdekében jegyzőkönyvbe kell venni. Természetesen semmi akadálya nincs annak, hogy a részvényes ellenszavazata jegyzőkönyvbe vételekor kérje személyes adatainak a feljegyzését is. Gyakori azonban az, hogy a társaság alapszabályában találunk arra vonatkozó rendelkezéseket, hogy valamely határozat ellen szavazó részvényes kérelmére a jegyzőkönyvben – a részvényes nevének/megnevezésének feltüntetésével – rögzíteni kell a tiltakozás tényét és ennek esetleges indokait.

2.3. A perindítás határideje és a határozat hatályon kívül helyezése

A Ptk. a társasági határozatok, így a közgyűlési határozat bírósági felülvizsgálat iránti per kezdeményezését határidőhöz köti. A határidő célja a társaság működésének hosszú távú biztosítása azáltal, hogy bizonyos idő elteltével a felülvizsgálati eljárás kezdeményezésére nincs lehetőség. Amennyiben a felülvizsgálati eljárás megindítása nem lenne határidőhöz kötve, ez a társaságra nézve bizonytalanságokhoz és ellentmondásokhoz vezetne, hiszen a közgyűlési határozatok egymásra épülnek.³³ Így ha a felülvizsgálati eljárás során egy régebbi közgyűlési határozatot a bíróság hatályon kívül helyezne, ez valószínűleg hatással lenne a hatályon kívül helyezett határozat meghozatala után elfogadott más határozatokra és a társaság biztonságos működésére is.

A Ptk. 3:36. § (1) bekezdésének értelmében a perindítás határideje a határozatok hatályon kívül helyezése iránt attól az időponttól számított harminc nap, amikortól a jogosult a határozatról tudomást szerzett vagy a határozatról tudomást szerezhette volna. A felülvizsgálati per megindításának mindkét határideje anyagi jellegű.³⁴ A harmincnapos határidő jogi minősítése elévülési határidő, amely szubjektív jellegű, ami azt jelenti, hogy a keresetindításra jogosult kérelmét legkésőbb a határozatról való tudomásszerzéstől számított harminc napon belül nyújthatja be a bírósághoz. A Ptk. 3:36. § (1) bekezdésének szövege pontosította a Gt. megfogalmazását azáltal, hogy az elévülés 30 napos határideje nemcsak a határozatról való konkrét tudomásszerzéstől folyik, hanem akkortól is, amikortól a perindításra jogosult a határozatról tudomást szerezhette volna. A szakirodalomban megfogalmazott álláspont szerint ennek a pontosításnak a célja az, hogy a perindításra jogosult tag (részvényes), amennyiben a határozatról tudomást szerezhette volna (például a társaság honlapjáról, vagy a társaság postai úton tájékoztatta őt), de ezt ő saját elhatározásból nem tette meg (nem látogatta a társaság honlapját, nem vette át vagy nem bontotta fel a társaság által küldött tájékoztató levelet), a felülvizsgálati perben ne hivatkozhatson arra mint

33 Kísfaludi A., Szabó M. (szerk.), i. m., 547. o.

34 A Legfelsőbb Bíróság 4/2003. számú Polgári jogegységi határozata határidő számításáról keresetlelben benyújtására. BH+ 2002.8.405. Legf.Bír. Cgf.II.33.033/2000. sz. A taggyűlési határozat megtámadására irányuló kereset előterjesztésére engedett határidő anyagi jogi határidő, ezért arra a Pp. szabályai nem irányadók.

mentő körülményre, hogy azért nem tudta érvényesíteni megtámadási jogát, mert nem volt tudomása a jogsértő határozatról.³⁵

Így tehát e jogszabályi pontosítás értelmében az elévülési határidő nem csak tényleges tudomásszerzéssel veszi kezdetét, hanem már attól az időponttól, amikor a jogosult kellő körültekintés mellett tudomást szerezhetett volna a jogsértő határozatról.³⁶ Amennyiben a jogosult a határozatról már annak meghozatalakor szóban tudomást szerzett, a harmincnapos perindítási határidő már akkor kezdetét veszi, függetlenül attól, hogy a gyűlésről készült jegyzőkönyvet csak egy ezt követő időpontban kapja meg. A határozatról való tudomásszerzéstől számított harmincnapos perindítási határidő olyan elévülési jellegű anyagi jogi határidő, amelynek lejártáig a keresetlevélnek a bírósághoz meg kell érkeznie.³⁷ A keresetlevélben meg kell jelölni azokat a törvénysértéseket és alapszabályba ütköző döntéseket, amelyekre hivatkozik a határozat hatályon kívül helyezését kérő jogosult.³⁸

A határozat meghozatalától számított egy éven túl a jogsértő közgyűlési határozat megtámadására nincs lehetőség. Ez a második határidő jogvesztő, objektív jellegű, azaz ennek elteltével per már nem indítható akkor sem, ha részvényes önhibáján kívül nem szerzett tudomást a jogsértő határozat meghozataláról. A Gt. 90 napos jogvesztő határidejét a Ptk. egyévesre hosszabbította, amivel tulajdonképpen a perindítási határidők azonosak lettek a Ctv. 79. § (1) bekezdésében megállapított törvényességi felügyeleti eljárás megindításának határidejével. Azt, hogy a jogszabályban előírt határidőben került-e sor a keresetindításra a bíróságnak kell vizsgálnia. Amennyiben a bíróság a határidő elmulasztását állapítja meg, a kereset érdemben való elbírálására nincs törvényes lehetőség.³⁹

A határozat hatályon kívül helyezése iránti per megindításának a határozat végrehajtására halasztó hatálya nincs [Ptk. 36. § (4) bek.], a közgyűlési határozat végrehajtásának felfüggesztése nem automatikus. A bírósági felülvizsgálatára irányuló eljárás megindulásától függetlenül a közgyűlésen szavazásra bocsátott és elfogadott határozatok a részvénytársaságra nézve kötelezőek és azok végrehajthatóak.⁴⁰ Így például szerződéseket köthet vagy változásbejegyzési kérelmet nyújthat be a cégbíróságnál a határozat alapján. A bíróság csak indokolt esetben és a felperes kérelmére függesztheti fel a határozat végrehajtását.⁴¹ Jogos lehet a határozatra vonatkozó felfüggesztési kérelem, ha például a határozat végrehajtása visszafordíthatatlanul befolyásolná és veszélyeztetné a részvénytársaság üzletmenetét.⁴² A bizonyítás a felperes részvényest terheli, a határozat felfüggesztését pedig a bíróság hivatalból nem rendelheti el. A bíróságnak vizsgálnia kell a felperesi kérelmet, és a kérelem tárgyában hozott döntését meg kell indokolnia. Ha a kérelmet a bíróság megalapozottnak ítéli, elrendeli a határozat végrehajtásának felfüggesztését. A határozatot felfüggesztő végzés ellen nem

35 *Gál J.*, in *uő.* (szerk.), i. m., 166-167. o.

36 *Kisfaludi A.*, in *Gárdos P., Vékás L.* (szerk.), i. m., 252. o.

37 A Fővárosi Ítéltábla Gf.40099/2015/4. számú határozata

38 *Barta J.*, i. m., 9. o.

39 BH 2006.12.407. Legf. Bír. Gfv. X. 30.384/2005. számú határozata.

40 *Gál J.*, in *uő.* (szerk.), i. m., 173. o. Fővárosi Ítéltábla 16.Gf.41.452/2003/3. számú határozata.

41 A Fővárosi Ítéltábla Gf.40039/2017/4. számú határozata.

42 A Fővárosi Ítéltábla Gf.40345/2017/6. számú határozata.

lehet fellebbezni. Azonban ha a bíróság ezzel ellentétes tartalmú határozatot hoz és elutasítja a határozat végrehajtásának felfüggesztése iránti kérelmet, akkor az ellen a felperes fellebbezhet.⁴³

Amennyiben a felülvizsgálati eljárásban a bíróság úgy ítéli meg, hogy a határozat jogsértő vagy alapszabályba ütközik, azt hatályon kívül helyezi, és szükség esetén új határozat meghozatalát rendeli el [Ptk. 37. § (1) bek.]. A határozat hatályon kívül helyezésére kizárólag a Ptk. által pontosan meghatározott indokok alapján és a kereseti kérelem korlátai között kerülhet sor.⁴⁴ A Ptk. megadja azt a lehetőséget a bíróságnak, hogy amennyiben meglátása szerint a társaság törvényes működése csak új határozat meghozatalával biztosítható, új határozat meghozatalát rendelje el. Abban az esetben azonban, ha a társaság törvényes működését a hatályon kívül helyezett határozat nem érinti, új határozat meghozatalának elrendelése nem indokolt.

A szakirodalomban kérdésként merült fel, hogy az új határozat meghozatalának kötelezettségét előíró jogerős ítélet miként kényszeríthető ki a rendes bírósági végrehajtás keretében. A képviselt álláspont szerint a törvényes működés kikényszerítésére a törvényességi felügyeleti eljárás eredményeként alkalmazható intézkedések hatékonyabbak lennének, mint az ítélet rendes bírósági végrehajtás keretében való végrehajtásának megkísérlése. Éppen ezért nem kizárható az a megoldás, hogy az ítéleti rendelkezés kikényszerítése érdekében a felülvizsgálat kezdeményezésére jogosult személy törvényességi felügyeleti eljárást kezdeményezzen.⁴⁵ A határozat hatályon kívül helyezését kimondó jogerős bírósági ítélet hatálya nem csak a felülvizsgálat kezdeményezésére jogosult részvényesre terjed ki, hanem a perben nem álló részvényesekre, a részvénytársaság ügyvezető szerveire és felügyelőbizottsági tagjaira is.

Amennyiben a jogszabálysértés vagy a létesítő okiratba ütközés nem jelentős és nem veszélyezteti a jogi személy jogszerű működését, a bíróság a jogsértés tényét állapítja meg [Ptk. 3:37. § (3) bek.]. A jogsértés tényének megállapítása a Ptk. egyik újítása, amely lehetővé teszi csekély mértékű jogsértés esetére, amennyiben a határozat jogsértő jellege nem veszélyezteti a társaság működését, hogy a bíróság a határozat hatályon kívül helyezése helyett annak jogsértő jellegét állapítsa meg. A Ptk. indokolása utal arra, hogy ennek az újításnak a célja a jogalkalmazás rugalmasabbá tétele azáltal, hogy a bíróság kevésbé avatkozik be a társaság ügyeibe, de ugyanakkor kifejezi a jogsértés miatti rosszallást.⁴⁶

A Kúria felülvizsgálati kérelem elbírálásában kimondta, hogy ha a társasági határozat kapcsán megvalósult jogszabálysértés nem jelentős, nem veszélyezteti a jogi személy jogszerű működését, a bíróságnak ítéletében a jogsértés tényét meg kell állapítania. Indokolásában kifejtette, hogy a Ptk. új rendelkezése arra alkalmas, hogy a kis jelentőségű jogszabálysértésnek ne legyen szükségszerű következménye a hozott társasági határozatok hatályon kívül helyezése, ugyanakkor a jogszabálysértés ténye mégis megállapításra kerüljön. A konkrét ügyben a Kúria egyetértett a másodfokú bíróság megállapításával, miszerint a jogsértés nem jelentős, mert önmagában nem volt

43 ÍH 2016.78. Fővárosi Ítéletábra 13. Gpkf. 43.592/2016/2. számú határozata.

44 A Fővárosi Ítéletábra Gf.40606/2017/5. számú határozata.

45 *Kisfaludi A.*, in *Gárdos P., Vékás L.* (szerk.), i. m., 253. o.

46 T/7971. számú törvényjavaslat indokolással – A Polgári Törvénykönyvről.

alkalmas arra, hogy a részvénytársaság jogszerű működését veszélyeztesse, azonban sérelmezte, hogy a másodfokú bíróság nem alkalmazta a Ptk. által a bíróságok számára biztosított új lehetőséget.⁴⁷

3. A közgyűlési határozatok megtámadásának joga a román társasági jogban

3.1. A megtámadható közgyűlési határozatok köre

A román 1990. évi 31. társaságokról szóló törvény (továbbiakban: Ttv.) 132. cikke a közgyűlési határozatok érvényességét két feltételhez köti: a határozatoknak meg kell felelniük egyrészt a jogszabályi, másrészt pedig az alapszabályi rendelkezéseknek. Az így meghozott közgyűlési határozatok minden részvényesre nézve kötelező erővel bírnak, függetlenül attól, hogy a részvényes nem vett részt a közgyűlésen vagy azon részt vett, de a határozathozatal pillanatában a határozat ellen szavazott. Önmagában az a tény, hogy a társaság valamelyik részvényese a közgyűlési határozat ellen szavazott, nem jelenti azt, hogy a közgyűlési határozat jogellenes.⁴⁸

Azok a közgyűlési határozatok, amelyek jogszabályba vagy alapszabályba ütköznek, a bíróság kontrollja alá vethetőek. Több bírósági határozatban megállapításra került, hogy az érvénytelenségi eljárásban csak a határozat jogszerűsége vizsgálható, annak célszerűségi vizsgálata nem tartozik a bíróság hatáskörébe, mert amennyiben a bírói fórum célszerűségi szempontokat vizsgálna, nyilvánvalóan beavatkozna a társaság működésébe, ami pedig elfogadhatatlan a társasági jogi szabályok szerint.⁴⁹ Egy másik esetben a bíróság hasonlóképpen azt állapította meg, hogy a jogszabályok nem teszik lehetővé a bíróságok számára a közgyűlési határozatok célszerűségi vagy profitabilitási szempontból való vizsgálatát, hanem azokat kizárólag csak a törvény vagy az alapszabályba ütközés szempontjából lehet vizsgálni.⁵⁰ A bírósági gyakorlatból az is következik, hogy az érvénytelenség megállapítása iránt indított perben a részvényesek csak a közgyűlési határozat jogszabályba vagy alapszabályba való ütközésének megállapítását és a sértő határozat hatályon kívül helyezését kérhetik. Az érvénytelenségi eljárásban nincs arra lehetőség, hogy a bíróság határozatával a közgyűlés által hozott jogsértő határozatot helyettesítse.

A szakirodalomban megfogalmazott álláspont szerint a „törvénnyel vagy az alapszabállyal ellentétes közgyűlési határozatok” megfogalmazás [Ttv. 132. cikk (2) bek.] arra enged következtetni, hogy minden olyan a társaság általános érdekeit sértő ha-

47 BH 2018.1.19. Kúria Gfv.VII. 30.844/2016. Lásd még: Kúria Pfv.21491/2016/5. számú határozata, Fővárosi Ítéletábla Gf.40709/2017/3. számú határozata.

48 Decizia C.S.J. nr. 5130/2001, secția comercială, Buletinul Jurisprudenței 1990-2003, București, Editura All Beck, 2003, 367 o.

49 Decizia C.S.J. nr. 6200/2001, secția comercială, Buletinul Jurisprudenței 1990-2003, Editura All Beck, București, 2003, 341. o.

50 Decizia Î.C.C.J. nr. 4476/2005, secția II-a civilă (www.scj.ro). Vö. C. Cucu, M.-V. Gavriș, C.-G. Bădoiu, C.-G. Haraga, Legea societăților comerciale nr. 31/1990 – repere bibliografice, practică judiciară, decizii ale Curții Constituționale, adnotări, Editura Hamangiu, București, 2007, 270–271. o.

tározatot meg lehet támadni, amely csak bizonyos részvényesi kör érdekét szolgálja. A megtámadási jog akkor is érvényesíthető, ha a közgyűlési határozat mind formai, mind pedig tartalmi szempontból megfelel a törvényes előírásoknak és az alapszabályba foglaltaknak. A megfogalmazott vélemény szerint ezt az álláspontot igyekezett megerősíteni a jogalkotó a Ttv. 2006. évi módosításával, amikor a törvényt a 136¹. cikkkel egészítette ki, mely rendelkezés kifejezetten megtiltja a részvényesi jogok rosszhiszemű, illetve a társaság vagy más részvényesek jogos érdekei ellenében való gyakorlását. A jogszabállyal ellentétesek azok a határozatok, melyek kógens jogi normába vagy a Ttv. olyan kiegészítő normáiba ütköznek, amelyekről a társaság alapszabályában nem tért el.⁵¹ Véleményünk szerint érvénytelenségi eljárás megindítására csak akkor van lehetőség, ha a közgyűlési határozat jogsértő vagy alapszabályba ütköző, és ez a jogszabály rendelkezéseiből egyértelműen kiolvasható.

A közgyűlési határozatokat a magyar szabályozással azonosan a meghozatalra vonatkozó eljárási szabályok megsértése, illetve tartalmuk jogsértő jellege miatt lehet megtámadni.⁵² A közgyűlési határozat meghozatalának eljárási szabályát sérti például az a határozat, melyet úgy hoztak meg, hogy nem tartották be a közgyűlés összehívására vonatkozó rendelkezéseket, az összehíváshoz szükséges határidőket, nem közölték a részvényesekkel a közgyűlés pontos napirendi pontjait, vagy a közgyűlést nem az igazgatótanács/igazgatóság hívta össze. A bírósági gyakorlatban kialakult álláspont szerint, ha a közgyűlést nem a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően hívták össze, a közgyűlésen hozott határozatok érvénytelenek. Az érvénytelenségi keresetet elbíráló bíróság nem köteles a megtámadott határozat által elrendelt intézkedések jogszerűségét vizsgálni, mert ilyen esetben, azaz a közgyűlés összehívására vonatkozó rendelkezések megsértésével hozott határozat akkor is érvénytelen, ha amúgy az tartalmilag jogszerű és alapszabályba nem ütköző.⁵³ Egy másik bírósági döntés értelmében érvénytelen az a közgyűlési határozat, melyet a közgyűlés összehívására vonatkozó jogszabályból fakadó érvényességi feltételek betartása nélkül hívtak össze.⁵⁴ Érvénytelen az a közgyűlési határozat, amelyet olyan személyek hívnak össze, akik a közgyűlés összehívásának a pillanatában nem a társaság törvényes képviselői. A konkrét jogesetben a közgyűlést összehívó személyek nem voltak a társaság igazgatótanácsának tagjai, illetve olyan igazgatótanácsai testület tagjai voltak, amelyet törvénybe ütköző módon választott meg egy olyan közgyűlés, melynek határozatát a bíróság hatályon kívül helyezte.⁵⁵

A Ttv. 132. cikk (2) és (3) bekezdése a jogszabályba vagy alapszabályba ütköző közgyűlési határozatok érvénytelenségének két fokát különbözteti meg,⁵⁶ és ennek

51 *St. D. Cârpenaru, Gh. Piperea, S. David, Legea societăților. Comentariu pe articole, ediția 5, C.H. Beck, București, 2014, 434. o.*

52 *I. Turcu, Teoria și practica dreptului comercial român, vol. I., Editura Lumina Lex, București, 1998, 318. o.*

53 *Curtea de Apel Cluj, secția comercială, decizia nr. 231/1999, in C. Cucu, M.-V. Gavriș, C.-G. Bădoiu, C.-G. Haraga, i. m., 271. o.*

54 *Decizia C.S.J. nr. 51/2002, secția comercială (www.scj.ro).*

55 *Curtea de Apel Cluj, secția a II-a civilă, decizia nr. 725/2017 (www.lege5.ro).*

56 *Az érvénytelenség két foka a semmisség (nulitate absolută) és a megtámadhatóság (nulitate relativă). A jogügyletek érvénytelensége kapcsán részletesen lásd Veress E., Román polgári jog. Általános rész, 4. kiadás, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019, 137–156. o.*

megfelelően a határozat érvénytelenségének megállapítására két különböző kereset áll a jogosult rendelkezésére. Ha a határozat magánérdeket védő normát sért, a jogosult a határozat érvénytelenítését célzó keresetet nyújthat be (megtámadhatóság/megtámadási kereset). Amennyiben a határozat közérdeket védő normát sért, a jogosult keresetében a határozat semmisségnek (semmisségi kereset) a megállapítását kérheti.

Annak megállapítására, hogy a határozatok kontrollját melyik érvénytelenségi keresettel lehet kezdeményezni, vizsgálni kell annak a jogi normának vagy az alapszabálynak azt a rendelkezését, amelybe a közgyűlési határozat ütközik. A román társasági jogi normák néhány kifejezett rendelkezést is tartalmaznak arra vonatkozóan, hogy a közgyűlési határozatok mikor érvénytelenek (semmissék vagy megtámadhatók). Így például a határozat semmis, ha a részvényeseket a közgyűlésen a vezető tisztségviselők vagy a felügyelőbizottsági tagok képviselték, amennyiben az így leadott szavazat nélkül nem lett volna meg a határozat elfogadása érdekében előírt többség [Ttv. 125. cikk (5) bek.]. Semmis az a közgyűlési határozat, melyet a közgyűlésen jogosult részvényes kizárásával, a közgyűlésen való részvételi jog gyakorlásának a megakadályozásával hoztak [A pénzügyi eszközök kibocsátóiról és a piaci műveletekről szóló 2017. évi 24. törvény 92. cikk (9) bek.]. A román jogi szakirodalom a joggyakorlat tükrében egyéb semmisségi okokat is beazonosít. Így például semmis az a közgyűlési határozat, amelyet más helyszínen és más időpontban hoztak meg, mint amit a közgyűlés meghívója tartalmazott. Szintén semmis a közgyűlés határozata, ha a határozat a közgyűlési meghívó közzétételének időpontjától számított 30 napon belül került elfogadásra, vagy ha meghozatalakor nem tartották be a határozatképesre vagy a határozathozatalra vonatkozó többségeket.⁵⁷

Megtámadható az a közgyűlési határozat, melyet cselekvőképességükben részlegesen korlátozott személyek (részvényesek) részvételével hoztak meg.⁵⁸ Az érvénytelenségi eljárásban az így meghozott közgyűlési határozat érvénytelenségét a bíróság akkor fogja megállapítani, ha a korlátozott cselekvőképességű személyek által leadott szavazatok nélkül a társaság nem hozhatott volna érvényes határozatot. A határozat akkor is megtámadható, ha szavazáskor a szavazásra jogosult részvényes hozzájárult a határozathozatalhoz, azonban szavazáskor akarata hibásan nyilvánult meg (tévedés, megtévesztés vagy kényszer esetén). A szakirodalomban megoszlanak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy a részvényest akarathiba miatt minden esetben megilleti-e a megtámadási jog.

Az egyik álláspont szerint a megtámadási jog csak akkor gyakorolható, ha a közgyűlés a részvényes által leadott szavazat nélkül nem hozhatott volna érvényes határozatot.⁵⁹ Így tehát ez a vélemény kizárja az akarathibára történő hivatkozhatóságot, az akarathibára alapítható megtámadási jogot és ezzel együtt a részvényes perbeli legitimációját, amennyiben a határozat érvényes meghozatalához nem volt szükség a részvényes szavazatára. A másik álláspont szerint amennyiben a részvényes bi-

57 C. Duțescu, Drepturile acționarilor, ediția 3, C.H. Beck, București, 2010, 312. o.

58 Curtea de Apel București, secția a V-a comercială, decizia nr. 937/2002, Culegerea Curtea de Apel București, Practică judiciară comercială, 2002, Editura Brilliance, 151–152. o.

59 St. D. Cârpenaru, S. David, C. Predoiu, Gh. Piperea, Societăți comerciale. Reglementare, doctrină, jurisprudență, Ed. All Beck, București, 2002, 234. o. és L. Săuleanu, Societățile comerciale. Adunările generale ale acționarilor, Editura Hamangiu, București, 2008, 254. o.

zonyítani tudja, hogy a szavazás pillanatában akarata hibásan nyilvánult meg, nem fosztható meg a határozat megtámadási lehetőségétől akkor sem, ha szavazata nem befolyásolta a határozat érvényességét.⁶⁰ A közgyűlési határozat abban az esetben is megtámadható, ha olyan kérdésben született határozat, amely nem szerepelt a közgyűlési meghívó napirendi pontjai között.

A Ttv. a közgyűlési határozatok megtámadására vonatkozó jogon kívül nem rendelkezik egyéb társasági határozatok érvényteleníthetési lehetőségéről. A kialakult bírói gyakorlat értelmében a jogsértő igazgatótanácsi (igazgatósági) határozatok hatályon kívül helyezéséről a részvénytársaság közgyűlése dönthet ellenőrzési jogkörében.⁶¹ Kivételt képeznek azok az igazgatótanácsi (igazgatósági) határozatok, amelyek meghozatalára az igazgatótanácsot (igazgatóságot) a közgyűlés hatalmazta fel. A Ttv. 114. cikk (1) bekezdése a részvénytársaság alapszabálya vagy a társaság működése során a közgyűlés számára lehetővé teszi, hogy a társaság székhelyének megváltoztatásáról, melléktevékenységi köreinek módosításáról és az alaptőke felemeléséről hozandó döntéseket az igazgatótanács (igazgatóság) hatáskörébe delegálja. Az így meghozott igazgatótanácsi (igazgatósági) határozatokat – az alaptőke felemelését eldöntő határozat kivételével – a közgyűlés nem, hanem csak a bíróság érvénytelenítheti [Ttv. 114. cikk (3) bek.].⁶²

3.2. Az eljárás kezdeményezésére jogosult részvényesek

Annak megállapítására, hogy a jogsértő határozatok kontrollját melyik érvénytelenségi keresettel lehet kezdeményezni, vizsgálni kell annak a jogi normának vagy az alapszabálynak azt a rendelkezését, amelybe a közgyűlési határozat ütközik. Az eljárás kezdeményezésére jogosult személyek körének megállapítása kapcsán is szükséges azt vizsgálni, hogy az adott közgyűlési határozat közérdeket védő normát (semmisségi kereset) vagy pedig magánérdekű normát (megtámadási kereset) sért, mert ennek alapján határozhatjuk meg az érvénytelenségi eljárás kezdeményezésére jogosult személyek körét.

A jogsértő közgyűlési határozatok megtámadására irányuló kereset benyújtására jogosult személyek körére vonatkozóan a Ttv. 132. cikkének rendelkezései nem egyértelműek. Ebből adódóan a szakirodalomban is megoszlanak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy a részvényeseken kívül kik jogosultak a jogsértő közgyűlési határozatok ellen megtámadási keresettel élni. Egyes vélemények szerint megtámadási kereset benyújtására jogosultak az igazgatótanács (igazgatóság) tagjai, a társaság vagyonkezelését felügyelő cenzorok⁶³ és a felügyelőbizottság

60 C. Duțescu, i. m., 306. o.

61 Decizia Î.C.C.J. nr. 165/2015, secția a II-a civilă (www.scj.ro), Curtea de Apel București, secția a V-a civilă, decizia nr. 991/2014 (www.legeaz.net).

62 A Ttv. 114. cikk (3) bekezdését az Alkotmánybíróság 2018/382. döntése alkotmányellenesnek találta. Az Alkotmánybíróság indokolása szerint a 114. cikk (3) bekezdése azzal, hogy nem teszi lehetővé az alaptőke felemelését eldöntő igazgatótanácsi (igazgatósági) határozat bíróság előtti megtámadását, sérti a személyek igazságszolgáltatáshoz való szabad hozzáféréseinek alapjogát (www.ccr.ro).

63 I. L. Georgescu, Drept comercial român, vol. II, Editura All Beck, București, 2002, 367. o.; St. D. Cârpenaru, Gh. Piperea, S. David, Legea societăților. Comentariu pe articole, ed. 5, C.H. Beck, București, 2014, 439. o.

tagjai.⁶⁴ Ez az álláspont azzal magyarázható, hogy egyetlen társasági szerv sem kötelezhető jogellenes közgyűlési határozat betartására és végrehajtására. Mi több, a társaság szervei kötelesek a jogellenes közgyűlési határozatok ellen fellépni, mert a jogsértő közgyűlési határozatok végrehajtásából származó károkért akár felelősségre is vonhatók.⁶⁵

Egy másik álláspont szerint a közgyűlési határozatokat csak azok az igazgatótanácsai és igazgatósági tagok, illetve cenzorok támadhatják meg, akik egyben a társaság részvényesei is. A kifejtett vélemény szerint a Ttv. 132. cikk (6) és (7) bekezdéséből⁶⁶ nem lehet a nem részvényes igazgatótanácsai és igazgatósági tag megtámadási jogára következtetni. A két bekezdés rendelkezései helyesen úgy értelmezendők, hogy csak a részvényes igazgatótanácsai és igazgatósági tagok élhetnek megtámadási keresettel. A nem részvényes igazgatótanácsai és igazgatósági tagok csak semmisségi keresetben kérhetik a közgyűlési határozat érvénytelenségének a megállapítását, ezt is csak akkor, ha ehhez kapcsolódó jogi érdeküket bizonyítani tudják.⁶⁷

Nem értünk egyet ezzel az értelmezéssel, miszerint csak a részvényes igazgatótanácsai és igazgatósági tagok élhetnek megtámadási keresettel. Álláspontunk szerint a megtámadási kereset gyakorlására mind a részvényes, mind pedig a nem részvényes igazgatótanácsai (igazgatósági) tagok jogosultak. Bár a 132. cikk (6) és (7) bekezdésének rendelkezései erre egyértelműen nem utalnak – miként arra sem, hogy a nem részvényes igazgatótanácsai (igazgatósági) tagok megtámadásra vonatkozó joga ki lenne zárva –, meggyőződésünk, hogy ha a jogalkotó szándéka ezen jog kizárása lett volna, azt a jogszabály *expressis verbis* kimondta volna. Ugyanakkor a részvényesek megtámadási joga függetlenül attól, hogy az adott részvényes igazgatótanácsai (igazgatósági) tag fennáll a 132. cikk (2) bekezdésének értelmében. Az igazgatótanácsai és felügyelőbizottsági tagok személyes érintettségük miatt nem támadhatják meg a tisztességükből való visszahívásukra vonatkozó közgyűlési határozatot [Ttv. 132. cikk (4) bek.]. Ha az igazgatótanácsai és felügyelőbizottsági tagok visszahívása törvényellenes vagy alapszabályba ütköző, ők a társasággal szemben kártérítési felelősség megállapítására irányuló kereset előterjesztésére jogosultak.⁶⁸

A Ttv. 132. cikk (2) bekezdés rendelkezései szerint a közgyűlés törvénnyel vagy alapszabállyal ellentétes határozatait az a részvényes támadhatja meg, aki nem vett részt a közgyűlésen, vagy ha részt vett, akkor a határozat ellen szavazott és kérte ellenszavazatának közgyűlési jegyzőkönyvbe vételét.⁶⁹ Az ellenszavazat közgyűlési jegyzőkönyvbe vétele a megtámadási jog gyakorlásának fontos kritériuma. A bíróság a perbeli legitimáció vizsgálatakor azt ellenőrzi, hogy a jogszabályban feljogosít-

64 *D.-M. Daghie*, *Administrarea societății pe acțiuni*, Editura Universul Juridic, București, 2016, 211–212. o.

65 *Gh. Piperea*, *Obligațiile și răspunderea administratorilor societăților comerciale*, Editura All Beck, București, 1998, 212. o.

66 A 132. cikk (6) bekezdésének értelmében, ha a közgyűlési határozatot valamennyi igazgatótanácsai tag támadja, a társaság perbeli képviselőt a bíróság által kijelölt részvényes látja. A (7) bekezdés szerint, ha a határozatot az igazgatóság összes tagja támadja, a társaságot a perben a felügyelőbizottság képviseli.

67 *L. Săuleanu*, i. m., 257–258. o.

68 *St. D. Cârpenaru*, *Gh. Piperea*, *S. David*, i. m., 439. o.

69 Decizia Î.C.C.J. nr. 623/2011, secția a II-a civilă (www.scj.ro).

tott felperes indította-e az érvénytelenségi eljárást. A kialakult joggyakorlat szerint a részvényes csak akkor rendelkezik perbeli legitimációval, ha a kifogásolt közgyűlési határozat meghozatalakor észrevételeinek jegyzőkönyvbe vételét kérte.⁷⁰ Kérdésként merülhet fel, hogy amennyiben a közgyűlésen a határozathozatalra titkos szavazás útján került sor, a határozat ellen szavazó részvényesnek kérnie kell-e ellenszavazata jegyzőkönyvbe vételét. Ebben a lényeges kérdésben, hogy mi fontosabb: a szavazás titkos jellegének a megőrzése, vagy pedig a szavazat és a hozzá tartozó szavazó nevének felfedése a megtámadási jog gyakorlásának feltételeként, a szakirodalomban és a joggyakorlatban is eltérő vélemények láttak napvilágot. Egyes vélemények alapján, ha sérül is a szavazás titkos jellege, a részvényes csak így őrizheti meg a közgyűlési határozat bírósági megtámadásának jogát.⁷¹ Más álláspont szerint, amennyiben az ellenszavazat nem került bevezetésre a közgyűlés jegyzőkönyvébe, a tényállást minden, a törvény által elfogadott módon bizonyítani lehet. Perbeli legitimációt a részvényes ellenszavazata kifejezésével nyer, a jegyzőkönyv csak a bizonyítási eszközök egyike.⁷²

A közgyűlésen részt vevő, de a határozat ellen szavazó részvényes abban az esetben is élhet megtámadási jogával, ha a közgyűlésen szavazás alá vetett napirendi pontok közül valamennyivel egyetértett, azonban bizonyos ügyekben bírálatot fogalmazott meg és döntéshozatalkor a vitatott pontok ellen szavazott. Természetesen ilyen esetben megtámadási keresetében pontosan meg kell jelölnie, hogy melyek voltak azok a napirendi pontok, amelyek ellen szavazott. A jogszabály szövege az ellenszavazat feltételéhez köti a megtámadási jogot, tehát a szavazás alkalmával tartózkodó részvényes nem támadhatja meg a közgyűlési határozatot. Ebben az esetben a tartózkodás a határozat hallgatólagos elfogadását jelenti.⁷³

A közgyűlési határozatok megtámadására irányuló kereset benyújtására jogosult az a részvényes is, aki nem vett részt a közgyűlésen. Amennyiben a részvényes azért nem vett részt a közgyűlésen, mert a társaság nem hívta őt meg a közgyűlésre, vagy a meghívót csak megkésve, az összehíváshoz szükséges határidők mellőzésével közölték vele, keresetében a határozatok semmisségének (semmisségi kereset) a megállapítását kérheti, függetlenül attól, hogy a közgyűlésen hozott határozatok jogszabálysértők vagy alapszabályba ütközik-e vagy sem. Ha azonban a részvényes saját elhatározásból nem vett részt a közgyűlésen, csak a jogszabálysértő vagy alapszabályba ütköző közgyűlési határozatokat támadhatja meg.

A részvényesi jogok gyakorlására, így a közgyűlési határozat megtámadására nem jogosult az a személy, aki a közgyűlést megelőzően a tulajdonosi megfeleltetési időpontban már nem részvényese a társaságnak.⁷⁴ A perbeli legitimáció kapcsán a bírói gyakorlatban kialakult álláspont szerint a közgyűlési határozat elleni megtámadási keresetet az a részvényes kezdeményezheti, aki a határozat meghozatalakor és annak

70 Decizia C.S.J. nr. 2155/2002, secția comercială (www.scj.ro).

71 I. L. Georgescu, i. m., 367. o.; St. D. Cârpenaru, Gh. Piperea, S. David, i. m., 438–439. o.

72 C. Gheorghe, Societăți comerciale. Voiața asociaților și voiața socială, Editura All Beck, București, 2003, 173. o.

73 Curtea de Apel Ploiești, decizia nr. 1101/1997, Revista de drept comercial, 2000/1, 43. o.; Curtea de Apel București, decizia nr. 1290/2003, in C. Cucu, M.-V. Gavriș, C.-G. Bădoiu, C.-G. Haraga, i. m., 267. o.

74 Decizia Î.C.C.J. nr. 2046/2003, secția a II-a civilă (www.scj.ro)

megtámadásakor is a társaság részvényese.⁷⁵ Ha a közgyűlési határozat meghozatalát követően a részvényes eladja részvényeit, a megtámadási jog sem őt, sem pedig az új tulajdonost nem illeti meg.⁷⁶ Amennyiben a részvényes a jogsértő határozat ellen érvénytelenségi eljárást kezdeményez, majd ezt követően részvényeit átruházza, a perben a felperes (részvényes) személyében változás áll be, és az addig eljárt felperes helyébe az új részvényes lép.⁷⁷

A közgyűlési határozatok érvénytelenségének bírósági megállapítását semmisségi okokra hivatkozva minden olyan személy kezdeményezheti, akinek ehhez jogi érdeke fűződik [Ttv. 132. cikk (3) bek.]. Így tehát a jogsértő határozatok semmisségének a megállapítását peres eljárásban nem csak a társaság részvényesei, hanem a társaság hitelezői is kérhetik. A Ttv. 132. cikke a jogszabály 2003-as módosítását⁷⁸ megelőzően nem rendelkezett arról, mi a jogkövetkezménye annak, ha a közgyűlési határozat semmis. A jogszabály nem biztosította az érdekelt személyek számára azt a jogot, hogy a közgyűlési határozat hatályon kívül helyezését semmisségi okokra hivatkozva kezdeményezzék. A szakirodalom álláspontja e tekintetben az volt, hogy semmisségi ok miatt az érdekelt személyek a Ptk.-ban szabályozottak szerint kérhetik a semmisség megállapítását. Több egyéb kérdéskör tisztázása mellett ezt is rendezni kívánta a törvénymódosítás, amely a már említett 132. cikk (3) bekezdésének a beiktatásával lehetővé tette, hogy a semmisségi kereset jogi érdekének valószínűsítésével bárki a Ttv. rendelkezéseinek értelmében kezdeményezhesse.⁷⁹ A szakirodalomban és a joggyakorlatban megoszlanak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy kérheti-e a határozat semmisségének megállapítását az a részvényes, aki a közgyűlésen részt vett, és ott ellenvetés nélkül minden napirendi pontot megszavazott. A többségi állásponttal egyetértve, amennyiben a közgyűlési határozat közérdeket védő normát sért, a részvényest abban az esetben is megilleti a határozat semmisségének megállapítása iránti kereset joga, ha a közgyűlésen részt vett, és ott szavazatával hozzájárult a határozatok elfogadásához.⁸⁰

A társaság alapszabályának módosítására vonatkozó jogsértő határozatok ellen a társaság hitelezői és minden sérelmet szenvedett személy ellenvetést tehet, melyben

75 Curtea de Apel Pitești, decizia nr. 128/R-C/2002, in *C. Cucu, M.-V. Gavriș, C.-G. Bădoiu, C.-G. Hara*, i. m., 268. o.

76 Decizia Î.C.C.J. nr. 3241/2009, secția a II-a civilă (www.scj.ro).

77 *I. L. Georgescu*, i. m., 367. o.

78 A Ttv. 132. cikkét a 2003. évi 161. törvény módosította.

79 *C. Duțescu*, i. m., 312. o.; *L. Săuleanu*, i. m., 263–264. o.; *R. N. Catană*, *Dreptul societăților comerciale. Probleme actuale privind societățile pe acțiuni. Democrația acționarială, Sfera Juridică, Cluj-Napoca, 2007*, 97. o.

80 Curtea de Apel Craiova, secția comercială, decizia nr. 247/2006, in *P. S. Gavrilă*, *Legea societăților comerciale nr. 31/1990. Practică judiciară*. Editura Hamangiu, București 2009, 296–297. o. Lásd még: *L. Săuleanu*, Tot cu privire la interpretarea deciziei nr. 3915/2013 pronunțată de Î.C.C.J. cu privire la calitatea procesuală activă a asociațiilor în promovarea acțiunii în constatarea nulității absolute a unei hotărâri AGA (www.juridice.ro), *P. Piperea*, Nulitatea absolută a unei hotărâri AGA poate fi invocată de asociații care s-au abținut sau care au votat pentru adoptarea hotărârii, *Revista Română de Drept al Afacerilor*, 2014/9, 55–62. o. A hivatkozott szerzőkkel ellentétes álláspontért lásd *A. Vărgolici*, Unele aspecte referitoare la interpretarea art. 132. alin. (3) din Legea nr. 31/1990 în funcție de poziția acționarului/asociației față de adunarea generală care adoptă hotărârea atacată, *Revista Română de Drept al Afacerilor*, 2014/12, 80–92. o., illetve Decizia Î.C.C.J. nr. 3915/2013, secția a II-a civilă (www.scj.ro).

kérheti a bíróságtól, hogy kötelezze a társaságot vagy a részvényeseket az okozott kár megtérítésére [Ttv. 61. cikk (1) bek.]. A szakirodalom és a joggyakorlat álláspontja szerint a társaság részvényeseinek ellenvetési joguk nincs, az eljárás kezdeményezésére nem jogosultak. A részvényeseket a Ttv. 132. cikk (2) bekezdésének értelmében a jogséértő közgyűlési határozatok megtámadására irányuló kereset benyújtása illeti meg.⁸¹ A részvényeseket egyrészt azért nem illeti meg a kifogáselés joga, mert ha részt vettek a közgyűlésen, és ott szavazatukkal hozzájárultak az alapszabály módosításához, feltételezhető, hogy a meghozott határozat érdekeiket nem sértette.⁸² Másrészt pedig, ha a részvényesek nem vettek részt a közgyűlésen, vagy részt vettek, de ott az alapszabályt módosító határozat ellen szavaztak, a törvénybe vagy alapszabályba ütköző határozatot bírósági eljárás keretében megtámadhatják.⁸³

3.3. A perindítás határideje és a határozat hatályon kívül helyezése

A Társaságokról szóló törvény a megtámadási keresetindítást határidőhöz köti. A közgyűlési határozatok megtámadásnak határideje attól az időponttól számított tizenöt nap, amikortól a határozatot közzétették a Hivatalos Közlönyben. A joggyakorlat és szakirodalom álláspontja ma már egységes azzal kapcsolatban, hogy a tizenöt napos határidő nem jogvesztő, hanem jogmegszüntető elévülési határidő. Ennek gyakorlati jelentősége abban rejlik, hogy míg az elévülésnél a határidő leteltét követően a jogosult alanyi jogának bírósági kikényszeríthetősége szűnik meg, addig a jogosult alanyi joga megmarad, ezzel szemben a jogvesztésnél a jogosult joga is megszűnik.⁸⁴ Szintén gyakorlati jelentősége van annak, hogy az elévülés nyugodhat, megszakadhat, illetve bizonyos esetekben a határidőbe való visszahelyezés is kérhető. A törvényben meghatározott elévülési határidőre vonatkozó rendelkezés kógens, attól az alapszabályban eltérni nem lehet. Ha erre sor kerülne, akkor a jogszabályba ütközés folytán semmis az alapszabály vonatkozó rendelkezése. Amennyiben a közgyűlési határozat közérdeket védő normát sért, a határozat semmisségének megállapítására irányuló kereset nem évül el.

A szakirodalomban különböző vélemények fogalmazódtak meg azzal kapcsolatban, hogy a közgyűlési határozat megtámadható-e annak Hivatalos Közlönyben való közzététele előtt. A szakirodalom többségének álláspontja szerint a törvénybe vagy alapszabályba ütköző közgyűlési határozat jegyzőkönyve a Hivatalos Közlönyben való közzététele előtt megtámadható, ha az eljárás kezdeményezésére jogosult személyek annak tartalmáról tudomást szereztek. A megtámadási jog mielőbbi gyakorlása csökkenti a közgyűlési határozat „sorsával kapcsolatos” bizonytalanság időszakát.⁸⁵

81 Curtea de Apel Timișoara, decizia civilă nr. 46/2000; Curtea de Apel București, decizia civilă nr. 1299/2002, in *P. S. Gavrilă*, i. m., 271. o.

82 Amennyiben a határozathozatal pillanatában a részvényes akarata hibásan nyilvánult meg, akarat-hiba miatt megilletetheti a közgyűlési határozat megtámadásának joga.

83 *St. D. Cârpenaru, Gh. Piperea, S. David*, i. m., 231. o.

84 *L. Bojiu*, *Acțiunea în anularea hotărârii adunării generale a acționarilor*, Editura Universul Juridic, București 2012, 204–205. o.; *R. N. Catană*, i. m., 98. o.

85 *St. D. Cârpenaru, Gh. Piperea, S. David*, i. m., 99. o.; *C. Duțescu*, i. m., 310–311. o.; *L. Săuleanu, Societățile...*, i. m., 279. o.; *Veress E.*, *Controverse privind întreprinderile publice organizate sub forma societăților pe acțiuni cu acționar unic*, *Dreptul*, 2016/3, 135–146. o.

Ezzel ellentétes álláspont szerint a felperes keresete idő előtti mindaddig, amíg a közgyűlés határozata nem jelent meg a Hivatalos Közlönyben.⁸⁶ A joggyakorlatban is eltérő álláspontok alakultak ki e tekintetben. A Legfőbb Semmítő- és Ítélszék több határozatának indokolása megállapítja, hogy a keresethez való jog a határozat Hivatalos Közlönyben való közzétételének napjától érvényesíthető, a felperes keresete ezen időpont előtti benyújtása idő előttinek minősül.⁸⁷ Az újabb bírói gyakorlat azonban a szakirodalom többségének álláspontját látszik alátámasztani. Az egyik határozat indokolása szerint a keresethez való jog a közgyűlési határozat elfogadásának időpontjától érvényesíthető, mert a jogszabály szövege nem köti e jog érvényesíthetőségének kezdetét a Hivatalos Közlönyben való közzétételhez. A közzététel csak a kereset benyújtásának elévülési határidejét befolyásolja, mert az a közzététellel veszi kezdetét.⁸⁸

A szakirodalom és joggyakorlat többségi álláspontjával maradéktalanul egyetértünk. A jogellenes és alapszabályba ütköző közgyűlési határozat annak elfogadásától megtámadható. Részvényesi szemszögből a Hivatalos Közlönyben való közzététel csak az elévülési idő számítása miatt, azaz a kereseti jog érvényesíthetősége szempontjából fontos. A közzététel a harmadik személyek, például hitelezők érdekeinek védelme miatt fontos, mert ezek a személyek nem vehetnek részt a közgyűlésen, így az ott hozott határozatokat sem ismerik. Éppen ezért azt a törvény is leszögezi, hogy a közgyűlés határozatait, harmadik felekkel szembeni érvényesíthetőségük érdekében 15 napos határidőn belül a kereskedelmi jegyzékhivatalnál iktatni kell, majd a hivatal gondoskodik annak Hivatalos Közlönyben való közzétételéről. Kérésre a társaság vezető tisztségviselői minden részvényest, azokat is, akik nem vettek részt a legfőbb szerv ülésén, értesítenek a közgyűlésen meghozott határozatokról, a szavazás eredményeiről, mi több, ha a társaság saját internetes honlappal rendelkezik, a szavazás eredményeit közzéteszik a honlapon is, a közgyűlés időpontjától számított 15 napos határidőn belül.

A társaságot az igazgatótanács (egységes irányítási rendszer esetén), illetve az igazgatóság (dualista irányítási rendszerben) képviseli, és a keresetet kontradiktórius eljárás keretében tárgyalják. A közgyűlési határozatot megtámadó részvényesnek felperesi, a társaságnak pedig alperesi minősége lesz. Amennyiben az igazgatótanács minden tagja megtámadja a határozatot, a bíróságon a társaságot a törvényszék elnöke által a részvényesek közül kijelölt személy képviseli, aki teljesíti a megbízatása szerinti mandátumot mindaddig, amíg az e célból összehívott közgyűlés más személyt nem választ. Ha a határozatot az igazgatóság minden tagja megtámadja, a társaságot a törvényszék előtt a felügyelőbizottság képviseli. Ha több semmisségi keresetet nyúj-

86 *D. M. Tăbăltoc*, Aspecte teoretice și practice privind organizarea și funcționarea societăților comerciale. Adunarea generală a acționarilor. Statut juridic. Controlul legalității hotărârilor, Revista de Drept Comercial, 2000/1, 49. o.

87 Decizia Î.C.C.J. nr. 1474/2002, secția a II-a civilă (www.scj.ro), Decizia Î.C.C.J., nr. 2503/2005, secția II-a civilă (www.scj.ro).

88 Curtea de Apel Cluj, Secția a II-a civilă, decizia nr. 107/2014. Egy másik határozat is ezt az álláspontot támasztja alá, és a Hivatalos Közlönyben való közzétételhez csak a kereset benyújtásának elévülési határidejét köti: Curtea de Apel Timișoara, Secția Comercială, decizia nr. 169/2009. Lásd még: Tribunalul București, Secția comercială, sentința com. nr. 7311/2004, in *C. Cucu, M.-V. Gavriș, C.-G. Bădoiu, C.-G. Haraga*, i. m., 265. o.; Tribunalul București, Secția comercială, sentința com. nr. 1063/2005, in *C. Cucu, M.-V. Gavriș, C.-G. Bădoiu, C.-G. Haraga*, i. m., 265. o.

tottak be, az ügyek összekapcsolhatók [Társaságokról szóló törvény 132. cikk (5)–(8) bek.]. A kereset benyújtásának a határozat végrehajtására halasztó hatálya nincsen. A közgyűlési határozat érvénytelenségének megállapítását kérelmező részvényes vagy részvényesek azonban a kereset benyújtásával egy időben kérhetik a határozat felfüggesztését is. Amennyiben a felfüggesztési kérést a bíróság jóváhagyja, a felperest óvadék fizetésére kötelezhetik [Társaságokról szóló törvény 133. cikk].

Az érvénytelenségi eljárásban hozott határozat ellen kizárólag fellebbezéssel lehet élni, a fellebbezés tárgyalására pedig az ítélőtábla illetékes. A jogerős határozatot közzéteszik Románia Hivatalos Közlönyének IV. részében, és a közzététel időpontjától számítva a határozat bármely részvényessel szemben érvényesíthető [Társaságokról szóló törvény 132. cikk (5)–(10) bek.].

4. Komparatív következtetések

A magyar és román társasági jogi rendelkezésekből és hivatkozott joggyakorlatból azonos módon következik, hogy a bíróság nem avatkozhat bele a társaság határozataiba, azok célszerűségi vizsgálata nem tartozik hatáskörébe, hanem azokat kizárólag csak a törvény vagy az alapszabályba ütközés szempontjából kell vizsgálnia. A közgyűlési határozatokat mindkét szabályozás szerint a meghozatalukra vonatkozó eljárási szabályok megsértése, illetve tartalmuk jogsértő jellege miatt lehet megtámadni. A megtámadási jog egyik társasági jogi szabályozás szerint sem specifikus kisebbségvédelmi eszköz, bár amint azt jeleztük, ez a jog a kisebbségben lévő tagok jogvédelmi eszköze is lehet a többséggel szemben, de alapvetően ez a jog a részvényes individuális joga, amit egyedül is gyakorolhat.

Fontos kiemelni, hogy míg a magyar társasági jog a bírósági határozatok felülvizsgálatának jogát egységes rendszerben kezeli, addig a román társasági jog a határozatok bírósági kontrollja kapcsán a megtámadás-semmisség kettős rendszerét alkalmazza (nulitate relativă-nulitate absolută). Bár a román társasági jogi szabályozás a magyar szabályozással ellentétben a Polgári Törvénykönyvön kívül helyezkedik el, mégis sokkal erőteljesebben és szervezesebben kapcsolódik a klasszikus polgári jogi érvénytelenségi koncepcióhoz, mint a magyar szabályozás. Ez különösen fontos a bírósági kontroll eljárásának kezdeményezése szempontjából, mert a román szabályozás szerint semmisség esetén nemcsak a részvényesek, hanem a társaság sikerében érdekelt (stakeholder) valamennyi félnek megnyitja a peresítés útját [Ttv. 132. cikk (3) bek.]. Ezzel ellentétben a magyar szabályozás a közgyűlési határozat bírósági felülvizsgálatát a társaság „belügyeként” kezeli, ezért a közgyűlési határozatot kívülálló személy jogi érdekének valószínűsítése mellett a Ctv. 77. § (1) bekezdés c) pontja értelmében kérheti a cégbíróságtól a törvényességi felügyeleti eljárás kezdeményezését.⁸⁹

A részvényes perbeli legitimációja kapcsán mind a magyar, mind a román társasági jogi szakirodalomban és joggyakorlatban kérdésként merült fel, hogy megtámad-

89 Kísfaludi A., Szabó M. (szerk.), i. m., 544. o.

hatja-e a közgyűlési határozatot az a személy, aki a társasági határozat meghozatalakor még részvényes, de azt követően részvényesi minősége megszűnt. A magyar és román bírói gyakorlatban kialakult álláspont szerint az a személy rendelkezik felperesi legitimációval, aki a határozat meghozatalakor és a kereset benyújtásakor is a társaság részvényese.⁹⁰ A magyar szabályozás szerint a perbeli legitimációnak a per során folyamatosan fenn kell állnia, és a jogutódlás esetét kivéve, ha a legitimáció megszűnik, a bíróság a pert megszünteti [Ptké. 10/A. §]. Meglátásunk szerint ilyen helyzetben a helyes megoldás az lenne, hogy amennyiben a jogvita eldöntéséhez fűződő érdek fennáll, ennek átszállása az új részvényesre igazolható, önként beléphessen a részvényt átruházó részvényes által indított perbe. A román szakirodalomban megfogalmazott álláspont szerint a bíróság előtti per a részvények átruházását követően nem szűnik meg, hanem a keresetet indító részvényes helyébe az új részvényes lép.⁹¹

---

90 BH+ 2015.7.307. Kúria Gfv. VII.30.008/2015. Lásd még *Barta J.*, i. m., 5–8. o., *Curtea de Apel Pitești, decizia nr. 128/R-C/2002*, in *C. Cucu, M.-V. Gavriș, C.-G. Bădoiu, C.-G. Haraga*, i. m., 268. o.

91 *I. L. Georgescu*, i. m., 367. o.

A képmáshoz való jog tartalmi elemei a román polgári jogban és médiaszabályozásban

1. Bevezető

A tanulmány a (saját) képmáshoz való jog fűződő romániai jogszabályi háttér felvázolására vállalkozik, kitérve a közelmúltban lezárult kodifikációs folyamat eredményeire, a román nyelvű szakirodalom legfontosabb tételeire (ennek keretén belül a képmáshoz való jog mint nevesített személyiségi jog romániai történeti fejlődésére is), kiemelve ugyanakkor pár releváns jogesetet is. A kutatás jellegéből adódóan az összehasonlító jog eszközeivel is élünk, és helyenként párhuzamot vonunk a magyarországi releváns szakirodalom és judikatúra egyes fejezetei között. A román és magyar jogrendszerek analóg intézményeinek egybevetését a csekély eltéréssel zajló kodifikációs folyamat is indokolja (Románia új Polgári törvénykönyve 2011-től, míg Magyarország új Polgári törvénykönyve 2014-től lépett hatályba) – ugyanakkor a képmáshoz való jog mint nevesített személyiségi jog szabályozása eltérő fejlődési ívet követően történt.

A képmás a személyiségi jogok, azaz a személyhez fűződő, nem-vagyoni jellegű jogok körébe tartozik és széles körű védelmet élvez: oltalma alkotmányjogi, polgári jogi, szerzői és médiajogi, valamint büntetőjogi eszközök révén valósul meg.

A jogszabályi háttérből itt elsősorban a hatályos polgári jogi, illetve a médiajogi vonatkozásokat vizsgáljuk, olyan kérdésekre keresve a választ, hogy milyen módon határozhatjuk meg a képmáshoz való jog mibenlétét és tartalmát olyan körülmények között, hogy a romániai jogalkotó nem kívánt egy konkrét, kötelező erejű definíciót törvénybe foglalni. Vizsgálni kívánjuk azt a kérdést is, hogy miként viszonyul a képmáshoz való jog a törvényi oltalmat élvező, a magánélet és a személy méltóságának tiszteletére vonatkozó, rokon értékekhez (elsősorban a becsülethez és a jó hírnévhez); hogyan egészítik ki egymást a Polgári törvénykönyv, illetve a médiatörvény (Audiovizuális törvény), valamint az Országos Audiovizuális Tanács médiatartalmakra vonatkozó „Kódexe” (mint közigazgatási aktus) rendelkezései; illetve milyen következtetések szűrhetőek le a hazai joggyakorlat releváns tapasztalatából.

Tekintve, hogy a normaszövegek minden esetben román nyelvűek, a tanulmány pedig több ízben tárgyalja a fogalommeghatározás, -pontosítás kérdéseit, az illető szöveghelyeken a magyar kifejezés mellett a román terminust is közöljük.

2. A személyiségi jogok szabályozása a román (polgári) jogban

Mielőtt kitérnénk a személyiségi jogok romániai fejlődésére, szükségesnek tartjuk egy rövid, a társadalmi-jogtörténeti kontextus jobb átláthatóságához is szükséges módszertani kitérő beiktatását. A vonatkozó kérdéskörben egységes romániai polgári szabályozásról 1944 után beszélhetünk, az 1918 utáni korszakban ugyanis Erdély magánjogi integrálása csak részleges formában valósult meg.¹

A román szakirodalom a személyiségi jogok fejlődése kapcsán a korszakolást több nagyobb pillérré helyezi: az első, 1865-től 1944-ig terjedő szakaszt (mely azonban, a fentebb kifejtettek értelmében, Erdélyt csak részben érinti) két rövidebb követi: 1944–1952 között a korábbi jogértelmezési gyakorlat mellett párhuzamosan terjednek a szocialista jogrend új tézisei,² melyek meghatározóvá válnak 1952–1965 között. Az 1965 utáni időszak fejlődési görbéjén természetes cezúrát jelent az 1989-es rendszerváltás, kiemelten a 2011-ben hatályba lépett új Polgári törvénykönyv utáni jogrend.³

Noha a szöveg koherenciája érdekében a 'személyiségi jogok' kifejezést használjuk a tanulmányban, fontos megjegyeznünk, hogy az 1989 előtti romániai jogi szakirodalomban csak szórványosan jelenik meg ez a megnevezés, a fogalmat 'nem vagyoni jogok', esetenként 'személyi jogok' cím alatt tárgyalják. Konceptuálisan a személyiségi jogok fejlődése az 1989 előtti korszakban a polgári jogi felelősség, kártérítési jog és erkölcsi kár metszéspontjából történik a nevesített személyiségi jog felé.

2.1. A személyiségi jogok szabályozásának fejlődése a román polgári jogban

Az 1864. évi (rég) román Polgári törvénykönyv alapja a Code Napoleon, ezért a kodifikálás alapvetően a francia jog vonatkozó tételeit hasznosítja. A régi román Polgári törvénykönyv a személyhez fűződő nem vagyoni jogok közül rendelkezett a becsület sértés, hamis vád, sajtóvétség, valamint az élet és testi épség elleni cselekedetek szankcionálásáról.⁴

A képmás védelme kapcsán a régi román Polgári törvénykönyv judikatúrájából az összefoglaló munkák egy 1885-ös esetet emelnek ki, melyben a bíróság kimondta, hogy a templomban megfestett alapító portréjának elmázolása az anyagi kár mellett erkölcsi kárt is okoz, mivel a templomalapító személy képmásának profanálásával egyenértékű.⁵

Míg a korabeli magyar jogelméletben a német jog révén nagyon rövid átfutási

1 Veress E., Erdély magánjogi integrálása (1918–1945), in uő. (szerk.), Erdély jogtörténete, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018, 457–460. o.

2 A szakirodalomban ebben az időben lezajló vitára példaképpen lásd N. D. Ghimpa, Responsabilitatea civilă delictuală și contractuală. Studiu de doctrină și jurisprudență. București, 1946, 191–192. o., ill. Observațiuni pe marginea practicii judiciare. Reparațiunea daunelor morale, Justiția nouă, 1952/2, 181–183. o.

3 A nem vagyoni jogok 1989 előtti romániai fejlődésének egyik első összefoglalóját lásd I. Albu, V. Ursa, Răspunderea civilă pentru daune morale. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 165–225. o.

4 I. Albu, V. Ursa, i. m., 171–177. o.

5 C. Hamangiu, Codul civil adnotat. Cu textul art. corespunzător francez, italian și belgian.

idő alatt kristályosodott ki a személyiségi jogok intézménye, és így implicite a képmáshoz való jog mibenléte is,⁶ hasonlóan intenzív folyamat a régi román Polgári törvénykönyv által szabályozott területeken nem történt, noha a periodikusan felmerülő módosítási, törvényalkotási és kodifikációs tervezetek (1940, 1971 és 2004) keretén belül a kérdéskör a jogalkotó kiemelt figyelmét élvezte.

A korabeli jogi szakirodalomban a személyiségi jogok iránti érdeklődés 1965 után eredményezi az első összefoglalt munkákat, illetve a különböző aspektusoknak szentelt tanulmányok megjelenését.⁷

A régi román Polgári törvénykönyv szakirodalmának és joggyakorlatának áttekintése után az látható, hogy a képmás fogalma még nem válik el az olyan, vele rokon fogalmaktól, mint a becsület, a hírnév és a méltóság, és ezért nem jellemző önálló formában történő értelmezése.

2.2. A személyiségi jogok jogszabályi környezete az új Román Polgári törvénykönyvben

Az 1864. évi régi román Polgári törvénykönyvhöz viszonyítva a 2011-es új Polgári törvénykönyvben – Ptk.⁸ (a személyekről szóló könyv tekintetében) újdonságot jelent, hogy részletező módon megjelenik a személyiségi jogok szabályozása.⁹ Az alanyi jogok egyik rendkívül jelentős, de csak az utóbbi évtizedekben vagy közel fél évszázadban nagymértékben felértékelődött részét képezik a nemvagyoni jellegű, személyes alanyi jogok.

A személyiségekre vonatkozóan a Ptk. 58. cikke kimondja, hogy minden személynek joga van az élethez, az egészséghez, a testi és lelki épséghez, a szabad véleménynyilvánításhoz és önkifejezéshez, a méltósághoz, a magánélet tiszteletéhez és a saját képmáshoz. Ezen jogok nem ruházhatók át, azaz elidegeníthetetlenek.

Cu trimeri la doctrina franceză și română și jurisprudența completă de la 1868–1925. Vol. II. (Art. 644–1168), Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., București, 1925, 474. o.

6 A (saját) képmáshoz való jognak a századforduló magyar jogértelmezési és törvényalkotási folyamatában való megjelenéséről bővebben lásd *Kokoly Zs.*, A képmáshoz való jog Balás P. Elemér s kortársai szemléletében, in *Koltay A.* (szerk.), Balás P. Elemér emlékkönyv. Tisztelgés és antológia sajtójogi, szerzői jogi és személyiségi jogi műveiből, halálának 70. évfordulóján, CompLex Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 19–40. o.

7 *T. R. Ionașcu, I. I. Christian, M. Eliescu et. al.*, Persoana fizică în dreptul R.P.R. Ed. Academiei, București, 1963, 425–467. o.; *I. Albu, V. Ursa*, i. m. Érdekességképpen ezek mellett csak a kolozsvári egyetemi tanár Fekete György két írását emelnénk ki: *Gh. Fekete*, Reflecții privitoare la drepturile personale nepatrimoniale recunoscute persoanei fizice, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Seria Iurisprudentia*, 1973/18, 141–147. o.; *Gh. Fekete*, Caracterele drepturilor personale nepatrimoniale și transplantărilor de organe, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Seria Iurisprudentia*, 1976/21, 49–54. o.

8 Románia Polgári törvénykönyve (Codul civil), vagyis a Polgári törvénykönyvről szóló 2009. évi 287. törvény, hatályos formában megjelent a Hivatalos Közlöny 505/2011. számában. Magyar nyelven lásd Románia Polgári törvénykönyve, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017.

9 Az általános kérdéskörben bővebben lásd *C. Jugastru*, Expunerea drepturilor personalității, *Acta Universitatis Lucian Blaga* 2008/1, 16–38. o. A személyiségi jogokon belül a képmáshoz való jogra vonatkozó újabb szakirodalom szintézisét bővebben lásd *B. Cristea*, Dreptul la imagine, drept al personalității, *Revista română de drept privat*, 2013/1, 81–127. o. **A személyiségi jogok megsértésének szankciójáról** lásd *E. Veress*, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, ed. 3, C.H. Beck, București, 2018, 144–145. o.

A Ptk. rendelkezései alapvetően a természetes személyekre vonatkoznak, de ezek kiterjeszthetők, mintegy analógiát alkalmazva a 'hasonlóság' alapján, a jogi személyek nem vagyoni jogainak védelmére is (Ptk. 257. cikk). Ez utóbbi rendelkezés azonban megfogalmazásában nem egyértelmű, tartalmában bizonytalan és alkalmazásában értelmezhető, ugyanis éppen a nem vagyoni jogok esetében jelentősebb a különbség a természetes személyek és jogi személyek között.

3. A képmás védelmének polgári jogi kodifikációja Romániában. A képmáshoz való jog forrásai

3.1. Alkotmányjogi védelem

Noha jelen tanulmány alapvetően a polgári jogi védelem kontextusában tárgyalja a képmáshoz való jog fogalmát, ki kell emelnünk, hogy ez Romániában is a legmagasabb szintű, az Alkotmány szövegében rögzített oltalmat élvez.

A 2003-ban módosított Alkotmány 30. cikkében, a véleménynyilvánítás szabadsága kapcsán a következőképpen rendelkezik:

„30 cikk – A véleménynyilvánítás szabadsága

A véleménynyilvánítás szabadsága nem sértheti meg a személy méltóságát, becsületét, magánéletét és saját képmáshoz való jogát.”

Láthatjuk, hogy a normaszöveg alapjogként szabályozza olyan konkrét személyiségi jogok védelmét, mint a becsület, a magánélet és a saját képmáshoz való jog, melyek határait a véleménynyilvánítás szabadságához való viszonyuk kibontásában érthetjük meg.

3.2. Polgári jogi védelem

A polgári, az egyén autonómiájának biztosítását szolgáló, személyiségi jogok elválaszthatatlanok és szoros összefüggésben vannak az alkotmányos szabadságjogokkal, az új Ptk. személyiségi jogokat tárgyaló része az alkotmányban szereplő alapjogok egy részének polgári jogi kibontásának tekinthető.

Az új román Ptk. külön alfejezetet szentel a személyiségi jogok védelmének, és a normaszöveg olyan jogokat nevesít, mint a véleménynyilvánítás szabadsága, a magánülethez való jog, a méltósághoz való jog, valamint a saját képmáshoz való jog.

A Polgári törvénykönyvnek az emberi lény és veleszületett jogainak tiszteletben tartására vonatkozó szabályozása a személyeket tárgyaló I. könyvben, a természetes személyről szóló II. címében található (58–81. cikkek). A természetes személyről szóló II. cím II. fejezete Az emberi lény és veleszületett jogainak tiszteletben tartása címet viseli és négy szakaszt ölel fel, melyek a természetes személy élethez, egészséghez és testi épséghez való jogát, a magánélet és a személy méltóságának tiszteletben tartását, valamint a halottnak járó tisztelet kérdését tárgyalják.

A Ptk. 73. cikke a következőképpen szabályozza a saját képmáshoz való jog mi-
benlétét:

„73. cikk – A saját képmáshoz való jog

(1) Minden személyt megillet a saját képmáshoz való jog.

(2) A saját képmáshoz való jog gyakorlásában egy személy bármilyen módon megtilthatja vagy megakadályozhatja fizikai jellemzőinek vagy hangjának reprodukcióját, illetve, esetenként, az ilyen jellegű reprodukciójának használatát.”

A normaszövegből nyilvánvaló, hogy a jogalkotó az egyén képmása alatt fizikai jellemzőkkel megragadható képmás és hangfelvétel fogalmát érti, melyet az emberi méltóság, a becsület és a hírnév fogalmaitól külön, önálló formában tárgyal.

3.3. Szerzői jogi szabályozás

A képmás oltalma kapcsán a jogforrási környezet kiterjed a hatályos romániai szerzői jogi szabályozásra is.

Az 1996. évi, a szerzői jogokról és a hozzá kapcsolódó további jogokról szóló 8. sz. törvény¹⁰ a portrét tartalmazó művek szabályozását 11. fejezetében, a portré, a levelezés címzettje és az informáló védelmét szolgáló rendelkezések között, a 88. cikkében tárgyalja.

„88. cikk

(1) Egy olyan mű felhasználása, amely portrét tartalmaz, nem lehetséges, csak a portrén szereplő személy beleegyezésével, amint azt a Ptk. 73., 74. és 79. cikkei szabályozzák. Ugyanakkor a szerző, a birtokos vagy a tulajdonos sem sokszorosíthatja vagy másolhatja a képet az ábrázolt személy örököseinek beleegyezése nélkül, az ábrázolt személy halálát követő 20 évig, amint azt a Ptk. 79. cikke szabályozza.

(2) Ellenkező rendelkezés hiányában, nem szükséges az ábrázolt személy beleegyezése, ha az illető személy modell, vagy pedig pénzt kapott azért, hogy modellt álljon a képhez. Ebben az esetben a beleegyezés meglétét a Ptk. 76. cikke értelmében vélelmezik.”

Az. 1996. évi szerzői jogi törvénynek a képmásra vonatkozó rendelkezései a romániai jogforrási környezetben a kérdéskör egyik első szabályozását testesítik meg. A történeti kontextusból is fakadóan, a jogszabály ekkor még a képmást a szerzői vagyoni jogok kapcsán tárgyalta, és kifejezetten csak a portré felhasználásának körülményeit rögzíthette. Az ellenkező beleegyezés kötelezettsége alól a törvény csak két kivételt engedélyez: ha az illető személy modell, vagy pénzt kapott azért, hogy modellt álljon a képhez.

Az eredetileg elfogadott, majd az új román Polgári törvénykönyv 2011-es hatálybalépésének következtében a szerzői jogi törvény módosítást szenvedett: a normaszöveg eredetileg két további kivételt is tartalmazott: ha a kép egy közszereplőről készült közéleti tevékenység folytatása közben, illetve ha az adott személy megjelenítése csak egy részlete egy tájat vagy valamilyen közösségi eseményt ábrázoló képnek.¹¹

10 Az 1996. évi, a szerzői és szomszédos jogokról szóló 5. sz. törvény (Legea privind dreptul de autor și drepturile conexe). Megjelent Románia Hivatalos Közlönyének 60/1996. számában.

11 *Vallasek M.*, Médiajogi kalauz, MÜRE, Nagyvárad, 2014, 21–22. o.

3.4. Médiajogi szabályozás

A személyiségi jogok és ezen belül a képmáshoz való jog védelmét garantáló speciális törvények között kell megemlítenünk a médiatörvényt¹² is, mely a romániai audiovizuális média keretrendszerén belül szabályozza ezt a kérdést.

Románia médiahatósága az Országos Audiovizuális Tanács [Consiliul Național al Audiovizualului] – a továbbiakban O.A.T., melynek hatáskörébe tartozik az audiovizuális kommunikáció felügyelete. Ebből kifolyólag köteles biztosítani „az emberi méltóság, a saját képmáshoz való jog és a kiskorúak védelmének oltalmát” [10. cikk (3) bek. e) pont], ezt a jogát a normaszöveg később is kiemeli: „jogosult arra, hogy fellépjen az emberi méltóság és a saját képmáshoz való jog védelme érdekében” [17. cikk (1) bek. 6. pont].

A Médiatörvényt kifejtő közigazgatási aktus, az O.A.T. Audiovizuális Médiatartalomra irányadó „kódexe”¹³ (a továbbiakban: „Kódex”) preambulumban a következőképpen rendelkezik:

„Tekintettel arra, hogy az Országos Audiovizuális Tanácsnak kettős szerepköre van, egyrészt a közérdek szolgálata, másrészt az audiovizuális média szabályozása, továbbá mivel meggyőződésünk, hogy a szólásszabadság és a közérdekű információhoz való korlátlan hozzáférési jog a demokratikus társadalom alapvető elemei, illetve célunk, hogy nagy figyelmet szenteljünk a közérdekű célok megvalósításának, különös tekintettel a kiskorúak és az emberi méltóság védelmének,

(...)

meggyőződésünk, hogy a szólásszabadság nem károsíthatja az emberi méltóságot és becsületet, a magánéletet és a saját képmáshoz való jogot.”

A „Kódex” szövegéből láthatjuk, hogy az alkotmányjogi és a polgári jogi rendelkezésekhez hasonlóan a saját képmáshoz való jog, az emberi méltóság és a becsület önálló és külön-külön oltalmat élvező fogalom formájában jelennek meg.

A szöveg külön kitér a kiskorú személyek személyiségi jogainak védelmére, kiemelve a képmás védelmét, és ezt a II., a kiskorúak védelmére vonatkozó címe I. fejezetében rögzíti:

„I. fejezet – A kiskorúak jogainak tiszteletben tartása az audiovizuális műsorokban
3. cikk

(1) A kiskorúaknak joguk van saját magánéletük és képmásuk, illetve családi életük védelméhez.

(3) A kiskorúak magánélethez és saját képmáshoz való joga fontosabb az informálás szükségességénél, főként a hátrányos helyzetben levő kiskorúak esetében.”

Hasonlóképpen a többi jogforráshoz, ahol a képmás fogalma a méltóság, becsület és hírnév mellett kerül említésre, a O.A.T. „Kódexe” is külön-külön nevesítve, de egyazon cím keretén belül tárgyalja az emberi méltóság védelmének és a saját

12 A 2002. évi 504. audiovizuális törvény (Legea audiovizualului). Megjelent Románia Hivatalos Közlönyének 534/2002. számában.

13 Az Országos Audiovizuális Tanács 220/2011. sz. döntése az audiovizuális médiatartalmak szabályozásáról (Decizie nr. 220 din 24 februarie 2011 privind Codul de reglementare a conținutului audiovizual).

képmáshoz való jognak a biztosítékait. Ily módon a „Kódex” III. címe öleli fel *Az emberi méltóság védelmét és a saját képmáshoz való jogot*, melyen belül a 34–40. cikkek részletezik a képmásnak az audiovizuális médiában történő megjelenítéséhez kapcsolódó korlátozásokat.

„34. cikk

(1) Minden embernek joga van saját képmása megőrzéséhez.

(2) Tilos sugározni valamely személy képét vagy hangját, ha az magánterületen tartózkodik és nem egyezett ebbe kifejezetten bele.

(3) Tilos sugározni magánterületről készült képeket, ha nem létezik erre vonatkozóan írásbeli beleegyezés a magánterület törvényes használója részéről.

(4) A fenti rendelkezés alól kivételt képeznek azok az esetek, amelyeknél a közérdek indokolja a felvételek bejátszását.

35. cikk

Tilos olyan hang- vagy képfelvételek sugárzása, amelyeket rejtett kamerával vagy mikrofonnal rögzítettek, kivéve azt az esetet, amikor az így készült felvételeket nem lehetett volna normál körülmények között elkészíteni, de tartalmuk bemutatását a közérdek indokolja.

36. cikk

A szórakoztató műsorok céljait szolgáló hang- és képfelvételek, beleértve a rejtett kamerával készületeket is, nem sugározhatók csak akkor, ha az alábbi felvételek együttesen teljesülnek:

- azok a személyek, akik a felvételen szerepelnek, írásbeli beleegyezésüket adták,
- nem okoztak sérelmet vagy felháborodást, és nem hozták a szereplőt megalázó vagy veszélyes helyzetbe

(...)

40. cikk

(1) A saját képmáshoz való jog védelméért, olyan esetekben, amikor valamely műsor egy bizonyos személyt törvénytelen vagy erkölcstelen magatartással vádol meg, szükséges, hogy ezt bizonyítani is tudja, illetve hogy az érintett személy kifejthesse álláspontját. Ha a vádak magá a műsorszolgáltató hozza fel, akkor ennek tiszteletben kell tartania az *audiatur et altera pars* elvét. Abban az esetben, amennyiben az érintett személy nem kíván nyilatkozni, a műsorszolgáltatónak ezt pontosítani kell.

(2) A műsorvezetőknek kötelességük megkérni a beszélgetőpartnereket, hogy a felhozott vádak alátámasszák bizonyítékokkal vagy legalább utaljanak a bizonyítékokra, hogy ezáltal lehetőséget biztosítsanak a nézőknek, hogy megítéljék, mennyire megalapozottak a vádak.

(...)

(4) Tilos a műsorokban rosszhiszeműen használni valamely személy nevét, képét vagy az azzal való hasonlatosságot.”

A fenti szöveg nevesítve sorolja fel a képmáshoz való jog audiovizuális médiában történő védelmének biztosítékait. Ugyanakkor a kiterjesztő értelmezés alapján a képmáshoz való jog védelmét más, további cikkek alapján és vélelmezhetjük: az

intimitás, a magánélet és az emberi méltóság védelmének kapcsán ugyanis a jogszabály rendelkezéseit értelmezhetjük olyanképpen is, hogy azok ugyanakkor a képmás felhasználásának korlátozását is jelentik:

„45. cikk

Minden személynek joga van intimitásának védelméhez, különösen a nehéz pillanatokban, mint egy pótolhatatlan veszteség vagy szerencsétlenség.

Emberi szenvedés, természeti katasztrófa, baleset, erőszakos cselekedet esetében a műsorszolgáltatóknak kötelességük tiszteletben tartani az emberi méltóságot és azoknak az embereknek a jogait, akik ilyen helyzetben vannak.

46. cikk

(1) Valamely egészségügyi intézményben kezelt személyekről szóló képek és adatok csak akkor mutathatók be műsorban, ha az érintettek beleegyeztek. Ítéltőképességüket vesztett vagy elhunyt személyek esetében szükséges a család vagy a hozzátartozó beleegyezése.

A műsorszolgáltatóknak kötelességük tiszteletben tartani a pszichés betegek névtelenséghez és emberi méltósághoz való jogát.

Kivételt képeznek az (1) és (2) bekezdés alól a közérdek indokolta esetek.”

A O.A.T. normaszövegében nemcsak a természetes, hanem a jogi személyek esetében is a képmás [imagine proprie] kifejezést használja, amelyet azonban, megítélésünk szerint, helyesebb az illető szöveghelyen magyarul inkább az ‚arculat’ kifejezéssel fordítani. Ily módon, a reklámra és a televíziós vásárlásra vonatkozó IV. fejezetben, a nem gazdasági jellegű hirdetményeket tárgyaló rész 141. részében a következőképpen rendelkezik:

„141. cikk

Nem gazdasági jellegű hirdetménynek számít:

a) valamely intézmény vagy hatóság által sugárzott közérdekű közlemények, illetve a figyelmeztető és az informáló közlemények a törvény által megszabott feltételek mellett, feltéve, hogy nem az intézmény vagy a hatóság saját arculatát reklámozza.”

A médiára irányadó különböző jogszabályok az emberi méltóságra és a saját képmásra vonatkozóan a különböző alkotmányos értékek közötti összefüggések és prioritások tekintetében vezetik be a jogalkalmazás szempontjából irányadó szabályokat, amelyek támpontot nyújtanak a magánérdek és a közérdek közötti helyes egyensúly megteremtésében. Tágabb értelemben közérdekűnek számít ugyanis minden olyan esemény vagy tény, amely befolyást gyakorol a társadalomra és a közösségre. A képmáshoz való jog nem akadályozhatja meg az igazság kiderítését a közérdekű problémák esetében.¹⁴ A fenti szabályokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy azok helyes alkalmazásához esetenként mindig külön-külön meg kell vizsgálni a közérdek és magánérdek, képmáshoz való jog közötti összefüggéseket, és azok ismeretében lehet a védett társadalmi értékek között sorrendet felállítani.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az audiovizuális normaszövegek közül a Médiatörvény a képmáshoz való jogot következetesen az emberi méltósághoz való joggal együtt tárgyalja – ez pedig, mint láthattuk a polgári jogi szabályozásnak szentelt

14 Vallasek M., i. m., 24–25 o.

részben, kitágíthatja azt az értelmezési keretet, amely a képmást a külső (anyagi) dimenzió szerepével azonosítja. A médiatörvénynek az Országos Audiovizuális Tanács (O.A.T.) feladataira vonatkozó 10(3)e. cikkében ugyanis a következőképpen fogalmaz a jogalkotó: „[feladata] az emberi méltóság, a saját képmáshoz való jog és a kiskorúak védelme”, a O.A.T. hatásköreit tárgyaló 17(4)6. cikkben pedig a következő áll: „az emberi méltóság és a saját képmáshoz való jog oltalmazása”. Hasonlóképpen, a válaszadáshoz való jogot tárgyaló részben, a 41(1) cikk a következőképpen fogalmaz: „A válaszadás vagy helyesbítés jogával nemzetiségtől függetlenül bármely természetes vagy jogi személy élhet, melynek jogait vagy jogos érdekeit, különösképpen hírnevét és a köztudatban élő személyiségképét [imaginea publică], egy adott műsor keretben történő pontatlan tényközlés megsértette.”

Láthatjuk tehát, hogy a saját képmáshoz, illetve az emberi méltósághoz való jogot a médiatörvény szövege következetesen szoros egységben tárgyalja. Tekintve a Polgári törvénykönyv közös törvényi státusát, illetve a médiatörvény különös törvényi státusát, valamint az audiovizuális „Kódex” közigazgatási aktus minőségét, az azonos fogalmakra vonatkozó szöveghelyek apróbb különbözőségei a gyakorlati értelmezésben vagy alkalmazásban összetett problémákat vethetnek fel.

4. A képmáshoz való jog fogalma és tartalma

Érdemes a képmás fogalmának és tartalmi vonzatainak részletezése előtt Balás P. Elemér jogtudós, egyetemi tanár és kodifikátor meghatározását feleleveníteni, hiszen az általa 1941-ben publikált szintézis alapjaiban máig is érvényes formában határozza meg a tárgyalt jogtárgy védelmének célját:

„A személyiséget hordozó egyén hivatása meghatározni azt, hogy a személyisége folyama milyen utat tegyen meg, ehhez pedig az is hozzátartozik, hogy a testi képmás ne szerepeljen azokon a határokon kívül, melyek a személy normális életvitelével és általában a személy akaratával együtt járnak. (...) A lényeg ugyanis az, hogy másnak a képmásával ne lehessen úgy bánni, mint a külső világnak egy-egy darabjával.”¹⁵

Mint nevesített személyiségi jog, a képmás védelme ma is azt a célt szolgálja, hogy az emberi személyiség integritását biztosítsa, az integritás pedig a jogképességből ered, amely minden embert születésétől fogva megillet. E jogok keretében mindenkinek jogában áll hozzájárulni ahhoz vagy megakadályozni azt, hogy róla felvétel készüljön, illetve a már elkészített fényképfelvétel nyilvánosságra kerüljön.

Napjainkban a képmás fogalmi értelmezése tágabb értelemben egy személy fizikai jellemzőinek, illetve hangfelvételének védelmét feltételezi, függetlenül attól, hogy a hatályos jogi normák konkrét formában szövegezik-e meg a két összetevő elem létezését.

Annak ellenére, hogy tartalmi kontextusban a magánélet és a személy méltóságának tiszteletben tartásával mutat rokonságot (a gyakorlatban nemritkán a szabad véleménynyilvánításhoz való joggal, illetve a méltósághoz való joggal együtt jelentke-

15 Balás P. E., Személyiségi jog, in Szladits K. (szerk.), Magyar magánjog I. Általános rész. Személyi jog, Budapest, 1941, 638. o.

zik), a képmáshoz való jog önálló jogtárgyat képez, és ilyen formában a jogforrások is önálló intézményként tárgyalják.

Láthattuk, hogy a román Polgári törvénykönyv a képmáshoz való jog szabályozásakor nem tartalmazza a képmás fogalmának meghatározását, mindössze azt mondja ki, hogy két összetevő eleme van: a fizikai megjelenítés és a hang. Ilyen szempontból feltevédk az a kérdés, hogy mi volt a jogalkotó szándéka: csak a fizikai megjelenítés/hang képezi a védett értéket, vagy más értékeket is oltalmazni kívánt, amelyek a képmáshoz vagy hangfelvételhez hozzá tudnak tapadni, mint a becsület vagy a hírnév.¹⁶

A releváns polgári jogi szakirodalom túlnyomó része szerint a (saját) képmáshoz való jog két összetevő elemből áll: a fizikai megjelenítésből és a hangból – ennek a személyiségi jognak az esetében tehát a védett értéket a fizikai megjelenítés és a hang képezi.¹⁷

A képmáshoz való vonatkozó román nyelvű jogi szakirodalom, valamint az idevágó joggyakorlat szintézisét Bogdan Cristea végezte el.¹⁸ Gondolatmenetét és levelezéseit – amelyek a vitás kérdéseket és az ellenvéleményeket is érdemben tárgyalják – a jelen tanulmányban mi magunk is több ízben idézzük, ugyanis pontosan világít rá a kérdéskör legfontosabb és részben tisztázásra szoruló aspektusaira.

Az új román Polgári törvénykönyv előírásainak vizsgálata alapján nyilvánvaló, hogy a jogalkotó nem kívánt azzal a lehetőségével élni, hogy konkrét, kötelező erejű meghatározás formájában határozza meg a saját képmáshoz való jog mibenlétét, a konkrét jogi definíció hiányában, az illető jog tárgyi hatályának meghatározása annak feladatává lesz, aki a szöveg értelmezésének és alkalmazásának problémájával szembesül.

A szakirodalmi értelmezésben az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata arra világít rá, hogy a képmáshoz való jog „a magánélet egyik komponenseként a személy identitását, intim szférájának, személyi kapcsolatait és szexuális szabadságát” védi.¹⁹

Ebből a célból, az érintett személy használhatja a szakirodalom által rendelkezésre bocsátott értelmezési lehetőségeket, anélkül, hogy a Ptk.-nak a polgári jogi jogszabályok értelmezésére és joghatásaira vonatkozó 9. cikkében megszövegezteket figyelmen kívül hagyja.

Amennyiben a 2011-es román Polgári törvénykönyvnek a képmásra vonatkozó megszövegezését („fizikai jellemzők vagy hang”) a 2013-as Magyar Polgári törvénykönyv megfelelő szöveghelyével összevetjük (2:43. §, g. pont: „képmáshoz és a hangfelvételhez való jog”), akkor feltűnik, hogy a fogalom defineálását a román jogalkotó jóval tömörebb formában oldotta meg. Míg a román normaszövegből következtetés

16 *Sztranyiczki Sz., Kokoly Zs.*, Román polgári jog. Személyek, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018, 68. o.

17 *O. Ungureanu, C. Munteanu*, Dreptul la propria imagine – componentă a drepturilor personalității. Dreptul, 2010/10, 66–67. o.; *Fl.-A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei* (coord.): Noul Cod civil. Comentariu pe articole, ed. a 2-a revizuită și adăugită, C.H. Beck, București, 2014, 89. o.; *B. Cristea*, i. m., 96. o.

18 *B. Cristea*, i. m., 94–97. o.

19 *C. Birsan*, Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole, ed. II., C.H. Beck, București, 2010, 612. o.

útján juthatunk arra az eredményre, hogy az oltalom alatt álló érdek (a képmás) két összetevő elemmel rendelkezik, addig a magyar Ptk. vonatkozó cikke tételesen is megfogalmazza, hogy két attribútumról van szó.

A román Ptk. által használt „fizikai jellemzők vagy hang” kifejezés ambivalenciája a román szakirodalomban olyan vélemények megszületését vonta maga után, melyek értelmében „(...) a képmáshoz való jog kifejezés alatt a jogalkotó két jog gyakorlását szabályozta: a képmáshoz és a hanghoz való jogot. Az oltalmazni kívánt jog szempontjából az egy megnevezés alatt két szabályozott jog gyakorlásának konklúziói akár helyesek is lehetnek, ez a két jog pedig a *saját fizikai képmáshoz való jog*, illetve a *saját hanghoz való jog* lehetne, amennyiben elfogadjuk, hogy szemantikai szempontból a képmás valójában egy visszatükröződés.”²⁰

A magyar Ptk. értelmezésében a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog az emberi személyiség külső megnyilvánulását védi. A vonatkozó cikkhez fűződő kommentár szerint a személyiség belső sajátosságait vetíti ki, ezáltal az egyén megkülönböztetésének eszköze. A képmás és a hangfelvétel közvetetten a személyiség azonosítására szolgál.²¹

Láthattuk, hogy a példaként párhuzamba állított román, illetve magyar Ptk. vonatkozó szöveghelyei az első esetben választó, a második esetben pedig kapcsoló mellérendelő szerkezetet alkalmaznak, az értelmezési terület azonban mindkét esetben az érzékszervi jellegű tükröződésre koncentrálnak: a vizuális (látás alapján történő), illetve auditív (hallás alapján történő) percepcióra.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a román jogalkotó a képmás fogalmát az emberi lény külső dimenziójával azonosítja: „a képmás egy adott személy fizikai jellemzőinek tükröződése.”²²

Ezzel szembehelyezhető az a kérdés, amelyet a normaszöveg lakonikus volta eredményezett: elfogadhatjuk-e, hogy a jogalkotó a képmást kizárólag a személy külső, testi jellemzőivel azonosítja, vagy úgy kell értelmeznünk, hogy a képmáshoz való jog az emberi méltósághoz (becsülethez és hírnévhez) való jogot is védi? Amennyiben elfogadnánk ezt az érvelést, akkor ez azt feltételeznék, hogy a jogalkotó nemcsak egy személy fizikai (vizuális és akusztikai) dimenzióját helyezi törvényes védelem alá, hanem a metaforikus, átvitt értelemben vett „tükröződését” is. A metaforikus értelemben vett képmás vonatkozhat arra a morális képre, amely az illető személyben él saját magáról, illetve arra is, amelyik az illető személyről alakul ki mások szemében.²³

Az egyik ilyen problematika, amelyet a kommentáriródalom is vizsgál, annak meghatározása, hogy mi a pontos jelentéstartalma a román Polgári Törvénykönyv által szabályozott, saját képmáshoz való jognak: az emberi test fizikai megjelenítésének védelmére utal-e (arcvonalak, testi jellemzők, hang), vagy ennél szélesebb körű védelmet biztosít, és így módon az emberi méltóság attribútumait is magába foglalja (a becsület, illetve a hírnév oltalmát)? A kérdés aktualitását a kutató egyrészt abban

20 E. Chelaru, Drepturile personalității în reglementarea noului Cod Civil, Dreptul, 2011/10, 35. o.

21 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, I. kötet, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 159. o.

22 O. Ungureanu, C. Munteanu, i. m., 66. o.

23 B. Cristea, i. m., 97. o.

látja, hogy a bírói hatóságok ítéletei ellentmondásokat tartalmaznak,²⁴ másrészt abban a tényben, hogy a jogi szabályozás sem egységes ebben a tekintetben. Továbbá, az új Polgári törvénykönyv szövegezését és hatálybalépését megelőzően a szakirodalomban is előfordult a képmáshoz való jognak a becsülettel, valamint méltósággal való „egybeomlása”.²⁵

A képmáshoz való jog fogalmának és tartalmának vizsgálatához szükséges ki térni a személyiségi jogok médiajogi szabályozására is, hiszen ezen jogterületen igen gazdag a képmásvédelemmel kapcsolatos joggyakorlat.

Megfigyelhető, hogy a fentebb idézett román médiaszabályozási eszköz, a „Kódex” rendelkezéseinek túlnyomó részében a képmáshoz való jogot a természetes személyekről készült képekkel, felvételekkel összefüggésben tárgyalja, vagyis a jogellenes fizikai megjelenítéssel szemben nyújt oltalmat (34–36 cikk). Ezzel szemben a 40. cikk már a becsület és méltóság oltalmával összefüggésben tárgyalja – ezen rendelkezés fényében úgy tűnik, hogy a „Kódex” szerint a képmáshoz való jognak tágabb jelentése van, mint a fizikai megjelenítés és a rögzített hang védelme: „A saját képmáshoz való jog védelméért, olyan esetekben, amikor valamely műsor egy bizonyos személyt törvénytelen vagy erkölcstelen magatartással vádol meg, szükséges, hogy ezt bizonyítani is tudja, illetve hogy az érintett személy kifejttesse álláspontját.” Erre a jogszabályi példára hivatkozik a fentebb elemzett polgári jogi szakirodalom is.²⁶

Az Országos Audiovizuális Tanács gyakorlata is tükrözi a „Kódexben” megfogalmazott megközelítést: a médiaszolgáltatókat elmarasztaló döntéseiben megfigyelhető, hogy a képmáshoz való jogot a magánélethez való joggal, valamint a hírnév és a becsület oltalmával összefüggésben tárgyalja. Ez leginkább azon döntések esetében szembetűnő, melyek esetében a műsor/audiovizuális alkotás szankcionálása nem jogcím nélküli képsorok, felvételek közvetítéséért történt, hanem az azokban tett becsületet, méltóságot, magánéletet sértő megjegyzések, kijelentések miatt. A „Kódex” és ennek szövegére alapozott döntések a képmáshoz való jog terminust használják ugyan, de nem a román Ptk. 73. cikke szerinti értelemben, hiszen a fizikai megjelenítés védelmén túlmenően a képmás – becsület és hírnév - oltalmát is magába foglalja e médiajogi forrás.

Az O.A.T. egyik döntésében büntetéssel sújtotta az egyik televíziós adót, mivel az megosztott képernyőn 27 percig fenntartotta Kolozsvár polgármesterének, Románia egykori miniszterelnökének képét, amelyet egy fitness létesítmény öltözőjében készítettek róla. Indoklásában a testület kifejtette, hogy jelen esetben a magánszemély és nem közéleti szereplő minőségében feltűnő személyről hiányos öltözékben készített felvételek megsértették a méltósághoz, becsülethez, jó hírnévhez és saját képmáshoz való jogát. A műsor 27 perce alatt ugyanis a műsorvezető és meghívottja a kimerevített képekre vonatkozóan folyamatosan becsúmlő megjegyzéseket tettek az illető személy fizikai megjelenésére, képmásának fizikai jellemzőire.

Az O.A.T. döntésében kifejtette, hogy a magánszemélyként végzett tevékenység

24 Az ambivalens joggyakorlattal kapcsolatosan lásd *B. Cristea*, i. m., 95–96 o.

25 *V. Dabu, R. Borza, Dreptul la imagine și protecția imaginii prin norme de dreptul proprietății intelectuale*, Revista Română de Dreptul Proprietății Intelectuale, 2006/2, 147–148. o.

26 *B. Cristea*, i. m., 96. o.

esetében nem állt fent a közérdek problémája, nem történtek olyan események, amelyek egy adott közösség vagy társadalmi rend fenntartása szempontjából figyelmet érdemelnek – következésképpen a fitnesslétesítmény öltözőjében tartózkodó személyt bármely más magánszemélyhez hasonlóan megilleti a képmás védelme.²⁷

Míg az előbb ismertetett határozatból kitűnik, hogy a tényállásban személyekről készült felvételek és fényképek is szerepeltek, tehát a természetes személyek fizikai megjelenítése is a jogvita tárgyát képezte, a román médiahatóság számos döntésében olyan esetekben is képmáshoz való jogra hivatkozik, amikor kizárólag különböző jogsértő kijelentések miatt szabott ki büntetést.

2016-ban az O.A.T. 10 000 lejes büntetéssel sújtott egy televíziós adót mivel egyik műsorában a meghívott személy egy másik személyre vonatkozóan sértő kijelentéseket tett, illetve mivel egy másik műsorban a meghívott egy adott személyre vonatkozóan olyan vádakot hangoztatott, melyek alátámasztására nem mutatott be bizonyítékokat, mi több, a műsorvezető sem szólította fel, hogy az elhangzott vádakat bizonyítására tényeket mutasson be.²⁸

Hatáskörében eljárva, az O.A.T. több ízben rótt ki büntetést olyan műsorszámok bejársásáért, amelyekben a meghívottak egy adott személyre vonatkozóan vulgáris nyelvezetet használtak. A szankció megindoklásában a testület kitért arra, hogy ez a vádaskodó, gyűlöletszításra alkalmas nyelvezet megsértette egy személy képmáshoz való jogát.²⁹

Az alábbi döntésből is, melyben egy televíziós adóra szabtak ki 10 000 lejes büntetést, kitűnik, hogy az Országos Audiovizuális Tanács a képmáshoz való jog alatt tágabb fogalmat ért – a döntés tárgyát képező műsorban is szóban – kijelentésekkel, megjegyzésekkel – követtek el jogsértést. A médiahatóság következetesen a képmáshoz való jog kifejezést használta, de egyértelmű, hogy a döntés tárgyát képező műsorban nem más személyek fizikai tulajdonságainak megjelenítése képezi a jogsértést, hanem a hírnév – becsület és méltóság – megsértése következik be.

Tekintettel arra, hogy a Polgári törvénykönyv pontosan meghatározza a képmáshoz (és hangfelvételhez) való jog tartalmát, véleményem szerint az Országos Audiovizuális Tanács „Kódexének” mint közigazgatási aktusnak – mely a jogforrások hierarchikus rendszerében alacsonyabb helyet foglal el – képmáshoz való jogra vonatkozó rendelkezéseit is a Ptk. szellemében kell meghatározni. A normaszöveg (vissza)utal ugyan általánosan a Polgári törvénykönyvre mint a magánélethez való jog oltalmára irányadó alapvető jogforrásra: „Nem minden közérdek kielégíthető, és az informálás jogára való hivatkozás nem indokolhatja a magánélethez való jog megsértését (32(2) cikk” – viszont a képmáshoz való jogra vonatkozó rendelkezései esetében már nem történik utalás a Ptk. 73. cikkére, mint a kérdéskörben fő szabálynak számító rendelkezésre.

A példaképpen felhozott esetekből látható, hogy az O.A.T. a képmáshoz való jogot kiterjesztően értelmezi, a régi Ptk. alatti judikatúra szellemében.

Megítélésem szerint az O.A.T. „Kódexe” által tartalmazott megoldás egyrészt

27 Decizia nr. 87 din 16.02.2012 privind amendarea cu 200 000 lei a S.C. OGRAM TELEVIZIUNE S.R.L.

28 Decizia nr. 247/16.05.2017 privind amendarea cu 10 000 lei a S.C. REALITATEA MEDIA S.A.

29 Decizia nr. 405 din 06.09.2018 privind amendarea cu 30 000 lei a S.C. REALITATEA MEDIA S.A.

nem indokolt, másrészt problematikus, hiszen a képmáshoz való jog gyakorlatában jogi terminológiai konfúziót mindenképp okoz.

Semmi nem indokolja annak szükségét, hogy a médiajog forrásaiban a Ptk. 73. cikkéhez képest más tartalmat tulajdonítsanak a képmáshoz való jognak: a becsület és hírnévvédelem más rendelkezések által biztosítva van: nincs szükség tehát arra, hogy a képmáshoz való jog a személyek fizikai megjelenítésén túl az imázs oltalmát is magába foglalja.

A Ptk. 73. cikke egyértelműen a becsület és hírnévvédelem mellett létező, különálló személyiségi jogként határozza meg a képmáshoz való jogot – tekintettel arra, hogy az audiovizuális média alapvető elemét képezi a felvételek közzététele, beleértve a természetes személyekről készültet is, véleményem szerint kiemelten fontos volna a médiára vonatkozó jogforrásokban is, a Ptk.-val összhangban és ennek szellemében, hangsúlyozni ennek a jognak az önálló tartalmát.

A román jogszabályi környezetben azonban olyan példát is találunk, ahol a tárgyalta kérdéskörben megtörtént a jogszabályok összhangba állítása a Ptk. képmáshoz való jogra vonatkozó rendelkezéseivel. A szerzői jogi törvénynek a fentiekben is idézett, portréra vonatkozó rendelkezéseit ugyanis a Polgári törvénykönyv hatálybalépése után a jogalkotó abból a célból módosította, hogy történjen meg az utalás a képmáshoz való jogra irányadó cikkekre: *88. cikk (1) Egy olyan mű felhasználása, amely portrét tartalmaz, nem lehetséges, csak a portrén szereplő személy beleegyezésével, amint azt a Ptk. 73., 74. és 79. cikkei szabályozzák [kiemelés K. Zs.]*.

De lege ferenda javaslatképpen két lehetséges megoldás merül fel:

– az O.A.T. „Kódexében” is történjen meg az utalás, a szerzői jogi törvény portréra vonatkozó 88. cikkéhez hasonlóan, a Polgári törvénykönyv képmáshoz való jogra vonatkozó cikkeire

– célravezetőnek tűnne a „Kódex” 40. cikkének módosítása, hiszen ez bizonyul a legproblematisabbnak: annak ellenére, hogy a képmáshoz való jogra utal, véleményem szerint valójában a becsületre/hírnévre vonatkozik. A cikk szövegében helyesebb volna a képmáshoz való jog terminust a becsület vagy hírnév jogi terminusokra cserélni.

5. A képmáshoz való jog jellemzői (sajátosságai)

A képmás oltalma minden természetes személyt megillet, azonban csak a halál pillanatáig tart (utána a kegyeleti jog, azaz a Ptk. 78. cikkében szabályozott, a halottnak járó tisztelet normái érvényesülnek).

A képmás autonóm jog, megsértése független egyéb személyiségi jogok (pl. méltóság) megsértésétől, azonban a gyakorlatban inkább relatív önállóságról beszélhetünk, mivel a képmáshoz való jog szoros összefüggést mutat a magánélethez való joggal.

A képmáshoz való jog abszolút, elidegeníthetetlen, elévülhetetlen, nem követhető (azaz nem képezheti kényszervégrehajtás tárgyát) és kizárólag személyesen gyako-

rolható. A saját képmáshoz való jog nem ruházható át sem *inter vivos* (ingyenes/visszterhes), sem *mortis causa* jogügyletekkel.

Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy noha a képmás abszolút személyiségi jognak minősül, vagyoni vetületekkel is rendelkezik (pl. a szerzői jogi törvényben a portré – mint műalkotás – szabályozása, a képmással való „kereskedési” lehetőség, amelyet a felhasználási szerződés tesz lehetővé).

A képmáshoz való jog korlátai terén ki kell térnünk a jogosult beleegyezésének kérdésére is. A beleegyezés kérdését megnehezíti, hogy bizonyos körülményekből lehet következtetni a beleegyezés meglétére, de a hiányára is (kifejezett vagy hallgatóságos beleegyezés). A beleegyezés lehet előzetes és utólagos is, illetve vissza is vonható. A képmásról való „lemondást” mindig szűken kell értelmezni, kivételt képeznek a nyilvános eseményeken való részvételi képek, közszereplők bizonyos felvételei.

6. A képmáshoz való jog önállóságának kérdése

A román szakirodalomban egyik legtöbb vita tárgyát képező kérdés, hogy a képmáshoz való jog teljes önállósággal (autonómiával) bír-e vagy a magánélet – magánülethez való jog részét képezi.

Összehasonlításképpen: a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában az emberi méltóság „anyajog”, mely valamennyi más, konkrét személyiségi jognak az eredője, szubszidiárius alapjog, és tekinthető úgy, hogy a nevesített személyiségi jogok az emberi méltóság elismeréséből adódnak.³⁰

Az új Polgári törvénykönyv előtti román szakirodalomban megfogalmazott egyes vélemények szerint a saját képmáshoz való jog alapjog, ugyanakkor komplementer módon viszonyul a magán-, személyi és családi élethez való joghoz.³¹ Ez az érvelés elsősorban a belső képmás összetett problematikáját idézi meg.

A 2011 előtti kommentárirodalom szerint létezik egy nyilvánosság számára megképzett, és egy, a nyilvánosságtól elzárt képmás. A fenti érvelés értelmében a nem nyilvánosság számára fentartott képmás fogalmát a fenti anyajog hármassá, koncentrikus felosztása szerint kell értelmezni: ennek értelmében a legbelső körön belül, azaz a legbelső magánszférában, bármilyen nyilvánosság teljes kizárásával megképzett képmás tekinthető valójában saját képmásnak. Ugyanakkor a következő, tágabb körökben kialakuló képmáshoz már az illető személy családtagjainak, személyi és családi élete résztvevőinek is hozzáférése lehet.³²

Az új román Ptk. hatálybalépése utáni szakirodalom kiemelt feladatának tekintette annak vizsgálatát, hogy az új jogszabályi környezetben mi a pontos jelentéstartalma a román Ptk. által szabályozott, saját képmáshoz való jognak: az emberi test fizikai megjelenítésének védelmére utal-e (arcvonások, testi jellemzők, hang) vagy ennél szélesebb körű védelmet biztosít és ílymódon az emberi méltóság attribútú-

30 Koltay A., Az emberi jogok, az emberi méltóság és az alkotmányos rend védelme a magyar média-szabályozásban, *Medias Res*, 2012/1, 37–66. o.

31 V. Dabu, R. Borza, i. m., 147–148 o.

32 V. Dabu, R. Borza, i. m., 160. o.

mait is magába foglalja (a becsület, illetve a hírnév oltalmát)? A kérdés aktualitását a kutatás egyrészt abban látja, hogy a bírói hatóságok ítéletei ellentmondásokat tartalmaznak³³, másrészt abban a tényben, hogy a jogi szabályozás sem egységes ebben a tekintetben. Továbbá, az új Polgári örvénykönyv szövegezését és hatálybalépését megelőzően, a szakirodalomban is előfordult a képmáshoz való jognak a becsülettel, valamint méltósággal való „egybecsősése”.³⁴

A fogalomnak és a kérdéskörnek a tisztázása azért is jelentett prioritást, mivel az új Ptk. hatálybalépése előtt a román joggyakorlat számottevő része a képmást a hírnév szempontjából értelmezte és az adott személyről másokban kialakított véleménnyel hozta összefüggésbe – még annak ellenére is, hogy Románia Alkotmányának 30(6) cikke elismeri a saját képmáshoz való jogot.

Az új Ptk. struktúrája és megszövegezése (a képmáshoz, illetve a méltósághoz való jog következetesen mindvégig külön cikkek formájában kerül kifejtésre) tekinthető az egyik legfontosabb érvnek amellet, hogy a romániai jogalkotó a képmás fogalmát fizikai és nem metaforikus értelemben kívánta használni, ennek értelmében pedig az emberi test külső, anyagi dimenzióját tartotta szem előtt.

Összefoglalás

A fentiekben láthattuk, melyek a képmás jogszabályi háttérének romániai sajátosságai: milyen kérdéseket vet fel a jogalkotó által választott megszövegezés hiánya, milyen viszony létezik a képmás és az emberi méltósághoz való szubszidiáris alapjog, valamint a magánélethez való további részjogosultságok (elsősorban a magán-, személyi és családi élethez való jog) között, valamint hogyan módosították és jelenleg hogyan egészítik ki a Polgári törvénykönyvben kodifikált szöveget a különös törvények (Szerzői jogi törvény, Médiatörvény, az Országos Audiovizuális Tanács „Kódex”) normaszövegei, továbbá hogyan értelmezi a médiajogi szabályozás a magánélet és közérdek összefüggéseit.

A történeti kitekintő alapján érthetőbbé válik, miért jelent esetenként problémát még ma is a joggyakorlatban a képmáshoz való jog önállóságának érvényesítése, azaz milyen jogirodalmi és tágabb jogtörténeti kontextus eredményezte a képmás és más nevesített személyiségi jogok összefonódását. Ugyanakkor fontosnak tartottuk kiemelni és szakirodalmi, illetve esetjogi feltárás révén megvizsgálni, hogy mi a jogalkotó álláspontja – a levont következtetések mellett pedig *de lege ferenda* javaslatok segítségével is megoldást ajánlani a jelenleg még fennálló hiányosságok kiküszöbölése érdekében.

33 Az ambivalens joggyakorlattal kapcsolatban lásd *B. Cristea*, i. m., 95–96. o.

34 *V. Dabu, R. Borza*, i. m., 147–148 o.

Beruházásvédelem – kihívás a nemzeti szuverenitással szemben

1. A nemzetközi jog és az államok jogának viszonya, illetve a szuverenitás koncepciója

A nemzetközi jog az állam fogalmára épül. Az államok a nemzetközi jog elsődleges alanyai, az állam pedig a szuverenitás elvén alapszik, ami belsőleg a kormányzati intézmények fennhatóságát fejezi ki, kifelé pedig az állam fennhatóságát jelöli.¹ Tehát állami (vagy belső) jogi szempontból vizsgálva, az állam határain belüli politikai szerveződés feletti kizárólagosságot jelöli a szuverenitás – területi szuverenitás.² Másik oldalról ezt kiegészíti az állam „külső” megjelenése, ami az állam részvételét jelenti a nemzetközi kapcsolatokban, mint független tagja a nemzetközi közösségnek, a szuverén egyenlőség elve alapján.

A szuverén egyenlőségen alapuló nemzetközi berendezkedés szerint egyik államtól sem lehet elvárni, hogy egy másik állam jogának alávesse magát. Ezt az állami immunitást a *par in parem non habet imperium* maxima fejezi ki.³ Az államok egyenlőségének elve egy ernyőt képez, ami magában foglalja az elismert jogokat és kötelezettségeket, amelyek az államokra hárulnak.⁴ Az ENSZ Alapokmány 2. cikkének első pontja előírja, hogy a Szervezet valamennyi tag szuverén egyenlőségének elvén alapszik. Az ENSZ Közgyűlésének 1970-ben meghozott 2625. (XXV.) számú határozata az államok közötti baráti kapcsolatokról és az együttműködés nemzetközi jogi alapelveiről előírja:

Minden állam szuverén egyenlőséget élvez. Egyenlő jogaik és kötelezettségeik vannak és egyenlő tagjai a nemzetközi közösségnek, gazdasági, szociális, politikai vagy egyéb különbségek ellenére.

Az államok közötti egyenlőség különösen a következőket foglalja magában:

- (a) Az államok jogilag egyenlők;
- (b) Minden állam élvezzi a teljes szuverenitáshoz tartozó jogokat;
- (c) Minden állam köteles tiszteletben tartani más államok személyiségét;
- (d) Az állam területi integritása és politikai függetlensége sérthetetlen;

1 M. N. Shaw, *International Law*, fifth edition, Cambridge University Press, 2003, 409. o.

2 Palmas szigetek ügye (Island of Palmas Case) – Hollandia k. USA, 1928, http://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/829-871.pdf (15.06.2019).

3 N. Rubins, N. St. Kinsella, *International Investment, Political Risk and Dispute Resolution. A Practitioner's Guide*, Oxford University Press, 2005, 117. o. A könyvben a maximát *pari parim non habet imperium* formában találjuk.

4 M. N. Shaw, i. m., 192. o.

(e) Minden államnak joga van szabadon választani és fejleszteni politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális rendszereit;

(f) Minden állam köteles teljes körűen és jóhiszeműen betartani nemzetközi kötelezettségeit és békében élni más államokkal.

Tehát minden állam saját határain belül, sajátos jogrendszerében működik. Az államok, szuverenitásukat gyakorolva, határaikon belül meghatározzák a jogrendszerüket, és ezt gyakran nemzetközi egyezményekhez is kötik. Így váltak az alkotmányos emberi jogok valamennyi egyetemes nemzetközi szokásjog és nemzetközi emberi jogi egyezmény tükrképévé, vagy a kereskedelmi jogi szabályok a nemzetközi szabadkereskedelmi egyezmények helytartóivá.

Alapjában két felfogás írja körül érthetően a nemzetközi jog és a belső jog viszonyát. A dualista felfogás szerint két különálló rendszerről van szó, amelyek teljesen önállóak, így a nemzetközi jog normái csak külön átalakítás (vagy transzformáció) után érvényesülhetnek a belső jogban.⁵ A monista⁶ felfogás szerint csak egyetlen jogrendszer létezése lehetséges, és mind a belső, mind pedig a nemzetközi jogszabályok annak alkotóelemei, eszerint pedig adopción útján kerülnek a belső jog szférájába a nemzetközi jog szabályai.⁷

A nemzetközi jog a belső jogszabályi hierarchiában a vállalt kötelezettségek, vagyis a *pacta sunt servanda* elv alapján lesz alkalmazandó, de a nemzetközi jog megköveteli az elsőbbséget. A nemzetközi jog *primátusa* mintegy létfeltétele magának a nemzetközi jognak, eszerint az államok belső jogrendjében egyrészt megjelenik a nemzetközi jog befogadásáról és annak belső joggá való átalakításáról szóló jogszabály, másrészt a nemzetközi jog a maga megalkotásának folyamatában tudomásul veszi a belső jog szerepét, de létrejötte után már ragaszkodik annak belső joggal szembeni érvényesüléséhez.⁸ Ez a hierarchia az államnak a nemzetközi kapcsolatokban való hiteles és megbízható módon történő részvételéhez válik szükségessé.

Mint eredeti és elsődleges alanyai a nemzetközi közjognak, az államok – szuverenitásuk gyakorlásával – részt vesznek a nemzetközi kapcsolatokban, ezáltal biztosítva a nemzetközi jog létezését és relevanciáját. Mi több, a nemzetközi jog megköveteli primátusának elismerését a belső joggal szemben, ami a nemzetközi jog létezésének feltételét is jelenti.⁹ Az alkotmány vagy egyéb belső jogszabályok nem képezhetnek eszközt a nemzetközi szerződésekből származó kötelezettségek elmulasztására. Erről rendelkezik a szerződések jogáról szóló 1969-es bécsi egyezmény 27. cikke, miszerint: „Egyetlen részes fél sem hivatkozhat belső jogának rendelkezéseire annak igazolásául, hogy elmulasztotta a szerződést teljesíteni.” Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy minden olyan törvényi rendelkezést, ami összeegyeztethetetlen egy ratifikált nemzetközi szerződéssel, olyan módon szükséges módosítani, hogy megfeleljen a

5 Magyarország Alaptörvényének Q) cikkében a dualista megközelítés található. Erről bővebben Molnár T., A nemzetközi jog és a magyar jog viszonya, Internetes Jogtudományi Enciklopédia, <http://ijoten.hu/szocikk/a-nemzetkozi-jog-es-a-magyar-jog-viszonya>.

6 Románia Alkotmánya 11. cikkében, a monista nézetet kodifikálva, elismeri a nemzetközi jog primátusát és belső joggá átalakítva alkalmazza azt, a *pacta sunt servanda* alapelv szerint.

7 Fábíán Gy., Nemzetközi jog, Editura Hamangiu, Bukarest, 2018, 9. o.

8 Fábíán Gy., i. m., 9–10. o.

9 Idem, 10. o.

nemzetközi jogszabálynak, vagy ha nem sikerül, akkor hatályon kívül kell helyezni azt. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy megkerülve a belső jogrendszer előírásait és gyakran maga a demokrácia alapelveit, egyes kormányok az utód kormányokat a nemzetközi jog által kötelezik, ami gyakran súlyos kérdéseket vet fel.

A XIX. és XX. században kialakuló nemzetközi gazdasági kapcsolatok olyan komplex nemzetközi egyezmények rendszerét eredményezték, amelyben – a haladás és fejlődés érdekében – az államoknak érdekükben áll részt venni. Vagyis az államok olyan módon gyakorolhatják szuverenitásukat, hogy egyes hatásköröket átruházva nemzetközi intézményekre, nemzetközi szerződések ratifikálása által részt vehetnek a globalizációs folyamatokban, a lakosságuk jólétének biztosítása végett. Ez hozzájárult az egyetemes nemzetközi szokásjog gyarapodásához is, de a gazdasági vonatkozású nemzetközi – *ius cogens* típusú – egyezmények állományának megnövekedéséhez is. A nemzetközi beruházási jog is egy államok közötti rendszert képez, ami által az államok kötelezettséget vállalnak magánbefektetőkkel szemben. A beruházási egyezmények eszközével az államok *nemzetköziesített* magánjogokat hoznak létre a befektetők javára, amelyek számonkérhetők az államokon. Gyakorlatilag az egyezmények által az állam közvetlen nemzetközi jogokat képes átruházni a befektetőkre.¹⁰ A rendszer sajátosságai miatt egyesek szerint egy legitimitási válsághelyzet áll fenn, amiben a nemzetközi beruházásvédelmet amiatt kritizálják, hogy túlságosan erős rendszer, ami fenyegeti az államok szuverenitását.¹¹

Amikor az állam egyes döntéshozói által kötött egyezmények, akár kormányváltás, akár rezsimváltás után, az új vezetőségnek már nem tetszenek, vagy egyszerűen nem képesek ezeket a kötelezettségvállalásokat továbbra is fenntartani, állami szuverenitásukat olyan módon is gyakorolhatják, hogy ezekből, egy adott feltételrendszer alapján, kilépnek. Talán visszalépni okosabb döntés, mint az egyes kötelezettségeket megszegni, az államoknak ugyanis nem állhat érdekükben, hogy megszegjék kötelezettségvállalásaikat, mivel az ilyen magatartásnak előreláthatatlan következményei lehetnek. Azok az államok, amelyek a nemzetközi szintéren megbízhatatlannak bizonyulnak, lemaradhatnak, például azokról a gazdasági lehetőségekről, amelyekre szükségük van a fejlődéshez. A nemzetközi kötelezettségvállalások kapcsán szokott felmerülni, hogy az államok mintegy „lemondanak” szuverenitásukról amikor nemzetközi egyezményekhez csatlakoznak, akár gazdasági érdekeik, akár egyéb előnyök megszerzése érdekében.

A nemzetközi joggyakorlatban ezt a szuverenitásról való „lemondást” tisztázza a Wimbledon ügy,¹² az államok nemzetközi egyezményekhez történő csatlakozása kapcsán. Fontosnak tartom az alábbi idézetet, ugyanis általánosságában ez rávetíthető

10 A. Mills, The public-private dualities of international investment law and arbitration, in Ch. Brown, K. Miles, Evolution in Investment Treaty Law and Arbitration, Cambridge University Press, 2011, 109. o.

11 F. Emmert, B. Esenkulova, Balancing Investor Protection and Sustainable Development in Investment Arbitration – Trying to Square the Circle?, in Nagy Cs. I. (ed.), Investment Arbitration and National Interest, Council on International Law and Policy, Indianapolis, 2018, 14. o.

12 Állandó Nemzetközi Bíróság előtt tárgyalta S. S. „Wimbledon”, Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország és Japán kontra Németország. 1923. augusztus 17-én született határozat (a továbbiakban Wimbledon-ügy).

bármilyen nemzetközi egyezményre, ideértve a beruházásvédelmi egyezményeket is. Továbbá fontos terminológiai előrelépést jelent a szuverenitás gyakorlását jelölő kifejezés, ami miatt én is ezt a kifejezést használom a jelen tanulmányban.

A Bíróság elutasítja, hogy bármely egyezmény, ami által egy állam kötelezettséget vállal, hogy valamiféle cselekvést végrehajt, vagy annak végrehajtásától tartózkodik, a saját szuverenitásáról való lemondását jelenti. Kétségtelen, hogy az ilyen jellegű kötelezettséget létrehozó egyezmény korlátozza az állam szuverén jogainak gyakorlását abban az értelemben, hogy megköveteli, hogy azt egy bizonyos módon kell *gyakorolja*. Viszont a nemzetközi kötelezettségvállalás joga az állam szuverenitásának egyik jellemzője.¹³

A második világháború alatt kezdetét vette egy új nemzetközi világrend projektjének kidolgozása, ami a háború utáni világ megszervezését célozta meg.¹⁴ Nyilván ennek része volt egy új nemzetközi gazdasági rendszer, amit az Atlanti charta és a Bretton-Woods-i Konferencia fektetett le. Az új nemzetközi jogi rendszer, az Egyesült Nemzetek Szövetsége és a Bretton-Woods-i Konferenciát követő Világbank és Nemzetközi Valutaalap létrejötte megkövetelte a részt vevő államok által szuverenitásuk olyan módú gyakorlását, hogy az számonkérhető is legyen.

A *transzatlanti közösség* – ahogy később nevezték – megalkotta azt a rendszert, amely a XX–XXI. századok egyik fő modernizáló erőjévé vált. Az államok, kevés kivétellel, ma is igyekeznek ebben az új világrendben részt venni, és történelmi vagy nemrégiben kivívott szuverenitásukat olyan módon gyakorolni, hogy abból minél eredményesebben tudjanak gazdasági hasznot húzni, országuk fejlődése, nemzetük gyarapodása céljából. Ennek a globalizációnak egyik legfontosabb komponensét a külföldi közvetlen beruházások képezik, amelyek vonzására egyezményeket kötnek az államok, és az ehhez kapcsolódó beruházásvédelemre felállításra kerültek nemzetközi intézmények és kifinomultak nemzetközi jogi mechanizmusok.

Az egyetemes nemzetközi szokásjogban kialakult alapelvek tovább csiszolódtak az új keretek között, ebben az új nemzetközi világrendben, amit az elmúlt fél évszázadban éltünk át. Az állam vitathatatlan kötelessége nemzetközi vállalásait teljeskörűen és jóhiszeműen betartani. Ez a szabály különösen fontossá válik a nemzetközi szervezetek színre lépésével, amelyeket az államok jogkörökkel hatalmaznak fel. Az egyes hatáskörök átruházásának eredményeképpen az államok úgyszólván „lemondanak” szuverenitásukról egy adott területen. A nemzetek feletti szervezetekhez történő csatlakozás csak formális értelemben jelenti a szuverenitásról való lemondást. Valójában a csatlakozás arra a felismerésre épül, hogy a szuverenitás a nemzeti keretek között már nem gyakorolható hatékonyan,¹⁵ így az államok folyamatosan nemzeti szuverenitásuk és globális érdekeik között egyensúlyoznak.

13 Wimbledon-ügy, 35. bekezdés.

14 V. V. Bădulescu, *Tratat de politică comercială – comerț exterior și schimburile internaționale*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1945, 490–530. o.

15 F. Galgano, *Globalizáció a jog tükrében* (ford. Metzinger P), Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2006, 32. o.

2. A nemzetközi beruházási jog hatása az államok közötti viszonyokra

Eleinte a külföldi beruházási jog Észak- és Dél-Amerikára szorítkozott, ugyanis a világ többi részében gyarmati kontextusban történtek a befektetések. Az Amerikai Egyesült Államoknak érdeke volt megvédeni polgárainak a beruházásait Dél-Amerikában, ezért pedig nemzetköziesítették a felmerülő vitákat, hogy azok a nemzetközi jogi alapelvek szerint kapjanak megoldást.¹⁶ Ennek oka az volt, hogy Dél-Amerikában sok államban diktatórikus rendszer működött, amelyekben könnyen elképzelhető volt, hogy a bíróságok részrehajlóak lesznek, vagy a törvényeket oly módon módosítják, hogy a helyi érdekeket védjék.¹⁷ Ezzel szemben Dél-Amerikában elterjedt a Calvo-doktrína,¹⁸ ami az úgynevezett Calvo-záradékban mutatkozott meg, amelyet gyakran belefoglaltak a különböző koncessziós szerződésekbe. A Calvo-doktrína alapvetően a diplomáciai védelem törvényességét kérdőjelezte meg és két fő része van:¹⁹ egyrészt, hogy az állami szuverenitás doktrínája tiltja egy állam beavatkozását egy másik ügyeibe, diplomáciai szinten vagy erőszak formájában, másrészt egy külföldi nem részesülhet kedvezőbb bánásmódban, mint az illető ország polgárai, tehát a nemzeti elbánást írja elő, és a beruházást fogadó állam bíróságainak illetékességét követeli meg.²⁰ Elhangzott, hogy amennyiben a külföldi polgárnak előnyösebb jogokat és privilégiumokat biztosítanak, mint a fogadó állam polgárainak, az a területi szuverenitás megsértését jelenti.²¹

Ez a két rendszer versenye a kisajátításért járó kártalanításra is kiterjedt, ami a leggyakoribb ügyeket képezte a beruházási választottbíráskodás első évtizedeiben.²² Az egyetemes nemzetközi szokásjog szerint a kisajátítás csak közérdekből történhet, nem diszkriminatív módon, tisztességes eljárás keretében, és az elvont értékért kártalanítás jár. A kártalanítás milyensége a nemzetközi szokásjogban, vagyis hogy az teljes vagy megfelelő kellene hogy legyen, illetve hogy milyen jog szerint kellene megállapítani éles viták témája volt sokáig. Az USA és a nyugati blokk államai a *Hull-doktrína*²³ szerint szerették volna értelmezni az államok elvonásért járó kártalanítási kötelezettségét, ami azonnali, megfelelő és tényleges kártalanítást követel meg. Latin-Amerikában a Calvo-doktrína szerint az elvonásért járó kártalanítást az államok belső joga szerint kell megállapítani, ami későbbi ENSZ-határozatokban is megjelent, ami által a fejlődő államok megpróbálták befolyásolni a fejlett államok által dominált nemzetközi szokásjogot. Nyilván az így megállapított kártalanítás nem minden eset-

16 *M. Sornarajah*, *Resistance and Change in the International Law on Foreign Investment*, Cambridge University Press, 2015, 32. o.

17 *M. Sornarajah*, i. m., 32. o.

18 Carlos Calvo fogalmazta meg 1863-ban.

19 *K. Miles*, *The Origins of International Investment Law*, Cambridge University Press, 2013, 50. o.

20 A belső bíróságokon kívüli vitarendezés feltételeiről a következő ügy határozatában is olvashatunk: L. F. H. Neer és Pauline Neer (U.S.A.) *kontra* Mexikói Egyesült Államok, http://legal.un.org/riaa/cases/vol_IV/60-66.pdf (2019.06.20.)

21 *K. Miles*, i. m., 49. o.

22 *F. Emmert*, *B. Esenkulova*, i. m., 14. o.

23 Cordell Hull az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere, az 1917-ben történt mexikói kisajátítások kapcsán fogalmazta meg 1938-ban, Cordell Hull üzenete Castillo Najera mexikói nagykövetnek: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1938v05/d662> (2019.06.15)

ben meríti ki a *teljes kártalanítás* fogalmát, és sok esetben diktatórikus hatalomnak alávetett belső jogrendszere elé állítja a befektetőt.

Az erőszak alkalmazásának és az azzal való fenyegetésnek betiltása az ENSZ Alapokmányában²⁴ az „ágyúnaszád-diplomáciáról” való lemondást is jelentette. A diplomáciai utakon keresett elégtétel már egyébként sem volt alkalmas ebben az új rendszerben, ugyanis ez nem jelent egy közvetlen és kiszámítható megoldást a befektető számára, illetve amennyiben diplomáciai segítséget kapott a befektető, államközi szintre emelkedett a jogvita, és a kártérítést az államnak fizették meg.

Egy kétoldalú érdekrendszer látszik körvonalazódni: egyrészt az államé, hogy minél több külföldi tőkét vonzzon területére, másrészt a befektetőké, hogy biztonságban tudják külföldi beruházásaikat az állam közhatalmi intézkedéseivel szemben. A fejlődő, tőkeimportőr államoknak szükségük van tőkére a fejlődéshez, ezért beruházásokat népszerűsítő nemzetközi beruházási egyezmények (a továbbiakban IIA – International Investment Agreement) megkötését vállalták a fejlett, tőkeexportőr államokkal. Ebből általános jelleggel lekövetkeztethető, hogy egy tőkeimportőr állam esetében kényesebbé válik a közhatalmi hatáskörök korlátozásának kérdése, mint egy tőkeexportőr állam esetében, amelynek pontosan az országából származó befektetések megvédése az érdeke a fogadó állam különböző közhatalmi túlkapásaival szemben.

A XX. század második felében bekövetkezett politikai változások, legfőképpen a dekolonizáció és az államosítási hullámok hatására az új nemzetközi jogi világrendszerben a fejlődő államok több módon is megpróbálták érvényesíteni érdekeiket, így a fejlődő és fejlett államok közötti konfliktus továbbterjedt Észak- és Dél-Amerikából és globálissá vált.²⁵ Az ENSZ alapelveiben megfogalmazott állami szuverenitásra és immunitásra hivatkozva, további ENSZ-határozatok által próbálták a fejlődő országok befolyásolni az egyetemes nemzetközi szokásjogot és a közvetlen külföldi beruházásokat minden esetben belső jognak alávetni, a Calvo-doktrína alapján.

Fontos megemlíteni a természeti erőforrások feletti állandó szuverenitás elvét kimondó ENSZ 1803. számú határozatát, amely a köz érdekében történő államosítás vagy elvonás esetében a *megfelelő kártalanítást* mondja ki, illetve – a felek közötti eltérő megegyezés hiányában – a kártalanításra kötelezett ország belső jogának a joghatóságát jelöli meg.²⁶ Ez a határozat, habár a fejlődő államok érdekeit tartalmazza, egyfajta kompromisszumot is jelent, ugyanis a nemzetközi jog szerinti vitarendezés lehetőségét mégis fenntartja.

Az ENSZ 3201. és 3202. számú határozatai²⁷ ezt a kompromisszumot már nem tartalmazzák. A határozatok kimondják az állam teljes szuverenitását természeti kin-

24 ENSZ Alapokmánya, 2. cikk (4). bek.

25 M. Sornarajah, i. m., 35. o.

26 Az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlése 1803. sz. határozata: „Állandó szuverenitás a természeti erőforrások felett” (General Assembly resolution 1803 (XVII) of 14 December 1962, „Permanent sovereignty over natural resources”), 1962, 4. paragrafusa: „...the owner shall be paid *appropriate compensation*...”. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1803%28XVII%29 (2019.06.20)

27 Az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlése 3201. sz. határozata: „Nyilatkozat egy Új Nemzetközi Gazdasági Rend Megalapításáról”, 1974 (United Nations General Assembly resolution 3201

csei és egyéb gazdasági tevékenységei felett, amelyek szükségesek az adott állam fejlődéséhez, beleértve az államosításhoz való jogot vagy a tulajdon átruházását saját állampolgáraikra. Ezt követte a 3281. számú ENSZ-határozat,²⁸ amely kimondja, hogy az államoknak állandó szuverenitásuk van nemzeti vagyonuk és erőforrásaik felett, és hogy vita esetében a kisajátító állam belső joga szerint kerül meghatározásra a kártalanítás, ha a felek nem egyeznek meg másként. Ezek az elvek sok esetben a fejlődő államok belső jogába, a külföldi befektetéseket szabályozó törvényekbe is bekerültek.²⁹

A fent említett ENSZ-határozatok viszont *opinio iuris* hiányában nem váltak a nemzetközi szokásjog részévé.³⁰ Időközben pedig exponenciálisan megnövekedett a különböző beruházási egyezmények száma, és az ezredforduló körül az államok és befektetők közötti választottbíráskodási eljárások száma is.

3. A nemzetközi beruházási egyezmények – kétoldalú viszonyok sokasága

A nemzetközi szokásjog alakításáért és a belső jog érvényesítéséért folyó versenyt a külföldi beruházások esetében a *kétoldalú beruházási egyezmények* (a továbbiakban BIT – Bilateral Investment Treaty) forradalma rendezte.³¹ A nemzetközi szokásjogban a teljes kártalanítás elvének vitatottsága, illetve a hatékony vitarendezési mechanizmusok hiánya miatt szükség volt olyan egyezményekre, amelyekkel az államok biztonságos kereteket tudtak nyújtani a külföldi beruházások számára. A BIT-ek alapját a XIX. században elterjedt barátsági, kereskedelmi és hajózási egyezmények képezik. A BIT-ek államok között megkötött kétoldalú egyezmények, amelyek által az államok védelmet biztosítanak a másik államból származó befektetéseknek, azáltal, hogy egyes alkotmányos követelményeket (mint a kisajátítás és a jogos elvárások biztosítása) nemzetközi köteleességekkel alakítják, hogy ezeket garantálhassák.³² Persze ezeknek az egyezményeknek beruházás-népszerűsítő céljuk is van, amit azáltal hivatottak elérni, hogy védelmi standardokat szabnak meg a másik államból származó befektetések számára, illetve egy külön vitarendezési mechanizmust, leggyakrabban választottbíráskodást írnak elő a jogviták rendezésére. Ezáltal a befektető csökkenti az idegen állam ismeretlen jogrendszeréből és az állam váratlan közhatalmi intézkedéseiből származó üzleti kockázatot. Általában véve egy szuverén állam nem tudja hitelesen kötelezni saját magát a belső joga szerint, ugyanis bármiféle szerződést vagy törvényt, amelyekkel megígér egy adott védelmi standardot, visszafordítható lesz bel-

(S-VI) „Declaration for the Establishment of a New International Economic Order” of 1 May 1974) és 3202 ennek Ütemtervéről.

28 Az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlése 3281. sz. határozata: „Az Államok Gazdasági Jogainak és Kötelességeinek Chartája”, 1974, 2. cikk (2) bek. c. pont (United Nations General Assembly resolution 3281 (XXIX): „Charter of Economic Rights and Duties of States”, 12 December 1974).

29 M. Sornarajah, i. m., 37. o.

30 Az *Opinio iuris sive necessitatis*-ről bővebben lásd J. Crawford, Brownlie’s Principles of Public International Law, Oxford University Press, 2012, 25. o.

31 J. Crawford, i. m., 626. o.

32 Nagy Cs. I., Free Trade, Public Interest and Reality: New Generation Free Trade Agreements and National Regulatory Sovereignty, Czech Yearbook of International Law, Volume IX, 2018, 206. o.

ső törvények módosítása által, vagy más esetben az ország bíróságainak objektív és igazságos törvénykezése sem elvárható.³³

Az első BIT-et az Indiától 1947-ben függetlenedett Pakisztán kötötte meg Németországgal 1959-ben, a német befektetők bizalmának elnyerése érdekében, habár a benne lévő vállalatok kölcsönösök voltak.³⁴ Az első BIT-et követően aláírásra került még további közel 3000 másik BIT, főleg az 1990-es években, illetve több száz többoldalú vagy multilaterális nemzetközi egyezmény, amelyekben beruházási rendelkezések is találhatóak.³⁵

A BIT-ekben gyakran megtalálhatók ugyanazon kulcsfontosságú záradékok, mint például a diszkrimináció tilalma, teljes kártalanítás kisajátítás esetében, méltányos elbánás, teljes körű védelem és biztonság, jogválasztás, stabilizációs záradék, jogbiztonság, jogos elvárások elve etc., és mindezek megszegése esetében nyilván a vitarendezés módja is. Habár nagyjából ugyanazokat a típusú előírásokat és szabályokat tartalmazza a különböző nemzetközi beruházási egyezmények, sokszor árnyalatnyi, de lényeges különbségeket lehet találni az egyes egyezmények nyelvezetében. Ez természetes, ugyanis az egyes államok érdekei diktálják ezeket az egyezményeket, ami egy kvázi-kontraktuális viszonylatban gyakorlatilag egyfajta *jogi piacot* eredményez, ami az egyes államok versenykörülmények között kereskednek szuverén szabályozói autonómiájukkal tőke ellenében.³⁶ Legfőképpen a különböző bánásmódok standardjai okoznak gondokat, ugyanis ezek képlékeny fogalmak, amelyek a választottbíróságoknak rendkívül széles mérlegelési jogot adnak az államok politikai döntéseinek, közigazgatási és bírósági eljárásainak tekintetében, aminek súlyos következményei lehetnek az államok tekintetében.³⁷

A BIT-ek forradalmával meggyengült a Calvo-doktrína, ugyanis államok közötti szerződésekbe foglalták a beruházásvédelmi köteleességeket, és a vitarendezést is nemzetközi választottbíróságok kezébe, gyakran az ICSID kezébe adták a szerződő felek, megkerülve az államok belső jogát. A Világbank mellett megalakult és New Yorkban székelő *Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja* (a továbbiakban ICSID, International Centre for Settlement of Investment Disputes)³⁸ kizárólag eljárásjogi oldalról kezeli a nemzetközi beruházásvédelmet, és csakis a felek kérése alapján rendezi a vitákat. Ennek határozatai kikényszeríthetőek a *New York-i Konvenció (a külföldi választottbírószági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról)* alapján. Az ICSID Konvenció hatályosságához szükséges 20 ratifikáció nagy hányadát – érdekes módon – fejlődő országok tették ki, és azóta is számos fejlődő ország is részesévé vált.³⁹ Az időközben megkötött kétoldalú beruházási egyezmények nagy hányada pe-

33 A. Mills, i. m., 105. o.

34 Az 1963-ban hatályba lépett BIT megtalálható a következő oldalon: <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280132bef> (2019.06.15)

35 A BIT-ek és egyéb beruházásokra vonatkozó előírásokat tartalmazó egyezmények pontos számáról bővebb információkat az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája nyújt: <https://investment-policyhubold.unctad.org/IIA> (15.06.2019)

36 A. Mills, i. m., 104–105. o.

37 Nagy Cs. I., i. m., 207. o.

38 Az ezt létrehozó multilaterális egyezmény a Washingtoni Konvenció az államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről (1965).

39 A szerződő államok és egyéb aláírói a Konvencionak: <https://icsid.worldbank.org/en/Documents/>

dig előírja az ICSID-et mint vitarendezési fórumot, habár az intézmény önkéntes alávetés alapján funkcionál.⁴⁰

A több ezer nemzetközi egyezmény persze ugyanannyi befektető és állam közötti jogvitát szült, nemcsak az ICSID, hanem egyéb vitarendezési mechanizmusok alapján is. Vitarendezési mechanizmustól függetlenül, a jogvitáknak az alapját az állami–magán, vagy köz–magán dualitás képezi. Ez a két – látszólag egymással szemben álló – fogalom dualitásában egyszerre jelenik meg a nemzetközi beruházásvédelemben és ennek a szakterületnek az ingoványos alapjait képezi.⁴¹ Tehát egyszerre jelen vannak a *iure gestionis* és a *iure imperii* típusú intézkedései az államnak, ami az immunitás elvét relativizálja.

A nemzetközi beruházásvédelmi rendszer feldaraboltságában mégis egy egységes bánásmód irányába látszik haladni, ami alapvetően az államok általános magatartásának figyelemmel követését jelenti, hogy ezek ne tudjanak egyoldalúan visszavonni egyes intézkedéseket. Ez azt eredményezi, hogy a nemzetközi beruházásvédelmi egyezmények az államok szabályozói autonómiáját, a szuverén szabályozási jogot is cenzúrázzák közvetett módon. A BIT-ek ilyen módon felidézhetik az úgynevezett *szabályozási fagyot*⁴². Ezekben az esetekben gyakorlatilag az állam belső szabályozási szuverenitására vannak negatív hatással a nemzetközi beruházásvédelmi eszközök.

4. A jogos elvárások doktrínája – kihívás az államok jogalkotására nézve

A nemzetközi beruházásvédelmi egyezményekben szereplő egyes záradékok rendkívül ellentmondásosnak bizonyultak, pontosan az államok belső szabályozói autonómiájára kifejtett hatásuk miatt. Ezzel kapcsolatban fontos kitérni a *jogos elvárások*⁴³ doktrínájára, amit gyakran kritizálnak amiatt, hogy veszélyezteti az államok szabályozási szuverenitását. A jogos elvárások doktrínája része annak az általános kötelességnek, ami az államok részéről a *tisztességes és méltányos bánásmódot*⁴⁴ követeli meg.

A nemzetközi beruházásvédelem joggyakorlatában „egy külföldi befektető elvárja a fogadó államtól, hogy következetesen, kétértelműségtől mentesen (egyértelműen) és teljes átláthatósággal viselkedjen a külföldi befektetőkkel való kapcsolataiban, hogy azok előre tudhassanak bármilyen és minden olyan szabályt és előírást, ami

icsiddocs/List%20of%20Contracting%20States%20and%20Other%20Signatories%20of%20the%20Convention%20-%20Latest.pdf (2016.06.20)

40 Mádál F., Vékás L., Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 159. o.

41 A. Mills, i. m., 98–99 o.

42 Angolul *regulatory freeze* vagy *regulatory chill*, azt a helyzetet jelöli, amikor egy állam a magas kártérítések megítélésének lehetősége miatt nem hajlandó gyakorolni közhatalmi hatásköreit és újabb jogszabályokat hatályba léptetni. Erről a témáról bővebben lásd Víg Z., Hajdu G., CETA and Regulatory Chill, A Szellemi Tulajdonvédelem és a Szabadkereskedelem Aktuális Kérdései 48. (Görög Márta és Mezei Péter szerk., Iurisperitus Kiadó, 2018).

43 Angolul: *legitimate expectations*.

44 Angolul: *fair and equitable treatment*.

a befektetésre irányadó lehet, a különböző irányelvek és közigazgatási gyakorlatok vagy irányzatok célját ismerhessék ahhoz, hogy befektetésüket megtervezhessék és a szabályoknak megfeleljenek”.⁴⁵

Sarkosan fogalmazva, a jogos elvárások elve olyan kötelességet is jelenthet, miszerint az állam nem módosíthatja a törvényes és üzleti kereteket, amiben a beruházás megtörtént.⁴⁶ Ilyen módon megfogalmazódik a választottbíróságokkal szemben egy olyan elvárás, miszerint ezek kötelesek olyan módon megoldani a bizonytalanságokat, hogy ezáltal megvédjék a fedezett beruházásokat.⁴⁷

A beruházások természeténél fogva kockázatosak. A befektetők általában minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy bebiztosítsák a beruházás sikerét. Szuverenitásuk gyakorlásában az államoknak jogukban áll szabadon szabályozni, tehát a befektetőknek szembe kell nézniük ezzel a kockázattal. Nyilván az állam szabályozási jogkörét jóhiszeműen kell, hogy gyakorolja.

„Egy befektető jogosan elvárhatja, hogy a beruházásra alkalmazandó jog, illetve a beruházásokat menedzselő hatóságok felügyeleti, ellenőrzési, megelőzési és büntető hatáskörei a környezetvédelmi, emberi egészségi és ökológiai egyensúlynak való megfelelés érdekében lesznek felhasználva.”⁴⁸

Az EDF Services *kontra* Románia ügyben a választottbíróság kifejtette: az a gondolat, miszerint a jogos elvárások és ezáltal a tisztességes és méltányos bánásmód a törvényes és üzleti keret stabilitását is magában foglalja, nem helyes, amennyiben ezt indokolatlanul tág értelemben és konkrét minősítés hiányában mondják ki. A tisztességes és méltányos bánásmódból ezúton tulajdonképpen az következne, hogy az üzleti tevékenységek törvényes szabályozása lefagy, az államnak a természetes szabályozási joghatóságával és az üzleti élet fejlődő jellemével szembemelve. Az állam által vagy annak képviselőjében a befektetők irányába tett különleges ígéretek hiányában ez utóbbi nem támaszkodhat kétoldalú beruházási egyezményre mint biztosítékra a fogadó állam által a törvényes és üzleti keret változásainak kockázata ellen. Egy ilyen típusú elvárás se nem jogos, se nem méltányos.

A fenti kiegyensúlyozott álláspontot megtalálhatjuk az El Paso *kontra* Argentina⁴⁹ ügyben felidézett Feldman *kontra* Mexikó⁵⁰ ügy indoklásában is, amit az ICSID előtt tárgyaltak:

A kormányok szabadok kell hogy legyenek a tág értelemben vett közérdekért való cselekvésükben környezetvédelem terén, új vagy módosuló adórendszerekben, kormánysegélyek nyújtásában vagy megvonásában, vámok növelésében vagy csökkentésében, területrendezési megszorításokban és az ehhez hasonló intézkedésekben. Az ilyen típusú észszerű kormányzati szabályozást nem lehet elérni, ha bármely vállalat

45 *Técnicas Medioambientales Tecmed kontra Mexikói Egyesült Államok* (ICSID-ügy száma ARB (AF)/00/2, 2003. május 29-i határozat), 154. bekezdés.

46 *Occidental Exploration and Production Company kontra Ekuádor Köztársaság* (Végső határozat 2004. július 1.), 191. bekezdés.

47 *SGS Société Générale de Surveillance SA kontra Fülöp-szigetek Köztársaság* (ICSID-ügy száma ARN/02/6, 2004. január 29-i határozat), 116. bekezdés.

48 *Tecmed-ügy*, 157. bekezdés.

49 *El Paso Energy International Company v. The Argentine Republic*, ICSID ügy száma ARB/03/15, 74 o. (a továbbiakban *El Paso-ügy*).

50 *Marvin Roy Feldman Karpa v. United Mexican States*, ICSID ügy száma ARB(AF)/99/1.

kozás, amelyet kedvezőtlenül érintenek, kártérítést kérhet, és nyugodtan mondhatjuk, hogy a nemzetközi szokásjog elismeri ezt a tényt.

Persze változó politikai, gazdasági vagy szociális körülmények jogszabályi változásokat is előidéznek, amelyek megnehezíthetik egyes befektetők helyzetét, viszont erre a befektetők fel kell legyenek készülve. Ilyen esetekben az intézkedések eredménye nem feltétlenül tekinthető közvetett kisajátításnak vagy a tisztességes és méltányos bánásmód megszegésének. A Tecmed-ítéletben található egy ehhez hasonló kijelentés:

Az elv, miszerint az állam szuverén hatalmának gyakorlása a közhatalmi keretek között károkat okozhat azoknak, akik hatáskörének alanyai, anélkül, hogy ezeknek bármiféle kártalanításhoz joguk lenne, vitathatatlan.⁵¹

Talán az egyik legtisztábban megfogalmazott kijelentés, ami az állam szabályozói autonómiáját illeti, egy, az UNCITRAL szabályai alapján történt választottbírói ügyben került kimondásra, amely ítéletében a következő hangzik el:⁵²

A nemzetközi jogban megállapított, hogy az államok nem kötelesek kártérítést fizetni egy külföldi befektetőnek, ha szabályozási hatáskörük megszokott gyakorlása során diszkrimináció nélkül fogadnak el olyan jóhiszemű szabályokat, amelyek az általános jólétet szolgálják.

Az ilyen típusú kijelentéseket nyilván árnyalni kell az észszerűség és arányosság nevében. A magántulajdon elvonását eredményező intézkedések kapcsán az El Paso-ügyben található meg a következő kijelentés:

Amennyiben az általános szabályozás észszerűtlen, vagyis önkényes, diszkriminatív, aránytalan és egyébként is igazságtalan, közvetett kisajátításnak is lehet tekinteni, ha ennek eredményeként megsemmisülnek a külföldi befektető tulajdonjogai.

Az állami szuverenitás egyik alapvető és talán legerősebb jellemvonása az adózási rendszer és az adók mértékének meghatározása az állam által. Ennek kapcsán az El Paso-ügyben elhangzott a következő:

Egy állam adópolitikája az állam szuverén hatalmával és a saját területén történő adók kivetésének jogával kapcsolatos kérdés. A Választottbírósg egyetért azzal, hogy az államnak szuverén joga, hogy az általa megfelelőnek ítélt adóintézkedéseket bevezesse. Minden évben világszerte a kormányok olyan adóintézkedéseket javasolnak elfogadásra, amelyek új kezdeményezéseket vagy a meglévő költségvetési jogszabályok módosítását képezik. Az állam által elfogadott jogalkotási intézkedések élvezik az érvényesség vélelmét, és ezek érvénytelenségét az azokat megkérdőjelezők kötelessége bebizonyítani.⁵³

Például a Micula testvérek beruházása kapcsán, amikor visszavonásra kerültek az ígért adókedvezmények, az ICSID elmarasztalta a román államot.⁵⁴ A választottbírósg belátta, hogy nem Románia szabályozási szuverenitásának megkérdőjelezéséről van szó és megjegyezte, hogy nem tekinthető tisztességesnek és méltányosnak az,

51 Tecmed *kontra* Mexikó, 45. o.

52 Saluka Investments B.V. v. The Czech Republic, UNCITRAL, 52. o.

53 El Paso-ügy, 98. o.

54 Ioan Micula, Viorel Micula, S.C. European Food S.A., S.C. Starmill S.R.L. and S.C. Multipack S.R.L. v. Romania, ICSID Case No. ARB/05/20.

hogy egy állam előnyös feltételeket biztosít a befektetőknek annak cserébe, hogy egy egyébként nem vonzó régióba vonzza a beruházásokat, majd a feltételrendszernek kiüríti a valódi tartalmát.⁵⁵

5. Az állami immunitás és a beruházásvédelmi határozatok végrehajtása

Míg az államok és befektetők közötti vitákban az egyetemes nemzetközi jogi elveket, a nemzetközi szokásjogot és az egyezmények jogát felhasználva a választottbírói testületek próbálkoznak kiegyensúlyozott döntéseket hozni, amivel az állami szuverenitás gyakorlását, az állam belső szabályozáshoz való alapvető jogát egyeztetik a befektetők érdekeivel, a befektető–állam közti jogvitákból született határozatok végrehajtásában az állami immunitás elve továbbra is egy komoly gátat jelent. Az Energia Charta Egyezmény vitarendezési mechanizmusa alapján kimondott híres ítélet a Yukos-ügyben egy nagyon jó példa arra, hogy az állami immunitásra történő hivatkozással hogyan lehet sikeresen elkerülni a beruházási viták történetében megítélt eddigi legnagyobb kártérítés behajtását is.⁵⁶

A fentiekben is említésre került, hogy az ICSID határozatainak végrehajthatósága az intézmény egyik erőssége. Miután a testület a határozatot meghozza, a Konvenció szerint ez végrehajtható bármely ICSID-tagállam területén, mint bármely rendes bíróság határozata, annak az államnak a belső joga szerint, ahol a végrehajtást kérelmezik.⁵⁷ Ez azt jelenti, hogy ha az állam belső joga szerinti hasonló ítélet, a jogrendszerében megjelenő belső szabályok szerint nem végrehajtható, akkor az ICSID-határozat sem lesz az. Ugyanakkor pedig a szóban forgó állam hivatkozhat az állami immunitásra, annak érdekében, hogy elkerülje egyes vagyontárgyainak lefoglalását.⁵⁸ Ez a szabály az „Achilles-sarkát” jelenti az ICSID-rendszernek, olyan értelemben, hogy az állami immunitás az utolsó védőbástyája az államoknak, amivel elkerülhetik szuverén vagyonuk elvesztését egy ICSID-határozat végrehajtásával.⁵⁹

55 Mícula kontra Románia határozat, 187. o.

56 Yukos Universal Limited (Isle of Man) v. The Russian Federation, UNCITRAL, PCA Case No. AA 227.

57 ICSID Konvenció 53–54. cikkei.

58 ICSID Konvenció 55. cikk.

59 *Y. Ma*, Execution of ICSID Awards and Sovereign Immunity, in *Nagy Cs. I.* (ed.), Investment Arbitration and National Interest, Council on International Law and Policy, Indianapolis, 2018, 166. o.

6. Zárógondolatok

Ebben a komplex és feldarabolódott nemzetközi beruházásvédelmi rendszerben talán egyetlen közös pont látszik körvonalazódni, az pedig a szabályozási autonómián, az állami szuverenitás egyik alkotóelemén gyakorolt felügyelet. Az államok és befektetők közötti vitarendezést gyakran kihívásnak vélik látni az állami szuverenitással szemben, a demokratikus értékekkel szemben. Az államoknak mind nehezebb érvényesíteni globális érdekeiket, mivel mindinkább kihívást jelent a választópolgárokkal elfogadtatni egy olyan rendszerhez való tartozást, ami akár a nép akaratát is megkérdőjelezheti. Röviden ez azt jelenti, hogy egymással szembe kerülnek a globális érdekek a nemzeti szuverenitással.

A külföldi befektetések nélkülözhetetlenek az államok fejlődéséhez, és a beruházások népszerűsítése érdekében ezek védelmén van a hangsúly, az államok szuverén érdekeivel szemben. Az utóbbi évtizedben viszont változások kezdenek mutatkozni e rendszerben. A tőkeimportáló és -exportáló államok közötti megkülönböztetés már nem annyira egyértelmű. Könnyen el lehet mondani fejlett országokról mint az USA, hogy tőkeimportáló is lett, míg fejlődő országok is gyakran öltenek tőkeexportáló szerepet. Ez nyilván hatással van arra, hogy miként mérlegelik ezek az államok immunitásuk szerepét a beruházási ügyletek kapcsán: egyrészt az immunitásuk megerősítését célozzák mint beruházás-fogadó államok, másrészt az immunitás relativizálását mint beruházásokat exportáló államok. A változások egy másik jeléül szolgál egyes dél-amerikai államok kilépése az ICSID Konvencióból (elsőnek Ekuádor, majd Bolívia és Venezuela), mintegy felidézve az elfeledettnek vélt Calvo-doktrínát. Ehhez hozzátartozik, hogy Dél-Amerika államai több tízmilliárd dolláros kártérítések kifizetésére lettek ítélve ebben a rendszerben.⁶⁰ A közvéleményben is rossz híre van az államok és befektetők közötti vitarendezésnek, ami egyesek szerint valójában az államok saját érdekeinek újragondolási folyamatát tükrözi.⁶¹

A több ezer egyezmény, ami a nemzetközi beruházásvédelem rendszerét képezi, a fent említett konfliktusok miatt mindinkább kifinomulttá vált, így az egyes államok értékrendszerei (mint például munkavédelmi standardok vagy környezetvédelem) érvényesülésre kerülnek tőkeexportáló országokban is. Vélhetően ez lesz az új irány, ahol mind több és több olyan érdek fog érvényesülni, amivel az államoknak és polgáraiknak könnyebb lesz elfogadni újabb és újabb beruházási egyezményeket.

60 Yue Ma, i. m. 169. o.

61 Yue Ma, i. m. 169. o.

Szüksége van-e a társadalomnak jogászokra?

Az Ünnepelt az életpályájával alapvetően befolyásolta a magyar polgári jog fejlődését, a magánjogról alkotott megértésünket, és azt a mércét, amelyhez a jognak, valamint a jog művelésének a minőségét mérjük. Az alábbi írással köszönetet szeretnék mondani azért, hogy tanulhattam tőle: olyan alapokra, és úgy érzem, olyan tisztánlátásra tehettem szert, továbbá olyan iránytűket találtam, amelyekre mindenkor biztosan építkezhetek. A köszönetnyilvánítás az Ünnepelttel együtt szól a magyar jogászok egy egész nemzedékének, amely olyan korban is megőrizte és fejlesztette a magyar polgári jogot, mintegy magától értetődőnek tekintve ennek fontosságát, amely kor ennek egyáltalán nem kedvezett, és amely ezt nem is jutalmazta. E nélkül a munka nélkül mi sem kaphattunk volna stabil alapot a kollektív jogi tudás gyarapításához, és ahhoz, hogy értéket tudjunk továbbadni az utánunk jövőknek. Ez utóbbi a számunkra nem csak lehetőség, de olyan kötelezettség, amelyet éppen azok hagynak ránk, akiktől mi is tanulhattunk.

Az alább következő írás egy polgári jogász gondolatait fogalmazza meg. Ez alapvetően határozza meg a látásmódját és egyes megállapítások értelmezési tartományát is. A jogot mint társadalmi jelenséget közelíti meg, kiindulva abból, hogy azt emberek alkotják emberek számára. A jogot nem mint önmagában létezőt vizsgálja, hanem éppen abból indul ki, hogy a jog csak a társadalmi összefüggésekben lehet értelmes és értelmezhető. A jognak és a jogászoknak a társadalmat kell szolgálniuk. Nincs a társadalomtól független értékük. Gondolati kiindulópontunk *William Shakespeare* egyik drámájának híres mondata: „az első tennivaló: öljünk meg minden törvénytudót!” Ennek a mondatnak a fényében arra keresi a választ, hogy mi a jogászok társadalmi feladata és felelőssége, továbbá, hogy ez miként függ össze a jog természetével, a helyes társadalomról alkotott képpel, és ez milyen következményekkel jár a jog megértésére és tartalmának az alakulására nézve.

1. A jog természete

A jogot hajlamosak vagyunk úgy kezelni, mint ami magától értetődően, mintegy természetes adottságként van jelen, és bár tartalma változó lehet, nélküle nem tudjuk elképzelni a társadalmi létezést. A jogtudomány szeret a jogra mint önmagában létezőre, elemi tételek és összefüggések halmazára tekinteni, amelynek tartalma megváltoztathatatlan törvényszerűségeknek engedelmessé formálódik. A jog azonban sokkal inkább a társadalom mesterséges termékeként érthető meg. Elsődleges funkciója az, hogy konvencionálisan a létező társadalmi valóság részének tekintett, de a

tárgyi valóságban nem létező tételezettségek és jelenségek mentén szervezze a társadalom tagjainak közös cselekvését.

A jog mint jelenség a mítoszokkal azonos természetű: a közös cselekvést koordinálja a közösség tagjai által osztott meggyőződés alapján, amely azonban nem feltételezi a meggyőződés tárgyának a természeti törvényszerűségek szerinti létezését. Tulajdonképpen azt is mondhatnánk, hogy a jog annyiban létezik, amennyiben a társadalom hisz benne. Van olyan feltételezés, amely szerint éppen ez a képesség, a tényleges létezőtől elszakadó absztrakt gondolkodás képessége jelentett olyan kompetitív előnyt a *homo sapiens* számára, amely lehetővé tette őseink térnyerését a neandervölgyi emberrel szemben. A mai tudásunk szerint a neandervölgyi embernek mind a testi adottságai, mind pedig az agyi kapacitása alapján versenylőnye volt a *homo sapiens*szel szemben. Bár némileg provokatív lehet ez az állítás, az tűnhet a leginkább valószínűnek, hogy a *homo sapiens* előnye a neandervölgyivel szemben éppen az volt, hogy az absztrakt gondolkodásra való képessége révén a közösségi cselekvést tervezetten tudta egy adott cél érdekében megszervezni. Ennek eszköze a közös hit, a társadalmi konvenció, a tárgyi világban nem létező jelenségek (személyek, dolgok, más tényezők) létezőként való tételezésével. Aligha lehet jobb példa erre a polgári jog olyan elemeinél, mint a jogi személyiség.¹ Akár igaz az emberi fejlődéstörténet szempontjából ez az állítás, akár nem, az biztosan állítható, hogy a jog ugyanannak az emberi képességnek az eredménye és egyúttal függvénye, mint amelyből a mítoszok is születnek. A jog és a mítosz egy töről fakadnak, ezért a természetük is hasonló.

A jogi személyek, mint ahogy a jog is, a társadalom mesterséges termékei.² Tudjuk, hogy a tárgyi valóságban nem léteznek, mégis létezőként, jogok és kötelezettségek alanyaként tételezzük őket. Ezáltal képes a jogi személyiség biztosítani a működő vagyron állandóságát, és válnak a jogi személyek a modern gazdaság alapvető tényezőivé. Ez az absztrakt természet azonban nemcsak a jog egyes jelenségeinek, hanem a jog egészének is a sajátja. Voltaképpen ugyanez az absztrakció tételezi az államot mint a jognak a forrását (jogalkotót) is: az állam és a jog azért „létezik”, mert egyetértünk abban, hogy vannak. Amint ez a konvenció megszűnik, megszűnik az állam és a jog is; többnyire ez akként történik, hogy a megszűnő állam helyébe egy másik államot, a megszűnő jog helyébe pedig másik jogot helyezünk, hiszen a társadalmi cselekvés tervezett szervezésével kapcsolatos közösségi igény mindenképpen fennáll. Ugyanez vonatkozik az idő (múlt, jelen, jövő) érzékelésére és tételezésére is. Ez mindenképpen a létező tárgyi valóságtól elszakadni képes gondolkodást tételez fel.

A jognak ez a természete számos következménnyel jár. Az egyik ilyen következmény a jog kulturális beágyazottsága. A jogi kultúra az, amelyen keresztül megközelítjük, felismerjük, értelmezzük és értékeljük a minket körülvevő világ jogi aspektusait. Ez igényli a társadalom tagjainak előzetes közös megértését, és kötődik azokhoz a rögzült adottságokhoz, amelyekkel a társadalmi valósághoz közeledünk. Ebből adódik a szoros kötődés a hagyományokhoz, amely a jogi gondolkodásnak is egyik jellemző vo-

1 Y. N. Harari, *Sapiens – Az emberiség rövid története* (ford. Torma P.), Animus Kiadó, Budapest, 2015, 31–41. o.

2 Menyhárd A., A nem természetes személyek jogalanyisága a polgári jogban, in Ficsor K., Györfi T., Szabó M. (szerk.), *Jogosultságok. Elmélet és gyakorlat*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009, 197–205. o.

nása. A modern gondolkodás egyik jellemző sajátossága, hogy a tradíció nem igazolja saját magát. Így a jog tudományos kritika alá vethető szakmai tudássá vált, amelynek helyességére bármikor rákérdézhetünk, és amely többféleképpen is tesztelhető.

Mind a jog keletkezése, mind vizsgálata tudatos emberi cselekvésen alapszik. A mai gondolkodásunk szerint a jog nem valamiféle felsőbb hatalom kinyilvánítása, hanem azt emberek formálják. A jog tartalmát befolyásoló tudatos döntések jogalkotói lépésként vagy bírósági állásfoglalások formájában jelennek meg, amelyek a jogot akár meg is változtathatják. A tradíciók azonban nem tűnnek el ebben a rendszerben sem. Implikált háttértudásként, a jogi gondolkodás axiomatikus tételeiként jelennek meg, amelyek mögött társadalmi konszenzust tételezünk fel. Ilyen például a *nulla poena sine lege* elve. A rendszer részét képezik továbbá olyan tényezők, mint az emberi magatartás ösztönzése a társadalmilag helyesnek tartott irányba (prevenció), valamint az általánosan elfogadott társadalmi értékek érvényesítése iránti igény is. Ilyen háttértudás alapján oldódnak meg azok az ügyek, amelyekre a már megfogalmazott jogi normák nem adnak társadalmilag kielégítő megoldást („hard cases”).³

A jogi kultúra a jognak a részét képezi. Ez érzékletesen talán úgy írható le, ha a jognak három rétegét tételezzük. A jogi felszíni rétege a jogi norma szintje. A jogi norma a jogi kultúrába ágyazódik, amely a jognak a középső rétege. Ez a középső réteg hordozza a társadalmi értékeket és a „hard cases” megoldásait. Az alapul fekvő réteg pedig a „mélystruktúra”, amelyben olyan alapvető axiomatikus tételeket azonosítunk, mint az emberi jogok védelme. A jog a társadalmi konfliktusokat jogi konfliktusként (jogvitaként) jeleníti meg. A jogi kultúra és a társadalmi fejlődés között ugyanakkor szakadék is keletkezhet, amelyet a jogi kultúra reflexív természete képes lehet csökkenteni. Ilyen divergenciák szisztematikus leírását adja például a magyar jogirodalomban *Tárkány Szűcs Ernő*,⁴ aki közösségi normákat hordozó népi szokások vizsgálatával mutatja ki párhuzamos normarendszerek működését a társadalomban, egybevetve ezeket a szokásokat a releváns jogi szabályozással.

E divergencia miatt a jog valójában csak a felső, felszíni rétegben alkothat zárt rendszert.⁵ A jognak ezen a felső síkján játszanak fontos szerepet a jogászai gondolkodás sajátosságai. A jogi dogmatika szerepe ebben a rendszerben a kohézió és a konzisztencia fenntartása. Éppen ez az az elem, amely a jogtudományt mint társadalomtudományt olyan nehezen kezelhetővé teszi a tudományos gondolkodás modellje számára. Az axiomatikus tételekre alapított, meghatározott logikai törvényszerűségek útján levezetett következtetések a jogtudományt a logikához és a matematikához teszik hasonlatossá. Az axiómákból meghatározott (dogmatikai) törvényszerűség útján

3 *R. Dworkin, Law's Empire*, Hart Publishing, Oxford, 1998, 6–30. o.

4 E helyütt részleteket nem emelnénk ki ebből az átfogó és alapos műből, amelynek egészét és minden egyes részletét is áthatja ez a párhuzamosság. Rendkívül plasztikusan fejezi ezt ki a szerző, amikor a következőket írja. „Nagy tanulság számunkra a 'fent' és a 'lent' kettőssége a jogban, mert ami fent megvolt, az megvolt lent is: szabályok, amelyek nélkül egyetlen közösség sem létezhetett. Fent a szabályt törvénynek vagy rendeletnek, összefoglalóan jogszabálynak nevezték; lent a fogalmat nem tudták ilyen szabatosan absztrahálni, hanem olyan kifejezésekkel illették, mint rend, szabály, »törvény«, a belőle származó alanyi jogosultságot pedig »jog«-nak tartották.” *Tárkány Szűcs E.*, Magyar jogi népszokások, Gondolat, Budapest, 1981, 820. o.

5 Ilyen rendszert ír le például Hans Kelsen. Vö. *H. Kelsen*, Tiszta jogtan (ford. Bibó I.), ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 1988, 35–49. o.

levezetett következtetéseket azonban a társadalmi értékrend alapján a jog felülírhatja, és bizonyos esetekben felül is kell írnia.⁶ Ez a jogásztól a helyes társadalom építése érdekében intuitív gondolkodást, értékek hierarchiába rendezését és szükség esetén a dogmatikai következtetések felülírását kívánja meg, mindezt azonban a dogmatikai rendszer keretei között értelmezhető módon kell tennie. Ezért a jog, ebből a szempontból legalábbis, sokkal inkább művészet, mint tudomány.⁷

2. A jog forrása

A jog felső rétegében a hagyományos szemlélet a jog forrásának a jogalkotó autoritást tekinti. Jogalkotó autoritásnak elsősorban a törvényhozó hatalmat tekintjük. Ez a modell a polgári jogban már a jog felső rétegére sem igaz. Az írott normák értelmezésének a monopóliuma és egyúttal feladata a jogász szakmai közösségé, de azon belül is elsősorban a bíróságé. A norma értelmezése a norma tartalmának a meghatározása. Az írott norma, tehát a jog tartalmának a meghatározása a bíróság kezében van. A bíróság feladata továbbá az is, hogy a generálklauzulák alkalmazásával a döntést megnyissa a társadalmi értékelés felé, ideértve a „hard cases”-nek minősülő esetek megoldását is. Viszonylag kézenfekvő ennek alapján belátni azt, hogy a jogalkotó és a jogalkalmazó autoritás között nincs hierarchikus kapcsolat. A magánjogban a jogalkotás és a jogalkalmazás nem választható el egymástól. A szövegekbe foglalt jogi normák tartalmának a meghatározása a jogászok szakmai közösségének a monopóliuma, ahogy az autoritatív szövegek értelmezése általában is egy szűk társadalmi csoport privilégiuma. Ez már önmagában is jelzi a jogászok szerepét a társadalomban. Érdeemes lehet azonban megfordítanunk a gondolkodást, és a jogászok szerepét nem a jog felső rétegének a rendszerében tétélezni, hanem a jogot mint társadalmi jelenséget vizsgálni.

A jog felső rétegében a jogforrási hierarchiába rendezett, jogalkotó autoritásra visszavezetett és a jogalkotó autoritás által legitimált normákat a társadalom tagjai, azaz emberek alkotják emberek számára. A jog nem a társadalom felett álló hatalomból származik, hanem ahogy azt a fentiek alapján beláthattuk, a jog társadalmi termék. Az egyéni cselekvéseket közösségi cselekvéssé szervezi, meghatározott célok elérése érdekében koordinálva a társadalom tagjainak a magatartását. Ennek kulcsa az absztrakt, a fizikai valóságtól elszakadni képes, mítoszokat és hitet teremtő gondolkodás képessége. Ez a gondolkodás tud társadalmi konszenzust teremteni a tárgyi valóság által való igazolás igénye nélkül olyan jelenségekben, amelyek a jognak építő elemei (csak néhány alappillért említve az állam, a tulajdon, a jogi személy, a szerződés, a család koncepciója). Ezekre az alapokra épül a jognak a teljes, a létező

6 Ennek nyitják meg az utat kodifikált jogrendszerekben az ún. generálklauzulák (különösen a jóhiszeműség és tisztesség követelménye, a joggal való visszaélés tilalma, a jóerkölcsbe ütköző ügyletek semmissége vagy ezek megfelelői), más jogrendszerekben pedig doktrínák (pl. *estoppel*, *in pari delicto*, *clean hands doctrine*).

7 Ulpianus híres maximájából, a „*ius est ars boni et aequi*” téziséből többnyire a „boni et aequi”-re helyeződik a hangsúly, ritkábban keressük az „*ars*” kifejezés használata mögötti üzenetet.

valóságtól függetlenített, absztrakt rendszere.⁸ A tárgyi valóságához való „átjárást” biztosítják például olyan kategóriák, mint a személy vagy a dolog fogalma, a társadalmi valósághoz pedig a tulajdon, a szerződés vagy a felelősség koncepciója.

A jog a társadalom terméke, de a társadalmi munkamegosztásban a jognak az előállítás a közösség egy szűk részének a feladata. Ez a jogászok szakmai közössége. A jogászoknak ez a monopóliuma társadalmi konszenzuson alapszik. A jogászok feladata az, hogy a társadalmi értékrendet olyan magatartás-szabályokká formálják, amelyet a közösség a tagjain az állam útján számon kér.⁹ E helyütt az államnak és a jognak a fogalmát még csak meg sem kíséreljük megadni. Bármilyen koncepciót is követnénk azonban ennek kapcsán, azt biztosan állíthatjuk, hogy a jog tartalmát a jogászok határozzák meg. A jog forrása tehát a társadalmi valóság síkján a jogászok szakmai közössége. Természetesen ez az állítás nem változtat azon, hogy a jogi gondolkodás rendszerében és a jog felső rétegében jogforrásnak a jogi normarendszer egyes elemeit tekintjük. Az állítás arra vonatkozik, hogy ennek a normarendszernek a tartalmát a jogászok közössége határozza meg. Ez a közösség akkor végzi jól a feladatát, ha a társadalmi értékrendet megfelelően tudja állami erővel kikényszerített magatartási normákba fogalmazni, azaz a magatartási szabályok követése a társadalmi értékrenddel összhangban van.

Ezért érdemes a jogot a jogász közösség társadalmi feladatának a szempontjából megközelíteni. Tulajdonképpen azt is mondhatjuk, hogy a jog a jogászokkal jelent meg a társadalomban; a jog nem a jogászoktól függetlenül létezik, hanem a jogászok teremtik azt. A jogászok zárt szakmai közössége, és azon belül is a bírák formálják a jogot. Ha a jogra mint társadalmi jelenségre akarunk fókuszálni, nem a jogi szövegek és nem is az elmélet az, amire figyelniünk kell, hanem a jogászok helyzetére és a jogászoknak a társadalomban elfoglalt helyére.

3. „The first thing we do, let us kill all the lawyers”

„Az első tennivaló: öljünk meg minden törvénytudót” – hangzik Németh László fordításában William Shakespeare VI. Henrik (II.) c. színművének híres mondata.¹⁰ Ennek a mondatnak hajlamosak vagyunk hagyományosan negatív értelmet tulajdonítani,¹¹ és biztosan nem alaptalanul. Úgy tűnik, hogy az író üzenete világos:

8 A hazai egyetemi hallgatóság körében élő anekdota szerint a vizsgán a vizsgáztató professzor a vizsgázó hallgatót az ablakhoz vezeti, és megkérdezi tőle, hogy mit lát. A hallgató mondja, ami a szeme előtt van: épületeket, járókelőket, gépkocsikat, fákat stb. A professzor egyiket sem fogadja el helyes válaszként. Amikor a hallgató már végképp kifogyott mindentől és értetlenül felhagy a próbálkozással, a professzor a következők szerint adja meg a helyesként elvárt választ: bárhova nézünk, jogalanyokat és jogtárgyakat látunk! Ez a kis történet, a maga egyszerűségében nagyon pontosan mutatja azt, hogy a jog a fizikai és a társadalmi valóság teljességét jogalanyokra és jogtárgyakra „konvertálja”, ezzel téve lehetővé az absztrakt rendszerben való gondolkodást. A tárgyi (és a társadalmi) valóság teljességének a jogalanyokra és jogtárgyakra való átfordítása a jog absztrakt rendszerének a fundamentuma.

9 *J. Habermas, Between Facts and Norms* (transl. *W. Rehg*), Polity Press, Cambridge, 1998, 255. o.

10 IV. felvonás, 2. szín.

11 *Nagy T., Jog és irodalom: kezdetek és eszmények, Iustum Aequum Salutare, 2007/2, 60. o.*

jobb lenne olyan társadalomban élni, amelyben nincsenek jogászok. Kevésbé erős értelmezésben gondolhatnánk esetleg azt, hogy az író, akinek közismerten sok pere volt, így akar a jogászoknak üzeni; esetleg valamiféle bosszú ez a mondat, vagy éppen csak egy „beszólás” vagy tréfa: afféle ugratása, provokálása a jogászi szakmának. De jellemzően nem gondoljuk azt, hogy ennek a mondatnak pozitív üzenete is lehet. Annak érdekében azonban, hogy ennek a mondatnak a tartalmáról és jelentőségéről valós képet kapjunk, érdemes pontosan megvizsgálni azt, hogy kinek a szájából és milyen helyzetben hangzik el. A drámai színen egy olyan helyzetet jelenít meg, amelyben *Jack Cade*, egy martalócokból szerveződött banda vezére egy várost készül meghódítani. *Cade* célja egy olyan társadalmi rend bevezetése, amelyet a mai fogalmainkkal valamiféle kommunista királyságnak írnánk le: a javakat egyenlően akarná a nép körében szétosztani, ugyanakkor ezt egy zsarnoki teljhatalom alapján tervezi végrehajtani. A célja tehát egy autokratikus egyeduralkodó, a legteljesebb teljhatalom megszerzése, amely az egyéni szabadság teljes elvesztésével jár. Az említett mondat, mintegy szükségszerű következtetésként, közvetlenül a támadás megindítása előtt *Cade* egyik híve, *Dick* szájából hangzik el, válaszként *Cade* terveire. Amikor e mondat valódi üzenetét keressük, arra kell választ adnunk, hogy miért tekintik ezek a martalócok éppen a jogászokat elsődleges ellenségnek, és miért kellene *minden* törvénytudót megölni ebben a városban?

A válasz a jogászok társadalmi szerepében rejlik. A jogászok minden társadalomban a szabadságot és az autonómiát, a piacgazdaság és a demokrácia értékeit védik, és ellenállnak bármely zsarnoki rendszernek. Ez a jogászok társadalmi felelőssége, és ez a felelősség emeli a jogászi szerepet hivatássá. Kézenfekvő tehát, hogy ha valaki egy társadalomban zsarnoki uralomra tör, akkor legnagyobb ellensége a jogászok közössége lesz. A jog egyfelől az államhatalom megnyilvánulása, másfelől pedig a korlátozottan elérhető társadalmi erőforrások elosztásának a rendje. Az állam hatalmi megnyilvánulásának az érvényre juttatásához végrehajtó hatalomra van szükség, amely nem feltétlenül igényel jogászokat, vagy legalábbis nem igényli a jogászságot mint a társadalomban elkülönült szakmai közösséget. A jog elsődleges feladata azonban nem az államhatalmi megnyilvánulás közvetítésében, hanem a társadalom rendelkezésére álló erőforrások allokálásában rejlik.

A társadalomnak az elsődleges feladata ugyanis a korlátozottan rendelkezésre álló erőforrások elosztása a társadalom tagjai között. Erre többféle allokációs mechanizmus képzelhető el, és többféle ki is alakult a történelem során. Lehetséges például, hogy az erősebb elveszi a gyengébbtől, és lehetséges az is, hogy minden termelt jószágot központilag elvonunk, majd az elvont javak valamilyen szempontrendszer szerint, egyenlően vagy bizonyos tulajdonságok, érdemek alapján újraelosztásra kerülnek.¹² Az erőfölényen alapuló elosztás nem igényel központi (állami) hatalmat, az utóbbi viszont erős központi hatalmat tételez fel, amely az újraelosztást – valamilyen szempontrendszer szerint – végrehajtja. Ilyen, központi újraelosztáson alapuló rendszerben, amelyet a drámában *Cade* és követői is be akarnak vezetni, a jog nem több,

12 *M. J. Trebilcock*, *The Limits of Freedom of Contract*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts), London, 1997, 1–22. o.

mint a társadalmat irányító hatalom parancsa, ennek a hatalomnak a megnyilvánulása. Ilyen társadalomban jogászokra nincsen szükség.

Ezért hirdette a marxista ideológia is a jog elhalását. A kommunizmusban ugyanis, amelynek központi eleme a megtermelt javak teljes elvonása és újraelosztása, jogra nem lenne szükség. A társadalom tagjainak a jólétéről a központi hatalom az újraelosztás útján gondoskodik. Ehhez pedig nem kell sem jog, sem jogász. Nem véletlen, hogy az ötvenes és a hatvanas években a hazai jogi karokra zömmel olyan hallgatók kerültek, akik más képzésekre a létszámkorlátok miatt nem jutottak be. A jogi karok hallgatói létszámkereteit ugyanis az oda jelentkezőkből messze nem tudták feltölteni, mert a felvételizők körében is az a meggyőződés uralkodott, hogy rájuk jogászként a társadalomban nem lesz szükség. A más képzésekre be nem jutó hallgatókat egyszerűen átirányították a jogi karokra. A központi hatalom által vezérelt, teljes elvonáson és újraelosztáson alapuló rendszerek további jellemző vonása, hogy az arisztotelészi értelemben vett elosztó igazságosság érvényesülését tartják a feladatuknak, és az elosztás szempontrendszerét a saját céljaik alapján határozzák meg.

A jog mint a társadalom rendelkezésére álló javak újraelosztásának a rendszere a piacgazdasághoz és a polgári társadalomhoz kötött. A piacgazdaságban a javak újraelosztása a társadalom tagjainak önkéntes árucseréjén alapszik, amelyet a keresleti és kínálati viszonyok mozgatnak. Ilyen társadalomban az államnak egy bizonyos jóléti szerep mellett az a feladata, hogy az önkéntes árucseréjének játékszabályainak a betartása felett őrkdjék. A játékszabályokat pedig a jog határozza meg. Az ilyen társadalom alapvető értéke a magánautonómia és a szabadság, hiszen ez a társadalmi viszonyok szerveződésének a fundamentuma. Ennek a szabadságnak a vagyoni leképezése a magántulajdon és a szerződési szabadság. Jogra és jogászokra ilyen, önkéntes koordináció alapján működő társadalomban van szükség. A történelmi, továbbá a társadalmi erőforrások felhasználásának hatékonyságával kapcsolatos tapasztalataink alapján az az általános társadalmi meggyőződés alakult ki, hogy a helyes társadalom a magánautonómia, a magántulajdon, a szabadság, az emberi méltóság tiszteletének és a jog uralmának alappillérein nyugszik, miközben képes a társadalom azon tagjairól gondoskodni, akik ezt a maguk erejéből nem tudják megtenni. Ha a társadalmi-gazdasági erőforrások allokációja az egyének közötti önkéntes cserén alapszik, a jog feladata elsődlegesen a kiigazító igazságosság keretrendszerének biztosítása, miközben az elosztó igazságosságot az egyes jogviszonyokban csak közvetetten támogatja. Ilyen társadalomban a jogászok feladata a társadalom tagjainak a jogviszonyaiban az igazságosság biztosítása és a magánautonómia érvényesítése, ezzel együtt pedig a magánautonómia határainak a megvonása is, esetről esetre. Ez a rendszer olyan szabályok kialakítását, fenntartását és fejlesztését követeli meg, amelyek a társadalmi viszonyoknak azt a keretrendszerét biztosítják, amit demokráciának, magánautonómiának és piacgazdaságnak hívunk. A magánautonómia, a magántulajdon, a szabadság, az emberi méltóság tisztelete és a jog uralma a helyes társadalom alapul fekvő értékrendje. Ennek biztosítására pedig a társadalomnak olyan szakmai közösségre van szüksége, amely ezeket az értékeket magatartási szabályokba képes önteni, és biztosítani tudja, hogy ezeket a szabályokat a társadalom tagjai ismerik és betartják. Ez a szakmai közösség a jogászok közössége.

4. Helyes társadalom és helyes jog

Mindennek alapján talán már látszik, hogy a drámai helyzetben *Dick* miért éppen a jogászokat, azok közül pedig valamennyit javasolja elpusztítani: egész egyszerűen, mert úgy gondolja, hogy tőlük kell félniük a legjobban. Hogy ez igazán érthető legyen, foglalkoznunk kell a jogászok társadalmi feladatának és felelősségének az egyik alapvető elemével, a helyes társadalom építésével. A jogászok feladatának különlegessége és nehézsége abban rejlik, hogy miközben alá vannak vetve a társadalmi konszenzusoknak, a társadalom mozgását helyes irányba kell terelniük, ha a társadalmi konszenzus nem ebbe az irányba mutat. A jogászok szakmai közösségének kollektív tudása magába foglalja a helyes társadalom szerkezetének, normáinak és működésének az ismeretét. Ezt az évezredek során megtanult, generációról generációra átadott és fejlesztett tudást nem kötik a társadalomban éppen uralkodó tényleges viszonyok sem. Ez a közösségi tudás teszi lehetővé a helyes társadalom alapértékeinek a megőrzését akkor is, amikor a szabályozás vagy az elmélet, illetőleg a társadalmat irányító hatalmi berendezkedés éppen nem támogatja ezeknek az értékeknek az érvényesülését. A jogászok fejében ilyen szempontból nem a ténylegesség van, hanem az, aminek lennie kellene. A helyes társadalom képét és a helyes társadalom jogi keretének az elemeit a jogászok autokratikus rendszerekben is képesek megőrizni.

Ennek egyik példáját éppen a magyar társadalom- és jogfejlődés II. világháború után időszaka adja. A piacgazdaság és a demokrácia lebontásra került, a termelőszököket az állam tulajdonba vette, a gazdasági forgalom pedig a központilag előírt tervek teljesítésével, központilag irányított pályán bonyolódott. A magántulajdon a személyi tulajdonra korlátozódott, a társadalom és a gazdaság a párt irányítása alatt állt. Bár nyitást jelentett a piaci alapú gondolkodás felé az 1968-as gazdasági mechanizmus, a központi újraelosztás rendszere nem változott. A jogtudomány kutatási irányai azonban továbbra is képesek voltak a piacgazdaság pilléreit képező intézmények alapkérdéseit tárgyalni. Az ún. „vörös sarkok” jól leválaszthatók maradtak az egyes művekben, a tudomány eredményei pedig kifejezetten korszerűek voltak. Ez nemcsak a jogtudományra, de – bizonyos korlátokkal – a jogalkotásra és a joggyakorlatra is igaz. Az 1959-es Polgári törvénykönyv sohasem volt szocialista kódex. Valójában egyenes következménye volt annak a fejlődési folyamatnak, amely a Magyar Általános Polgári törvénykönyv 1900-as tervezetétől az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslaton át az 1959-es Ptk.-ig ível. A fejlődési irány a szabályozás absztrakciós szintjének emelése és emellett egyszerűsödése volt. Az 1959-es Ptk. jól illeszkedett ebbe a kodifikációs folyamatba. Rendkívül, helyenként végletesen is letisztult, a gyakorlatban hasznosnak nem bizonyult vagy a meglévő szabályozás logikájából is levezethető, ezért feleslegesnek tekintett szabályozási elemtől megszabadított kódexként született meg. Nem volt szocialista törvénykönyv, illetőleg a szocialista berendezkedéshez lényegében csak annyiban igazították hozzá, hogy a társadalmi értékrendre és a tulajdoni alapokra utaló, ezekhez kapcsolódó szabályokat a szocialista társadalmi és gazdasági alapokra modellezték. A rendszerváltozás után törölték a törvényből ezeket a rendelkezéseket, a kifejezéseket pedig a polgári társadalom és a piacgazdaság értékrendjét tükröző terminológiára cserélték. Az eredmény olyan törvénykönyv lett, amelyet a gyakorlat a

polgári társadalom és a piacgazdaság keretei között is nagyobb problémák nélkül alkalmazott. Figyelembe véve, hogy 1959-re az európai kodifikációk tanulságai, hibái és gyenge pontjai az európai országok bírói gyakorlata alapján azonosíthatók voltak, ezeket a magyar jogalkotó már szem előtt tarthatta, továbbá, hogy az 1968-ban meghirdetett új gazdasági mechanizmus magánjogi leképezését célzó 1977-es Ptk.-novella az európai jogfejlődés legfrissebb eredményeit is tükrözte, Magyarország évtizedeken át Európa legkorszerűbb polgári törvénykönyvével rendelkezett. A társadalmi-gazdasági berendezkedés miatt hiányzó alapokat a horizont szélesebbre vétele tudta pótolni, amelyet tudományos módszerként elsősorban a jogösszehasonlítás jelenített meg.

Ennek a jelenségnek a magyarázata az, hogy a magyar jogászai szakmai közösség a kommunizmust építő szocialista társadalmi rend keretei között is tovább hordozta a magánjognak nemcsak a polgári társadalomhoz és piacgazdasághoz illeszkedő értékeit, de az ehhez kapcsolódó tudást is. Arra is képes volt továbbá, hogy ezt a tudást a következő generációknak továbbadja. Ennek volt köszönhető, hogy a magyar jogi kultúra a rendszerváltozás után, a polgári társadalom és a piacgazdaság társadalmi-gazdasági rendjében azzal a természetességgel térhetett vissza a hagyományos magánjoghoz, mintha csak egy elejtett fonalat vett volna fel. Felszín alatti áramlásként élt és fejlődött ez a tudás, amelyet a társadalmi-gazdasági rend nem támogatott, és amelyet az akkori társadalmi rend szerint akár feleslegesnek is lehetett volna tartani. Ez az eredmény nem valamiféle magától értetődő törvényszerűségnek a következménye, hanem emberi meggyőződéseké. Egy közösség tagjainak a munkája és társadalmi felelősségtudata képezi az alapját, amely ugyanezt a felelősséget tanítja a következő generációknak.

5. Az emberi tényező a jog formálásában

5.1. A bíróság szerepe a jog formálásában

A jogászok feladata a modern társadalomban magas szinten intézményesült. A jog tartalmának a meghatározása szempontjából legnagyobb szerepe a bírácoknak és a bíróságoknak van. Az írott jogi normák értelmezése a bíróságok feladata. Az értelmezés valójában a norma tartalmának a meghatározása. A jogi szövegek, hasonlatosan a vallási szövegekhez, értelmező autoritást igényelnek. Az határozza meg az adott társadalmi konfliktusra (esetre) irányadó tartalmat, aki az értelmezésre felhatalmazást kapott. Jogi szövegek esetén ez az autoritás a bíróságok kezében van, éppúgy, ahogy vallási szövegek esetében az autoritás az egyházé. Amennyiben az írott norma szerinti eredmény az értelmezés alapján nem egyeztethető össze az adott esetben a helyes társadalom értékrendjével, a bíróság generálklauzulák alkalmazásával írhatja felül az általános jogalkotói parancsot. Ha a bíró szerepét vizsgáljuk, mi más is lehetne ez a szerep, mint a helyes társadalom értékrendjének érvényesítése az adott esetre érvényes jogtétel megfogalmazásával?¹³ A jogalkotó által alkotott írott norma tartalma

13 *Menyhárd A.*, Text, Values and Interpretation: The role of judges and legislative power in private

értelmezés útján határozható meg, a tartalom-meghatározás során azonban a jog alkotása és alkalmazása nem válik szét egymástól. A bíróság valójában nem megállapítja, hanem konstruálja a jog tartalmát. A jogalkotás és a jogalkalmazás közötti megkülönböztetés a magánjogban relatív; a bíróság által meghozott ítélet valóban nem alkot jogot. A bíróság azonban – a jog tartalmának meghatározása útján – igen. Ezt teszi a bíróság nemcsak absztrakt normák (fogalmak) konkrét esetekre alkalmazásával, de nyitott tartalmú normák (generálklauzulák) konkretizálásával is.

A bíróság feladata a jogalanyokat megillető alanyi jog biztosítása a társadalmilag helyesnek tartott értékelés szerint, és ennek az igazságot érvényre juttató jognak csupán részben forrása az írott jog; pontosabban, amit ma anyagi jognak – anyagi magánjognak – nevezünk, az nem az alanyi jog forrása, hanem csupán eszköz a bíróság kezében ahhoz, hogy az igazságot, azaz a társadalomban uralkodó értékeket az adott jogvitának az eldöntésével érvényre juttassa. A gondolkodásunk hagyományos modellje szerint a törvényalkotó megalkotja a jogot, a bíróság pedig alkalmazza azt. Ez a gondolkodás hierarchiát tételez fel, amelyben a bíróság jogalkalmazóként a jogalkotó parancsát hajtja végre. Ez azonban nem, vagy legalábbis csak erős korlátokkal lehet igaz. A bírósági döntések szükségszerűen tételezik értékek közötti prioritások felállítását. A társadalomban elfogadott (pontosabban: a helyes társadalomban elfogadottnak tartott) alapvető értékek különböző mértékben jutnak szerephez az egyes tényállásokban. Az értékek prioritását az eset tényállása által hordozott érdekek kiegyensúlyozása támasztja alá, amelynek során a fő döntési elv az, hogy az azonos eseteket azonos módon, a különbözőket pedig eltérően kell értékelni. Az írott norma csak a jogalkotó által megfogalmazott alapértékelést fogalmazza meg, de ezt a bíróság felülírhatja: akár a jog értelmezésével, akár generális klauzulák (mint például a jóhiszeműség és tisztesség követelménye) alkalmazásával.

Az egyik jogalanyt a másikkal szemben megillető alanyi jog nem lehet más, mint ami őt a helyes társadalmi értékrend szerint megilleti. Ez következik abból is, hogy a jog feladata társadalmi értékeknek és a társadalmi értékek közötti prioritásoknak a magatartási normaként való megjelenítése. Ha az alanyi jog fennállását vagy hiányát a bíróság hivatott megállapítani, akkor ebből egyenesen következik az is, hogy a bíróság feladata a magatartásszabály (norma) meghatározása. A jogalkotó és a bírói autoritás közötti különbséget elsősorban a legitimitás eltérő mértéke adja. Ebben központi szerepe van a bírói szerepről kialakult társadalmi konszenzusnak, mint ahogy társadalmi konszenzusnak kell alátámasztania a bírósági döntések legitimitását is. Ez a szerepkép közvetlen összefüggésben van azzal, hogy a jogot hatalmi manifesztáció mellett a társadalmi működés olyan keretrendszerének is tekintjük-e, amely a helyes társadalom értékeit közvetíti és implementálja.

A bíróság a döntéseit azért kell hogy visszavezesse a törvényhozó akarat által tételezett jogi normára, hogy ezzel a döntés legitimitását biztosítsa. A jogi dogmatika fogalmi és logikai rendszerébe pedig elsősorban azért kell illeszkednie, hogy ellenőrizhető legyen a döntés következetessége, azaz hogy a bíróság a hasonló eseteket

---

law, in *M. Belov* (ed.), *Courts, Politics and Constitutional Law – Judicialization of Politics and Politicization of the Judiciary*, Routledge, London/New York, 2020, 69–73. o. (megjelenés alatt).

hasonlóan, a különbözőket pedig eltérően ítéli meg. Ezen alapszik a norma tartalmának a megismerése és a tárgyi jog kiszámíthatósága is. Ezért válhat szét a döntés meghozatalának a modellje a döntés alátámasztásának a modelljétől. Ez a kettősség nem probléma, hanem természetes velejárója a társadalmi értékelés magatartási szabályként való megjelenítésének, ezzel pedig annak, ahogy az értékeket joggá formáljuk.

5.2. Az emberi tényező a bíráskodásban

Természetesnek kell elfogadnunk,¹⁴ hogy a jogászok társadalmi háttere befolyásolja azt az értelmezést, amelyet a jogi normáknak adnak, így determinálva a jogi normák tartalmának a meghatározását. Ez nem feltétlenül probléma, hiszen a jognak és a jogászoknak társadalmi értékekre és társadalmi szükségletekre kell reflektálniuk. A jog nem önmagában való érték, hanem a társadalmat kell szolgálnia. Ugyanez igaz a jogászokra is.

Az egyik érzékletes példája ennek az az értelmezés, amelyet az apartheid rezsim lebontásával felállított Dél-Afrikai Alkotmánybíróság adott az alkotmányban biztosított szociális és gazdasági jogok kikényszeríthetőségének. Ezekből a jogokból az európai alkotmánybíróságok és az Emberi Jogok Európai Bírósága sem szívesen vezet le az állam terhére az állampolgárral szemben fennálló közvetlen kötelezettséget. A Dél-Afrikai Alkotmánybíróság azonban több olyan döntésében is kifejezetten nyitottnak mutatkozott erre, amelyek a lakhatáshoz vagy az egészséghez való joghoz kapcsolódtak. Az egyik ilyen döntés az egészségügyi ellátáshoz való jog érvényesülése kapcsán azt vizsgálta, hogy azok a terhes kismamák, akik HIV-hordozók, jogosultak-e ingyenesen hozzájutni a betegséget kezelő gyógyszerhez. A Dél-Afrikai Alkotmánybíróság ezt a kötelezettséget az állam terhére megállapította. Az alkotmánybíróság egyik, a döntést előkészítő tagja így emlékszik vissza a döntés kihirdetésére: „a döntésünk lényege világos volt: mivel ezeket a gyógyszereket a magánszektorban elég biztonságosnak tartották a használatra, az alkalmazásuknak a korlátozása azon az alapon, hogy a kormányzat további kutatásokat akar végezni, nem volt észszerű. Szem előtt kellett tartani, hogy nagy számú gyermek szükségtelenül fog HIV fertőzötten születni, és hogy az orvosok világosan úgy nyilatkoztak, hogy a gyógyszer felírásában a minisztériumi irányelvek akadályozták meg őket. Még egyszer, a döntés kihirdetése után teljes csend volt a teremben. Kivonultunk, és egy pillanatra megálltunk. Üdvriválás tört ki. És még egyszer elsírtam magam.”¹⁵ A társadalmi igényekre való közvetlen

14 „Ez a megállapítás egy napon talán magától értetődő lesz, de most még fontos folyamatosan ismételni, hogy talárjaik alatt a szövetségi bírák a kényelmes társadalmi osztály közönséges tagjai, akik nem különböznek a Szenátus Jogi Bizottságának vagy éppen az államod közellátási bizottságnak a tagjaitól. Nem nagy túlzás azt állítani, hogy az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának a bírái, jogi felülvizsgálati jogkörüket gyakorolva, egy kilenctagú bizottság tagjaiként eljárva vizsgálják felül a jogvitákat rendező bürokrácia döntéseit, elbírálva sok kisebb és néhány nagyobb jelentőségű politikai kérdést, miközben a bizottságuk korábbi mondásai és döntései, szakmai és népi kultúrájuk, és viszonylag ritkán, az Alkotmány szavai vezérlik őket.” *T. C. Grey, The Constitution as Scripture, Stanford Law Review, Vol. 37, No. 1 (Nov. 1984), 24. o.*

15 *A. Sachs, The Judicial Enforcement of Socio-Economic Rights: The Grootboom Case, in A. Sajó, R. Uitz, The Constitution in Private Relations: Expanding Constitutionalism, Eleven International Publishing, Utrecht, 2005, 97. o.*

reflektálás, az érzékenység és a néppel való együttérzés nagyon világosan jelenik meg ebben az attitűdben, amelynek az alapja egyértelműen az a szemlélet, hogy a jognak és a bíróságnak a társadalmat kell szolgálnia.

6. Zárógondolatok

A jogászok szakmai közössége a társadalomnak azt az elemét képezi, amelynek feladata a helyes társadalom felépítése és működtetése. A helyes társadalom a jogászok szakmai közösség számára az egyéni autonómia, a piacgazdaság, a magántulajdon, a szabadság, az emberi méltóság tiszteletének és a jog uralmának alappillérein nyugszik. Ez a meggyőződés a jogászok hivatás alapja. Nem erkölcsi tétel, hanem a jogászok szakmai közösségének a társadalmi szerepe és felelőssége, amely független az éppen uralkodó társadalmi-gazdasági berendezkedéstől. *Shakespeare* drámájában a kiindulópontként szolgáló mondat egy olyan személy szájából hangzik el, aki egy végletesen autokratikus rendszert, kommunista diktatúrát akar a népre kényszeríteni. Tisztában van azzal, hogy ebben legnagyobb ellenségei a jogászok lesznek, akik a szabadságban és az autonómiában hisznek, és arra vannak képezve, hogy védjék ezeket az értékeket.

A jogászok társadalmi szerepéből következik, hogy a társadalmi valóságban a jogot emberek alkotják a társadalom tagjai számára. Ebből az is következik, hogy a jog tartalmának a meghatározása nem lehet független az egyes jogászok társadalmi kötődéseitől és kulturális háttérétől. A jogot alkotó közösség a jogászok szakmai közössége. Feladatuk az, hogy a helyes társadalom értékrendjét magatartási szabályok formájában fogalmazzák meg a társadalom számára. A jog nem pusztán az államhatalom megnyilvánulása, hanem a társadalom rendelkezésére álló erőforrások elosztásának a rendje. A jog és a jogász a társadalmat szolgálják, és az értékük is ebből fakad.

A bírósági végrehajtás alapvonásai a klasszikus római jogban

A *pignoris capio*, vagyis a szinguláris, az adós egyes vagyontárgyaira irányuló bírósági végrehajtás eljárási rendje a császárkori római jogban teljesedett ki és öltött végleges formát, vált mind a köz-, mind a magánjogban a legelterjedtebb és legáltalánosabban alkalmazott végrehajtási eszközzé. A végrehajtási eljárás megindulásának alapjául egyfelől a jogerős bírói ítélet, másfelől az adós tartozást elismerő nyilatkozata szolgált – a jogerő a császárkori jogban a fellebbezés elmaradása, illetve a rendes (és rendkívüli) jogorvoslati lehetőségek kimerítésével állt be. A császári rendeletek és a jogtudósi responsumok olyan pontossággal, a gyakorlati igényekre és a jogbiztonsági garanciákra, az adós és a hitelező/végrehajtást kérő jogos érdekeire irányuló teljes körű figyelemmel szabályozták mind a fellebbezési, mind a végrehajtási eljárást, hogy a római jog megoldásai számos ponton találkoznak a hatályos eljárási rend szabályaival.

1. A végrehajtás alapjai a római jogban

A végrehajtás már a római jogban is a jogerős ítéletben¹ foglalt marasztalás kikényszerítésének jogilag szabályozott módjának számított, aminek akkor volt helye, ha a marasztalt alperes az ítéletnek önként nem tett eleget. A végrehajtás lehetett személyi, így például a civiljogi perrendben az adós testére irányult; és lehetett vagyoni, ezen belül a *praetori* perrendben univerzális (vagyis az adós egész vagyonát mint jogi egységet érintő, azaz csődszerű), a császári perrendben pedig már szinguláris (az adós egyes vagyontárgyaira irányuló).

Azon eljárás, amelyből később majd a szinguláris végrehajtás kialakult, már az ősi jogban is jelen volt: a *legis actio per pignoris capionem* kivételes végrehajtási eljárásnak minősült, segítségével a hitelező privilegizált követelése (áldozati állat vételára, katona zsoldkövetelése stb.) fejében önhatalmúlag, ünnepélyes szavak kíséretében lefoglalhatta az adós vagyontárgyait, s eladhatta azokat, követelését a vételárból kielégítve.²

A vagyoni végrehajtás a császári perben elsődlegesen nem univerzális (csődszerű), hanem egyes vagyontárgyakra menő (szinguláris) volt. Ha az ítélet természetbeni szolgáltatásra, vagyis a dolog kiadására szólt, akkor a dolog elvételéhez a pernyer-

1 A jogerő kérdéséhez *Molnár I.*, Fellebbezés az ókori római jogi peres eljárásban. De appellationibus, in *Pozsonyi N.* (szerk.): *Ius criminale Romanum*. Tanulmányok a római jog köréből, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013, 185–196. o.

2 *M. Kaser, K. Hackl*, *Das römische Zivilprozessrecht*, Beck, München, 1996, 146–148. o.

tes fél hatósági segédletet vehetett igénybe. A pénzösszegre szóló ítélet végrehajtása a bírói zálogolással (*pignus ex causa iudicati captum*) és az egyes vagyontárgyak elárverezésével történt. (Az egész vagyona menő végrehajtásra az adós csődje esetén került sor.) Bizonyos kedvezmények már korábban is megillették az adóst: ha vagyontát a birtokba utalt hitelezőknek önként átengedte (*cessio bonorum*),³ mentesült a személyi végrehajtástól és a becsületvesztéstől (*infamia*). Ebben az esetben megillette a *beneficium competentiae* is, vagyis későbbi szerzeményeiből csak annyit lehetett végrehajtani, hogy az ne veszélyeztesse életfenntartását. Iustinianus ezt a *beneficium competentiae*t, tehát azt, hogy az adós vagyonából csak az életfeltételeihez szükségesen felüli részt lehetett végrehajtás alá vonni, a végrehajtáskor meglévő vagyona is kiterjesztette.⁴ A császárkorban a maga teljességében kialakult az *actio Pauliana*,⁵ amely a hitelezőket védte az adós csalárd, őket megkárosító vagyon-elidegenítéseitől, fedezetelvonásaitól, ami már a *praetori* jogban is megjelent előzményeiben: a vagyont az adóssal összejátszva, illetve annak szándékáról tudva megszerző személy köteles volt a kárt megtéríteni, a jóhiszemű, ingyenesen szerző személy gazdagodás kiadására volt perelhető.⁶

2. A végrehajtási eljárás (*pignoris capio*)

A jogerős ítéletben foglaltak nem teljesítése – amint ez a forrásokból is kiderül – a *magistratusi*, illetve bírói hatalommal szembeni ellenszegülést is jelentette egyúttal. Mivel pedig a római jogban (a hatalmi ágak modern értelemben vett megosztásának hiánya okán) nem vált el egymástól a *magistratus* közigazgatási (végrehajtó hatalomban betöltött) és bírói szerepe,⁷ ezen magatartást, vagyis az ítéletben foglaltak nem teljesítését és az ezzel egyidejűleg megvalósuló ellenszegülést a *magistratus* akár *pignoris capio*val, akár bírsággal (*multa*) szankcionálhatta. Ezt támasztja alá Ulpianus azon szöveghelye, amely szerint ha az adós nem hajlandó teljesíteni, vagyonát lefoglalják és elvonják, vagy bírsággal sújtják.⁸

A közjogban az adóvégrehajtásban,⁹ vagyis az államkincstár, a *fiscus* fizetékép-telen adósaival szemben alkalmazták a szinguláris, egyes vagyonelemekre irányuló végrehajtást, a *pignoris capio*t. Már a köztársaság korában is erőteljesen megjelent a

3 F. von Woeß, Personalexekution und cessio bonorum im römischen Reichsrecht, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 1922, 485–528. o.

4 J. Gildemeister, Das beneficium competentiae im klassischen römischen Recht. Schwartz, Göttingen, 1986.

5 G. Grevesmühl, Die Gläubigeranfechtung nach dem klassischen römischen Recht, Wallstein, Göttingen, 2003.

6 Nótári T., Római jog, Lectum, Szeged, 2013, 111. o.

7 J. Bleicken, Die Verfassung der Römischen Republik, Schönigh, Paderborn, 1995.

8 Ulp. D. 25, 4, 1, 3. Quid ergo, si non responderit aut non veniat ad praetorem? Numquid senatus consulti poenam adhibemus, scilicet ut liceat marito non agnoscere? Sed finge non esse eo contentum maritum, qui se patrem potius optet quam carere filio velit. Cogenda igitur erit remediis praetoris et in ius venire, si veniat, respondere: pignoraque eius capienda et distrahenda, si contemnat, vel multis coercenda.

9 S. Günther, Vectigalia nervos esse rei publicae, Harrassowitz, Wiesbaden, 2008.

pignoris capio mint az adótartozások végrehajtásának módja, aminek foganatosítására az adóbérlők (*publicani*)¹⁰ voltak jogosultak.¹¹

Tény ugyan, hogy a köztársaság korára vonatkozóan források hiányában nem rendelkezünk kellő ismeretekkel a szinguláris vagyoni végrehajtás menetéről, az adott vagyontárgy lefoglalásának, elárverezésének és az árverési vevő általi tulajdonszerzésnek a módjáról, ám az alább idézendő, a császárkor közepéről származó források tükrében feltételezhető, hogy a rendeleti szabályozás szervesen épült a korábbi jogforrásokra és joggyakorlatra.¹²

Caracalla 213-ban kelt rendelete akként fogalmaz, hogy a jogerős ítélet alapján történő végrehajtással már számos rendelet foglalkozott.¹³ A rendelet akként folytatódik, hogy a császár – mai dogmatikánknak is megfelelően – kijelenti, hogy a *pignoris capió*val az érvényes kötelem helyébe a szerződés jogcímének¹⁴ megfelelően a végrehajtást kérő általi, a hivatali apparátus, vagyis a bírósági végrehajtó igénybevitelével történő kikényszeríthetőség lép.

Mindebből teljes biztonsággal levonható azon következtetés, hogy a *pignus in causa iudicati captum* intézménye legkésőbb a II. századra elnyerte azon alapvonásait, amelyeket a későbbi császári rendeletek és jogtudósi *responsumok* továbbfejlesztettek. E későbbi jogfejlődést a rendeletek tekintetében mind a *Codex Iustinianus*,¹⁵ mind a *Digesta*¹⁶ vonatkozó *titulusa* összefoglalta.

10 A bérbe vett közmunkák mellett a meghódított területek adóinak bérlete jelentette számukra az elsődleges bevételi forrást. Meg kell jegyezni az adóbérlők (*publicani*) kapcsán, hogy ők tették lehetővé, hogy Rómában csekély létszámú állami közigazgatást kellett fenntartani. A tehetős – legtöbbször a lovagrendből származó – *publicanusok* társaságot alkottak az állam életében is fontos célok (pl. vízvezeték építése, hadsereg felfegyverzése) gazdasági megvalósítására. A késő köztársasági korban gyakorta szinonimaként használták a lovagok és az adóbérlők megnevezést, ám a két kategória közti átfedés semmiképpen sem jelentett azonosságot: egyes adóbérlők negyvenezer és százezer *sestertius* közti vagyonnal rendelkeztek, míg a lovagi *census* mértéke négyszázezer *sestertius*ban volt meghatározva. Az adóbérlők társaságában a tagok részesedésük arányában vállaltak terheket és részesedtek a hasznokból, a legvagyonosabbak általában földbirtokukkal feleltek az államnak a vállalkozás kivitelezéséért, az állam nevében a *magistratus* kötött velük szerződést. Az adóbérlők legfőbb feladata a provinciai adóztatásban vállalt szerepük volt: az adott provinciára meghatározott adó összegét előre befizették az államkincstárba, s a bérbe vett területen a bérleti idő alatt szabadon behajthatták az általuk előre befizetett összeget. A helytartók természetesen gyakorta visszaéltek helyzetükkel, s törvénytelen terheket róttak a tartományokra, így a lakosok kénytelenek voltak az adóbérlőktől kölcsönöket felvenni, akik a kívánt összeget általában uzsorakamatra folyósították. A helytartók visszaéléseinek próbált gátat szabni már 149-ben a *lex Calpurnia*, amely felállította a provinciai korrupciós bűncselekményeket (*crimen pecuniarum repetundarum*) vizsgáló törvényszéket (*quaestio*), azonban a perek ritkán vezettek eredményre, minthogy az egyes politikai érdekcsoportok játszmáinak színterei lettek – a tartományok kizsákmányolása pedig folytatódott. Bővebben lásd *U. Malmendier*, *Societas publicanorum*, Böhlau, Köln, 2002; *G. Ürögdi*, *Publicani*, in *Pauly's Realencyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Suppl. XI. Metzler, Stuttgart, 1968, 1184–1208. o.; *Veress E.*, *A részvény mint értékpapír*, Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2019, 16–22. o.

11 *A. Rudakov*, *Pignus in causa iudicati captum and Execution of Judgment according to Post-classical Roman Law* (https://works.bepress.com/alexey_rudakov/1/).

12 *A. Rudakov*, i. m., 2011, 3. o.

13 *Cod. Iust.* 8, 22, 1. *Res ob causam iudicati eius iussu, cui ius iubendi fuit, pignoris iure teneri ac distrahi posse saepe rescriptum est.*

14 *Cod. Iust.* 8, 22, 1. *Nam in vicem iustae obligationis succedit ex causa contractus auctoritas iubentis*

15 *Cod. Iust.* 8, 22. *Si in causa iudicati pignus captum sit.*

16 *D.* 42, 1. *De re iudicata et de effectu sententiarum et de interlocutionibus.*

A végrehajtást – némi leegyszerűsítéssel megfogalmazva – a bíróság rendelkezhet, és határozhatta meg a teljesítésre nyitva álló időtartamot. Ulpianus szakvéleményében Antoninus Pius *rescriptum*ára utal, amikor megállapítja, hogy a bírák (*iudices*) és esküdtbírák (*arbitri*) kinevezőinek, vagyis a *iurisdictiót* irányító *magistratus*oknak kell elrendelniük a bírák és esküdtbírák által hozott ítéletek végrehajtását.¹⁷ Szintén Ulpianus *responsum*ában olvasható, hogy – Antoninus Pius rendeletével összhangban – a *magistratus* vagy a bíró miként határozza meg a teljesítésre adandó időtartamot: ezek szerint a bíró vagy a *magistratus* meghosszabbíthatja, de akár le is rövidítheti a törvényi határidőt, tekintettel az ügy jellegére és a tartozás mértékére, valamint a felek (ezen esetben értelemszerűen az adós) teljesítési hajlandóságára vagy annak hiányára figyelemmel.¹⁸

Az eljárás lefolyását összefoglalva Callistratus *responsuma* kimondja, a tartozását elismerő és a jogerősen marasztalt adósnak is megfelelő határidőt kell szabni a teljesítésre, ami az ügy jellege szerint alakul, illetve ha ezt a körülmények indokolják, meg is hosszabbítható. Ám ha az adós nem teljesít az ítéletben foglalt vagy az utóbb meghosszabbított határidőn belül, s ennek inkább a rosszhiszemőség, mintsem a pénzhiány az oka, akkor *pignoribus capiendis*al, vagyis vagyontárgyaik végrehajtás során történő lefoglalásával és eladásával kell az adósságot rendezni. Ehelyütt Callistratus idézi Antoninus Pius császár *rescriptum*át, amely szerint egyénileg, az adós lehetőségeihez mérten kell ugyanaz ítéletben a teljesítési határidőt megszabni, ám azon adós esetén, aki a megszabott határidőben nem teljesít, illetve időhúzással próbálkozik, vagyontárgyait le kell foglalni, és amennyiben két hónap alatt továbbra sem fizeti meg tartozását, úgy azokat el kell adni, ami pedig az árverési vételárból fennmarad, vagyis a *superfluum*ot vissza kell neki adni.¹⁹

A rendeletről egyértelművé válnak tehát a következők. A teljesítési határidő megállapításánál az adós vagyoni helyzetét figyelembe lehet venni, aminek feltétele volt azonban az együttműködés és a fizetési hajlandóság. (Ilyen lehetett adott esetben például a hitelező/végrehajtást kérővel kötött megállapodás alapján részletben való teljesítés.) Ha az adós megtagadta az együttműködést, akkor e határidőt le is lehetett rövidíteni, és sor kerülhetett az adós vagyonának lefoglalására és elárverezésére, ami-re ennek elrendelését követően két hónapon belül sort kellett keríteni, és az árverési vételár tartozáson felüli részét vissza kellett juttatni az adósnak.²⁰

17 Ulp. D. 42, 1, 15 pr. A divo Pio rescriptum est magistratibus populi Romani, ut iudicium a se datum vel arbitrorum sententiam exsequantur hi qui eos dederunt.

18 Ulp. D. 42, 1, 2. Qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus iudicati servat, sed nonnumquam artat, nonnumquam prorogat pro causae qualitate et quantitate vel personarum obsequio vel contumacia. Sed perraro intra statutum tempus sententiae exsequuntur, veluti si alimenta constituantur vel minori viginti quinque annis subvenitur.

19 Callistr. D. 42, 1, 31. Debitoribus non tantum petentibus dies ad solvendum dandi sunt, sed et prorogandi, si res exigat: si qui tamen per contumaciam magis, quam quia non possint explicare pecuniam, differant solutionem, pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum ex forma, quam Cassio proconsuli divus Pius in haec verba rescripsit: His, qui fatebuntur debere aut ex re iudicata necesse habebunt reddere, tempus ad solvendum detur, quod sufficere pro facultate cuiusque videbitur: eorum, qui intra diem vel ab initio datum vel ex ea causa postea prorogatum sibi non reddiderint, pignora capi eaque, si intra duos menses non solverint, vendantur: si quid ex pretiis supersit, reddatur ei, cuius pignora vendita erant.

20 A. Rudakov, i. m., 5. o.

A végrehajtás alá vonható vagyon tekintetében érvényesült a fokozatosság elve, ám a sorrend nem egyezett meg teljességgel a ma szokásossal. Elsőként általában az ingó vagyon (*res mobiles*) és az állatállomány mint mozgó dolog (*res se moventes*) került végrehajtás alá. Ha ebből nem térült meg a követelés, az ingatlanok kerültek árverésre. Az ingatlanok után a követelések (*obligationes*) jöttek sorra, vagyis az adós minden bére,²¹ kitüntetéseiből származó juttatása,²² őt szerződés alapján illető pénzbeni szolgáltatások,²³ bankárnál lekötött pénze,²⁴ amint ez Gordianus császár rendeletéből kiolvasható.²⁵ A lefoglalható pénzüsszegek közül többek között a katonai járandóság élvezett mentességet.²⁶

Amennyiben az adós nem rendelkezett végrehajtás alá vonható vagyonnal, a tartozásért felelt a keze és üzlettársa – illetve a speciálisan római családi vagyoni rendelkezések okán, amelyek szerint a hatalom alatti családtagok vagyoni önállósága korlátozott volt, férje, apja, illetve *patronusa* – is, vagyis ez utóbbiak vagyona is lefoglalható és elárverezhetővé vált.²⁷

Az adóvégrehajítás e módját a *Codex Theodosianus* vonatkozó *titulusa*²⁸ taglalja két, I. Constantinus császár által 323-ban és 337-ben kiadott rendeletben. Az első rendelet az adófizetési kötelezettségnek (*tributum*)²⁹ eleget nem tevő tulajdonosnak két hónapot ad a fizetésre, ezt követően rabszolgáit (*mancipia*) nyílt árverésen eladják.³⁰ A második rendelet az éves adófizetési kötelezettséget elmulasztók mind ingó (rabszolgák, ruházat, nemesfém), mind ingatlan vagyonának (telek) nyilvános árverésen (*sub hasta*)³¹ megvásároló vevői számára garantálja a jogszerű és eredeti, vagyis

21 Ulp. D. 42, 1, 15, 2. In venditione itaque pignorum captorum facienda primo quidem res mobiles et animales pignori capi iubent, mox distrahi: quarum pretium si suffecerit, bene est. Si non suffecerit, etiam soli pignora capi iubent et distrahi. Quod si nulla moventia sint, a pignoribus soli initium faciunt: sic denique interloqui solent, si moventia non sint, ut soli quoque capiantur: nam a pignoribus soli initium faciendum non est. Quod si nec quae soli sunt sufficient vel nulla sint soli pignora, tunc pervenietur etiam ad iura. Exsequuntur itaque rem iudicatam praesides isto modo.

22 Pap. D. 42, 1, 40. Commodis praemiorum, quae propter coronas sacras praestantur, condemnato placuit interdicti et eam pecuniam iure pignoris in causam iudicati capi.

23 Ulp. D. 42, 1, 15, 8. Sic quoque iudices exsequuntur iudicatum, ut nomina iure pignoris capiant, si nihil aliud sit quod capi possit: posse enim nomen iure pignoris capi imperator noster rescipit.

24 Ulp. D. 42, 1, 15, 11. Sed et si pecunia penes argentarios sit, aequae capi solet. hoc amplius et si penes alium quem, destinata tamen ei, qui condemnatus est, solet pignoris iure capi et converti in causam iudicati. 12. Sed et si pecunia penes argentarios sit, aequae capi solet. hoc amplius et si penes alium quem, destinata tamen ei, qui condemnatus est, solet pignoris iure capi et converti in causam iudicati.

25 Cod. Iust. 7, 53, 5. Etiam nomen debitoris in causa iudicati capi posse ignotum non est.

26 Cod. Iust. 7, 53, 4. Stipendia retineri propterea, quod condemnatus es, non patietur praeses provinciae, cum rem iudicatam possit aliis rationibus exsequi.

27 A. Rudakov, i. m., 8. o.

28 Cod. Th. 11, 9. De distrahendis pignoribus, quae tributorum causa tenentur.

29 G. Prossegger, Das Steuerwesen im römischen Recht, Graz, Diplomarbeit, 2015; W. Schwahn, Tributum. Tributus, in Pauly's Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft, II, 13, Metzler, Stuttgart, 1939, 1–78. o.

30 Cod. Th. 11, 9, 1. Quoniam decessoris tui litterae missae ad proculeianum tribunum et magistrum officiorum continent quorundam provincialium mancipia abducta pro pignore sub officio retineri, eo quod vestes canonicas vel equos minime intulerunt, atque haec mancipia neque dominos solutis debitis recepisse neque alios comparasse, veritos ne haec rescinderetur distractio: iubemus duorum mensum spatium ad solvenda debita mancipiorum dominis indulgeri, quo transacto nisi debita fuerint persoluta, firmiter mancipia comparabunt quicumque ad emptionem accesserint.

31 A lándzsa (*hasta*) tulajdoni jelképiségéhez lásd Nótári T., A pálca és a lándzsa mint hatalmi jelkép

a tehermentes tulajdonszerzést.³² A *Codex Iustinianus* adott titulusról³³ vonatkozó rendelete szintén I. Constantinusra hivatkozva leszögezi, hogy az adóvégrehajtásban vásároló árverési vevő örök időkre tulajdonolhatja és birtokolhatja az így megszerzett vagyontárgyat,³⁴ vagyis az így megszerzett dolog szerzőmódja eredeti, és tehermentesen megy át az árverési vevő tulajdonába.

Az árverés elrendelésére és lebonyolítására nem a végrehajtást kérő, hanem a bírósági apparátus jogosult, amint ez Alexander Severus 223-ban kelt rendeletéből is kiderül.³⁵ Azon tényből, hogy ezt rendeletileg rögzíteni kellett, feltételezhető, hogy a III. században még előfordult a *praetori* jog végrehajtásában jogszerű gyakorlat, hogy a hitelezők maguk szervezték meg az árverést, és bonyolították le egyfajta csődgondnok útján.

Az árverési vevő számára egyértelmű határidőt szabtak: sikeres árverés esetén azonnal meg kellett fizetnie a teljes vételárat, vagyis erre nézve nem kaphatott halasztást.³⁶

Abban az esetben, ha az árverés sikertelen – a forrás nem mondja ki, de logikusan: vagy egyáltalán nem jelentkezik potenciális árverési vevő, vagy nem hajlandó a dologért megadni a kikiáltási árat –, akkor a lefoglalt vagyontárgy tulajdonát oda kell ítélni a hitelezőnek, vagyis a végrehajtást kérőnek. Ez tehát a dolognak a végrehajtást kérő általi átvételének egy formája, bár arról nem tudósít a szöveghely, hogy ezt a végrehajtást kérő köteles-e elfogadni, vagy esetleg kérheti-e az árverés megismétlését. A dolog tulajdonának odaítélése esetén azonban a végrehajtást kérőnek meg kell elégednie ezzel, vagyis az afeletti tartozásért nem követelhet többet vagy mást, lévén hogy amennyiben az alapkövetelés zálogjogra érvényesítésére szolt, úgy a végrehajtás is erre korlátozódik.³⁷ E rendelkezés tehát a zálogjogosult követelésének fedezetétől szolgáló zálogtárgy értékesítésének, illetve a sikertelen árverés után az átvétel lehetőségének értékelendő.

---

az ókori Rómában, Jogelméleti Szemle, 2006/1.

32 Cod. Th. 11, 9, 2. Si quis fundum vel mancipia ob cessationem tributorum vel etiam ob vestium auri argentique debitum, quae annua exactione solvuntur, occupata convento debitore et apud iudicem interpellatione celebrata, cum solutio cessaverit, sub hasta distracta comparaverit, perpetuam emptiois accipiat firmitatem, cum, si minoris forte persona fuerit inserta, necesse sit quempiam legitimae defensionis indignis persona praesertim cum ad iuris etiam praesentis et veteris aequitatem illud quoque indulgendum esse ducamus, ut scilicet par condicio etiam in hac pignorum capione servetur, quae ob fiscale debitum fuerint occupata nihilque intersit, utrumne officium summae rei vel procuratoris an certe rector provinciae id quod debitum fuerit deleget, si etiam in hac debitorum forte cessaverint, condicione iuris expressa.

33 Cod. Iust. 10, 21. De capiendis et distrahendis pignoribus tributorum causa.

34 Cod. Iust. 10, 21, 1. Res eorum, qui fiscalibus debitis per contumaciam satisfacere differunt, distrahantur: comparatoribus data firmitate perpetua possidendi.

35 Cod. Iust. 8, 22, 2 pr. Cum in causa iudicati aliqua res pignori capitur, per officium eius qui ita decrevit venumdari solet, non per eum, qui iudicatum fieri postulavit.

36 Ulp. D. 42, 1, 15, 7. Nec iniuria adficietur: oportet enim res captas pignori et distractas praesenti pecunia distrahi, non sic, ut post tempus pecunia solvatur.

37 Ulp. D. 42, 1, 15, 3. Si pignora, quae capta sunt, emptorem non invenient, rescriptum est ab imperatore nostro et divo patre eius, ut addicantur ipsi, cui quis condemnatus est, addicantur autem utique ea quantitate quae debetur. nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere isque esse contentus, rescriptura est non posse eum quod amplius sibi debetur petere, quia velut pacto transeisset de credito videtur, qui contentus fuit pignora possidere, nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere et superfluum petere.

Az árverés és a vagyontárgy végrehajtást kérő általi átvételének gyakorlata Caracalla és III. Gordianus 239-ben kiadott rendelete alapján az alábbiakkal egészült ki. A zálogtárgy végrehajtást kérőnek történő odaítélése, illetve átadása helyett elsődlegesen mindenképp meg kellett próbálni azt nyílt árverésen értékesíteni, méghozzá a bíróság apparátusa által.³⁸ A rendelkezés *lex commissoriát* igyekezett visszaszorítani, vagyis azon megoldást hogy a hitelező megtarthatta a zálogtárgyat (kézizálog esetén ez már eleve az ő birtokában volt), vagy átvehette azt, illetve odaítélték neki annak tulajdonát. A *lex commissoria* ugyanis az adósra nézve nem egyszer hátrányosnak bizonyulhatott, hiszen ilyenkor a nagyobb értékű zálogtárgy nem került értékesítésre, és így vételár hiányában nem volt *superfluum*, vagyis fennmaradó árverési vételár, ami az adósra visszajárt volna.

Ha azonban az adós nem volt hajlandó együttműködni, vagyis igyekezett megakadályozni az árverés sikerét (példának okáért a vevők elijesztésével), s e magatartása folytán nem tett senki sem ajánlatot az árverésen, akkor mindenképp oda lehetett ítélni a végrehajtást kérőnek a zálogtárgy tulajdonát.³⁹

A bíróságok végrehajtást végző apparátusa, vagyis a végrehajtó saját vagyonával felelt az adós lefoglalt és az adós őrizetéből elvont, vagyis hatósági őrzésbe vett vagyontárgyaiért, s amennyiben e vagyontárgyak károsodott állapotban kerültek vissza az adóshoz, miután az tartozását megfizette, a *lex Aquilia*,⁴⁰ vagyis a római jog extrakontraktuális (deliktuális) felelősségi rendjének alapjául szolgáló törvény alapján illette meg kereset a bírósági végrehajtói apparátussal szemben. Ulpianus *responsuma* erre példaként hozza fel azon esetet, amennyiben az adóst megakadályozzák abban, hogy a lefoglalt és hatósági őrzés alá vont igásállatait etesse, s azok éhen pusztulnak, az adóst *actio legis Aquiliae in factum* illeti meg; amennyiben a végrehajtó tévesen foglal le bizonyos vagyontárgyakat, s azokban kár keletkezik, szintén *actio legis Aquiliae* indíthat az adós. Ugyanakkor, ha a végrehajtó jogszerűen jár el, és példának okáért a lefoglalt rabszolga öngyilkos lesz, akkor a végrehajtót nem terheli kárfelelősség.⁴¹ Jogellenes lefoglalásról e kontextusban a források szerint akkor beszélhetünk, ha a lefoglalásra az ítélet jogerősség válása előtt került sor (utóbb e vagyontárgyakat vissza kellett szolgáltatni az adósra, vagyis

38 Cod. Iust. 8, 22, 3. In causa iudicati pignora ex auctoritate praesidis capta potius distrahi quam iure domini possideri consuerunt.

39 Cod. Iust. 8, 22, 3. Si tamen per calliditatem condemnati emptor inveniri non potest, tunc auctoritate principis dominium creditori addici solet.; 7, 53, 2. Si causam iudicati non novasti, rem iudicatum praeses provinciae etiam pignoribus captis ac distractis ad emolumentum perducere iubebit. quod si novata causa est, ex stipulatu tibi actio competit et iudice accepto secundum iuris formam experire.

40 H. Hausmaninger, Das Schadenersatzrecht der lex Aquilia. Manz, Wien, 1996.

41 Ulp. D. 9, 2, 29, 7. Magistratus municipales, si damnum iniuria dederint, posse Aquilia teneri. Nam et cum pecudes aliquis pignori cepisset et fame eas necavisset, dum non patitur te eis cibaria adferre, in factum actio danda est. Item si dum putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit et res tritas corruptas reddat, dicitur legem Aquiliam locum habere: quod dicendum est et si ex lege pignus cepit. Si quid tamen magistratus adversus resistentem violentius fecerit, non tenebitur Aquilia: nam et cum pignori servum cepisset et ille se suspenderit, nulla datur actio.

fel kellett oldani a foglalat alól), amint ez egyfelől Septimius Severus és Caracalla rendeletéből,⁴² másfelől pedig Ulpianus *responsum*ából is kiderül.⁴³

Érdemes kiemelni, hogy a császárkor joga már ismerte a végrehajtási kifogás intézményét. A végrehajtó eljárása során már nem lehetett fellebbezni, ám ha a végrehajtó, illetve a végrehajtási apparátus feje (így például a tartományi előljáró) helytelenül értelmezte az ítéletet, akkor kifogást lehetett benyújtani. (Terminológiailag ez ugyan nem különül el a forrásban az *appellatió*tól, de dogmatikailag nyilvánvalóan különbözik attól.) Ezen esetben csak a végrehajtó eljárása, jogértelmezése képezheti a kifogás tárgyát, az alapügy és az abban született ítélet már nem, amint Macer *responsum*ában Antoninus Pius *rescriptum*ára hivatkozva írja.⁴⁴ A végrehajtási kifogás felfüggesztette az eljárást, tehát minden bizonnyal erre is érthetjük Ulpianus azon mondatát, amely szerint az *appellatió*t a felek a szükségesnél gyakrabban, az eljárás késleltetése céljából veszik igénybe.⁴⁵

3. Következtetések

A római végrehajtási jog alapvonásainak és a rendes jogorvoslat kialakulásának és gyakorlásának áttekintése után vizsgált szinguláris, vagyis az adós vagyontárgyaira zálogolással, azaz lefoglalással és elárverezéssel lefolytatott bírósági végrehajtási eljárás (*pignoris capio*) elemzése alapján az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

- végrehajtási eljárás megindulásának alapjául vagy a jogerős bírói ítélet, vagy az adós tartozást elismerő nyilatkozata szolgált,
- a jogerő a császárkori jogban a fellebbezés elmaradása, illetve a rendes (és rendkívüli) jogorvoslati lehetőségek kimerítésével állt be,
- a jogerős ítéletben foglaltak nem teljesítése a bírói hatalommal szembeni ellenszegülést is jelentette, amit bírságolást vonhatott maga után,
- a végrehajtást a bíróság rendelte el a hitelező kérelmére,
- a bíró határozta meg a teljesítésre nyitva álló időtartamot tekintettel az ügy jellegére, a tartozás mértékére és az adós teljesítési hajlandóságára figyelemmel,
- a végrehajtás alá vonható vagyon tekintetében érvényesült a fokozatosság elve (ingók, ingatlanok, követelések),
- ha az adósnak nem volt végrehajtás alá vonható vagyona, kezese és üzlettársa is felelt,
- a nyilvános árverés elrendelésére és lebonyolítására nem a végrehajtást kérő, hanem a bírósági apparátus, vagyis a bírósági végrehajtó volt jogosult,

42 Cod. Iust. 7, 53, 1. Nimis propere iudex pignora Marcellae capi ac distrahi iussit ante rem iudicatum. prius est ergo, ut servato ordine actionem adversus eam dirigas et causa cognita sententiam accipias.

43 Ulp. D. 42, 1, 58. Si, cum nulla sententia praecessisset, capta sunt et distracta pignora, possunt revocari.

44 Macer D. 49, 1, 4. Ab exsecutore sententiae appellare non licet. Sed ab eo, qui sententiam male interpretari dicitur, appellare licet (si tamen is interpretandi potestatem habuit, velut praeses provinciae aut procurator caesaris) ita tamen, ut in causis appellationis reddendis hoc solum quaeratur, an iure interpretatum sit: idque etiam divus Antoninus rescripsit.

45 Ulp. D 49, 1, 1, pr. Appellandi usus quam sit frequens quamque necessarius, nemo est qui nesciat...

A BÍRÓSÁGI VÉGREHAJTÁS ALAPVONÁSAI A KLASSZIKUS RÓMAI JOGBAN

- az árverési vevő sikeres árverés esetén azonnal köteles volt megfizetni a teljes vételárat, ezt követően eredeti tulajdonszerzéssel tehermentes tulajdont szerzett,
- az árverési vételár tartozáson felüli részét vissza kellett juttatni az adósnak,
- sikertelen árverés esetén a lefoglalt vagyontárgy tulajdonát oda kellett ítélni a végrehajtást kérőnek, aki ez esetben nem követelhetett többet az afeletti tartozásért,
- a végrehajtó saját vagyonával felelt az adós lefoglalt és hatósági őrzésbe vett vagyontárgyaiért,
- a császárkor joga ismerte a végrehajtási kifogás intézményét, ami csak a végrehajtó eljárására vonatkozhatott, az alapügy ítéletét már nem érinthette.

A társasági vezető tisztségviselői jogviszony és a vezetői belső felelősség a Ptk. rendszerében

1. Áttekintés

Az új Polgári törvénykönyv bevezetése jelentős mértékű változásokat hozott a felelősségi jogban (kártérítési jogban), amely változások a jogi személy, ezen belül pedig a gazdasági társaság vezető tisztségviselőjének felelősségét is jelentős mértékben érintik.

A polgári jogi felelősség jogi rezsimjének körében előjáróban azt szükséges lezögezni, hogy a jogalkotó a korábban teljesen egységes alapokon nyugvó felelősségi rendszert szétválasztotta, elkülönítve egymástól a kontraktuális és deliktuális felelősségi kategóriákat.¹ Ennek következtében a vezető tisztségviselő a társasággal szemben a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel a jogi személlyel szemben. A vezető tisztségviselő felelőssége tehát a korábbi szabályozáshoz képest – amint a későbbiek során látni fogjuk – jelentős mértékben szigorodott.²

Mielőtt azonban e szigorú felelősségi rendszerrel kapcsolatos fejtegetésbe kezdenék, szükséges a vezető tisztségviselő fogalmának Ptk. szerinti meghatározására is röviden kitérni.

---

1 A két felelősségi kategória tekintetében Vékás Lajos professzor némiképp árnyaltabban fogalmaz; nem jelenti ki egyértelműen, hogy a szerződéses felelősség teljesen kivált volna a deliktuális felelősség rendszeréből. Álláspontja szerint a kontraktuális és deliktuális felelősségi kategóriák között csak (alkotó)elemi szintű – a felelősség alóli kimentés szabályait és a megtérítendő kár mértékét érintő – eltérésekről beszélhetünk. „E két alapvető különbségen kívül a Ptk. megtartja a kártérítési jog egységét, egy utaló szabállyal (6:144 §) összekötve a két felelősségi mezőt. Ez azt jelenti, hogy a deliktuális felelősség szabályai határozzák meg a kár összetevőit a szerződésszegési kárfelelősségnél is [6:522 § (2) bek.], és egységes elvek vonatkoznak mindkét kárfelelősségi rendszerben a *károsult kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési* kötelezettségére [6:525 § (1) és (3) bek.]. Egységes a *káronszerzés tilalma* [6:522 § (3) bek.] és a *közös károkozók* felelősségére vonatkozó szabály (6:524 §) is. Vö. Vékás L., Szerződési jog. Általános rész, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 240. o. Lásd még Vékás L., A szerződésszegés általános szabályai, in Vékás L., Gárdos P. (szerk.), Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz, II. kötet, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014, 1533. o. Sárközy Tamás a két felelősségi kategória elválasztását viszonylagosnak tekinti. E viszonylagosságot azzal magyarázza, hogy „a szerződésen kívüli károkozásért való felelősség megőrizte elsődlegességét, nemcsak a kártalanításnál, hanem a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősségnek is mögöttes jogterülete a deliktuális kárért való kártérítési felelősség”. Lásd Sárközy T., Fordulat a magyar kártérítési jogban – szerződés, deliktuális kár és sérelemdíj az új Ptk.-ban, in Benisné Györffy I. (szerk.), Harmincharmadik Jogász Vándorgyűlés, Magyar Jogászegylet, Budapest, 2013, 209. o.

2 Juhász L., Gazdasági társaságok tisztségviselői ellen kártérítés iránt indított perek, in Gál J. (szerk.), Társasági jogi perek 2018, Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018, 313. o.

2. A vezető tisztségviselő fogalma

A Ptk. nem tartalmazza a vezető tisztségviselő általános fogalmának tételes meghatározását (mint ahogy a például a cégvezetőét), ellenben a 3:21. § (1) bekezdéséből kiderül, hogy miben áll az ügyvezetés fogalma, amelyen keresztül a vezető tisztségviselő fogalmának lényege is megragadhatóvá válik. E szerint „a jogi személy irányításával kapcsolatos olyan döntések meghozatalára, amelyek nem tartoznak a tagok vagy az alapítók hatáskörébe, egy vagy több vezető tisztségviselő vagy a vezető tisztségviselőkből álló testület jogosult”. Az idézett törvényi meghatározásból tehát egyértelműen kirajzolódik, hogy a vezető tisztségviselő olyan döntések meghozatalára jogosult, amely döntések a társaság tagjainak a társasági szerződésben kifejezett akarata szerint nem tartozik a legfőbb szerv, vagyis a közgyűlés hatáskörébe. E döntések tehát a jogi személy társaság irányításával kapcsolatos döntések rendkívül tág körét jelentik, amelyeknek konkretizálása a vezető tisztségviselő felelősségének tekintetében válik hangsúlyossá.³ A meghatározásból továbbá az is kiderül, hogy a vezető tisztségviselői tisztség lehet egyéni vagy testületi jellegű.⁴ A Ptk. 3:29. § (1) bekezdése tovább bővíti az ügyvezetés fogalmát azzal, hogy a vezető tisztségviselői tevékenység kötelező elemének nyilvánítja a jogi személy képviselőjét is, amely jogkör gyakorlásának korlátozása vagy feltételhez kötése a Ptk. 3:31. § alapján harmadik személyekkel szemben főszabály szerint hatálytalan.

Az előzőek mellett viszont a Ptk. minden társasági formánál nevesíti, hogy ki minősül vezető tisztségviselőnek, ezért – a felelősségi szabályok személyi hatálya miatt – ezek felsorolása elengedhetetlen.

A közkereseti társaság ügyvezetését a tagok közül kijelölt vagy megválasztott egy vagy több ügyvezető látja el. Kijelölés vagy választás hiányában valamennyi tag ügyvezető. A Ptk. semmisnek tekinti a társasági szerződés olyan rendelkezését, amely ügyvezetővé olyan személyt jelöl ki, aki nem tagja a társaságnak, vagy lehetővé teszi ilyen személy ügyvezetővé választását.⁵

A betéti társaság esetében a főszabály az, hogy az ügyvezetést a társaság beltagja láthatja el, azaz kültag vezető tisztségviselő nem lehet.⁶

3 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., I. kötet, 230. o.

4 Csehi Z., A vezető tisztségviselő polgári jogi felelősségének alapjai és irányai az új Polgári törvénykönyv alapján, in Csehi Z., Szabó M. (szerk.), A vezető tisztségviselő felelőssége, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2015, 13. o. Lásd még Kisfaludi A., : A jogi személy ügyvezetése, in Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., I. kötet, 230. o.

5 Ptk. 3:144. §.

6 Ezzel kapcsolatban a kommentárirodalomban az az álláspont rögzült, hogy mivel a beltag általi ügyvezetés főszabályi kategória, a betéti társaság tagjainak lehetősége van arra is, hogy kültagot jelöljenek a vezető tisztségviselői tevékenységek ellátására. E lehetőség a Ptk. 3:4. § (2)-(3) bekezdésében lefektetett diszpozitívitás generálklauzulán alapszik, amely szerint a jogi személy tagjai, illetve alapítói az egymás közötti és a jogi személyhez fűződő viszonyuk, valamint a jogi személy szervezetének és működésének szabályozása során a létesítő okiratban eltérhetnek e törvénynek a jogi személyekre vonatkozó szabályaitól, amennyiben az eltérést a Ptk. nem tiltja, vagy az eltérés a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan nem sérti, illetve a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését nem akadályozza. Vö. Nochta T., A betéti társaság, in Osztovits A. (szerk.), A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, I. kötet, Opten Informatikai Kft.,

Korlátolt felelősségű társaságban az ügyvezetés ellátására egy vagy több ügyvezető jogosult. Az ügyvezető képviseleti jogának korlátozása, megosztása, és nyilatkozatának feltételhez vagy jóváhagyáshoz kötése harmadik személyekkel szemben nem hatályos. Amennyiben a társaságnak több ügyvezetője van, úgy az ügyvezetők önállóan jogosultak az ügyvezetés körében eljárni, azzal, hogy bármelyikük a másik ügyvezető tervezett vagy már megtett intézkedése ellen tiltakozhat. Ebben az esetben a tiltakozást a taggyűlés bírálja el, a taggyűlés döntéséig a tervezett intézkedés nem hajtható végre. Ha a társasági szerződés úgy rendelkezik, hogy valamennyi tag jogosult az ügyintézésre és képviseletre, vezető tisztségviselőnek azokat a tagokat kell tekinteni, akik megfelelnek a vezető tisztségviselőkre vonatkozó rendelkezéseknek. Ha a társaságnak nem maradt ügyvezetője, a taggyűlés összehívására vagy a taggyűlés tartása nélküli döntéshozatal kezdeményezésére bármelyik tag jogosult. Ha erre a változás bekövetkeztétől számított harminc napon belül nem kerül sor, a taggyűlést bármelyik tag vagy hitelező kérelmére a nyilvántartó bíróság hívja össze, vagy a taggyűlés összehívására, illetve a taggyűlés tartása nélküli döntéshozatal lebonyolítására az ezt kezdeményező tagot jogosítja fel.⁷

A részvénytársaságnál különbséget kell tenni aszerint, hogy a részvénytársaság zártkörűen működik-e vagy nyilvános részvénytársaságként.⁸

Zártkörűen működő részvénytársaság esetében – ha az alapszabály ekként rendelkezik – az igazgatóság jogait vezető tisztségviselőként a vezérigazgató gyakorolja.⁹ Ebből az következik, hogy zártkörűen működő részvénytársaság esetében nem szükséges a Ptk. 3:282. § (1) bekezdésének második mondata szerinti legkevesebb három természetes személy tagból álló igazgatóságot kinevezni. Észre kell venni viszont, hogy a Ptk. a vezérigazgató kifejezést használja, ami összetéveszthető a hétköznapi értelemben vett vezérigazgató-alkalmazottal, aki bár a társaságon belüli operatív irányítást végzi, ügyvezetési funkciót e minőségben nem lát el, a munkaszerződést vele vezető tisztségviselő-vezérigazgató köti, vagyis nem a közgyűlés választja és nevezi ki.¹⁰

A Ptk. szerinti vezető tisztségviselő-vezérigazgató ugyanazt a tevékenységet végzi, mint az igazgatóság, így ugyanazon jogokkal rendelkezik és ugyanazon kötelezettségek terhelik. Az igazgatóság és a (vezető tisztségviselő) vezérigazgató közötti egyedüli különbség az, hogy utóbbi esetében a testületi működésre vonatkozó szabályok nem alkalmazandók.¹¹ Ha az ügyvezetéssel összefüggő feladatokat igazgatóság végzi, akkor az igazgatóság a társaság irányításával kapcsolatos döntéseket testületként hozza meg, s így vezető tisztségviselőnek e körben tulajdonképpen maga az igazgatóság mint testület minősül. Ezzel szemben az igazgatóság a képviseleti jog gyakorlásának vonatkozásában már nem testületként jelenik meg, ugyanis a képviseleti jog gyakor-

Budapest, 2014, 569. o.; vö. *Kisfaludi A.*, A betéti társaság, in *Vékás L., Gárdos P.* (szerk.), i. m., I. kötet, 368. o.

7 Ptk. 3:196. §.

8 A részvénytársaságokról részletesen lásd *Veress E.*, A részvény mint értékpapír, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019.

9 Ptk. 3:283. §.

10 *Bodor M.*, A részvénytársaság szervezete, in *Osztovits A.* (szerk.), i. m., I. kötet, 871–872. o.

11 *Kisfaludi A.*, A részvénytársaság szervezete, in *Vékás L., Gárdos P.* (szerk.), i. m., I. kötet, 492. o.

lására az igazgatóság tagjainak külön-külön – és főszabály szerint önállóan –, vezető tisztségviselőként van lehetősége.¹²

A nyilvánosan működő részvénytársaság esetében – amennyiben az alapszabály így rendelkezik – a vezető tisztségviselői funkciót igazgatóság és felügyelőbizottság helyett egységes irányítási rendszert megvalósító igazgatótanács is elláthatja. Következésképpen az igazgatótanács látja el az igazgatóság és a felügyelőbizottság törvényben meghatározott feladatait. A Ptk. szerint az igazgatóságra vonatkozó szabályokat az igazgatótanácsra is megfelelően alkalmazni kell.¹³

Tekintettel arra, hogy a vezető tisztségviselő nem rendelkezik szükségszerűen azokkal az ösztönzőkkel, amelyekkel a társaság tagjai mint tulajdonosok rendelkeznek,¹⁴ a Ptk. 3:21. § (2) bekezdése kimondja, hogy „a vezető tisztségviselő ügyvezetési tevékenységét a jogi személy érdekének megfelelően köteles ellátni”. Hasonlóképpen rendelkezik a Ptk. 3:112. § (2) bekezdése is, amelynek megfelelően „a vezető tisztségviselő a társaság ügyvezetését a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége alapján (...) látja el”. E kötelezettség megszegése a vezető tisztségviselő kárfelelősségének egyik alapvető alakzata. Erről a későbbiekben részletesen is szó lesz.

A Ptk. ugyanakkor a vezető tisztségviselő működésének módját is leszögezi azáltal, hogy kimondja, hogy a vezető tisztségviselő tevékenységét önállóan látja el, s így „e minőségében a jogszabályoknak, a létesítő okiratnak és a társaság legfőbb szerve határozatainak van alávetve. A Ptk. mintegy megerősítve a vezető tisztségviselői önállóságot, tételesen kimondja, hogy a vezető tisztségviselőt a társaság tagja nem utasíthatja, és hatáskörét a legfőbb szerv nem vonhatja el.¹⁵

Mínthogy a Ptk. a közvetett módon meghatározott vezető tisztségviselő fogalma mellett a cégvezető fogalmát is definiálja, célszerű röviden ez utóbbiról is szót ejteni, ugyanis a Ptk. rendelkezéseinek nem kellően éles szemű olvasása során nem nehéz arra a téves következtetésre jutni, hogy a cégvezető tulajdonképpen a vezető tisztségviselőével azonos felelősséggel bír.

A Ptk. 3:113. § (1) bekezdése szerint „a társaság legfőbb szerve a vezető tisztségviselők munkájának segítése érdekében egy vagy több cégvezetőt nevezhet ki. A cégvezető feladatait munkaviszonyban látja el. A cégvezető olyan munkavállaló, aki a vezető tisztségviselő rendelkezései alapján irányítja a társaság folyamatos működését. E cikk (3) bekezdése továbbá akként rendelkezik, hogy „az általános hatáskörű cégvezető mellett a gazdasági társaság legfőbb szerve vagy felhatalmazása alapján az ügyvezetés a társaság telephelyein és fióktelepein tevékenykedő korlátozott hatáskörű cégvezetőket is kinevezhet”. A törvényi definícióból tehát az derül ki, hogy a cégvezető a társaság olyan munkavállalója, aki az ügyvezetésben működik közre, az ügyvezetéssel összefüggő feladatok ellátásában segítkezik, s így funkciója lényegében a vezető tisztségviselői funkcióval egyenértékű. Mínthogy ez így van, a jogalkotó a Ptk. 3:113. § (2) bekezdésében azt írja elő, hogy „a cégvezetőre a vezető tisztségviselőkkel kapcsolatos kizáró és összeférhetetlenségi okokat megfelelően alkalmazni kell”. Ez

12 Idem, 491–492. o.

13 Ptk. 3:285. §.

14 *Kisfaludi A.*, A jogi személy ügyvezetése, in *Vékás L., Gárdos P.* (szerk.), i. m., I. kötet, 230–231. o.

15 Ptk. 3:112. § (2) bekezdés.

más megfogalmazásban azt jelenti, hogy cégvezető csak olyan munkavállaló lehet, akivel szemben semmilyen, a vezető tisztség viselését kizáró ok nem áll fenn.

A cégvezető tehát ügyvezetéssel kapcsolatos tevékenységet folytat. Ennek ellenére a cégvezető nem minősül vezető tisztségviselőnek, mivel tevékenységi köre ez utóbbinak van alárendelve. A cégvezető tehát – a vezető tisztségviselővel szemben – nem önálló módon látja el feladatait, hanem a vezető tisztségviselő irányítása alatt. Ezzel összhangban a cégvezető felelőssége is kisebb a vezető tisztségviselő felelősségéhez képest. A cégvezető felelősségét a munkajogi szabályok szerint kell megállapítani.

A vezető tisztségviselő fogalmát illetően, a fentiek alapján az a minimáldefiníció állítható fel, hogy a vezető tisztségviselő a gazdasági társaság azon szerve, amely a törvény előírásaiból fakadóan, megbízási szerződés alapján vagy munkaviszonyban olyan, a társaság irányításával kapcsolatos döntéseket hivatott a társaság nevében és érdekében, akár testületi, akár egyéni formában önállóan meghozni, amelyek nem tartoznak a társaság legfőbb szerve (így a tagok/résztvényesek vagy az alapítók) hatáskörébe, s amely semmilyen esetben sem azonos a kizárólag munkaviszony keretében foglalkoztatható cégvezetővel.

3. A vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony jogi természete és létrejötte

A vezető tisztségviselői jogviszony jogalapja a Ptk. 3:21. § (3) bekezdése, amelynek értelmében a jogi személy (esetünkben gazdasági társaság) első vezető tisztségviselőit a létesítő okiratában kell kijelölni. Ezt követően viszont a vezető tisztségviselőket a társaság tagjai választják meg, nevezik ki vagy hívják vissza. A vezető tisztségviselői megbízási a tisztségnek a kijelölt, megválasztott vagy kinevezett személy által történő elfogadásával jön létre.¹⁶

A vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony a Ptk. 3:112. § (1) bekezdése szerint kétféle lehet: megbízási jogviszony vagy munkaviszony.

Ha a vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony megbízási szerződésen alapul, akkor annak értelemszerű következménye a Ptk. szabályrendszerének alkalmazása. Vagyis: elsődlegesen a jogi személyekre vonatkozó szabályok közé beépített, a vezető tisztségviselő(k) jogállására, felelősségére, kinevezésének módjára stb. vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. Másodlagosan azonban a megbízási szerződésre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. A Ptk. nem részletezi azt, hogy a megbízásnak szükségszerűen visszterhesnek kell-e lennie vagy sem, így az a következtetés vonható le, hogy lehet visszterhes is és ingyenes is.

E különbségtételnek a vezető tisztségviselő polgári jogi felelőssége szempontjából kicsit sem elhanyagolható a jelentősége, ugyanis ha a megbízási szerződés visszterhes, akkor a vezető tisztségviselő társasággal szemben fennálló felelőssége,

¹⁶ Nochta Tibor az így létrejött megbízási típusú jogviszonyt „*kvázi megbízási szerződés[nek]*” nevezi. Lásd Nochta T., *A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban*, Dialóg–Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005, 151–152. o.

pontosabban a vezető tisztségviselő felelősség alóli kimentésének jogalapja a szigorúbb 6:142. § lesz, és nem az enyhébb 6:147. §. Ezek részletezésére a későbbiekben kerül majd sor.

Amennyiben a vezető tisztségviselő tevékenységét munkaviszony keretében végzi, úgy a működésével és felelősségével kapcsolatosan a Munka törvénykönyvének rendelkezései az irányadók, a Ptk. rendelkezései pedig csak másodlagos, mögöttes jelleget öltenek.¹⁷

Az a jogalkotási megoldás, miszerint a vezető tisztségviselői jogviszony alapjául munkaszerződés is szolgálhat, álláspontom szerint nem helytelen eredendően, de – legalábbis az alkalmazandó jogi rezsim szempontjából (különös tekintettel a felelősségre vonatkozó szabályokra) – számos megoldhatatlannak tetsző problémát vet fel, amelyek a munkaviszony tartalmi sajátosságaiból erednek. Ilyen probléma merül fel például fogalmi szinten a társasági jogi önállóság és munkajogi alá-fölérendeltség kapcsán. A munkajogi alá-fölérendeltség – mint a munkaviszony egy lényegi-tartalmi eleme¹⁸ – ugyanis ellentmondani látszik a Ptk. azon rendelkezésének, miszerint a vezető tisztségviselő önállóan látja el feladatát, vagyis a vezető tisztségviselőt a társaság tagja nem utasíthatja, és hatáskörét a legfőbb szerv nem vonhatja el.¹⁹ A Ptk. Indokolásában is jelzésértékű az a megfogalmazás, miszerint „egy vezető nagy önállósággal (...) lássa el a munkakörébe tartozó feladatokat”,²⁰ ugyanis való igaz: a törvény az önállóság kérdéskörében semmilyen, az önálló ügyvezetés szintjére, fokára irányuló utalást nem tesz, ami arra enged következtetni, hogy a munkaviszonyban működő vezető tisztségviselő mégiscsak valamiféle alá-fölérendeltségi viszonyban áll, tehát nem örvend teljes értékű önállóságnak, ahogy azt a Ptk. 3:29. § (2) bekezdése – szerintem kógens módon – megkívánná. Ebből pedig az következik egyrészt, hogy sérül a vezető tisztségviselő társasági jogi értelemben vett önállósága, másrészt pedig az, hogy mivel alá-fölérendeltségi viszonyban áll, a munkáltató (esetünkben a társaság, a legfőbb szervén keresztül) utasíthatja a vezető tisztségviselőt, vagy akár hatáskörét is korlátozhatja (ami, ha pl. a képviseleti jogot érinti, a Ptk. 3:31. § alapján harmadik személyekkel szemben hatálytalan). Márpedig az önállóság, a hatáskörelvonás és az utasításadás tilalma (az egyszemélyes társaság esetét, illetve a konszernjogi, uralmi szerződéses jogviszonyt kivéve) a társasági jogi vezető tisztségviselői funkció olyan jellegadó ismérveit alapozzák meg, amelyek egy eset-

17 Kiss Gy., A vezető tisztségviselő felelőssége munkajogi szempontból, in Csehi Z., Szabó M. (szerk.), i. m., 179. o.

18 A szerződéses szabadság a szerződés tartalmának – nem elnevezésének – meghatározására terjed ki. A munkaviszonyra jellemző alá-, fölérendeltség és függőség fennállása esetén a jogviszony nem minősíthető megbízási jogviszonynak, azt a szerződő felek akarata sem vonhatja ki a munkajog szabályai alól (EBH 2002.677.).

19 Török Tamás például egyenesen rossz jogalkotási megoldásnak tartja azt, hogy a vezető tisztségviselő munkaviszonyban is elláthatja a társaság irányításával kapcsolatos feladat- és jogköröket. Álláspontja azon – az egyébként helyes – megállapításon alapszik, hogy a vezető tisztségviselő jogállásának modellje a megbízási szerződés és nem a munkaszerződés. Lásd Török T., Felelősség a társasági jogban, Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2015, 334. o. Hasonló állásponton van Fuglinszky Ádám is. Vö. Fuglinszky Á., Kártérítési jog, Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2015, 135–136. o.

20 Indokolás, 420. o. (<https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971.pdf>), letöltve: 2019. augusztus 10-én.

leges munkaviszony keretében akár teljes mértékben kiüresedhetnek vagy eltűnhetnek. Fogalmi szinten tehát felmerül az a kíváncsóság, hogy válasszunk aközött, hogy inkább a társasági vezető tisztségviselői funkció jellegadó sajátosságait tompítsuk, vagy inkább a munkaviszony lényegi-tartalmi elemei közül hagyjuk figyelmen kívül talán a legfontosabbat, létrehozva egy sajátos tartalmú munkajogi jogviszonyt. Álláspontom szerint ez a kérdés a társasági jogi jellemvonások javára kell hogy eldőljön, tehát a vezető tisztségviselő munkajogi fogalmát (vezető állású munkavállaló) kell a társasági jogi elvárásokhoz igazítani.

A vezető tisztségviselői funkció munkaviszonyban való ellátásának lehetősége nem helytelen, mert a hatályos szabályozás szerinti társasági jogot átható diszpozitivitás elve, illetve a Ptk. 3:112. § (1) bekezdése tulajdonképpen azt tesz lehetővé, hogy a felek a hatályos jogrend ismeretében, a vezető tisztségviselői pozíciót keretbe foglaló jogi lehetőségek közül maguk válasszák meg a számukra legkézenfekvőbbet, annak minden következményével együtt.²¹ Másként megfogalmazva: a jogalkotó kötelezővé teszi a vezető tisztségviselői pozíció keretbe foglalását, viszont meghagyja a felek arra vonatkozó szabadságát, hogy a felkínált lehetőségek közül (megbízás vagy munkaviszony) maguk válasszanak. Ez akár egyfajta „belső jogi jogválasztás” lehetőségeként is felfogható. A kommentáridalomban és a szakirodalom egy részében az az álláspont rögzült, hogy a társaság és vezető tisztségviselője (tisztségviselői) közötti jogviszony nem a Ptk. 3:112. § (1) bekezdésében nevesített szerződéseken fog alapulni, hanem a Ptk. 3:21. § (3) bekezdése szerinti előírásról, vagyis a jogviszony kinevezéssel, megválasztással vagy kijelöléssel és ezek elfogadásával *ipso iure* létre is jön.²² Álláspontom szerint a Ptk. e két rendelkezését kötelezően együtt – de nem szükségszerűen egy időben – kell alkalmazni. Ez alatt azt értem, hogy nem szabad megállni a Ptk. 3:21 § (3) bekezdésénél és úgy értelmezni, hogy – mivel a törvény a

21 Így pl. a választott jogviszonynak megfelelő kárfelelősségi szabályok alkalmazásával együtt. Ha ezt így elfogadjuk, nem szükséges megválaszolni azt a kérdést, hogy a felelősségi szabályok tekintetében az Mt. minősül-e *lex generalinak* a Ptk.-val szemben, vagy fordítva, ugyanis elégséges a felek döntését alapul venni, ami megadja a helyes értelmezési irányt. Ilyen körülmények között az a felvetés sem állna meg a lábán, amely szerint ugyanazon tevékenység végzéséhez a jogviszony típusától függően szigorúbb vagy enyhébb felelősségi rendszer kapcsolódna, ami nem volna méltányos. Lásd *Csöndes M.*, A Ptk. vagy az Mt. alapján kell megítélni a vezető tisztségviselő kártérítési felelősségét, ha az tisztségét munkaviszonyban látja el?, *Magyar Jog*, 2017/5, 280. o. Nem látom be, hogy miért ne lenne méltányos egy tudatos választott jogi konstrukcióból eredő negatív jogkövetkezmények esetleges viselése olyan körülmények között, hogy adott egy diszpozitív generálklauzula és a szerződési szabadság elve. A Ptk. 3:4. § (3) bekezdésében rögzített diszpozitív generálklauzulától való eltérési tilalom csak akkor él, ha az eltérést a törvény tiltja, vagy az eltérés a jogi személy hitelezőinek, munkavállalóinak vagy a tagok kisebbségének jogait nyilvánvalóan sérti, vagy a jogi személyek törvényes működése feletti felügyelet érvényesülését akadályozza. Azzal, hogy a jogalkotó általános érvénytel megengedte a felek számára azt, hogy eltérjenek a modellmagatartásokat leíró szabályoktól, azt is kimondta, hogy egy szerződő fél egyazon tevékenység elvégzésére különböző más szerződő felekkel különféle feltételrendszert alakíthat ki. Mivel a felmerülő felelősségi tényállások a társaság normális működését feltételező létszakaszban merülnek fel, a hitelezői érdekek sérelme nem merül fel. A munkavállalói jogok sérelme értelemszerűen kizárt, mivel a munkajogi felelősség enyhébb a polgári jogi felelősségnél; a törvényességi felügyelet érvényesülése pedig nem ütközik akadályokba.

22 Vö. *Papp T.*, A jogi személy ügyvezetése, in *Osztovits A.* (szerk.): i. m., I. kötet, 414. o. *Kisfaludi A.*, A jogi személy ügyvezetése, in *Vékás L., Gárdos P.* (szerk.): i. m., I. kötet, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014, 231. o. Csehi Zoltán a vezető tisztségviselői jogviszonyt „*sui generis, önálló jellegzetessé*

vezető tisztségviselői jogviszony létrejöttét a kinevezés, kijelölés vagy megválasztás és az adott esetben megfelelően ezek valamelyike elfogadásával létrehozza – irreleváns lenne ennek konkrét formája, és ezért az e jogalapon létrejött jogviszonyt önálló és izolált társasági jogi jogviszonyként kellene értékelni. Eddig a pontig még csak a szerződéskötésre irányuló akarat kifejezéséről beszélhetünk,²³ vagy másképpen megfogalmazva: egyfajta vezető tisztségviselői „előszerződésről, előzetes megállapodásról”, amelynek a tartalmi elemei tételes meghatározására későbbi időpontba kerül sor (vagy éppen soha), s amelyre mindaddig, amíg a Munka törvénykönyve szerinti tartalmi és alaki feltételek nem teljesülnek,²⁴ a Ptk. szerinti megbízási szerződésre vonatkozó jogi rezsim lesz alkalmazandó. Ez következik a Ptk. 3:112. § (1) bekezdésének mondatszerkezetéből (a jogalkotó előbb a megbízást nevesíti), valamint a vagy kötőszó használatából is, amely formál logikai jelentőséggel bír, diszjunktív feltételt hozva létre és így kizárva a jogviszony-kettőződést.²⁵ A jogviszony időtartama a Ptk. szerint maximum öt év lehet. Ha azonban a társaság az említett öt événél rövidebb időtartamra jött létre, a vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony időtartama nem haladhatja meg a társaság időtartamát.²⁶

-
- geket mutató megbízási jogviszony[ként]” írja le. Lásd *Csehi Z.*, i. m., 14–15. o. Sárközy Tamás szerint a vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony faktikus jellegű, azonban hangsúlyozza azt is, hogy a vezető tisztségviselői jogviszony vagy megbízási jogviszony vagy munkaviszony. Lásd *Sárközy T.* (szerk.), *Gazdasági társaságok. Cégtörvény, Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014, 36. o.* Ugyanerről és vezető tisztségviselő felelősségét szabályozó Ptk.-ba foglalt rendelkezések Mt.-vel szembeni *lex specialis* jellegéről lásd még *Sárközy T.*, *Még egyszer a vezető tisztségviselők kártérítési felelősségéről*, *Gazdaság és jog, 2015/2, 3-11. o.* A vezető tisztségviselő általi tisztségelfogadás történhet ráutaló magatartással is. Lásd *Nochta T.*, *A magánjogi...*, i. m., 152. o.
- 23 Pál Lajos a Ptk. 3:112. § (1) bekezdésben előírt kinevezést, kijelölést és megválasztást csak a társaság törvényben rögzített és kötelezően érvényesülést kívánó akaratalkítási módozatának tekinti. Lásd *Pál L.*, *A vezető állású munkavállaló*, in *Kozma A., Lőrincz Gy., Pethő R., Pál L.*, *A Munka Törvénykönyvének magyarázata, Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016, 400. o.*
- 24 Lásd pl. az Mt. 42. § (1) bekezdését és a 44. §-t, amelyeket ha összeolvasunk, kiderül, hogy munkaviszony kizárólag írásba foglalt munkaszerződéssel jöhet létre.
- 25 Hasonló véleményért lásd *Tercsák T.*, *Vezető tisztségviselő jogállása, felelőssége*, in *Pál L.* (szerk.), *A vezető tisztségviselő jogállása és felelőssége, Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2017, 109. o.* Evidens persze (amint már utaltam rá), hogy a vezető tisztségviselő és társaság között esetlegesen létrejövő munkaviszony tartalmi elemeit szigorúan a társasági jogi előírásoknak megfelelően kell alkalmazni, vagyis figyelmen kívül kell hagyni az alá-fölérendeltséget – mint a munkaviszony egyik lényegi ismervét – a Ptk.-ba foglalt önállóság, azaz az önfelelőség elvének teljes értékű érvényesülése érdekében.
- 26 Ptk. 3:114. §. Kérdés ezzel a rendelkezéssel kapcsolatban, hogy miként hat rá a Ptk. 3:21. § (2) bekezdésében rögzített diszpozitivitás elve. A Ptk. kodifikációs bizottságának tagjaitól származó kommentárban az áll, hogy e szabály csak modellértékű, a felek eltérhetnek tőle, akár úgy, hogy hosszabb időtartamot rögzítenek, akár úgy, hogy teljesen elhagyják az időhatározót. Vö. *Csehi Z.*, *A gazdasági társaság szervezete*, in *Vékás L., Gárdos P.* (szerk.), i. m., I. kötet, 331. o.

4. A vezető tisztségviselő polgári jogi felelőssége a társasággal szemben

Mint már szó volt róla, a vezető tisztségviselőt és a társaságot egymáshoz kapcsoló jogviszony alapvetően szerződéses jellegű, ezért a Ptk. 3:24. § (1) bekezdése a vezető tisztségviselő jogi személlyel szemben fennálló kárfelelősségének vonatkozásában a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályait rendeli alkalmazni. A szerződés pedig lehet munkaszerződés vagy megbízási szerződés. Előbbi esetben a Munka törvénykönyvében foglalt rendelkezések az irányadók.²⁷

A magyar jogi szakirodalomban az a közel egyhangú álláspont körvonalazódott, hogy a vezető tisztségviselő tevékenységének keretet adó polgári jogi konstrukció a megbízási szerződés, amelyből egyenesen következik, hogy a vezető tisztségviselő alapvetően és főként gondossági kötelem kötelezettje.²⁸ Így tehát a vezető tisztségviselő felelőssége csak abban az esetben állapítható meg, ha nem tesz eleget az ilyen tisztséget betöltő személyektől elvárható nagyobb fokú gondosságnak. Ez megfordítva annyit jelent, hogy a vezető tisztségviselő semmilyen tényleges végeredmény elérésére nem vállalkozik, hanem mindössze arra vállal kötelezettséget, hogy a jogi személy társaság érdekében eljárva és a társaság céljainak megfelelően, az éppen adott piaci/gazdasági körülményekhez igazodva, az ilyen körülmények között általában elvárható (azaz fokozottabb) gondossággal végzi tevékenységét, hozza meg (üzleti) döntéseit.²⁹ Ez álláspontom szerint azonban nem jelenti azt, hogy a vezető tisztségviselő a társasággal kötött megbízási szerződésben ne vállalhatná valamely konkrét eredmény elérését, ugyanis erre egyrészt a Ptk. társasági jogi részét átható diszpozitivitás teremt lehetőséget, másrészt pedig – minthogy a Ptk. 3:24. § (1) bekezdése a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályait rendeli alkalmazni – ilyen típusú kötelezettség vállalására a szerződési szabadság elve is alapul szolgál.³⁰

27 Ebben a tanulmányban a munkaviszonyból eredő, a vezető tisztségviselő felelősségével összefüggő munkajogi jogkövetkezményekkel nem foglalkozom. A jelen munka célja kizárólag a Ptk. szerinti megbízási típusú jogviszonnal összefüggő vezető tisztségviselői felelősségre vonatkozó szabályozási rezsim elemzése/ismertetése. Megjegyzendő azonban, hogy olyan vélemény is napvilágot látott (a zártkörűen működő részvénytársaság vezérigazgatója esetében), amely szerint a vezető tisztségviselő jogállásán és felelősségén mit sem változtat az a tény, hogy a vezető tisztségviselő-vezérigazgatót a társasághoz munkaszerződés vagy megbízási szerződés köti. Vö. *Bodor M.*, A részvénytársaság szervezete, in *Osztovíts A.* (szerk.): i. m., I. kötet, 871 o. Ellentétes álláspontért lásd például *Fuglinszky Á.*, i. m., 136. o.

28 Lásd *Nochta T.*, A vezető tisztségviselők magánjogi felelősségének mércéjéről és irányairól az új Ptk. alapján, *Gazdaság és Jog*, 2013/6, 1. o.; *Fuglinszky Á.*, i. m., 136. o.; *Cseh T.*, A vezető tisztségviselő felelőssége és az üzleti kockázat, *Gazdasági és Jog*, 2012/9, 3. o.; *Bodzási B.*, A jogi személyek körében felmerülő felelősségi kérdésekről, különös tekintettel a vezető tisztségviselőre, *Gazdaság és jog*, 2013/6, 12. o.

29 *Török T.*, i. m., 310. o.

30 Hasonló álláspontért lásd *Tókey B.*, A megbízási típusú szerződések, in *Fuglinszky Á.*, *Tókey B.*, Szerződési jog. Különös rész, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 312. o. *Osztovíts András* szerint a megbízási szerződés gondossági kötelem jellege eltérést nem engedő, kógens, ezért ilyen szerződés keretében valamely konkrét eredmény elérésének vállalása nem köthető ki érvényesen. Ez álláspontja szerint azért van így, mert a gondossági kötelem a megbízási mint jogintézmény jellegadó ismérvét tartalmazza. Lásd *Osztovíts A.*, Általános rendelkezések, in *uő.* (szerk.): i. m., III. kötet, 28. o.

Visszatérve a vezető tisztségviselőt terhelő Ptk. szerinti fokozott gondossági kötelelem kérdésköréhez: az a megállapítás tehető, hogy amennyiben a vezető tisztségviselő az adott helyzetben általában elvárható gondossággal járt el, úgy polgári jogi felelősségének megállapíthatósága nem merülhet fel. E tekintetben a Ptk. 6:143. § második mondata szerint – és amennyiben a megbízási jogviszony visszerhes jellegű – a vezető tisztségviselőnek azt kell bizonyítania, hogy a szerződésszegés ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.

Még mielőtt továbbmennénk a vezető tisztségviselő felelősségének vizsgálatával, szükséges röviden kitérni a szerződéses felelősség általános feltételrendszerének ismertetésére, valamint a deliktualis és kontraktuális felelősségi konstrukciók egymástól való szétválasztásának elvi alapjára.

A két felelősségi konstrukció elvi háttere a károkozó eltérő tudatállapotában³¹ ragadható meg. Ez azt jelenti, hogy míg a deliktualis felelősség esetében a károkozó kártérítési kötelezettségét megalapozó felelősség a Ptk. 6:519. §-a által előírt általános, „tétéles tartalom nélküli”, vagyis absztrakt módon rögzített károkozási tilalom megszegéséből ered (ami akár véletlenszerű is lehet), addig a kontraktuális felelősség esetében a kártérítési kötelezettséget egy olyan – relatív szerkezetű jogviszony – tartalmi elemét képező kötelezettség megszegése miatt megállapított felelősség nyitja meg, amely jogviszonyt a felek szándékosan, valamely cél/célok elérése miatt hozták létre, s amely jogviszony tartalmáról kvázi szabadon dönthettek. Ez utóbbi így azt is feltételezi, hogy a felek a szerződéses jogviszony létrehozásakor, a szerződéskötést követő, jövőben felmerülő esetleges kockázatokra, nem várt eseményekre is figyelemmel lehetnek, s mindezeknek tudatában a szerződés tartalmát akár ezekhez igazítva is meghatározhatják, ezért a legkevésbé sem indokolatlan a szerződésszegésért való felelősség, illetve az e felelősség alóli mentesülés feltételrendszerének a szigorítása.³²

A kontraktuális felelősség általános tényállási elemei: a szerződésszegő magatartás, a kár és a szerződésszegő magatartás, illetve a kár közötti ok-okozati összefüggés. Ez a deliktualis felelősség kritériumrendszeréhez képest lényeges eltérés, ugyanis a kontraktuális felelősség feltételei között nem jelenik meg a vétkesség/felróhatóság mint szükségszerűen bizonyítandó tényállási elem. E helyett a negyedik feltétel az, hogy a károkozó ne tudja kimenteni magát a felelősség alól.³³

A Ptk. 6:137. §-ába foglalt szerződésszegés-definíció szerint a szerződés megszegését jelenti bármely kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradása. Látható tehát, hogy a szerződésszegés olyan jogintézmény, amelynek középpontjában egy szerződéses kötelezettség nem teljesítésének, vagy nem szerződésszerű teljesi-

31 „A döntő különbség tehát az, hogy a kontraktuális felelősséget egy önként, tudatosan, átgondoltan vállalt szerződéses kötelezettségvállalás megszegése alapozza meg; és ez a feltétel a deliktualis kárfelelősség esetében hiányzik”. *Vékás L.*, A szerződésszegés általános szabályai, in *Vékás L., Gárdos P.* (szerk.), i. m., II. kötet, 1533. o. Lásd még *Wellmann Gy.*, A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban (<https://ptk2013.hu/szaccikkek/dr-wellmann-gyorgy-a-szerzodesek-altalanos-szabalyai-az-uj-ptk-ban-bh-201211-965-972-o/1587>), letöltve: 2019. augusztus 13-án.

32 *Juhász L.*, i. m., 313. o.

33 *Vékás L.*, Szerződési..., i. m., 241. o. Lásd még *Barta J.*, A szerződésszegéssel okozott kárért fennálló felelősség, in *Barzó T., Papp T.* (szerk.), *Civilisztika II. Dologi jog – Felelősség*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 420. o.

tésének (pl. késedelmes vagy hibás teljesítés) objektív ténye áll, vagyis az, hogy a szerződés maga, vagy annak valamely tartalmi eleme nem teljesül, s így a jogosultnak kára keletkezik. Nem számít tehát, hogy – a törvényben meghatározott mentő körülmények fennállásán túl – minek tudható be a szerződés megszegése/nem teljesítése, mert a szerződésszegés fennállásához elég, ha a szerződő fél nem jut hozzá a szerződésben meghatározott szolgáltatáshoz.³⁴ Megjegyzendő, hogy mivel a hatályos Ptk. rendszerében a kontraktuális felelősségre vonatkozó normaanyag a tulajdonátruházó (vagy másként: egyszeri teljesítésű) szerződésekre van modellezve,³⁵ komoly gondot okoz a szerződésszegés tényének értelmezése a nem eredménykötelmek tekintetében, vagyis a gondossági kötelek vonatkozásában. Míg eredménykötelmek esetében az eredmény bármely okból történő elmaradása szerződésszegést valósít meg,³⁶ addig gondossági kötelek esetében a kötelezett (vezető tisztségviselő) csak arra vállalkozik, hogy minden tőle telhetőt megtesz a kívánt eredmény elérése érdekében, ezért ha az eredmény nem valósul meg, ebből nem következik automatikusan szerződésszegés. Következésképpen a felelősség megállapításához szükséges konjunktív feltételek vizsgálatakor mindenképpen a szerződésszegés tényének ellenőrzésével kell kezdeni. Konkrétan: gondossági kötelek esetén az első megválaszolandó kérdés az, hogy fennáll-e a szerződés szerinti kellő gondosság ténye. Ha a válasz igen, a kötelezett mentesül a felelősség alól; azonban ha a válasz nemleges, vizsgálni kell a többi felelősségi alkotóelemet is.³⁷

A kár tekintetében azt szükséges kiemelni, hogy a Ptk. a teljes kártérítés elvét követi, viszont az extrakontraktuális károkozástól eltérő módon.³⁸ A Ptk. a kártérítés mértékével egyetemben a szerződésszegésből eredő kár fogalmát is pontosan behatárolja. E kártípusra a szolgáltatás tárgyában keletkezett kár (más szóval: tapadó kár) kifejezést használja.³⁹ Ezen felül előírja, hogy a szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonaiban keletkezett egyéb károkat és az elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt.⁴⁰ Látható tehát, hogy a Ptk. egy úgynevezett előreláthatósági korlátot vezetett be (ami nem azonos a 6:142. §-ban foglalt előreláthatósági előírással, ugyanis az körülményre és nem kárkövetkezményre vonatkozik), így próbálva meg ellenpontoszni az amúgy meglehetősen szigorú kárfelelősség alóli mentesülés feltételrendszerét.⁴¹ Következésképpen, a kár vonatkozásában a jogosultnak (károsultnak) bizonyítania kell egyrészt a (tapadó) kár meglétét és mértékét, másrészt pedig – a következmény károk tekintetében – az elmaradt vagyoni előny mértékét, valamint még azt, hogy e károk a szerződéskötés pillanatában előreláthatóak voltak.

34 Indokolás, 583. o. (<https://www.parlament.hu/irom39/07971/07971.pdf>), letöltve: 2019. augusztus 10-én.

35 *Tókey B.*, i. m., 311. o.

36 Ptk. 6:137. §.

37 *Fuglinszky Á.*, i. m., 137. o., illetve *Barta J.*, i. m., 420. o.

38 *Vékás Lajos: A szerződésszegés...*, i. m., 1537. o.

39 Ptk. 6:143. § (1) bekezdés.

40 Ptk. 6:143. § (2) bekezdés.

41 *Vékás L., Szerződési...*, i. m., 240. o.

A szerződésszegésért való kárfelelősség megállapítására csak abban az esetben kerülhet sor, ha a kárkövetkezmény és a szerződésszegő magatartás között okozati összefüggés áll fenn. Az okozati összefüggés mint a felelősség egyik alkotóeleme, releváns a kár mértékének meghatározásában is, ugyanis a szerződésszegőnek csak azokat a károkat kell megtérítenie, amelyek kauzális összefüggésben állnak a szerződésszegő magatartással. Fontos még megjegyezni, hogy az okozatosság szempontjából is figyelembe kell venni a korábban már említett előreláthatósági klauzulát, ami az ok-okozat – egyébként végtelenbe futó – láncolatának az észszerű keretek közé szorítását célozza.⁴²

E ponton szükséges visszatérni a vezető tisztségviselő által vállalt tevékenység gondossági kötelelem jellegére, és folytatni a korábban megkezdett gondolatot annak vizsgálatával, hogy miben áll e gondossági kötelelem tartalma.

A társaság vezető tisztségviselője tevékenységének középpontjában a társaság irányításával kapcsolatos olyan döntések és intézkedések meghozatala áll, amely döntések/intézkedések nem tartoznak a társaság legfőbb szervének a hatáskörébe. A vezető tisztségviselő tevékenysége tehát üzleti jellegű, a társaság mindennapi operatív vezetésére irányul, amely a belső, szervezeten belüli tevékenységek mellett a társaság képviselőjét is magába foglalja. E tevékenység sajátosságaiból adódóan észre kell venni, hogy a vezető tisztségviselő döntéseinek/intézkedéseinek szükségszerű következménye lehet a nyereség, de pont ilyen mértékben a veszteség is.⁴³ A vezető tisztségviselő tevékenységével tehát szükségszerűen együtt jár a kockázat is, mi több, bizonyos mértékig a kockázatvállalás a vezető tisztségviselő feladatkörébe eső tényező; nem lehet nyereségre szert tenni bizonyos mértékű kockázat vállalása nélkül. Következésképpen a vezető tisztségviselő felelősségének megállapíthatósága egyrészt az általa vállalt kockázat mértékének a függvénye, olyan értelemben, hogy ha észszerűtlenül és indokolatlanul nagy kockázatot vállal, amelynek folyományaként a társaság vagyonában kár keletkezik, akkor kártérítésre kötelezhető. Ezzel összefüggésben a joggyakorlatban leszögezték, hogy a vezető tisztségviselő által hozott rossz döntés – noha a cégnek kárt okoz – egyéb tényállási elem hiányában nem tekinthető jogellenes magatartásnak (BH 2004.372.).

Hogy hol húzódik/húzható meg a határvonal az észszerű és indokolt, azaz a normális, üzleti életben megszokott kockázatvállalás és az irracionálisan nagy, indokolatlan mértékű kockázatvállalás között, az ténykérdés, amit esetről esetre kell vizsgálni.⁴⁴ Ennek ellenére azonban – főként az angolszász jogrendszerekben kialakított megoldások európai térnyerésének következtében – a magyar jogrendbe is „beszívargott” (egyébként nagyon helyesen) az úgynevezett *business judgement rule* szabálya, amelynek kritériumrendszere referenciapontként értelmezhető a vezető tisztségviselő gondosságának/gondatlanságának, egyszóval felelősségének megállapításában.⁴⁵

42 Fuglinszky Á., i. m., 109–110. o.

43 Cseh T., i. m., 3. o.

44 Fuglinszky Á., i. m., 138. o.

45 Az amerikai jogrendben a *business judgement rule* egy, a bírói gyakorlat által kialakított vélelem, amely a vezető tisztségviselők megalapozott és fokozottan gondos döntési mechanizmusát vetíti elő. E vélelem alkalmazása lényegében mentesíti a bíróságokat annak vizsgálata alól, hogy a társasági szervek üzleti döntéseit tartalmi szempontból mérlegeljék. Lásd Cseh T., i. m., 7. o.

A *business judgement rule* alapján a vezető tisztségviselő csak akkor tesz eleget a gondossági kötelem által támasztott posztulátumoknak, ha a kárt okozó üzleti döntés/intézkedés meghozatalakor okkal hihette, hogy a társaság érdekében jár el, illetve a meghozott döntés/intézkedés adekvát, észszerű információkon alapul. Más megközelítésben: a gondossági kötelem követelményeinek a vezető tisztségviselő akkor tesz eleget, ha jóhiszeműen és szakszerűen járt el, vagyis ha döntését – például szakértők által adott – megalapozott információkra, elemzésekre stb. támaszkodva hozta meg. Tehát: a vezető tisztségviselő felelőssége sikerrel megállapítható, ha az okozott kár olyan üzleti döntés, intézkedés eredményeként keletkezett, amely mögött nem állt észszerű és/vagy megfelelő minőségű információ (pl. nem szakembertől származó információ), illetve a vezető tisztségviselő nem törekedett ilyen információk megszerzésére, vagy nem tanúsított az amúgy ilyen helyzetben elvárható olyan magatartást, amelynek eredményeképpen észszerű és racionális üzleti döntést, intézkedést hozhatott volna.⁴⁶

Amint már említettem: az, hogy a vezető tisztségviselő a társaság érdekét szem előtt tartva járt-e el, és így teljesítette-e a *business judgement rule* követelményeit, az ténykérdés, aminek kapcsán vizsgálni kell bizonyos külső, konjunkturális kérdéseket (is). (Ilyenekről volt szó a korábbiakban: szakemberek által nyújtott információk, éppen aktuális gazdasági helyzet, piaci viszonyok, de akár a hitelezők érdeke is ennek minősülhet stb.). Így a veszteséges gazdálkodás nem szükségszerűen alapozza meg a vezető tisztségviselő felelősségét. Ezt a bírósági gyakorlat is alátámasztja, amint a Szegedi Ítéltábla egyik eseti döntéséből kiderül. Az ítéltábla úgy foglalt állást, hogy: „[a]zt, hogy a vezető tisztségviselő a társaság – és ezen keresztül a társaság tagjai, adott esetben a »kiszrészvényesek« – érdekében járt-e el vagy sem, az ésszerű gazdasági kockázat szempontjai szerint lehet megítélni. Önmagában a tévesnek bizonyult gazdasági döntés vagy veszteség nem alapozza meg felelősségét. Az ésszerű, vagy legalábbis elfogadható gazdasági kockázat felvállalása akkor sem eredményez kárfelelősséget, ha az üzlet veszteségessé válik, miután az a piaci gazdálkodással együtt járó természetes kockázatviselés körébe esik” (BDT 2004.959.).

A gondosság/gondatlanság kérdésének van továbbá egy – szerintem belső – vonzata is, ami főként a társaság szervezeti adottságaihoz idomul. Például eltérő módon merül fel a vezető tisztségviselő felelőssége egy nagy, több száz személyt számláló és óriási vagyonállaggal rendelkező részvénytársaság esetében, és megint más módon például egy két tagból álló, egyszerű szervezeti struktúrával rendelkező korlátolt felelősségű társaság esetében.⁴⁷

A Ptk. eddig említett rendelkezéseiből az a következtetés vonható le, hogy a vezető tisztségviselő számos kötelezettség megszegése esetén felelősségre vonható. Ilyen kötelezettségnek minősül az, ha eltérést nem engedő jogszabályi előírásnak nem tesz eleget; ha megbízásának és képviseleti jogának kereteit meghaladó módon jár el; nem

46 Fuglinszky Á., i. m., 137–138. o.

47 Ezen az állásponton van Gárdos István és Gárdos Péter szerzőpáros is. Vö. Gárdos I., Gárdos P., A vezető tisztségviselők felelőssége az új Polgári Törvénykönyvben (<https://ptk2013.hu/szakcikkek/gardos-istvan-es-gardos-peter-a-vezeto-tisztsegviselek-felelossege-az-uj-polgari-torvenykonyvben/3679>), letöltve: 2019. július 9-én.

tartja tiszteletben a társasági szerződés előírásait; figyelmen kívül hagyja vagy elmulasztja végrehajtani a társasági legfőbb szerv határozatait; nem határolja el egymástól magánügyleteit és a társaság ügyleteit; úgy köt kockázatos ügyleteket, hogy azok sikeressége esetén a nyereséget saját hasznára fordítja, sikertelenség esetén viszont az ügyletből eredő (többlet)költségeket a társaság terhére rója; tisztességtelen piaci megállapodásokat köt, vagy ilyenek megkötésében segédkezik; osztalékot fizet anélkül, hogy ennek feltételei fennállnának; nem jelent csődöt annak ellenére, hogy a fizetési képtelenségi helyzet fennáll stb.⁴⁸

A vezető tisztségviselő gazdasági társasággal szemben fennálló felelősségének természetével, jogi jellemvonásaival összefüggésben kijelenthető, hogy ez vagyoni, saját magatartásért való, teljes, elsődleges, alapvetően felróhatóságon alapuló és szerződési felelősségi alakzat.⁴⁹

5. A felelősség alóli mentesülés feltételei

A vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony tekintetében a Ptk. szabályozásából rajzolódik ki, hogy az főként megbízási jellegű, amelynek keretét adhat egy megbízási szerződés, de akár egy munkaszerződés is. (Utóbbi vizsgálata e tanulmánynak nem célja.)

A vezető tisztségviselő és társaság közötti megbízási szerződés lehet ingyenes vagy visszerthes. Ingyenes megbízási esetén a Ptk. 6:147. § (1) bekezdése úgy szól, hogy „aki szolgáltatás teljesítését ingyenesen vállalja, a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett kárért akkor felel, ha a jogosult bizonyítja, hogy a kötelezett a kárt szándékos szerződésszegéssel okozta, vagy elmulasztotta a tájékoztatást a szolgáltatás olyan lényeges tulajdonságairól, amelyet a jogosult nem ismert. Látható tehát, hogy ingyenes szerződés esetén a vezető tisztségviselő csak akkor tehető felelőssé, ha a társaság mint károsult bizonyítja, hogy a vezető tisztségviselő a kárt szándékosan okozta, vagy elmulasztotta a szolgáltatás olyan lényeges tulajdonságáról való tájékoztatásnyújtást, amit a társaság mint jogosult nem ismert.⁵⁰ A Ptk. 6:147. § (2) bekezdése az ingyenes megbízási szerződésből eredő kárfelelősség másik tényállását írja le. Eszerint aki a szolgáltatás teljesítését ingyenesen vállalja, köteles a jogosult vagyonában a szolgáltatással okozott kárt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható. E rendelkezésből az ingyenes szerződések körében elkövetett szerződésszegés egy súlyosabb jogkövetkezménye olvasható ki, ami azon az elgondoláson alapul, hogy az ingyenesség ebben az összefüggésben kisebb jelentőséggel bír.⁵¹ A szakirodalomban leszögezték, hogy a „szolgáltatás tárgyában bekövetkezett kár a gazdasági társaság és vezető tisztségviselő közötti jogviszony esetében nem értelmez-

48 *Nochta T.*, i. m., 4. o.

49 *Török T.*, i. m., 346. o.

50 E körben észre kell venni, hogy a törvényszövegben a „nem ismert” szófordulat szerepel. Kérdésként merül fel, hogy a hivatkozott jogi norma tartalma csak a szolgáltatás olyan lényeges tulajdonságainak jogosult általi nem ismeretét tételezi-e, amelyeket egyszerűen nem ismert, vagy azokat is, amelyeket nem is ismerhetett.

51 *Vékás L.*, *Szerződési...*, i. m., 247. o.

hető, ugyanis az tevékenység kifejtésére irányuló szolgáltatás, márpedig a tevési szolgáltatásra vonatkozó szerződéseknek nincsen tárgya, [ezért e jogviszonyban] csak a Ptk. 6:147. § (2) bekezdésében írt mentesülési szabálynak van relevanciája, [vagyis annak a ténynek, hogy az ügyvezető] csak a gazdasági társaság vagyonában tud kárt okozni, [amely] esetben a törvény – helyesen – már kimentő (exkulpációs) bizonyítási tehereloszlást alkalmaz.”⁵² Következésképpen a felelősség alóli mentesülés lehetősége csak akkor áll nyitva, ha nem állapítható meg, hogy a károkozás (szerződésszegés) a vezető tisztségviselőnek felróható. A bizonyítás ilyen esetben a vezető tisztségviselőt terheli.

Más a helyzet viszont a visszterhes megbízás esetében, ugyanis a Ptk. 6:142. §-ának második mondata már akként rendelkezik, hogy a szerződésszegő vezető tisztségviselő csak akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa. Fontos megjegyezni, hogy a Ptk. elvi éllel mondja ki a visszterhesség vélelmét, amiből az következik, hogy amennyiben a felek nem rögzítették az ügyvezetői tevékenység ellenében fizetendő juttatás mértékét, úgy a (megbízási) szerződés teljesítésének helye szerinti aktuális piaci árat kell figyelembe venni.⁵³ Következésképpen a Ptk. 6:142. §-ában rögzített kimentési feltételek mellett, a szigorúbb szerződési felelősség alóli mentesülés céljából azt is bizonyítani kell, hogy a vezető tisztségviselő megbízása ingyenes volt.

Ami az első, vagyis az „ellenőrzési körén kívül eső” feltételt illeti, azt kell kiemelni, hogy ez a vezető tisztségviselő esetében egyrészt a klasszikus *vis maior* eseteket jelenti (árvíz, földrengés stb.), másrészt olyan külső tényezőket, amelyeket sem előre látni, sem pedig befolyásolni nem tudott. Ez utóbbi kategóriába tartozó eset például egy háború, gazdasági embargó, vagy egy közlekedési útvonal (pl. reptér) lezárása abban az esetben, ha a vezető tisztségviselőnek nincs lehetősége új útvonalat keresni. Ezekkel ellentétben ellenőrzési körén belülinek tekinthető például a társaság alkalmazottainak magatartása (amit a vezető tisztségviselő álláspontom szerint még a legnagyobb szervezetek esetében, ha nem is közvetlenül, de közvetett módon befolyásolni tud), üzemi és folyamatszervezési zavarok még akkor is, ha ezek mögött halál, betegség vagy más objektív ok áll.⁵⁴ A magam részéről a sztrájk is a vezető tisztségviselő ellenőrzési körébe tartozó tényező, amennyiben a sztrájk a társaságon belüli, nyilvánvalóan rossz körülmények folyománya, annak ellenére, hogy a társaság gazdasági helyzete és/vagy piaci pozíciója jobb munkavállalói körülmények biztosítását tenné lehetővé.

Ami a kimentési feltételek közül a vezető tisztségviselő esetében az igazán nagy problémát jelenti, az az előreláthatóság kérdésköre, ugyanis tartós jogviszonyról lévén szó, nem egyértelmű, hogy a vezető tisztségviselőnek milyen mértékben kell „jövőbe látónak” lennie. A Ptk. az előreláthatóság kezdő időpontját a szerződéskötés időpontjában határozza meg, ami a vezető tisztségviselő esetében a vezető tisztségviselő

⁵² Török T., i. m., 355. o.

⁵³ Tercsák T., i. m., 109. o.

⁵⁴ Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., II. kötet, 1535. o.

és a társaság közötti jogviszony létrejötteinek felel meg, ami értelemszerűen a tisztség vezető általi elfogadásának momentumát jelenti.⁵⁵

Azt figyelembe véve, hogy a szerződéskötés és a szerződésszegést okozó körülmény között akár évek is eltelhetnek, a vezető tisztségviselő könnyedén kimentheti magát a felelősség alól,⁵⁶ ami álláspontom szerint egyrészt visszaélésekhez vezethet, másrészt nem illeszkedik a kontraktuális felelősségi rendszer szigorítását célzó jogalkotói szándékhoz.

A gondossági kötelemben a gondosság egyfajta jogi állandónak tekinthető, amelynek az azt megalapozó jogügylet keletkezésének időpontjától e jogügylet megszűnéséig fenn kell állnia.⁵⁷ Ellentétben az előreláthatóság feltétele körül kialakult álláspontokkal, amelyek szinte kivétel nélkül a vezető tisztségviselő és társaság közötti jogviszony létrejötteinek (szerződés megkötésének) pillanatához kötik az előreláthatóság feltételét, és tekintettel a vezető tisztségviselői jogviszony sajátosságaira, álláspontom szerint az előreláthatóságot e jogviszony különböző tartalmi elemeinek megvalósításához kell kötni, s így e feltételt „csúszó feltételként” kell kezelni. Ha ugyanis nem így tennénk, két nagyon szélsőséges és egymással szöges ellentétben álló eredményre jutnánk. Az egyik eredmény a vezető tisztségviselő felelősség alóli mentesülésének a teljes ellehetetlenülése lenne (mivel nem várható egy tartós jogviszonyba való belépéskor a jogviszonnyal járó kockázatok, s így az esetleges károkozó magatartások teljes feltérképezése), a másik pedig ennek az ellentéte.⁵⁸ Egyik véglet sem lehetett a jogalkotó célja, ezért e rendelkezés a vezető tisztségviselők vonatkozásában lényegében alkalmazhatatlannak tűnik. Márpedig *actus interpretandus est potius ut valeat quam pereat*.

A dilemma megoldására megjelent egy olyan álláspont, amely szerint (...) nincs jelentősége annak, hogy a vezető tisztségviselői megbízatás milyen régen keletkezett a szerződésszegéshez képest, azaz a hosszabb idő elteltével egyre könnyebben hivatkozható, hogy a jogviszony létrejöttekor a szerződésszegésre vezető körülmény nem volt előre látható, mert a Ptk. jogi személy részben a szerződések általános szabályaihoz képest megjelenik egy többletkíváncsolom, a vezető tisztségviselőnek mindenkor a jogi személy érdekének megfelelően [3:21. § (2) bek.], illetve a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége [3:112. § (2) bek.] alapján kell eljárnia, és ezt folyton szem előtt kell tartania. Nem elegendő tehát a három konjunktív kimentési ok fennállásának bizonyítása, a vezető tisztségviselő esetében ehhez szükséges az is, hogy a vezető tisztségviselő bizonyítsa, hogy a jogi személy a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége szerint járt el. Ezzel összefüggésben a vezető tisztségviselő hiába hivatkozna arra (akár több év elteltével), hogy a megbízatásakor az adott ok, mely a szerződésszegésre vezetett, nem volt előrelátható, mert mindig ott a további kritérium, a jogi sze-

55 Ptk. 3:21. § (3) bekezdés.

56 Barta J., Majoros Cs., A vezető tisztségviselő társasággal szembeni és harmadik személynek okozott károkért való felelősségének neuralgikus kérdései, Miskolci Jogi Szemle, 2015/2, 7. o.

57 Legalábbis erre utal az a tétel, miszerint a vezető tisztségviselő a ügyvezető tevékenységét a jogi személy érdekének megfelelően köteles ellátni [Ptk. 3:21. § (2) bek.], illetve az is, hogy a vezető tisztségviselő a társaság ügyvezetését a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége alapján önállóan látja el [Ptk. 3:112. § (2) bek.].

58 Vö. Bodzási B., i. m., 11. o.

mély, gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége.”⁵⁹ Álláspontom szerint ez nem összeegyeztethető azzal a fentebb vázolt állítással, miszerint a szerződésszegés tényének vizsgálata előkérdés, amely mindenképp előtt áll. Véleményem szerint a gondossági kötelemben a szerződésszegés tényének vizsgálatakor éppen azt kell vizsgálni, hogy a kötelezett (esetünkben a vezető tisztségviselő) az általában elvárható gondosságot tanúsította-e, amely elvárás szoros összefüggésben áll a gazdasági társaság érdekének elsődlegességével. Nem lehet arra a következtetésre jutni a szerződésszegés kérdésében, hogy a vezető tisztségviselő az általában elvárható gondosságot tanúsította miközben nem a társaság érdekének elsődlegessége szerint járt el. A szerződésszegéssel összefüggő előkérdés megválaszolásához tehát e tényezőket mind figyelembe kell venni, s csak ezután merülhet fel az előreláthatóság vizsgálata. Viszont ha a szerződésszegéssel kapcsolatos előkérdés megválaszolásához a bíróság e tényezőket már figyelembe vette, az előreláthatóság vizsgálatakor újból nem teheti meg, következésképpen az előreláthatóságot önmagában kell vizsgálni.

A dilemma tehát továbbra is fennáll. Éppen ezért azok az álláspontok tűnnek a legelfogadhatóbbaknak, amelyek az előreláthatóság feltételét rugalmasan, a vezető tisztségviselő feladatkör sajátosságaihoz mérten értelmezik. E körben Csehi Zoltán álláspontja tűnik a legészszerűbbnek. Nézete szerint „[é]rtelemszerűen kizárt [a vezető tisztségviselői jogviszony létrejöttének időpontjához] kötni az előreláthatóságot (...), hiszen mindaz a tudattartalom, amely a vezető tisztségviselői viszony kezdetekor, annak elvállalásakor ezen személy tekintetében fennállt, később jelentősen módosulhat és változhat, sőt, maga a vezető tisztségviselő alakíthatja ki azokat az új jogviszonyokat, amelyekből a jogi személyt később kár érheti. Így a fenti szabály csak nehezen és kellően rugalmas alkalmazással szolgálhat a vezető tisztségviselői felelőssége kimentése alapjául, mert ez utóbbi tartós és folyamatos jogviszonyon alapul, a lehetséges károsodások eseteit a jogi személy esetében pedig elsődlegesen magának a vezető tisztségviselőnek kell feltérképeznie és tudnia, hiszen ő a jogi személy vezetője. Ennek az időpontja pedig nem az ő kinevezésének, megválasztásának az időpontja, hanem az adott ügylet [vagy döntés hatásainak s. n.] megismerhetőségének és az adott ügyben történő eljárásának a kezdeti időpontja lehet csak.”⁶⁰

Ezzel összefüggésben fontos még megjegyezni, hogy a Ptk. szerinti előreláthatatlanság fennállását nemcsak az adott jogviszonyban vezető tisztségviselőként részt vevő személy előrelátási képessége alapján kell figyelembe venni és értékelni, hanem általában, egy hasonló helyzetben észszerűen gondolkodó vezető tisztséget betöltő személy előrelátó képessége alapján is. Ez azt jelenti, hogy nem elég, ha a felelősség alól mentesülni kívánó vezető tisztségviselő bizonyítja, hogy a maga részéről a bekövetkezett kár nem volt előrelátható; az előreláthatatlan körülményeket objektív

59 Barta J., *Majoros Cs.*, i. m., 9. o.

60 Csehi Z., *A vezető...*, i. m., 30. o. Bodzasi Balázs álláspontja szerint az ilyen típusú értelmezés *contra legem*, ezért szerinte „az előreláthatóság vizsgálata során abból kellene kiindulni, hogy az adott társaság adott vezető tisztségviselőjének általában milyen típusú döntésekkel kell számolnia. Ennek során vissza kellene nyúlni az alapelvek között található általános mércéhez, az adott helyzetben általában elvárhatósághoz (1:4. §). A vezető tisztségviselő ennek alapján akkor mentesülhetne a felelősség alól, ha bizonyítaná, hogy a károkozás az adott helyzetben általában elvárható mércé mellett nem volt előrelátható.” Vö. *Bodzasi B.*, i. m., 11. o.

alapokra kell helyezni, tehát azt is bizonyítani kell, hogy a szóban forgó körülményeket hasonló helyzetben, más vezető tisztségviselő sem látta volna előre.

A kimentési okok harmadik feltétele, hogy ne legyen elvárható, hogy a vezető tisztségviselő a szerződésszegést okozó körülményt elkerülje, vagy a szerződésszegésből eredő kárt elhárítsa. E tekintetben a Ptk. 1:4. § (1) bekezdésének rendelkezése az irányadó, amely szerint a Ptk. eltérő rendelkezése hiányában a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.

6. Következtetések

A vezető tisztségviselői jogviszonnyal kapcsolatos viták nem tekinthetők lezártak. A dilemmák középpontjában a Ptk. és Mt. egymáshoz való viszonya áll, ami a vezető tisztségviselői felelősség szempontjából is meghatározó jellegű. A szakirodalom egy része a Ptk. szabályainak *lex specialis* jellegét emeli ki, elsőbbséget adva a Munka törvénykönyvéhez képest, míg a szakírók másik részének az álláspontja éppen ennek a fordítottja. Nézetem szerint, ha a felekre bízunk a vezető tisztségviselői jogviszony keretbe foglalását, ezzel a jogviszonyra alkalmazandó jogszabályok is kikristályosodnak. Így, ha a vezető tisztségviselő például munkaviszonyban látja el, illetve gyakorolja feladat- és jogkörét, akkor rá nézve a Munka törvénykönyvének szabályait fog kelleni alkalmazni, míg a Ptk. hézagpótló jelleggel jöhet szóba. Ha azonban a vezető tisztségviselő nem munkaviszonyban folytatja tevékenységét, egyértelmű, hogy a Ptk. szabályait kell alkalmazni.

A Ptk. kontraktuális felelősségi rendszere az azonnali teljesítésű szerződésekre modellezett felelősségi rendszer, ezért a jogalkotó által célzott szigorítás csak részben, az ilyen típusú szerződések esetében érhető tetten. A vezető tisztségviselő belső felelőssége tekintetében – a gondossági kötelemnek minősülő jogviszony miatt – továbbra is a vétkességen, felróhatóságon nyugvó felelősségi rezsim él, jölehet az előreláthatósági klauzula mint kimentési feltétel meglehetősen objektivizálttá teszi. Tovább bonyolítja a helyzetet az is, hogy az előreláthatósági előírás tartós jogviszonyokra meglehetősen nehézkesen értelmezhető. Ez pedig azt eredményezi, hogy alkalmazása csak végletekbe menően lehetséges, ami távol áll a jogalkotó által kitűzött céltől, nevezetesen a kockázatok észszerű elosztása feltételrendszerének maradéktalan megvalósulásától, mi több, jogbizonytalanságot keletkeztet. Következésképpen az előreláthatóság feltételének erőltetett, a jogszabályszövegnek ellentmondani látszó értelmezést kell adni e végletekbe menő értelmezési lehetőségek mérséklése céljából, vagyis a szabály észszerű keretek között való alkalmazása érdekében. Azt is érdemes következtetésként leszögezni e tekintetben, hogy a dilemma tényleges megoldása csak észszerű és jól átgondolt jogalkotói beavatkozással volna lehetséges, amire értékelhető bírósági gyakorlat hiányában szerintem a közeljövőben nem fog sor kerülni. És ez így is van jól, minekután a 2014. március 15-i hatálybalépést követően a Ptk. már egyszer jelentős mértékben módosult.

A magyarországi és romániai öröklési jog egyes intézményeinek átalakulása történeti és összehasonlító jogi perspektívából

1. Bevezetés

Az új Polgári törvénykönyv (2013. évi V. tv. a Polgári törvénykönyvről – Ptk.) hatálybalépésével érdemi változások álltak be az öröklési jog terén. Bár a jogalkotó csak „indokolt esetben”⁶¹ találta szükségesnek a korábbi hagyatéki rezsím módosítását, ennek ellenére az újítások számos alapvető intézményre kiterjednek. Összevetve a kodifikáció hatásait a 2010. évi XXXVIII. sz. törvény (Hetv.) útján átalakult hagyatéki eljárásával megállapíthatjuk, hogy a magyar jogban az öröklés anyagi és eljárási joga egyaránt markáns megújulást élt meg. Ez azonban nem csupán a magyar jogban van így. Kelet-Közép-Európa más államaiban is szinte egyidejűleg újrakodifikációs folyamatok zajlanak vagy zárultak le a polgári jog terén, melyek elkerülhetetlenül érintették az öröklési jogot is. Így történt ez Romániában is, ahol az új Polgári törvénykönyv, a 2009. évi 287. törvény (hatályos 2011. október 1-től – Rptk.) hozott jelentős intézményi szintű változásokat, ami például az öröklésből való kiesés okait, a végrendelet formáit, az utóörökös megjelölését vagy éppen a túlélő házastárs helyzetét és jogait illeti. Éppen emiatt tudományos szempontból nem érdektelen az öröklési jog magyarországi szabályzásának és megújulásának jogösszehasonlító szemszögből történő elemzése, különösen, ami a legújabb kodifikáció alkalmával módosított intézményeket illeti.

A jelen tanulmány e cél megvalósítását is követi. Alapjául a hagyatéki eljárás anyagi jogi szempontból is kulcsfontosságú mozzanatainak azonosítása és az ezekben felvetődő kérdések a korábbi és a megújított szabályzás kölcsönhatásainak prizmáján keresztüli szemlélése szolgál, a vonatkozó összehasonlító jogi utalásokkal az újrakodifikált romániai kódexszel összehasonlításban.

---

61 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), A Polgári törvénykönyv magyarázatokkal, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013, 985. o.

2. A hagyatéki eljárás anyagi jogi szempontból is jelentős mozzanatai és átalakulásuk

2.1. A hagyatéki eljárás megindulása

Vizsgálatunk megkezdéséhez szükséges azonosítanunk a hagyatéki eljárás azon szakaszait, melyekben az örökléssel kapcsolatos anyagi jogi kérdések zöme felmerülhet.

Elemmezve a Hetv. tartalmát, elsősorban pedig a 19. § (1) bekezdését megállapítható, hogy az eljárás kezdetét azon időpont jelöli, amikor a *jegyző* az örökhagyó haláláról tudomást szerez a törvényben előírt módon (a halottvizsgálati bizonyítvány, a holtak nyilvánító vagy az elhalálozás tényét megállapító végzés, illetve a hagyatéki eljárás megindulásában jogilag érdekelt személy nyilatkozata alapján). A hagyatéki eljárás ekkor *megindul*, és kezdetét veszi ennek jegyzői szaka.⁶²

Az örökhagyó halála anyagi jogi értelemben az öröklés megnyílásának pillanatát⁶³ is jelöli [1959. évi IV. tv. (korábbi Ptk.), 673. § (1) bek., melyet a Ptk. sem módosított annak 7:87. § (1) bekezdésében], amikor a hagyatéka az örökösökre a korábbiakhoz képest változatlanul a jog erejénél fogva (*ipso iure*) bármilyen további formalitás nélkül az *egyetemes jogutódlás* elve⁶⁴ szerint (új Ptk. 7:1.§) háramlik át. Mint látható az újrakodifikáció nem érintette az öröklés két – a magyarországi jogban sarkalatosnak mondható – elvét. Az új kódex azonban e jogi tény következményeinek szabályozását, elsősorban dogmatikai okokból beállt szerkezeti eltérése miatt⁶⁵ nem a kódex Ötödik Részében, hanem annak Hetedik Könyve XIV. Címében szabályozza.

Összehasonlító jogi szempontból az öröklés elvei nem minden jogrendszerben azonosak. Ahogyan a szakirodalom megjegyzi,⁶⁶ az osztrák polgári jog például a jogátruházás *ipso iure* jellegét nem ismeri el, erre formalításokat ír elő. Az Rptk. az öröklést már definiálja – szemben a korábbi szöveggel – mint „az elhunyt természetes személy vagyonának átszállás[át] egy vagy több létező személyre” (953. cikk), de ennek *ipso iure* jellegét másutt és másként szentesíti⁶⁷ [1114. cikk (1) bek.], elvi él nélkül, azt a hagyatéka elfogadásához kapcsolva. A francia joghoz közelebb álló 1864. évi romániai kódex ugyanis a kezdetektől a hagyatéka átszállását annak záros határidőn belül történt elfogadásától⁶⁸ tette függővé, mely ezt visszaható hatállyal konszolidálja. A 2009. évi Polgári törvénykönyv is megőrizte az elfogadási határidő intézményét, ennek időtartamát pedig egy évben határozta meg.⁶⁹ E bizonyos szerzők szerint (to-

62 Anka T., A megújult hagyatéki eljárás, Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2011, 67–68. o.

63 Vékás L., Magyar polgári jog. Öröklési jog, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008, 19. o.

64 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 986. o.

65 Vékás L., A Kodifikációs Főbizottság 2000. június 1-jei határozatai, Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/2, 3. o.

66 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 986. o.

67 M. C. Dobrilă, C. Macovei, Cartea a IV-a. Despre moștenire și liberalități, in *Fl.-A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei* (coord.): *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, C.H. Beck, București, 2012, 1156. o.

68 M. D. Bob, Propter veteris iuris imitationem. Nou și vechi în materie succesorală (II.), *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Iurisprudentia*, 2011/4, 43. o. Az elfogadás történhet explicit módon (első-sorban írásos) nyilatkozattal, vagy hallgatólagosan, utaló magatartással.

69 M. D. Bob, Propter... II., i. m., 43. o.

vábra is) elévülési,⁷⁰ de a domináns szakirodalom meggyőző véleménye értelmében jogvesztővé (zárossá) alakult határidő⁷¹ elteltével az öröklésben érdekelt személy esetleges elfogadó nyilatkozata vagy ráutaló magatartása már nem alapozhatja meg a hagyatéki vagyon ráháramlását.

Vita tárgyát képezte a legújabb keletű szakirodalomban az elfogadás elmara-dásának jogkövetkezménye. A romániai jogalkotó eredeti szándéka szerint az elfo-gadási határidő elmulasztása a hallgatolagos elfogadás megdönthető törvényi vé-lelmét vonta volna maga után, azonban a Román Közjegyzői Kamarák Országos Egyesületének kifogásai hatására az erre vonatkozó szabályt a végleges szöveg már nem tartalmazta. A terület egyik autoritása és a kodifikációs bizottság korábbi tagja arra az álláspontra helyezkedett,⁷² hogy e vélelem a hatályos szöveg értelmében is (egy ideig) fennmaradt. Bár ezt az álláspontot a szerzők többsége elutasította, az említett jogszabálysöveget a jogalkotó az illető értelmezés teljes kizárására utóbb tisztázó jelleggel módosította.

2.2. A hagyaték leltározása

A hagyatéki eljárás *jegyzői* szakának az eljárás megindulását legtöbb 8 napon belül követő jelentős mozzanata a hagyaték leltározása [Hetv. 19. § (4) bek.]. A leltározás bizonyos feltételek mellett kötelező, amennyiben a hagyatékban komolyabb értékű vagyontárgyak lelhetők fel, illetve amennyiben az öröklésben érdekelt (ideértve az örökösöként érdekeltet is) jogainak preventív védelme ezt megkívánja.

A leltár eljárási mozzanat, ennek az új Ptk. anyagi jogi jelentőséget nem tulajdonít, ahogyan elődje, az 1959. évi kódex sem. A magyar magánjog ugyanis már az e téren lezajlott kodifikáció kezdeteitől⁷³ a leltárkedvezmény (*beneficium inventarii*) római jogi eredetű intézménye helyett (melyet számos európai ország jogrendje a mai napig alkalmaz) az örökös a hagyatéki tartozásokért való korlátozott felelősségének megoldását választotta [korábbi Ptk. 679. §, Ptk. 7:96. § (1) és (2) bek.]. E felelősség jellemzői,⁷⁴ hogy az örökös *örökrésze értékéig* felel (*intra vires hereditatis*) elsősorban *a hagyaték tárgyaival és hasznaival* (*cum viribus*), és csak kivételesen (amennyiben passzivitása következtében ezeket nem vette birtokba) magánvagyonából merített el-lenértékükkel (*pro viribus*).

A leltár mégis – éppen a leírt anyagi jogi szabályzásra tekintettel – „védelmi funkcióval” rendelkezik,⁷⁵ ugyanis hozzájárul az örökös felelőssége korlátainak kijelöléséhez a hagyaték hitelezőivel szemben.

70 *I. Genoiu*, Renunciation of Inheritance According to the Regulations of the New Romanian Civil Code and of French Law, *Agora International Journal of Juridical Science*, 2012/1, 45. o.

71 *M. C. Dobriță, C. Macovei*, i. m., 1144. o.

72 *M. D. Bob*, *Propter...* II., i. m., 53. o.

73 *Térfy Gy., Térfy B.*, Igazságügyi zsebkönyvtár: hatályban lévő igazságügyi törvények és rendeletek gyűjteménye egységes szerkezetben kiegészítve a M. Kir. Kúria elvi jelentőségű határozataival, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1940, 436. o. Lásd a Magánjogi törvénykönyv javaslatának 2082. §-át is.

74 *Vékás L.*, *Magyar...*, i. m., 139. o.

75 *Anka T.*, i. m., 71. o.

Nóvumnak mondható a Ptk. 7:96. § (3) bek. rendelkezése, mely a korábbi joghatáskörhöz képest a konstans ítélkezési gyakorlat hatására, *ultra vires hereditatis* (vagyis korlátlan) felelősséget ír elő az örökös számára a *hagyatéki költségekért* és a *hagyatéki eljárás költségeiért*.⁷⁶ Az indoklás, miszerint e tartozások az örökös érdekében keletkeztek, számunkra nem tűnik meggyőzőnek, különösen ami a hagyatéki költségeket illeti, mivel az öröklésben érdekelt személyek számára nyitva áll a leltár kérésének lehetősége, melyből a hagyatékon belüli aktíva és passzívum viszonya idejekorán megismerhető, s melynek pillanatától ezen személyekben tudatosulhat, hogy saját vagyonukkal lennének kötelesek helytállni a „hagyaték megszerzésével, biztosításával és kezelésével járó szükséges” [Ptk. 7:94. § (1) bek. b) pont, I. fordulat] költségeiért, saját objektív vagyoni érdekükkel ellentétesen.

Meggyőzőbbnek tűnik (az előbbi esetre nézve is) a hagyatéki eljárás költségeinek terén Vékás Lajos által is hivatkozott⁷⁷ 1213/2005. sz. polgári elvi határozat indoklásának⁷⁸ általánosítása, miszerint a hagyatéki eljárásban részt vevő hatóságok (konkrét esetben a *közjegyző*) jogalkalmazói tevékenységet töltenek be, melynek költségeit a keletkezett jogviszony közjogi jellegére tekintettel „az örökösrel szemben (...) nem hagyatéki hitelezőként és a hagyatéki vagyontárgyakból, illetve azok értéke erejéig, hanem attól függetlenül, jogszabály alapján (...)” érvényesíthetik. Utóbbi érvelés ugyanis a helytállási kötelezettség okát kivonja az öröklésben érdekelt személy magánérdekeinek köréből, és áthelyezi a közérdek szférájába: az örökös azért felel saját vagyonával is a hagyatéki költségekért és a hagyatéki eljárás költségeiért, mert ezek a közérdek érvényesülését szolgálják.

Az örökös korlátozott felelőssége más jogrendszerek öröklési jogában nem számít magától értetődőnek. Sőt, az *ipso iure* öröklést szentesítő rendszerek esetén ez kivételnek mondható, ugyanis ezek jellemző⁷⁹ vonása (a német jog nevezetes kivételével) az örökös korlátlan felelősségének elve, mely az örökös magánvagyonának a hagyatéki vagyonnal (ideértve a passzívát is) történő összeolvadásából vezethető le.

A francia *Code Napoléon* által is alkalmazott egységes vagyon-koncepció értelmében, melyet az 1864. évi romániai polgári törvénykönyv is átvett, azon örökösök, akik nem kérték záros határidőn belül a hagyaték leltározását,⁸⁰ vagy nem tartoztak a mindenkor leltárkedvezmény alatt öröklők körébe⁸¹ (például kiskorú vagy korlátozott cselekvőképességű nagykorú), kötelesek voltak magánvagyonukkal is helytállni az örökhagyó tartozásaiért.

Ezen a helyzeten változtatott érdemben az Rptk. hatálybalépése. A kódex fő inspirációs forrása, a kanadai Québec tartomány Polgári törvénykönyve (780. cikk) a hagyatéki vagyon és az örökös magánvagyonának közötti szeparációt *ex lege* mondja ki, mindaddig, amíg a hagyatéki tartozások (passzívum) annak tárgyából (aktívum) az elszá-

76 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 1030. o.

77 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 1030. o.

78 1213/2005. számú polgári elvi határozat.

79 D. A. Popescu, Private International Law of Successions in Romania, in P. Volken, A. Bonomi, Yearbook of Private International Law IX., Sellier European Law Publishers, München, 2008, 281. o.

80 D. Chirică, Drept civil. Succesiuni și testamente, Editura Rosetti, București, 2003, 404. o.

81 Fr. Deak, Tratat de drept succesoral, ediția a II-a actualizată și completată, Universul Juridic, București, 2002, 440–441. o.

molás során törlesztésre nem kerülnek. A romániai Polgári törvénykönyv hasonló megoldást határoz meg⁸² a jogszabály 1114. cikk (2) bek. rendelkezései szerint: a *törvényes örökösök* a hagyaték tárgyával felelnek a hagyatéki tartozásokért. A hagyományosok ellenben csak abban az esetben felelnek, 1. ha az örökhagyó kifejezetten így rendelkezett, 2. ha egy vagyonegységet örökölték (például egy másik személy elfogadott, de még elszámolásnak alá nem vetett hagyatékát), vagy 3. ha a hitelezők és meghagyások kedvezményezettjei kielégítése után a hagyaték megmaradt tárgyai elégtelenek lennének (emlékeztetve a Ptk. 7:99. § rendelkezéseire).

2.3. A hagyatéki tárgyalás során felmerülő egyes anyagi jogi kérdések

A hagyatéki tárgyalás a hagyatéki eljárás *közjegyzői* szakának legjelentősebb mozzanata, szabályozása a Hetv. 67–70. §-ában található. Az örökléssel kapcsolatos anyagi jogi kérdések zömének jelentkezése e szakaszban várható.

A tárgyalás menetét szabályozó 69. § először a hagyatéki leltár ismertetését és – szükség szerinti – kiegészítését írja elő, majd az örökhagyó végintézkedésének kihirdetését, végezetül pedig a lezajlott eljárási cselekményekkel kapcsolatos észrevételek megtételének lehetőségét az eljárásban érdekelték számára.⁸³ Következésképpen ebben a fázisban merülhetnek fel az *örökösöként érdekeltek* között az öröklési jogi természetű jogviták kezdeti megnyilvánulásai is, amennyiben például a végakarát létezését, érvényességét vagy hatályát kifogásolják. E kérdések vizsgálata a közjegyzőre hárul a 70. §-ban előírtak szerint, mikor a hagyatéki tényállást felderíti és érdemben is határoz.⁸⁴ Szükséges tehát hivatalból megállapítania az öröklés jogcímét, és szükség esetén a végintézkedés érvényességét is.

2.3.1. A végrendelet

a) A végrendelet alaki kellékei

Az öröklés jogcímének megállapításához a közjegyző *hivatalból* kell ellenőrizze, maradt-e az örökhagyó után *végintézkedés*? E tényező szerint állapítható meg elsődlegesen az öröklés jogcíme, ugyanis „az öröklés rendjét elsődlegesen az örökhagyó végakarata határozza meg”⁸⁵ a végrendelezési szabadság és a *favor testamenti* elvek érvényre juttatásával⁸⁶ melyeket a Ptk. 7:24 §-a tételes szabályban is kimond. E felfogást a kódex már szövegezésében [Ptk. 7:3. § (1) bek.] és szerkezetében is tükrözi.

Nem minden, az örökhagyótól származó okirat minősíthető végrendeletnek. Azokat a kritériumokat, melyeknek ez utóbbi minősítéshez teljesülniük kell, a Ptk. a korábbi szabályozáshoz képest újításként kifejezetten meghatározza a 7:12. §-ban,

82 *M. C. Dobriță, C. Macovei*, i. m., 1156. o.; *E. Veress*, Drept civil. Moștenirea. Liberalitățile – conform noului Cod Civil. C.H. Beck, București, 2012, 96. o.

83 *Anka T.*, i. m., 164. o.

84 *Idem*, 167. o.

85 *Vékás L.*, Magyar..., i. m., 32. o.; *Anka T.*, i. m., 169. o.

86 *Fábián F.*, Előadásvázlatok az öröklési jog köréből, Patrocinium, Budapest, 2012, 21. o.

mely a jogelméletben és gyakorlatban kimunkált követelményrendszert kristályosítja ki törvényi formában.⁸⁷ A definíció három tényezőre fektet hangsúlyt: 1. az akaratnyilatkozat *mortis causa* jellegére, 2. a rendelkezések vagyoni természetére és 3. az örök-hagyótól származás látszatára. Továbbiakban sem minősül *sine qua non* kelléknek az okirat végrendeletként⁸⁸ megnevezése.

Ami a végrendeletek fajtáit illeti, a Ptk. nem hoz érdemi változást a korábbi helyzethez képest, bár a közvégrendelet bíróság előtt megtételét már nem teszi lehetővé.⁸⁹ Változatlanul hagyja a nyílt vagy zárt iratként közjegyzői létbe helyezhető végrendeleti formát. A hatályos kódex a feleslegesnek ítélt formalitások leépítése szellemében megszünteti viszont a több különálló lapra írt holográf végrendelet esetén az összes lap aláírásának kötelezettségét (a szöveg és jellemzői ugyanis elegendők a folytonosság megállapítására) és mindkét magánvégrendelet-típus esetén a keltezés helyének megjelölésére vonatkozó elvárást, melyet a bírói gyakorlat már jó ideje lerontott mint érvényességi követelményt.⁹⁰

A szóbeli végrendelet intézményének újraszabályozása annak *kivételes és időleges* jellege⁹¹ megerősítésével történt. Az új norma (Ptk. 7:20. §) értelmében nem vehető igénybe e végrendelezési forma olyan személyek esetén, akik életüket veszélyeztető rendkívüli helyzetben akár „jelentékeny nehézség” (korábbi Ptk. 634. §) árán is, írásbeli végrendeletet tehetnének. Az e forma használatára lehetőséget nyújtó rendkívüli helyzet kritériumainak értékelése változatlanul objektív módon történik.⁹² A jogalkotó a jogbiztonság növelésére a szóbeli végrendelet érvényességének idejét csökkentette ugyan a korábbi 3 hónapról [korábbi Ptk. 651. § (3) bek.] mindössze 30 napra (Ptk. 7:45. §) de fenntartotta az eddigi szövegezési diszkrpanciát,⁹³ elmulasztva a vonatkozó norma hozzáigazítását a Ptk. 7:20. § szerint szigorodott megfogalmazásához, így az érvényességi határidő továbbra is arra a helyzetre vonatkozik, mikor az örök-hagyó „nehézség nélkül” rendelkezhetett volna ennek tartama alatt. Így *de lege lata* olyan nehézségek felmerülése terjeszti ki a szóbeli végrendelet érvényességét, melyek a szóbeli végrendelezést magukban nem tették volna lehetővé.

A végrendelezés terén markáns nívumként a Ptk. 7:23. § (2) bek. lazított a közös végrendelet mindaddig abszolút tilalmán (korábbi Ptk. 644. §), mely nem csupán a viszonos rendelkezést⁹⁴ tiltotta, hanem a bármilyen alakban ugyanabba az okiratba foglalt végrendelezést is. Az új szövegezés, mely főszabályként a korábbi tilalmat is fenntartja, visszatér a XX. század eleji Magánjogi törvénykönyv javaslatában (1963. §) már fellelhető⁹⁵ és a korabeli szokásjog részét képező⁹⁶ megoldásra: a közös (akár viszonos) végrendelezést házastársak és élettársak esetén lehetővé teszi, igaz, csak az életközösség fennállta idejére és azzal a kockázattal, hogy bármely fél gyermeké-

87 Anka T., i. m., 173. o.; Vékás L., Magyar..., i. m., 67. o.; Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 993. o.

88 Vékás L., Magyar..., i. m., 71. o.

89 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 993. o.

90 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 994. o.

91 Fábrián F.: i. m., 51. o.

92 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 995. o.

93 Fábrián F., i. m., 66. o.

94 Fábrián F., i. m., 63. o. Lásd a 2009. évi CXX. törvény 6:20 § (3) bek. is.

95 Térfy Gy., Térfy B., i. m., 419. o.

96 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 996. o.

nek születése vagy örökbefogadás, illetve az életközösség megbomlása esetén hatályát veszti. Analóg módon rendeli *hatálytalansággal* sújtani a Ptk. (ellentétben a korábbi szabállyal, mely ezt kiesési okként kezelte) a házastárs javára szóló végrendeletet az életközösség megbomlása és az öröklés megnyílásáig helyre nem állása esetén is. A közös végrendelet egyoldalú visszavonását a másik fél előzetes értesítése nélkül vagy az abban foglalt tilalom sértésével *semmisnek* nyilvánítja, amit a közjegyzői hivatalból is elemezni köteles.⁹⁷

Összehasonlító jogi szemszögből szemlélve a végrendeleti formákat és a végrendelet formai kellékeit szükséges megjegyeznünk, hogy a polgári jog Romániában lezajlott kodifikációja sem hagyta érintetlenül ezeket a területeket, sőt egyes konvergens módosulások is megfigyelhetők.

A *végrendeletet* az 1864. évi romániai Polgári törvénykönyv 802. cikke⁹⁸ olyan visszavonható aktusként definiálta, melyben az örökhagyó halála esetére vagyona részéről vagy egészéről rendelkezik. Ebből vezette le a romániai jogelmélet a végrendelet jellemzőit (1. egyoldalú, 2. személyes, 3. formakényszernek alávetett, 4. ingyenes, 5. mindenkor visszavonható, 6. *mortis causa* jogi aktus). Az Rptk. finomított a törvényi meghatározáson. Egyrészt elhagyásra került a vagyonra történő utalás,⁹⁹ így lezárulhat a jogelméleti vita arra vonatkozóan, hogy a vagyoni rendelkezéseket mellőző halál esetére tett írásos intézkedés végrendeletnek minősül-e (egyértelműen *igen*). Másrészt a meghatározás (Rptk. 1034. cikk) kiegészült a végrendeleti aktus egyoldalú, személyes és ünnepélyes (*ad solemnitatem* – vagyis formakényszernek alávetett) jellemzőivel is.

A *végrendeleti fajták* tekintetében az Rptk. is karcsúsítást hajt végre. A romániai jog az újrakodifikáció előtt rendes végrendelezési formaként ismerte a kizárólag holográf *magánvégrendelet* mellett a *közvégrendelet* és az ún. *titkos végrendelet*,¹⁰⁰ szó szerinti fordítással „misztikus végrendelet” intézményét is (a közjegyzőnél zárt iratként – a magyarországi eljárásból ismert nyilatkozattétel mellett – letétbe helyezett holográf vagy allográf végrendelet). Ezek mellett különleges végrendeleti szabályzás illetve a (magyar jog számára sem ismeretlen¹⁰¹) *kiváltságos* okirati *végrendeleteket*,¹⁰² melyek bizonyos körülmények között (háború, karantén, tengeri utazás stb.) a közvégrendeletet helyettesítették időben 6, illetve 3 hónapra korlátozott érvényességgel a veszélyhelyzet megszűnésétől. Az új romániai kódex mellőzi a titkos végrendeletet (Rptk. 1047. cikk), és a kiváltságos végrendeletek szabályait egységesíti: ezeket két tanú és egy közhivatalnok (önkormányzati tisztviselő, katonai- vagy tengerésztsiszt, főorvos) aláírásának veti alá, és érvényességi idejüket a veszélyhelyzet megszűnésétől számított 15 napban korlátozza, egyúttal megfosztva e formákat közvégrendeleti jellegüktől is.¹⁰³

97 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 1004. o.

98 D. Chirică, i. m., 116. o.

99 M. C. Dobrilă, C. Macovei, i. m., 1072. o.

100 D. Chirică, i. m., 207. o.

101 Térfy Gy., Térfy B., i. m. 408. o.

102 Fr. Deak, i. m. 199. o.

103 E. Veress; i. m. 52. o. ; M. C. Dobrilă, C. Macovei, i. m., 1084. o.

A *viszonos végrendeleteket*, melyeket a román joghagyomány konstans módon tiltott, a magyarországi szabályzástól eltérően továbbra is semmisség sújtja (Rptk. 1036. cikk), hiszen a végrendelet visszavonható jellegének elvéhez, melyet – a helyi judikatúra vívmányait is tételes jogszöveggé téve – a „csupán” közös okiratban fellelhető, de nem kölcsönös vagy közösen egy harmadik személy javára szóló végrendelet nem sért.¹⁰⁴

b) A végrendelet tartalma

Bár az örökösnevezés nem érvényességi kelléke a végrendeletnek, mégis ennek leggyakoribb eleme,¹⁰⁵ mely az örökhagyó egyetemes jogutódjainak kijelölésére szolgál. A jogalkotó a vonatkozó szabályozást megőrizte és finomította egy törvényi fikció bevezetésével [Ptk. 7:25 § (4) bek.], melynek értelmében a végrendelettel létrehozott alapítványok számára szóló végintézkedés érvényes, annak ellenére, hogy az öröklés megnyílásakor a kedvezményezett, mint nem létező (jogi) személy, nem örökölhette.

Fontosabb és a történelmi jogi hagyományhoz való (kevésbé határozott) visszatérést jelöl az utóörökös nevezés mindaddig elvi éllel előírt (korábbi Ptk. 645. §) általános érvénytelenségének fellazulása [Ptk. 7:28 (3) és (4) bek.] két konkrét esetre vonatkozóan. A korábbi Ptk. által érvénytelennek nyilvánított konstrukció, mely a régi magyar jogban¹⁰⁶ és más államok jogában is ismert (vagy ismert volt), a végrendeletben megjelölt első örökös (az *előörökös*) számára előírta, hogy a rá háramlott örökséget tárgyi mivoltában vagy ellenértékében megőrizze, és bizonyos időpont vagy esemény beálltakor egy szintén az örökhagyó által kijelölt második örökös (az *utóörökös*) számára továbbítsa, aki ezáltal az eredeti örökhagyó örökösévé válik.¹⁰⁷

Az örökhagyó *házastársa halála esetére* az új szabályozás értelmében szabadon nevezhet meg utóörökösöt. Az utóörökös-nevezés azonban nem reprodukálja a korábbi jogban ismert formulát az örökség, a bizalmi vagytonkezelőhöz hasonló megőrzésének tekintetében. A házastárs ugyanis élete folyamán szabadon rendelkezhet ennek tárgyáról visszterhes jogügylet útján, de a szokásos mértéket meg nem haladó értékű ajándék útján is, így csupán maradék-öröklésről beszélhetünk.

Hasonlóan, az örökhagyó számára az új kódex, a szakirodalomban a római jogból ismert *substitutio pupilaris* megnevezés alatt lehetőséget biztosít utóörökös érvényes megjelölésére arra az esetre is, ha előörökösnek nevezett leszármazója a hagyaték megnyílásának pillanatában és ettől számítva egészen haláláig megszakítás nélkül nem nyert végrendelezési képességet. Ebben az esetben sem korlátozza az előörökös rendelkezési jogát az örökség felett az utóörökös-nevezés, efelett

104 E. Veress, i. m., 48. o.; M. C. Dobrilă, C. Macovei, i. m. 1074. o.

105 Vékás L., Magyar..., i. m., 67. o. ; Fábíán F., i. m., 54. o.

106 Térfy Gy., Térfy B., i. m., 412. o. Lásd a Magánjogi Törvénykönyv Javaslat 1914. §-t és a köv. §-okat.

107 Fábíán F., i. m., 56. o. A szerző megítélésével ellentétben az előörökös *nem* tekinthető haszonélvezőnek az utóörökös felé szóló állagmegőrzési és elszámolási kötelezettsége ellenére, ugyanis ez utóbbi kiegészítően az előörökös tulajdonjoga konszolidálódik az örökség felett. Lásd Németh J. I., A tulajdonjog korlátai a magyar jogban, értekezés, Debrecen, 1946 (<http://hdl.handle.net/2437/115561>). 7. o.

saját cselekvőképessége határain belül (implicit visszterhesen vagy akár ingyenesen) szabadon rendelkezhet.¹⁰⁸

Az örökösnevezés a romániai anyagi jogban sem *sine qua non* kelléke a végrendeletnek (ahogyan ezt a jogelmélet¹⁰⁹ megállapította), bár az Rptk. új – a végrendelet tartalmára vonatkozó – 1035. cikke első mondatának második fordulatában az örökös vagy hagyományos „közvetett vagy közvetlen megjelölését”, mint tartalmi kelléket már előírja, és a szigorúan szövegezett elváráson csupán a cikk második mondata enyhít, mely ennek hiányát is megengedi.¹¹⁰

Az *utóörökös-nevezés* terén a romániai jogalkotó a magyarországihoz hasonlítható magánjogi hagyomány hiányában is látványosan oldotta fel az eddig közel abszolút tilalmat. A jogelmélet korábban már elfogadta egyes utóörökös-nevezési módszerek mentesülését a semmisség szankciója alól, mindaddig, míg legalább az előörökös rendelkezési jogát nem korlátozták és nem alakították őt az örökhagyó egyszerű eszközévé, amennyiben az utóörökös már létezett az öröklés megnyílásának pillanatában.¹¹¹ Kiemelendő, hogy a román jogelmélet soha nem tekintette tilalmasnak a maradéköröklést (*de residuo* öröklés) és az örökhagyó nem kikényszeríthető utasításával történt utóörökös-nevezést sem, mi több, a korábbi szabályok hatálya alatt explicit módon érvényesnek nyilvánította a helyettes örökös nevezését.¹¹²

Az új szabályozás (Rptk. 993–1000. cikk) lehetővé teszi a tulajdonképpeni (nem csak maradéköröklésre korlátozott) és egyszeri (egygenerációs) utóörökös-nevezést az előörökösnek megnevezett személyétől függetlenül az örökség teljes körű állagmegőrzésének kötelezettségével az előörökös számára, aki ebben az esetben a bizalmi vagyongazdálkodónak (nem haszonélvezőnek) minősül, míg az örökhagyó által kijelölt feltétel nem teljesül, vagy az általa meghatározott idő nem telik el.¹¹³ Mivel az örökség az utóörökösre nem az előörököstől, hanem közvetlenül az örökhagyótól hármlik át, szükséges elemezni mind az előörökös, mind pedig az utóörökös személyében az öröklés előfeltételeinek teljesülését. Mindkét esetben e feltételeknek legkésőbb az öröklés megnyílásakor teljesülniük kell. Az e pillanatban nem létező (például meg nem fogant) vagy kiesett személy nem léphet fel utóörökösként.¹¹⁴

c) A végrendelet megtámadása

A *favor testamenti* elvhez hűen a jogalkotó a korábbi Ptk. rendelkezéseiben korlátozta a végrendelet megtámadásának lehetőségét. E korlátozás részleteit a jogalkalmazó munkálta ki (elsősorban a Pk. 85. sz. állásfoglalásban), és lényegében a megtámadó

108 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 999. o.

109 Fr. Deak, i. m. 157. o.; D. Chirică, i. m., 116. o.

110 M. C. Dobrilă, C. Macovei, i. m., 1073. o.

111 D. Chirică, i. m., 126–130. o.

112 F. Poenar, Eternizarea vouinței lui *de cuius* prin intermediul substituțiilor fideicomisare, in Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Iurisprudentia 2013/3 (<http://studia.law.ubbcluj.ro/articole.php?an=2013>).

113 I. Genoiu, Substituțiile fideicomisare și liberalitățile reziduale în reglementarea Noului Cod Civil, Revista Română de Drept Privat, 2012/3, 149–150. o.

114 I. Genoiu, Substituțiile..., i. m. 149–150. o.; E. Veress, i. m., 70. o.; F. Poenar, i. m.

1. személyes anyagi jogi értelemben vett érdekelttségéhez¹¹⁵ és 2. explicit, 3. indokolt nyilatkozatához kötötte. A közjegyzői eljárásban a végrendelet érvényességét, illetve hatályosságát a közjegyző (vagy bíróság) főszabály szerint *ex officio* nem vizsgálhatta. Kivételt képezett a szakirodalomban kifejtett vélemények értelmében 1. a tiltott utóörökös-nevezés, 2. a közös végrendelet vagy 3. a végrendelet megsemmisítése, illetve megsemmisülése okán beállt hatályvesztés, melyek hivatalból is vizsgálendő kérdések.¹¹⁶ A megtámadó nyilatkozat *kizárólag* a felhozott indokok elemzését az érvényesítésre vagy hatályosságra vonatkozó érdemi döntést eredményez, mely azonban csak azok javát szolgálja, akik érvénytelenség (semmisség, megtámadhatóság), illetve hatálytalanság (pl. a végrendeletben megjelölt hagyományos, a hagyaték megnyílását megelőzően bekövetkezett elhalálózása miatt a végintézkedés rá vonatkozó részének megdőlése) iránt nyilatkoztak.

A Ptk. a 7:37. §-ban törvényi rendelkezésekben is szentesíti a fentebb ismertetett gyakorlatot, kimondva, többek között, a megtámadó nyilatkozat indoklásának kötelezettségét, a közjegyző vagy bíróság ennek indoklásához kötöttségét a keresethez kötöttség elvének alkalmazásaként és a születő érdemi határozat relatív (*inter partes*) joghatását. A végrendelet megtámadására irányuló kereset kötelmi természete ellenére eddig törvényben kimondott elévülhetetlenségét¹¹⁷ a jogalkotó az új normában, az öröklési viszonyok konszolidálására, ötéves elévülési idővel váltotta fel, a felhívott októl függetlenül. A tartalmi okok és akarathiba következtében beálló érvénytelenség szabályozása javarészt változatlan maradt.

Megtámadás esetén vagy akár hivatalból is (lásd fentebb) a közjegyzőnek vizsgálnia kell a végrendelet érvényességét. E téren nehézségek elsősorban abban az esetben jelentkezhetnek, ha több végrendelet maradt az örökhagyó után, vagy amennyiben kétely fűződhet akaratához a végrendelet(ei) visszavonásával vagy a visszavonás mértékével kapcsolatosan. A Ptk. a korábbi szabályozáshoz képest (korábbi Ptk. 650–651. §-ok) nem hozott gyökeres változásokat, de – különösen ami a végrendelet jogi tény folytán történő visszavonását illeti – tisztázott egyes, a gyakorlatban felvetődött vitás¹¹⁸ kérdéseket. Amennyiben az örökhagyó birtokában maradt magánvégrendelet például nem kerül elő (például a Hetv. 46–48. §-ban előírt eljárásban), ennek megsemmisítését kell vélelmezni [Ptk. 7:42. § (1) bek. II. fordulat], mégpedig az örökhagyó szándékából, s e vélelmet csak az érdekelték dönthetik meg az okirat akaratlan megsemmisülésének vagy fennmaradásának és tartalmának bizonyításával.¹¹⁹

Az utaló magatartás joghatása változott a közjegyzőnél letétbe helyezett magánvégrendelet esetén, melynek visszavétele a jelenlegi szabályozás értelmében a végrendelet hatályvesztését vonja maga után (Ptk. 7:44. §). A módosítás figyelmen kívül hagyja a közjegyzőnél borítékba zárt iratként letétbe helyezett holográf végrendelet esetét. Ekkor a „végrendelet” megjegyzést a boríték és mellékelt jegyzőkönyv [1991. évi XLI. tv. 134. § (1) bek.] tartalmazza ugyan, de a közjegyző nem ismeri a letétbe he-

115 Fábíán F., i. m., 67. o.

116 Anka T., i. m., 174. o.

117 Fábíán F., i. m., 67.

118 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 1003. o.

119 Idem, 1002. o.

lyezett iratot, melyen közvetlenül a letétbe helyezés tényét sem tudja megjelölni. Így a visszavétel után az örökhagyó esetleges holográf végrendeletéről nem megállapítható annak azonossága azzal, amely letétbe került és ezáltal implicit hatálytalan letétből visszavétel okán. E korrelációs szépséghiba jogalkotói beavatkozással korrigálható.

A romániai szabályozás értelmében az örökösök akaratnyilatkozata nem befolyásolja a végrendelet *semmisség* terhe mellett előírt kellékeinek hivatalból történő ellenőrzését [Rptk. 1042. cikk (2) bek.] a közjegyzői eljárás kezdetén. Amennyiben a közjegyző ilyen indokok fennállását tapasztalja, azt a végrendelet felnyitásáról szóló jegyzőkönyvbe foglalja és (a magyarországi eljáráshoz hasonlóan) a felek tudomására hozza, utasítva¹²⁰ őket, hogy esetleges jogvitáikkal forduljanak bírósághoz. Az akarat hibák fennállását a jegyző nem köteles hivatalból elemezni, ez csak az öröklésben érdekelt személyek nyilatkozata alapján, az eljáró bíróság hatáskörébe tartozik.

A végrendelet hatályának terén az 1864. évi romániai kódex lehetővé tette a végrendelet vagy annak valamely rendelkezése (záradéka) explicit visszavonását magán- és közvégrendeleti vagy közokirati formában.¹²¹ Az új szabályozás (Rptk. 1051. cikk) a visszavonható jelleg elvét fenntartja, annak rögzítésével, hogy a visszavonó aktus és a visszavont végrendelet között nem kell alaki szimmetriának fennállnia (magánvégrendelettel közvégrendelet is visszavonható). Amennyiben a visszavonás közokirati vagy közvégrendeleti formában történik, ezt a végrendeletek visszavonását rögzítő országos közjegyzői regiszterbe azonnal be kell jegyezni.¹²²

A végrendelet hallgatóságos visszavonása annak megsemmisítésével (összetépés, elégetés stb.) vagy belőle rendelkezések aláírás mellett történt áthúzásával, illetve kitörlésével korábban nem nyert törvényi szabályozást, bár a jogelmélet és joggyakorlat hosszú ideje – mint az örökhagyó rendelkezési jogának megnyilvánulását – elfogadta e magatartást. Az Rptk. e helyzetet kifejezetten szabályozza, hatályvesztés joghatását tulajdonítva az örökhagyó vagy megbízottja ilyen irányú cselekedetének [Rptk. 1052. cikk (1) bek.], anélkül, hogy a megsemmisítés módját és akaratnyilatkozatként elfogadásának feltételeit előírná. Ezeket a cselekményeket a jogelmélet és judikatúra munkálta ki és nagyrészt azonosak a magyarországi szakirodalomból ismertekkel: az örökhagyó teljes cselekvőképessége, a végrendelet összes példányának önkéntes megsemmisítése (mely a közvégrendelet ilyen visszavonását kizárni látszik) vagy egyes záradékok törlése (áthúzása, kisatírozása),¹²³ utóbbi esetben aláírás és keltezés mellett. A törvény abszolút újdonságként a visszavonás joghatását írja elő arra az esetre, ha az akaratán kívül megsemmisült végrendeletét az erről értesült örökhagyó nem pótolja, amennyiben pótlásának nincs akadálya. Egy korábbi végrendelettel ellentétes rendelkezéseket tartalmazó új végrendelet, az ellentmondásos tartalmak vonatkozásában (a korábbi szabályozáshoz képest változatlanul) ezek visszavonásának, pontosabban az új tartalmakkal helyettesítésének joghatását váltja ki.¹²⁴

120 M. C. Dobrilă, C. Macovei, i. m., 1079. o.

121 Fr. Deak, i. m., 235. o.

122 M. C. Dobrilă, C. Macovei, i. m., 1086. o.

123 Fr. Deak, i. m., 246. o.; D. Chirică, i. m., 244. o.

124 M. C. Dobrilă, C. Macovei, i. m., 1088. o.

2.3.2. Az örökösök körének és jogainak megállapítása

Függetlenül attól, hogy az örökhagyó után maradt-e végintézkedés vagy sem a magyarországi hagyatéki eljárásban a közjegyző feladata megállapítani¹²⁵ az örökösök személyét és jogosultságuk mértékét. Ehhez szükséges elemeznie, hogy egyes öröklésben érdekelt személyében nem teljesül-e az öröklésből kiesés valamely tényállása, annak érdekében, hogy erre az érdekelt figyelmét felhívhassa. Ezután következhet a jogosultságok meghatározása, szükség esetén a kötelesrész megállapítása és a hagyatéki eljárás megszüntetése a hagyaték ideiglenes vagy teljes hatállyal átadásával az örökösöknek. A Ptk. az e fázisban felmerülő anyagi jogi szabályozásban is változásokat hozott, melyeket az alábbiakban elemzünk.

a) Kiesés az öröklésből közös veszélyhelyzetben elhalás esetén

Az öröklésből történő kiesés lehetséges okait, melyeket a korábbi Ptk. 600. §-a sorol fel, a Ptk. (7:4 és köv. §-ok) nem módosítja, ahogyan a kiesés jogkövetkezményét sem.

Említésre érdemes viszont az *első kiesési indokra* (az örökös nem éli túl az örökhagyót) vonatkozó norma kiegészítése, mely a magyarországi tételes jogban először szabályozza az együtt (közös veszélyhelyzetben) elhaltak öröklésének kérdését. A probléma már az ókorban ismert volt,¹²⁶ bár több szerző hangsúlyozza, hogy a napjainkban elért technikai fejlettségi szint az ilyen esetek megsokasodásához vezetett.¹²⁷

Két vagy több, egymás után végrendeleti vagy törvényes öröklésre jogosult személy egyidejű halála vagy akár külön időben bekövetkezett halála, ha az elhalálozások sorrendje nem megállapítható, komoly nehézségeket okoz annak meghatározásában, mely személy esik ki a másik örökségéből. E nehézségek leküzdésére a magyar jogalkotó a magánjogi kodifikáció kezdetétől szakadatlanul kereste a megoldást, melyet az 1871., majd az 1900. és az 1913. évi kódextervezetekben egyaránt egy kétely esetén beálló, megdönthető, *együttes elhalási vélelemben* talált meg, melyet azonban sem az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat,¹²⁸ sem pedig az 1959. évi Ptk. nem fogantatosított, mellőzve a kérdést, és a bizonyítás terhére az elhalálozás sorrendjére vonatkozóan „nagyvonalúan” az öröklésben érdekeltre hárítva.

Az összehasonlító-jogi példákat szemlélve e kérdés megoldására, látható, hogy ezek két fő vonulatot¹²⁹ mutatnak: az első megoldás egy túlélési vélelem felállítása bizonyos – elkerülhetetlenül általánosító vagy egyenesen önkényes – kritériumok alapján (a francia polgári törvénykönyv megoldása), a második az elhalálozás egyidejűségének vélelmezése (melyet például a porosz *Algemeines Landrecht* szentesített), mely esetben szükséges a kölcsönös öröklést előírni vagy kizárni. A magyarországi jogalkotó a Ptk. 7:4. § (1) bek. második mondata megfogalmazásánál e második mo-

125 Anka T., i. m., 167–168. o.

126 Nótári T., Papp T., Az együtt elhalás problematikája a történetiség és az új Ptk. koncepciójának tükrében, Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuridica et Politica, 2004, Tomus LXVI., Fasc. 16, 4. o.

127 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m. 989. o.; M. D. Bob, Propter veteris iuris imitationem. Nou și vechi în materie succesorală (I), Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Iurisprudentia, 2010/4, 56. o.

128 Nótári T., Papp T., i. m., 16. o.

129 Nótári T., Papp T., i. m., 17. o.

dell mellett döntött, s bár nem vélelmezi az egyidejű elhalálozást, ennek következményét alkalmazva az így elhaltakat egymás örökségéből kiesni rendeli.

A megoldás, bár igazságosabb a lehetséges alternatíváknál mégis kifogásolható, ugyanis az elhalás körülményeinek „közös” jellegét hangsúlyozva kizárni látszik – s véleményünk szerint ki is zárja – azokat az eseteket, amikor két egymás után örökölni hivatott személy elhalálozásának sorrendje objektíve nem megállapítható, és azokat is, amikor e két személy egymástól független eseményben, de egyidejűleg hal meg. Éppen emiatt a szövegezés jogalkotói beavatkozás útján módosításra szorul, az új szövegezés pedig szükségszerűen a meg nem állapítható sorrendű elhalálozások esetét kell szem előtt tartsa, és nem a veszélyhelyzet közös jellegét.

A romániai 1864. évi Polgári törvénykönyv, hasonlóan az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslatához, az együtt elhalás problémájára, az ismertetett megoldások igazságtalansága miatt,¹³⁰ nem tartalmazott semmilyen rendelkezést. Ilyen szabályra a 31/1954. sz. törvényerejű rendeletig kellett várni, mely az igazságosabb megoldást alkalmazva e kérdésre, az elhalálozás egyidejűségét vélelmezte, amennyiben az közös körülményben történt és a halálesetek sorrendje nem megállapítható, ezzel elzárva egymás öröklésétől az érintetteket. Az Rptk. 957. cikke e szabályt finomítja tovább, integrálva¹³¹ a jogelmélet kifogásait arra nézve, hogy az 1954-es romániai jogszabálysöveg, a Ptk.-hoz hasonlóan, kizárja az egyidejűleg vagy bizonyíthatatlan sorrendben, de külön-külön elhaltak esetében a vélelem alkalmazását. Az új szöveg már egymás örökléséből azokat a személyeket zárja ki, akik esetében nem megállapítható, melyikük élte túl a másikat, függetlenül az elhalálozások körülményeitől (közös veszélyhelyzet, külön-külön de egyidejűleg, vagy meg nem állapítható sorrendben bekövetkezett elhalálozás).

b) A túlélő házastárs problematikája

A *túlélő házastárs*¹³² öröklésének kérdése – nem csak a magyarországi polgári jogban – komoly és időben tartós problémát jelentett. A legújabb kodifikációban látványosan újraszabályozott fő kérdések gyökerei e téren is a római jogra vezethetők vissza, melynek az utókorra átörökített állapota a túlélő házastárs számára öröklési jogot csak más vér szerinti örökösök hiányában vagy rászorultság esetén biztosított.¹³³ Weiss Emília a túlélő házastárs öröklési jogának fő kérdéseit a következőképpen foglalta össze:¹³⁴ 1. rendelkezzen-e a házastárs törvényes öröklési joggal az örökhagyó vér szerinti rokonai mellett, vagy csupán ezek hiányában; 2. amennyiben az első kérdésre a válasz igenlő *hol* helyezkedjen el az öröklési sorrendben a túlélő házastárs a vérrokonokhoz képest, és 3. *haszonélvezeti jogban vagy állagöröklésben* részesüljön-e?

¹³⁰ Fr. Deak, i. m. 49. o.

¹³¹ M. C. Dobrilă, C. Macovei, i. m., 1003. o.

¹³² A következőkben a túlélő házastárs problematikáját a túlélő élettárs mellőzésével kezeljük, ugyanis a Ptk. élettársak esetén nem foganatosít öröklési szabályokat. Lásd Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 1014. o.

¹³³ Weiss E., A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása történeti kialakulásában és fejlődési tendenciáiban, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984, 18. o.

¹³⁴ Idem, 40–41. o.

A túlélő házastárs státuszát a korábbi Ptk. és annak 1977. évi novellája egyaránt, a régi jog szellemében¹³⁵ *leszármazók melletti öröklés esetén* oly módon határozta meg, hogy számára haszonélvezeti jogot biztosított az örökség teljessége felett, melynek korlátozását a leszármazók az özvegy szükségleteit nem veszélyeztető módon bármikor kérhették [korábbi Ptk. 616 § (1) és (2) bek.]. A rászorultság elvét és az elhunyt házastárs tartási¹³⁶ kötelezettségének továbbélését (és nem valamiféle halálon túli hűségkövetelményt) juttatta érvényre az a rendelkezés, amely újrَاهázasodás esetén a haszonélvezet megszűnését írta elő [korábbi Ptk. 615 § (2) bek.], elsősorban annak okán, hogy ez esetben a túlélő házastárs tartásához szükséges létminimum megteremtése annak új házastársa kötelezettsége.

E haszonélvezeti jog a gazdasági és társadalmi viszonyok fejlődésével egyre komolyabb problémákkal állította szembe a joggyakorlatot és jogelméletet, különösen ami a haszonélvezetnek alávetett vagyontárgyak széles körét illeti, melyek egy részénél a jog mibenléte kérdéses, melyek használatából következő amortizációjuk vagy az elhalálozások nem természetes sorrendje könnyen megfoszthatta az állagörököszt az öröklés lehetőségétől, és melyek esetén a haszonélvezet és az állagöröklés összeegyeztethetősége kérdéses.¹³⁷

E problémákat igyekezett a 2013. évi kódex jogalkotója oly módon orvosolni, hogy (a korábbi Ptk. 1957-es tervezetének szellemében) egyrészt *állagörökössé* tette a túlélő házastársat a leszármazókkal párhuzamosan egy gyermekrész erejéig (a korábbi Ptk. rendelkezése megváltás esetén) a hagyaték *haszonélvezettel nem terhelt része fölött*, másrészt pedig *életfogytig tartó* haszonélvezeti jogát *törvényileg visszaszorította* az örökhagyóval közösen lakott lakásra és a hozzá tartozó felszerelési, illetve berendezési tárgyakra [Ptk. 7:58. § (1) bek.], megőrizve a korábbi Ptk. tilalmát a haszonélvezet ez utóbbiakra vonatkozó megváltását illetően. Az új szövegezés így változatlanul biztosítja a túlélő házastársnak a megszokott környezetben maradás lehetőségét.¹³⁸

Véleményünk szerint vitatható a korábban hatályos előírás [korábbi Ptk. 615. § (2) bek.] mellőzése az új Ptk. szövegéből, mely az özvegy haszonélvezeti jogát újrَاهázasodása esetén megszűnni rendelte. Mint fentebb kifejtettük, nem támogatjuk az álszent moralizáló érvelést (a halálon túli hűség elgondolását), melyet egyes szerzők a szabály háttérének tulajdonítottak, azonban a haszonélvezet életfogytig tartó és a leszármazók által meg nem váltható jellege miatt ezt aggályosnak találjuk. A korábbi özvegy ugyanis új házastársával alkotott közös háztartásának a haszonélvezettel terhelt javak is részét képezik, így fokozva ezek amortizációjának, illetve az új házastárs általi szándékos „leamortizálásának” és az állagörökös leszármazók jogsérelmének, az örökösök között feszültségek keletkezésének és peresítésének kockázatát. Felvetődik továbbá – a dogmatikai pedantéria szemszögéből – a túlélő házastárs haszonélvezeti jogának halmazata is többszörös megözvegyülés útján. E helyzetben ugyanis a kódex

135 Idem, 226–227. o.

136 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 1012. o.; Weiss E., i. m., 227. o.

137 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 1011. o.; Weiss E., i. m., 232. o.

138 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 1012–1013. o.

a megoldást nem feltétlenül „az érintettek belátására”,¹³⁹ hanem elsősorban a túlélő házastárs belátására bízta.

A túlélő házastárs *szülők melletti* törvényes öröklésében hoz szintén jelentős változásokat a Ptk. Előírásai értelmében a túlélő házastárs az örökgyóval közösen lakott lakásra és berendezési tárgyaira, illetve felszereléseire nézve állagörökösi jogokat szerez. A hagyaték *e feletti* részének felét az örökgyó szülei, valamely szülő kiesése esetén pedig a kiesett részét fele-fele arányban a fennmaradó szülő és a túlélő házastárs örökli anélkül, hogy e vagyont az özvegy javára haszonélvezet terhelné. Ezáltal a túlélő házastárs törvényes örökrésze érdemben korlátozódik.

A túlélő házastárs öröklési jogi jogállása nem csak a magyarországi magánjogban jelentett több évtizedig fogas kérdést. A romániai polgári jog eredeti XIX. századi alakjában a túlélő házastárs, mint az állam előtt álló utolsó törvényes örökös szerepelt, és vér szerinti rokonok hiánya esetén 12. ízig léphetett öröklésre. A kódex a poszt-klasszikus római jogi megoldást szentesítette a francia 1804. évi Polgári törvénykönyv szellemében, melytől azonban eltért, amikor a rászorultság elve alapján a „szegény özvegynek” nemtől függetlenül az örökgyó leszármazói és más vér szerinti rokonai mellett haszonélvezeti vagy állagöröklési jogot biztosított,¹⁴⁰ amennyiben az elhunyt végrendeletben másként nem rendelkezett. E helyzetet komplikálta a 319/1944. sz. tv. melynek lényegi rendelkezéseit Weiss Emília vonatkozó művében leírja.¹⁴¹ Az újítás lényege a túlélő házastárs mint kötelesrészrel rendelkező állagörökös megjelölése volt minden örökösi osztály mellett és az örökség legkevesebb 1/4-ére vonatkozóan (a leszármazók mellett). Mivel a Romániában 1864-ben lezajlott kodifikációkor a jogalkotó nem számolt a túlélő házastárs kötelesrészével, azonnal felvetődött¹⁴² a kérdés: a leszármazottak mellett öröklő özvegy kötelesrészét az örökség egészéből vagy a leszármazottak kötelesrésze kielégítése utáni maradékból kell kiszolgáltatni (ugyanis a kettő egyidejűleg nem volt lehetséges)? A jogelmélet és judikatúra az előbbi megoldás mellett döntött, ezzel a leszármazottakat helyezve anyagi hátrányba. E helyzetet korrigálta az Rptk. 1088. cikke, ami a kötelesrészt – a Magyarországon hatályban levő Ptk.-hoz hasonló módon – az örökség globális 1/2 részében határozza meg, melyből a kötelesrészrel rendelkező örökösök (a túlélő házastárs is) a törvényes öröklési szabályok szerint részesülnek, így kizárva, hogy a kötelesrészek összessége egységen felüli értéket adjon ki. Az Rptk. fenntartja a túlélő házastárs állagöröklését is, ideértve a közösen lakott háztartás eszközeire és felszereléseire vonatkozó külön öröklési jogát azokban az esetekben, amikor nem leszármazottak mellett örökl.

Ugyancsak a 319/1944. sz. tv. – a magyarországi Ptk. szabályához hasonlóan – lakhatási (de nem haszonélvezeti) jogot biztosított rászorultságától függetlenül a

139 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), i. m., 1012. o.

140 I. Bardoczi, *Marchează Codul Civil din 1864 o evoluție în materia drepturilor succesoriale ab intestato ale soțului supraviețuitor?*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Iurisprudentia, 2013/1, 13–14. o. Leszármazottak esetén az örökség 1/3-ának vagy több mint 3 leszármazott esetén egy gyermek-rész haszonélvezete, felmenők és oldalági rokonok esetén az örökség 1/4-ének állagöröklése formájában.

141 Weiss E., i. m., 207–208. o. Téves megállapítása, miszerint a törvény Románia „öröklési jogát” szabályozza ugyanis ez a jogszabály kizárólag a túlélő házastárs jogállására vonatkozott.

142 M. D. Bob, *Propter... II.*, i. m., 36. o.

túlélő házastárs részére, az örökhagyóval közösen használt lakóingatlan felett. E jog legkevesebb egy évig illetve meg az özvegyet, és efelett mindaddig, míg a hagyatéki vagyonszösség az örökösök között felosztásra nem került. A jogelméletben felvetődött a kérdés: a lakhatási jog ingyenes-e vagy sem? Az Rptk. 973. cikke a lakhatási jogot fenntartotta, és a kérdést megválaszolva ezt ingyenesnek, elidegeníthetetlennek, végrehajtás alól mentesnek nyilvánította,¹⁴³ így kedvezve a túlélő házastársnak.

3. Következtetések

E tanulmány keretein belül megkíséreltük történeti és komparatív perspektívába helyezni a 2013. évi Ptk. egyes normáit az öröklési jog terén, melyek jelentőséggel bírhatnak a közjegyzői (vagy akár bírósági) hagyatéki eljárás során. Természetesen számos más – jelentős – intézményi változást az áttekintés összeállításakor, ennek keretei túlfeszítése elkerülésére figyelmen kívül hagyunk.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a magyarországi öröklési jog fejlődésének új szakaszát nyitotta meg a 2013. évi Ptk. A 2014 márciusában hatályba lépett előírások elsősorban a joggyakorlatban felvetődött álláspontokra és a korábbi magyarországi kodifikációs előzményekre alapoztak, a külföldi minták kritikátlan átemelését mellőzve.

Mindennek ellenére az összehasonlítási alapként alkalmazott romániai kodifikációval mutatott hasonlatosságok, melyek elsősorban a megoldott problémák, és csak kevésbé az alkalmazott megoldások terén vetődnek fel, jól példázzák, hogy Magyarország öröklési joga, bár a XX. században öntötték először törvénykönyvi alakba, nem vákuumban létezik.

Különösen a rendszerváltást követően beállt gazdasági és társadalmi változások, a tulajdonfelfogás átalakulása, a megnövekedett várható életkor vagy éppen a személyi vagyonok összetételének megváltozása ugyanúgy reakciókat idézett elő a magyarországi szabályozásban, ahogyan más térségbeli államok esetén is. E reakciók a XXI. század első évtizedeinek kodifikációs munkálatait sok esetben hasonló pontokon vagy hasonló módon befolyásolták. Ilyen hasonló pontokként azonosíthatók a magyarországi és romániai jogalkotók által az utóöröklés kérdésének, az együttesen elhaltak helyzetének vagy éppen a túlélő házastárs státusának tulajdonított figyelem. Nem utolsósorban, sok összevethető kérdéskörben egymással összevethető jogalkotói megoldások is születtek.

---

143 *M. C. Dobriță, C. Macovei*, i. m., 1024. o.

Jogi szilánkok a romániai Nemzeti Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Program kapcsán

1. Problémafelvetés

Az ingatlan-nyilvántartás célja az ingatlanok felletti dologi jogok megszerzésének garantálása, illetve a nyilvánosság biztosítása, amely lehetővé teszi, hogy bárki megismerje egy ingatlan helyzetét, amelyre valamely jogügylet vonatkozik. Az ingatlanoknak a romániai társadalmi-gazdasági életben betöltött szerepe lényegesen megváltozott, ugyanis a földtörvények alkalmazása következtében az 1990. év után történő alanycserék (nagyreszt állami tulajdonból magántulajdonba) szükségessé tették azt, hogy a jogrend ennek a tulajdonosváltásnak a biztosításáról gondoskodjon.

Köztudott, hogy az elmúlt fél évszázad viharos történelmi változásai nagyban szétzilálták a biztonságos ingatlanforgalom legfőbb garanciáját: a közhiteles ingatlan-nyilvántartást. A külsőségben főleg az államosított ingatlanok (földek, erdők) és a mezőgazdasági termelészövetkezetbe tagosított földek helyzetének bizonytalanságai és pontatlanságai kezdték ki a jól működő telekkönyvi rendszert. Az 1990-től kibontakozó tulajdoni reform következményeként az ingatlanok és földrészetek¹ száma rendkívüli mértékben megszorodott.² A korábban homogén táblákból százezrével alakultak ki kisebb területű földrészetek.

1 A földrészet a föld felszínének természetben összefüggő, belterületi vagy külterületi határ által meg nem szakított területe, amelynek minden részén azonosak a tulajdoni vagy vagyonekezelői viszonyok.

A földrészet fogalmának eszerint két lényeges jellemzője van:

a) Az egyik, hogy a föld felszíne természetben összefüggő terület, amelyet nem szakít meg egyrészt állandó természetes vagy mesterséges tereptárgy (folyó, vízfolyás, út, vasút, csatorna stb.), másrészt külterületi vagy belterületi határ;

b) A másik jellemző azt jelenti, hogy a természetben összefüggő terület minden részén azonosak a tulajdoni vagy vagyonekezelői viszonyok, azaz a terület azonos személy vagy személyek tulajdonában vagy vagyonekezelésében van. Ezért második kivételként földrészetnek kell tekinteni az utak, terek, vasutak és csatornák elágazással és kereszteződéssel, valamint belterületi vagy külterületi határ által meg nem szakított részeit, amelyek tulajdonosa vagy vagyonekezelője azonos. Ebből a szempontból az elágazásokat és a kereszteződéseket olyannak kell tekinteni, mint amelyek a természetbeni összefüggést megszakítják. A földrészet ingatlanként rendszerint a rajta lévő alkotórészeivel (például: épülettel, pincével, földalatti garázzsal stb.) együtt jelenik meg. Az alkotórészek nélküli földrészet mindig önálló ingatlan. Ha a földrészetnek olyan építmény, épület, műtárgy alkotórésze van, amelynek tulajdonosa azonos a földrészet tulajdonosával, a földrészet ezzel együtt képez önálló ingatlant, az *aedificium solo cedit* elv (a földön emelt épület, főszabályként, a föld alkotórésze) alapján.

2 Hivatalos becslések szerint Romániában a mintegy 40 millió ingatlan 20 százaléka városi, 80 százaléka pedig vidéken található, ellenben a telekkönyvi nyilvántartásokban jelenleg csupán 11,38 millió ingatlan szerepel (2018. július 18-i adat), <http://www.ancpi.ro/>.

Mivel a nyilvántartás tárgya megsokszorozódott, a sok változás miatt az ingatlan-nyilvántartás tartalma egyre inkább eltávolodott a tényleges állapottól. Ezért az ingatlan-nyilvántartás jogi, műszaki és tárgyi feltételeinek modernizációja elkerülhetetlenné vált. Ennek jogi alapját az 1996. évi 7. kataszteri és ingatlan-nyilvántartási törvény teremtette meg, majd a 2011-től hatályos román Ptk. egészítette ki.³

A romániai telekkönyvi rendszer bonyolult és nem szokványos, ugyanis az egykori Ókirályságban sok ideig nem létezett telekkönyvi rendszer. A forradalom előtt a romániai magánjogászok nemigen foglalkoztak az ingatlan-nyilvántartással. A telekkönyvi doktrína revitalizációjára az 1989-es fordulat után került sor, ugyanis a földprivatizáció miatt – mint említettük – ismét előtérbe került a magántulajdon. Az ingatlanok feletti tulajdonjog megszerzéséhez – ahogy azt már bemutattuk⁴ – nem eleendő az erre vonatkozó jogügylet létrejötte. A földek és épületek tulajdonjogának átruházása azt is jelenti, hogy bárki előtt nyilvánvalóvá kell váljon, hogy az ingatlan az új tulajdonos hatalmába került. Ez a folyamat a hatalomban tartás külső jelzéséként értelmezendő, és a jog megszerzése az ingatlan-nyilvántartásba történő bevezetéssel jön létre. A fenti regula az ún. konstitutív ingatlan-nyilvántartási rendszer lényege.

Jelenleg javában zajlik a Nemzeti Kataszteri és Telekkönyvezési Program.⁵ A jogszabály szerint 2023-ig az ország teljes területét felméri és telekkönyvezik, az érintett tulajdonosoknak pedig nem kell fizetniük a procedúráért, mivel állami költségvetési és európai uniós forrásokból finanszírozzák azt. A megvalósítás nagy odafigyelést, hatalmas jogi és műszaki tudást, rigorózus precizitást, szakmai nyitottságot, rugalmasságot és a teljes ingatlan-nyilvántartási szakma bevonását igénylő munka.

Jogos elvárás, hogy a mezőgazdasági kifizetések véghezvitele, valamint a földtörvények alapján visszakapott több millió parcella telekkönyvi nyilvántartásba kerüljön.⁶ Szükség van a régi telekkönyvek helyébe újat fabrikálni, mindez viszont komplex és tartalmában korszerű lényegi és formai megoldásokat és olyan hatékony jogi eszközöket feltételez, amelyek teljesebben, eredményesebben és igazságosabban szolgálhatják az emberi érdekeket és a vagyoni viszonyokat.

Ilyen hatalmas és embert próbáló vállalkozás velejárója, hogy ebben a nagy átdolgozásban és sürgés-forgásban maradnak érdes felületek és szilánkok is. Jelen elmélkedésemben néhány, a témához kapcsolódó érdes felületet és szilánkot említek annak érdekében, hogy a döntéshozók átgondolják és mindannyian átgondoljuk a fennálló jogi problémákat és anomáliákat.

3 Ptk 876–915. cikk.

4 Lásd bővebben *Sztranyiczki Sz.*, *Ingatlan-nyilvántartási jog*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018.

5 A 2015. május 6-i 309. számú Hivatalos Közlönyben kihirdették a 2015. évi 295. számú Nemzeti Kataszteri és Telekkönyvezési Programról szóló Kormányhatározatot. Az országos program alkalmazása, illetve az ingatlanok telekkönyvi bejegyzése céljából elfogadták a 2017. évi 1427. számú, a körzetek rendszeres kataszteri munkálatainak műszaki sajátosságait meghatározó rendeletét. Úgy szintén megjelent a pénzügyi keret odaítéléséről szóló eljárás, illetve a jogosultak munkafolyamatának állapotáról szóló jelentések elkészítésének módozatáról szóló rendelet is.

6 2018. november 15-ig az országban létező 3181 közigazgatási egységből – község, város, municípium – mindössze 57-ben fejezték be a kataszteri méréseket, ami az összlétszám 1,79%-át teszi ki, lásd <http://www.ancpi.ro/pnccf/stadiu-lucrarilor.html>, letöltve 2019. február 17-én.

2. Romániai ingatlan-nyilvántartási rendszerek

A román jogban az új telekkönyvi rendszer bevezetéséig a jelenlegi ingatlan-nyilvántartási rendszerek érvényesek, éspedig: a beírási és átírási nyilvántartókönyv, a telekkönyv és a kataszteri nyilvántartás. Az érvényben lévő ingatlan-nyilvántartási rendszerek akkor szűnnek meg, amikor egy megye egész területére elkészülnek a kataszteri és az ingatlan-nyilvántartási földkönyvek. Ha Románia egész területén befejeződik a kataszteri nyilvántartás, akkor a jelenlegi ingatlan-nyilvántartási jogszabályokat hatályon kívül helyezik. Az érvényben lévő ingatlan-nyilvántartási rendszerek ideiglenes jellegűek, ezek az új telekkönyvi rendszer bevezetéséig érvényesek.

A következő ingatlan-nyilvántartási rendszerek még egy ideig hatályosak:

a) a régi⁷ telekkönyvi ingatlan-nyilvántartás. E nyilvántartással összefüggő alapvető cél, hogy garantálja a tulajdonjog biztonságát, az ingatlanforgalom zavarmentességét és a hitelezői érdekek védelmét.

A telekkönyvek tárgyát a forgalomképes és megterhelhető, azaz jogügyletet alkotó ingatlan képezi.

Ingatlanoknak nevezzük azokat a tulajdoni tárgyakat, amelyek egyik helyről a másikra egyáltalán nem vagy csak állaguk lényeges sérelmével helyezhetők át, birtoklásuk fizikailag helyhez kötött. Kolosváry Bálint szerint „ingatlanok a telkek, alkotórészeikkel együtt; minden más ingó dolog”.⁸ Ingatlan a földterület, illetőleg annak egyes elhatárolt részei: a telek és minden, ami vele alkotórészi kapcsolatban van (épület, fák stb.). A föld mint termelőeszköz már a legrégebb időkben is fontos szerepet töltött be a gazdasági és társadalmi életben. A föld birtoklása – a hozzá fűződő gazdasági érdekeken túlmenően – a tulajdonos számára társadalmi rangot is jelenthetett.

A föld birtoklása és használata szükségszerűen maga után vonta a birtokhatárok megjelölését és nyilvántartását. A társadalmi fejlődés során az ingatlanok nyilvántartásának különböző formái alakultak ki, amelyek célja részben a tulajdonjog biztonságának védelme, részben pedig az adóztatás volt.

A Ptk.⁹ értelmében ingatlanok a földterületek, a források és vízfolyások, a gyökérrel földhöz kapcsolódó ültetvény, az épületek és a földdel tartósan összekapcsolt más építmények, a kontinentális talapzaton található tenger alatti erőforrások kitermelésére szolgáló telepek és más berendezések, valamint mindaz, ami természetes vagy mesterséges módon ezekbe tartósan beépül.

Továbbá ingatlan dolgok maradnak az ingatlantól újrafelhasználás céljából ideiglenesen elválasztott anyagok mindaddig, amíg formájuk nem változik, továbbá az ingatlan ideiglenesen leválasztott alkotórészei, amennyiben rendeltetésük visszahehelyezést céloz. A régi anyagok helyett felhasználandó anyagok akkor válnak ingatlanná, amikor ezt a rendeltetést kapják.

7 Az ún. régi telekkönyvi ingatlan-nyilvántartás az 1938. évi 115. törvényerejű rendelet alapján jött létre.

8 A részletekről lásd *Kolosváry B.*, in *Szladits K.* (szerk.), *Magyar magánjog. Dologi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942, 13–16. o.

9 Ptk 537–538. cikk.

A Ptk.¹⁰ szerint ingó dolgok azok, amelyeket a törvény nem tekint ingatlanoknak. Ingó dolgok a személyek által törvényesen termelt, nyert vagy szállított és saját szolgálatba állított elektromágneses vagy hasonló hullámok, valamint bármely fajta energia, függetlenül ezek forrásának ingó vagy ingatlan jellegétől. A talaj és altalaj bármilyen jellegű kincsei, az el nem választott gyümölcsök, a földdel összekapcsolt ültetvények és építmények várakozás szerint ingó dolgok, amennyiben a felek elválasztásuk céljából egyedileg megjelölt dolgokként tekintenek ezekre. A harmadik személyekkel szembeni érvényesíthetőség érdekében telekkönyvi bejegyzés szükséges.¹¹

b) A kataszteri és területrendezési hivatalok által vezetett kataszteri nyilvántartás, a külterületi földekkel kapcsolatos statisztikai, közigazgatási, illetőleg a mezőgazdasági termeléssel összefüggő célokat szolgál(t). Az állami földnyilvántartás képezte a nagyüzemi művelésre alkalmas területek kialakításának és az azokat érintő változások regisztrálásának, majd a szövetkezeti használatba került földek megváltásának az alapját. Ez a nyilvántartás azzal a rendkívül negatív következménnyel járt, hogy az ingatlan tulajdonjog változatlanul közhitelesnek számító és alapvetően konstitutív nyilvántartása felett megszűnt a bíróságok garanciája, s a nyilvántartások egyszerűen az államigazgatás részévé váltak. E rendkívül kártékony változtatás ideológiai indokai nyilvánvalóak voltak: az ingatlanok zöme amúgy is állami vagy ahhoz közeli, szocialista szövetkezeti tulajdonban lévén, ezek és a halálra ítélt (megtört) magántulajdon tárgyaiként számon tartott ingatlanok nyilvántartását így lehetett egyformán és közvetlenül a mindenható szocialista állam fennhatósága alá vonni.

A mezőgazdaság átalakítása, majd erőszakos szövetkezesítése során – a földreform, a tagosítások és a földrendezések, valamint az egyéb földbirtok-politikai intézkedések alapjául – a földadókatasztert használták.

A mezőgazdaság említett, ún. szocialista átszervezése után az ország mezőgazdaságára a nagyüzemi gazdálkodás volt a jellemző, az egyéni gazdálkodás nem számottevő. A földből származó jövedelemelvonásnak már nem volt alapvető jelentősége, mert az állam a bevételt más formákon keresztül biztosította. A földadókataszterrel szemben is más követelmények jelentkeztek. Ezért helyette most már olyan nyilvántartásra volt szükség, amely alapul szolgálhatott a mezőgazdaságra vonatkozó tervezésnek és számon tartotta az ország földterületét. A tervgazdálkodáshoz adatokra volt szükség. Ahhoz, hogy az ország éves gabonaszükségletét meg lehessen tervezni, ismerni kellett, hogy az ország teljes földterületéből mennyi a szántó, továbbá, hogy ebből mennyit használnak az állami gazdaságok és mennyit a mezőgazdasági termelőszövetkezetek. Vagy ahhoz, hogy a rendeltetésszerű földhasználatot ellenőrizni lehessen, ugyancsak megbízható nyilvántartás kellett. Mindezek miatt egy új nyilvántartás megszerkesztésére volt szükség. Ezért döntöttek az állami földnyilvántartás létrehozásáról.

Az állami földnyilvántartás célja az volt, hogy a földekkel kapcsolatos olyan adatokat, amelyek a tervezéshez, a különböző statisztikai adatgyűjtéshez, a területrendezéshez szükségesek voltak, az érdekeltek rendelkezésére bocsátotta (pl. mekkora

¹⁰ Ptk 539–540. cikk.

¹¹ A javak ingó és ingatlan osztályozásáról, lásd bővebben Veress E., Román polgári jog. Általános rész, 4. kiadás, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019, 81–87. o.

nagyságú szántó, szőlő, kaszáló stb. terület van egy adott időpontban a megyében, és kinek a tulajdonában vagy használatában van). A nyilvántartás egyben alapot nyújtott egyes pénzügyi kötelezettségek (földadó, jövedelemadó stb.) megállapításához is.

Az állami földnyilvántartás az ország földterületét területi közigazgatási egységekként – municípiumokként, városokként és községenként – tartotta nyilván. Egy-egy municípium, város vagy község határában belül a belterületi földek a külterületi földektől elkülönített csoportosításban szerepeltek. Ez azt jelentette, hogy külön készültek földnyilvántartási munkarészek a belterületről és külön a külterületről. Az elkülönített nyilvántartás azért volt indokolt, mert a településen belül az említett két területrésznek más a rendeltetése. A földnyilvántartás tárgya az ország teljes földterületére kiterjedt. Ezen belül tartalmazta: a földrészleteket, kataszteri számokat, területeket, művelési ágakat, minőségi osztályokat, tulajdonost, kezelőt vagy használót. A nyilvántartás ezeken kívül még számos olyan adatot is tartalmazott, amelyek az előbb említett célok megvalósításához szükségesek voltak. A földek adatait különböző munkarészekbe csoportosították. A munkarészek között megkülönböztettek alap- és kiegészítő munkarészeket. Alapmunkarészek közé tartoztak: a birtokív, a szóban forgó közigazgatási egység földkönyve és földnyilvántartási térképe. Segédmunkarészek voltak például: a név szerinti tárgymutató, a kataszteri számok szerinti nyilvántartás, az azonosítási jegyzék stb. Ez utóbbi adatok az ingatlan azonosítását segítették elő.

A birtokív a község területén belül fekvő földrészleteket tulajdonos, kezelő vagy használó szerint, elkülönítve tartalmazta. Külön készült birtokív a belterületről és a külterületről. A birtokívben feltüntetett adatokat összesítették, és ezáltal kimutatható volt az adott tulajdonos, kezelő vagy használó birtokában levő földrészletek együttes területe, művelési áganként részletezve.

A földkönyv a helyrajzi számok emelkedő sorrendjében tartalmazta az adott község (város) belterületén vagy külterületén levő valamennyi földrészlet földnyilvántartási adatát. A földkönyv lehetővé tette a municípium, község vagy város területének nyilvántartását művelési ág szerinti részletezéssel.

Az állami földnyilvántartást a Megyei Kataszteri, Geodéziai Kartográfiai Hivatalok, illetőleg ennek jogelőd szervezete (a Megyei Kataszteri és Területrendezési Hivatal) készítették el. A földek adataiban, a tulajdonos, a kezelő vagy a használó személyében bekövetkezett változásokat szintén az említett szervezetek vezették át a földnyilvántartási munkarészekre;

c) Az ún. bejegyzési és átírási ingatlan-nyilvántartás a perszonálfólia rendszerét alkalmazza, ugyanis az ingatlanokat a tulajdonosok nevében tartják nyilván és nem a helyrajzi számuk alapján. Ezt a rendszert Moldvában és Havasalföldön alkalmazták.

d) Az új és egységes telekkönyvi ingatlan-nyilvántartás. Az új román Ptk. és az 1996. évi 7. törvény fenntartja az ún. reálfólium elvét, amelynek értelmében a nyilvántartás alapja nem az ingatlan tulajdonosa, hanem maga az ingatlan. A törvények fenntartják az ingatlan-nyilvántartás egységességét, amelynek értelmében az ún. kataszteri nyilvántartás és telekkönyv tartalmának egységes nyilvántartása valósul meg. A jogszabályok érvényre juttatják a nyilvántartás teljességének az elvét azáltal, hogy az ország valamennyi ingatlanát magába foglalja, és változatlanul érvényesíti azokat a

klasszikusnak tekinthető, a régi (jelenleg is hatályos) telekkönyvből eredő alapelveket (bejegyzés, közhitelesség, nyilvánosság, okirati elv, rangsor), amelyek eddig is jellemezték az ingatlan-nyilvántartást.

Az ingatlannal kapcsolatos adatok, jogok és tények nyilvántartása egy önálló szervezet, a Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Ügynökség (*Agenția Națională de Cadastru și Publicitate Imobiliară*) feladata. Szervezési szempontból 2004-ben fogadták el az egységes ingatlan-nyilvántartási rendszert, ugyanis ebben az évben vonták össze a kataszteri hivatalokat a bíróságok keretein belül működő telekkönyvi irodákkal. Az új szervezetek: központi szinten a Nemzeti Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Ügynökség, a megyékben pedig a kataszteri és ingatlan-nyilvántartási hivatalok.

Jelenleg a telekkönyvi bejegyzéseket közigazgatási úton vezetik, megszűnt a telekkönyvi bírók intézménye, megjelent a telekkönyvi iktató szakma.

3. A rendszertelen (elvégett) telekkönyvi beírásokról

Az ingatlanokat jelenleg rendszertelen eljárások szerint jegyzik be az ingatlan-nyilvántartásba, egymás utáni sorrendben odaítélt kataszteri számok alapján.¹²

Az 1991. évi 18. földtörvény, majd ezt követő további földtörvények szerint, a tulajdonjogcímek kiállításánál a telekkönyvi helyzetet nem mindenhol vették figyelembe, így a birtoklevelekbe bekerültek, bekerülhettek olyan területek is, amelyek más személy telekkönyvi tulajdonában állnak, azaz a birtoklevelek „felülírták” a telekkönyveket, s ezzel megváltoztatták a létező telekkönyvi helyzetet és a birtokviszonyokat ott is, ahol a régi telekkönyvi nyilvántartás volt és maradt érvényben. A tulajdont általában nem az eredeti helyén mérték vissza, hiszen a földtörvények nem kötelezték *ope legis* a helyi földosztó bizottságokat ennek betartására. Ilyenképpen sokszor az eredeti területek helyett más parcellákat helyeztek birtokba a volt tulajdonosok részére.

A tulajdonjogcímek rendszertelen betáblázása¹³ mindinkább előtérbe került az ország egész területén, ami, bánjuk vagy üdvözljük, az ország egyes területein (főleg Erdélyben) ma is létező „rég” telekkönyvi nyilvántartások fokozatos térvesztéséhez vezetnek. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az évek során többször módosított és kiegészített Inytv., amely a tulajdonjogcímek betáblázását tette és teszi lehetővé, legalábbis a „rég” telekkönyvekben fellelhető jogi állapottól részben vagy egészében eltérő helyzeteket eredményezett vagy eredményezhet. A már említett Inytv. 40. cikk (3) bekezdése kimondja, hogy azokban a helységekben, amelyekben az 1938. évi 115. törvényrendeletnek a telekkönyvek vezetéséről szóló előírásai vannak

12 Minden közigazgatási egységben – községben, városban vagy municípiumban – a telekelési dokumentációk iktatásának sorrendjében ítélnék oda kataszteri számokat, 1-től kezdődően, majd sorrendben tovább. Következésképpen, a telekeléseket illetően egy mozaikszerű vázrajz alakult ki minden közigazgatási egységben, utópia azt hinni, hogy ezeket a parcellákat a Nemzeti Kataszteri Program alkalmazásakor egy egységes, teljes és rendszeres ingatlan-nyilvántartási rendszerbe lehet majd illeszteni.

13 A telekkönyvbe a tulajdonjogcímekben belsőségben vagy külsőségben regisztrált parcellákat így vették nyilvántartásba.

hatályban, a földtörvények alapján visszakapott parcellák telekelése kataszteri dokumentációk szerint odaítélt kataszteri számok alapján az új telekkönyvekben történik és rájuk érvényesek a kataszteri törvényben rögzített rendszertelen betáblázásra vonatkozó szabályok. Így tehát a régi telekkönyvek elvesztették egykor betöltött szerepüket, vagyis ezek helyett, egyedül törvényes jogcímként, az odaítélt kataszteri szám szerinti betáblázás terjedt el.

Következésképpen, a földtörvények értelmében visszakapott birtokok telekelését illetően egy mozaikszerű vázrajz alakult ki minden közigazgatási egységben. Egyszerűen képtelenség azt feltételezni, hogy ezeket a parcellákat valamikor (2023-ban??) egy egységes, teljes és rendszeres ingatlan-nyilvántartási rendszerbe lehet majd illeszteni.

4. A rendszeres ingatlan-nyilvántartásról

Lényegében 2023-ig a Nemzeti Kataszteri és Telekkönyvezési Program szerint a rendszeres (szisztematikus) telekkönyvi beírásokat kellene elvégezzék az ország egész területére vonatkozóan.

Az 1996. évi 7. törvény 11. cikk (2) bekezdése értelmében a rendszeres kataszteri nyilvántartások elvégzése a következő szakaszokból áll:

- a tulajdonosok és más érdekelték értesítése;
- az illető területi-közigazgatási egység határainak kijelölése;
- a bel- és külterületi ingatlanok azonosítása;
- a kataszteri körzetek kijelölése;
- a kataszteri szakértő által szerzett összes szükséges adat¹⁴ megszerzése és az ingatlan-nyilvántartási eljárásba történő beillesztése;
- az ingatlanok kataszteri körzetekben történő azonosítása;
- a tulajdonosok és a birtokosok, valamint más dologi jogok jogosultjainak azonosítása;
- a Közjegyzői Kamara megkeresése olyan esetekben, amikor a hagyatéki tárgyalás nem volt lejárva, egy arra illetékes közjegyző kijelölése céljából;
- a mérési eredmények összevetése a Kataszteri Hivatalnál meglévő nyilvántartásokkal;
- a kataszteri dokumentációk átvétele és jóváhagyása;
- legalább 5 nappal a kataszteri műszaki adatok nyilvánosságra hozatala előtt egy országos és egy helyi terjesztésű napilapban, a helyi tanács székhelyén, a helyi önkormányzat, valamint a Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Ügynökség internet oldalán történő tájékoztatás a szóban forgó közzétételről;
- a mérési eredmények kihirdetése és kifüggesztése a helyi tanács székhelyén, a helyi önkormányzat, valamint a Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Ügynökség internetoldalán;

¹⁴ A műszaki és jogi adatokat a Kataszteri Hivaltól, közintézményektől, illetve természetes és jogi személyektől lehet begyűjteni.

- a birtoklásra, tulajdonjogra és a kataszteri dokumentációk kiigazítására vonatkozó fellebbezések iktatása és megoldása;
- a rendszeres kataszteri munkálatok befejezése;
- az új telekkönyvek megszerkesztése;
- a régi nyilvántartások megszüntetése, a Nemzeti Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Ügynökség főigazgatója által kibocsátott rendelet alapján, amelyet kihirdetnek Románia Hivatalos Közlönyében;
- a telekkönyvi beírási végzések, az új telekkönyvi kivonatok, valamint az új kataszteri vázrajzok utáni kivonatok közzlése az érdekeltekkel;
- a kataszteri, valamint a telekkönyvi dokumentumok levéltározása;
- az új telekkönyvek megnyitásától számított 90 napon túl, de legtöbb 2 éven belül, a közjegyzők által kiállított tulajdonosi bizonyítványok kibocsátása a birtokosok javára, amelyekkel elvégzik a telekelést.

A törvényben leírt eljárásokkal kapcsolatosan a következő problémákat lehet megemlíteni:

a) A tulajdonosok és más érdekeltek értesítéséről és jelenlétéről: indokolt ezen személyek helyszínen való megjelenése, hiszen ők ismerik leginkább a parcellák helyét és azonosítását, a szomszédokat, illetve a telekhatárokat. *Hogyha a tulajdonos nem helybéli, az utazás költségekkal jár, nem is beszélve a többnapos munkából való kiesésről.*

b) Az illető területi-közigazgatási egység határainak kijelöléséről: közismert, hogy Romániában a területi-közigazgatási egységek határait (községek, városok, municípiumok) az 1968. évi 2. törvény alapján állapították meg, ezek a kijelölések jelenleg is érvényben vannak. Az akkori kommunista hatalom egyáltalán nem vette figyelembe a telekkönyvi határokat, ezeket a kijelöléseket teljesen önkényesen határozták meg. Ilyen értelemben átkerültek, átkerülhettek más területi egység birtokába olyan földrészletek is, amelyek azelőtt mindig – telekkönyvileg és adózási szempontból – egy más közigazgatási egységhez tartoztak. *Az 1990. évi tulajdoni reformok után elkezdődtek a területi-közigazgatási egységek közötti véget nem érő határviták,¹⁵ a legtöbb esetben csak igazságszolgáltatás útján lehet majd számítani jogerős ítéletre. Ilyen értelemben, figyelembe véve, hogy a területi-közigazgatási egységek határainak kijelölése előfeltétele a Nemzeti Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Program további megvalósításának, sok esetben a határviták megoldatlansága komoly akadályt jelent a további ingatlan-nyilvántartási eljárások lebonyolításában.*

c) A hagyatéki tárgyalások intézéséről: a jogutódlások helyzetét örökösödési eljárások szerint kell véghezvinni. Ha nincsenek jogviták az örökösök között, közjegyző előtti hagyatéki tárgyalással rendezik a helyzetet. *Per a contrario*, hogyha a jogviták fennállnak, a bíróság kell megállapítsa az örökös minőséget és a tulajdonosi hányadot. *Vitathatatlan, hogy mindkét esetben az érdekelteknek fizetniük kell ezekért az eljárásokért, ezek nem lehetnek ingyenesek, legyen szó akár közjegyzői illetékről vagy honoráriumról, estenként igazságszolgáltatási illetékekről, szakértői munkadíjról vagy*

15 Például a Hargita és Neamț megye közötti disputa. Ugyanakkor jelenleg számtalan más határvíta van folyamatban, ezek megoldása nagyon hosszas folyamat.

ügyvédi honoráriumról. Továbbá, egy bírói úton megoldandó hagyatéki eljárás általában időigényes, ezáltal az ingatlan-nyilvántartási eljárások tolódnak.

d) A mérési eredmények összevetése a Kataszteri Hivatalnál, közintézményeknél, illetve természetes és jogi személyeknél meglévő nyilvántartásokkal, a mérési eredmények kihirdetése és kifüggesztése, a birtoklásra, tulajdonjogra és a kataszteri dokumentációk kiigazítására vonatkozó fellebbezések iktatása és megoldása: hogyha eltérés van a kimért és a tulajdonjogi okiratokban szereplő területek között, akkor sort kell keríteni a kiegyenlítésre, vagyis kompenzálni kell az eltéréseket, pluszban vagy mínuszban. *Az elégedetlen tulajdonosok első fokon, közigazgatási úton, panasszal fordulhatnak a Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Hivatalhoz, utána pedig – a fellebbezés elbírálása után –, hogyha az elégedetlenség fennáll, jogorvoslatért a bírósághoz fordulhatnak. Ezek az eljárások időigényesek és nem lehetnek ingyenesek;*

e) Kültelkek esetén lehetőség van a birtokos tulajdonoskénti bejegyzésére is a birtoklás feljegyzésétől számított 3 éven belül, hivatalból, abban az esetben, hogyha a birtoklás feljegyzésétől számított 3 év alatt nem jegyezték fel a telekkönyvben egyetlen jogvitát sem. Ilyen esetben az elbirtoklásra vonatkozó szabályok nem alkalmazandók, a birtokos a tulajdonjogot törvény értelmében szerzi meg a szóban forgó idő letele után, semmilyen más utólagos igazolás vagy eljárás betartása nem szükséges.¹⁶

Továbbá, az önkormányzat kell igazolja:

– hogy az ingatlan nem képezi köztulajdon tárgyát, valamint nem tartozik az állam vagy valamelyik területi-közigazgatási egység magántulajdonába;

– hogy a jogosult tulajdonosként birtokol;

f) beltelkek esetén a közjegyző tényigazoló tanúsítványa alapján. Az eljárás a Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Hivatal értesítése alapján indul meg.

A kérelem mellé a következő dokumentumokat kell mellékelni:¹⁷

– tájékoztató jellegű telekkönyvi kivonatot;

– a jogosult hiteles nyilatkozatát a következőkre vonatkozóan:

a) a birtokos tulajdonosként ismert;

b) házas-e vagy sem. Ha igen, a házassági vagyonközösség módozatát;

c) nem idegenítette el, és/vagy nem terhelte meg az ingatlant;

d) az ingatlan jogi forgalomban van és nem képezi vita tárgyát, valamint annak igazolását, hogy birtokosi minőségét nem vitatták;

e) az ingatlan egyedüli vagy társtulajdonosa;

f) a birtoklásra vonatkozó okirat, hogyha ilyen létezik, valamint – esetenként – a birtoklási okirat hiányáról szóló nyilatkozat;

f) a birtoklásra vonatkozó okirat, hogyha ilyen létezik;

g) a személyi igazolványok, valamint az anyakönyvi kivonatok másolatát.

Véleményünk szerint törölni kéne a törvényből a közjegyzők által kiállított tulajdonosi bizonyítványok kibocsátásának lehetőségét a birtokosok javára, amelyekkel elvégezhetik a telekelést, mely eljárás jogtalan, hiszen birtoklást tulajdonná változtatni – az új Polgári törvénykönyv által szabályozott esetekben – csak elbirtoklással lehet.

16 Inyvtv. 13. cikk (7) bekezdés.

17 Inyvtv. 13. cikk (8) bekezdés.

Továbbá, álláspontunk szerint törvénytelen az elbirtoklásra vonatkozó szabályok nem alkalmazása a birtokos tulajdonosként történő bejegyzése esetén. Hogyan szerezheti meg a birtokos 3 év letelte után a tulajdonjogot – törvény értelmében (?) – semmilyen más igazolás vagy eljárás betartása nélkül?

A fent jelzett problémák miatt *2013-ig az országban a teljes új telekkönyvi rendszer kivitelezése nem megvalósítható*, valamint az eljárások ingyenességével kapcsolatosan komoly fenntartásaink vannak. Az ingatlan-nyilvántartás intézményi rendszere és működése nem felel meg komoly kihívásoknak, szolgáltatásai még nem tesznek eleget az *(ingyenes?)* elvárásoknak.

Végezetül: olyan jogi és műszaki megoldásokra van szükség, amelyek átgondoltak, megvalósíthatóak és nem csak tartalom nélküli műszaki és jogi szabályok. A törvényalkotónak szükségszerűen és folyamatosan törekednie kellene az ingatlan-nyilvántartási joganyag érdemben és formában történő gyakorlatba ültetésére.

Az ingatlan-nyilvántartás technikai feltételeinek modernizációja mellett szükségessé vált a hatályos joganyag felülvizsgálata is. Számos olyan tartalmi bővítésre vonatkozó elvárás fogalmazódott meg, amely törvényi szintű szabályozást igényel.

Alkalmazott, munkás, dolgozó – gondolatok a munkavállaló jogi fogalmának változásairól a XX. század elejétől napjainkig, különös tekintettel a román munkajogra

Bevezető

„A termelés legfőbb tényezője ma a munka”, írta 1909-ben megjelent, *A munka rabsága* című írásában Ágoston Péter, ez a talán kevesek számára ismerős jogtudósa a múlt század elejének, akinek idézett munkájáról Berke Gyula professzor méltán jegyzi meg, hogy „[t]ematikus célkitűzését áttekintve nem túlzás azt állítani, hogy a magyar jogtudomány első modern értelemben vett munkajogi tárgyú monográfiája, amely a korszakban – idehaza is – kialakuló jogterület rendszeres feldolgozására törekszik (a hatályos törvényekre is figyelemmel)”.¹

Gondolatmenetét folytatva Ágoston úgy látja, hogy „(...) a munkát szabad emberek szolgáltatják, s jogi helyzetük a munka alatt mégiscsak olyan, mint a régmúlt idők rabmunkásáé. A munkát eladó munkások millióiból áll a társadalom, s viszonyuknak a tulajdonhoz való szabályozása mégis olyan alárendelt a törvényhozók szemében! Ezért olyan tehetetlen a jogrend, a gazdasági igazságtalanságok ezerféle fájával szemben, s ezért vágyunk új jog után.”²

A munka rabságában Ágoston Péter a római jogtól a középkori jog után a saját korszakának szabályozását is elemzés alá veszi, mi több, az utolsó fejezetben a munkajog jövőjéről is kifejti elképzeléseit. A jogász fantáziát megragadó, némiképp ironikus kijelentése, miszerint „a jog- és törvényre vonatkozó felfogása az embereknek csodálatosan konzervatív”³ indított el annak végiggondolásán, vajon a későbbiekben, a XX. század során és napjainkban, amikor az Ágoston által vágyott új jog a munkajog kodifikációjában már tetten érhető, amikor közösségi munkajogról és munkajogi intézményekről beszélünk, vajon hogyan változott meglátásunk a munka legfőbb alanyáról, magáról a munkavállalóról? Kit tekintettünk és tekintünk munkavállalónak, mit fed a terminológiai sokféleség, amellyel a munkavállalót mint jogalanyt emlegetjük, mit jelent számunkra, mai munkajogászok számára a munkavállaló fogalma?

1 Berke Gy., Ágoston Péter, a munkajogász. Adalékok a magyar munkajog eszmetörténetéhez, in Finszter G., Kóhalmi L., Végh Zs. (szerk.), Egy jobb világot hátrahagyni... Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016, 221. o.

2 Ágoston P., *A munka rabsága*, Deutsch Zsigmond és Társa, Budapest, 1909, 3. o.

3 Idem, 114. o.

Rövid írásomban ezért a munkavállaló jogi fogalmának változásaival kapcsolatban szeretnék néhány gondolatot felvillantani, előtérbe helyezve a román munkajog erre vonatkozó fejlődéstörténetét.

1. Rabszolgától a munkásig

„Hogyha szembeállítjuk a római jelszót: a munka szégyen, a mai jelszóval: a munka nemesít, akkor a munkára vonatkozó jogelvek terén hasonló ellentéteket kell keresnünk, csakhogy nem fogjuk azokat megtalálni azért, mivel a mai jog a római felfogástól való hirdetett eltérése dacára a római jogtól vette át elveit.”⁴ Ágoston Péter sarkalatos megállapításának sem igazolását sem cáfolatát nem szándékozunk itt felvázolni, azonban látnunk kell azt, hogy a munkajogi irodalomban egyöntetű álláspontként jelenik meg a munkajogviszony szabályozásának római jogi gyökerére vonatkozó nézet, amikor a *locatio conductio operarum* (munkabérllet) és a *locatio conductio operis* (vállalkozási szerződés) intézményét a munkajogi szabályozás kiindulási pontként rögzítik.

A munkabérllet alapvetően a szabad ember munkavégzését jelentette, anyagi ellentételezésért cserében, hiszen a rabszolgák nem rendelkeztek jogalanyiséggal, munkájukból önmaguknak hasznot nem szerezhettek. A szakirodalomban a szabad emberek ilyen jellegű munkavégzését *napszámos munka* kifejezéssel is illetik, s meghatározása értelmében ilyen jellegű szerződés alapján „[v]alaki kötelezi magát, hogy elmegy a másikhoz dolgozni, s ennek fejében órára, napra, hétre stb. fizetik. Nem bír jelentőséggel tehát a munka teljesítménye, eredménye. A munkás órabért, napibért, hetibért stb. kap az általa végzett munka eredményétől függetlenül.”⁵ Bár kezdetekben munkabérllet tárgyát csak a fizikai munka képezte, a későbbiekben akár szellemi munka végzésére is sor kerülhetett ilyen szerződés alapján.

Vállalkozási szerződés esetében ezzel szemben „a conductor arra vállalkozik, hogy – rendszerint a locator által rendelkezésre bocsátott, átadott anyagból, dologból – a munkájával valamit előállít, valamilyen eredményt produkál.”⁶

Szerződéstípustól függetlenül, ha a munkát végző személyére irányítjuk figyelmünket, azzal a megállapítással kell szemben találnunk magunkat, miszerint Ágoston Péter „a munka szégyen” megállapítása találóan jellemezte a korabeli gondolkodást. A pénz ellenében való munkavégzés az előkelőek számára elképzelhetetlen, lealacsonyító, a szabad emberek esetében is a fizikai munkavégzésre irányuló munkabérllet helyett inkább a vállalkozási szerződés típusú munkavégzéssel találkozhatunk. Mi több, „a szorosán vett és kiemelten ún. *artes liberales*nek minősülő magasabb szellemi munka (pl. a jogtudósoké, filozófusoké) pedig még Iustinianusnál sem tűrte a *locatio conductio* kereteibe való beillesztést.”⁷

4 Idem, 14. o.

5 Brósz R., Pólay E., Római jog, Tankönyvkiadó, Budapest, 1974, 435. o.

6 Idem, 436. o.

7 Ibidem.

Későbbi korszakokban már a munkavégzésre kényszerülő szabadok által gyakorolt foglalkozásnak is jelentősége volt, és befolyásolhatta a „munkavállaló” jogi státusát. „A foglalkozás, melynek a polgár hivatásszerűen él, némi hatással lehet jogi és cselekvési képességére. Kiváltságos élethivatás volt a keresztény Rómában a katonai, tisztviselői pálya, továbbá az egyházi szolgálat. Legtiszteltebb keresetforrásnak nézték a mezőgazdaságot. Előnyökben részesültek a hajósok, fegyverkovácsok, sütők és más közhasznú iparosok. Ellenben a színészet és a bajvívás (auctoramenti causa) becstület csorbulással járt.”⁸

A munkavégzés szabályozásának ebben a korai szakaszában tehát alapjaiban befolyásolta a munkát végző személyről való gondolkodást az, hogy ki végezte a munkát és milyen munkavégzésről volt szó. A másik kiemelkedő szempont a kötöttség, a munkavégzésben való alávetettség, amely mai szóhasználatunkban a *függő munka* kifejezésben jelenik meg, mint a munkajogviszony alapvető jellemzője.⁹

A munkajogviszony gyökereit a római jogból eredeztető elmélet jogtörténeti jelentősége egyértelmű. A munkajogi szabályozás és általánosságban véve a munkajogviszonyról való gondolkodásunk azonban már olyan mértékben eltávolodott ezektől a gyökerektől, hogy tanulmányunk szempontjából nincs helye további római jogi barangolásnak. Nem állíthatjuk persze azt, hogy a munkajogviszonyban jellemző egyenlőtlenségek és egyensúlytalanságok munkáltató és munkavállaló között megszűntek volna, és nem is gondoljuk azt, hogy ezek teljes mértékben megszüntethetőek, éppen azért, mert függő munkáról beszélünk, s mert minden munkajogviszonyra egyszersmind számtalan külső tényező van hatással, a munkaerőpiac helyzetéből adódóan. Erre hívta fel a figyelmet már a múlt század elején Ágoston Péter, amikor azt írta, hogy „(...) a jogtudomány szerint a munkás a munkáltatónak szerződéssel veti magát alá. A szerződéskötés legfőbb feltétele, hogy mindkét fél *akarátának szabad elhatározása alapján* kösse. Azt a körülményt azonban, hogy a munkás milyen kényszerítő viszonyok hatása alatt köti a szerződést, soha sem vizsgálja.”¹⁰

A későbbi s a jelenkori munkajogban ugyanakkor már komoly irodalma van a függés kérdésének s a kényszerítő körülményeknek, amely azonban nem változtat a tényen, miszerint munkáltató és munkavállaló helyzete soha nem nevezhető egyenlőnek, s ilyen értelemben az abszolút értelemben vett *szabad akarat* kérdése is mindenkoron aktuális marad.

8 Vécsey T., A római jog institutiói, Franklin - Társulat, Budapest, 1898, 163. o.

9 Anélkül, hogy ezt a kérdést tovább elemeznénk, ide kívánczok Ágoston Péter idézett művéből való részlet, amelyben a következőképpen magyarázza a munkavégzésben való függőség jelentőségét: „Közönséges munkát a szabad embernek más részére bérért nagyon soká nem volt szabad végezni, mert e munkánál alá kellett rendelnie magát másnak, ellenben a liberális-nak nevezetteknek nem. A különböztetés alapja ezek szerint nem a szellemi vagy testi munka, hanem az alávetés szüksége. (...) Innen van az, hogy a locatio conductio operis a vállalkozási szerződés szabad emberhez illő volt akkor is, ha közönséges munkára vonatkozott.” Lásd Ágoston P., i. m., 17. o.

10 Idem, 29. o.

2. Munkás, dolgozó, alkalmazott

Függetlenül a jogtörténeti előzményektől és a római jogi gyökerektől a munkajog, mint önálló jogág, a XX. században végbement jogalkotási folyamatok eredménye, s mint ilyen, kialakulásának története híven tükrözi a múlt század gazdasági, politikai, ideológiai lenyomatát. Ebből kifolyólag az is egyértelmű, hogy a munkavállalóról való gondolkodásban, a munkavállaló jogi fogalmának meghatározásában és a szabályozásban való megjelenésében is meg kell találnunk azokat a jellemzőket, amelyek az adott korszak lenyomataként értékelhetőek.

A múlt század első felében, 1942-ben kiadott, a munka magánjogi szabályait elemző nagylélegzetű munkájában Vincenti Gusztáv a munkavállaló és az alkalmazott fogalmának elhatárolásakor a következő kiindulási alapot rögzíti ezek használatához: „[M]unkavállaló az a fél, aki másik fél részére ellenérték (bér) fejében munka végzésére kötelezi magát. Alkalmazott pedig az a munkavállaló, aki a munkaerejét tartósan leköti és ennél, valamint az ebből folyó függő helyzetnél fogva szolgálati viszonyban áll a munkaadójával.”¹¹ A korabeli szabályozás alapján tehát a munkavállaló és az alkalmazott fogalma egész-rész viszonyban létezett egymás mellett, a munkavállaló volt a tágabb fogalom, amin belül elkülönült az alkalmazott jogi fogalma.

Vincenti Gusztáv hivatkozott munkájának nagy pozitívuma, hogy tekintettel kúriai bírói gyakorlati munkájára, a jogszabály elemzések mellett azoknak a jogalkalmazásban megjelenő értelmezéséről is pontos képet nyújt, így segítve hozzá napjaink olvasóját is ahhoz, hogy a munkavállaló fogalmának fenti meghatározásának jelentőségét megértse. A budapesti tábla társadalombiztosítási ügyekben hozott határozataira alapozva Vincenti kifejti, hogy az alkalmazott és munkavállaló közötti megkülönböztetést abban is felfedezhetjük, hogy az alkalmazott „személyes szolgálatok ellátására” szerződik, a munkavállaló pedig arra is szerződhet, hogy a munkát, amelyben ténylegesen vagy annak irányítójaként részt vesz, részben vagy az irányítási feladatoktól eltekintve egészben másokkal végezteti. A két intézménynek azonban közös tulajdonsága, hogy a vállalt munkát a munkáltató nevében és annak kockázatára végzik el.¹²

A korszak magyar szabályozásának Vincenti Gusztáv általi elemzéséből kitűnik a munkavállaló fogalmának sokszínűsége, annak alapján is, hogy melyik kategóriáról milyen jogszabály rendelkezik. A munkajogi kodifikáció eredményeként, de akár egy-egy munkatörvény kidolgozásának hiányában is megfigyelhető: a munkavállalóról mint jogalanyról való gyakorlatilag egységes szemlélet ebben az időszakban még nem jellemző. Amit különösen érdekesnek tartunk ezzel a munkavállalói státusz sokféleségét jelentő felfogással kapcsolatban, az az, hogy napjaink munkajogi szabályozása részben épp e felé az elgondolás felé hajlik újra, még ha teljesen más kontextusban is. Bár az egyes munkavállalói csoportok közötti egyenlő elbánás elvére napjainkban, a közösségi munkajogban, s így a tagállamok nemzeti szabályozásában is alapkövetelményként tekintünk, a munkajog egyik legnagyobb kihívását az új, atipikusnak

11 Vincenti G., A munka magánjogi szabályai, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942, 36. o.

12 Lásd az elemzést részletesen: idem, 36. o.

nevezett munkavégzési formák szabályozása jelenti, amelyben kénytelenek vagyunk újragondolni a munkavállaló fogalmát is.

Vincenti Gusztáv hivatkozott munkájában külön fejezetet szentel „az alkalmazottak különböző csoportjainak”. A fejezet bevezetéséből kitűnik, mennyire fontosnak tartotta a szerző ezt a részletes elemzést, amelyben az egyes munkavállalói csoportok jogállását írta körül. „Minthogy az alkalmazottak különböző csoportjainak a szolgálati viszonyára más-más jogszabályok érvényesek, szükség van annak a szabatos meghatározására, hogy kik tartoznak az alkalmazottaknak egy-egy csoportjába. Erről a legtöbb esetben maguk az írott kútfők rendelkeznek; amennyiben pedig azok nem adnak fogalom meghatározást a hatályuk alá eső alkalmazottakról, ezt a hiányt a bírói gyakorlatnak a törvény értelmezésével kellett pótolni.”¹³ A szabályozási sokféleségből adódóan Vincenti a későbbiekben külön beszél a vasúti alkalmazottakról, a kereskedősegédek szolgálati viszonyairól, az iparossegédek szolgálati viszonyáról, a gyári munkásokról, a tisztviselőkről, iparos tanoncokról, házi vagy belső cselédekről, illetve gazdasági (külső) cselédekről, mezőgazdasági munkásról és a gazdatisztek szolgálati viszonyairól.

A román munkajog fejlődését tekintve az első jelentős jogszabály az ún. Nenițescu-törvény, amelyet a román munkajogi szakirodalom egy része első Munkatörvénykönyvként is szeret számon tartani, azonban nézeteink szerint ez a megnevezés és jellemzés nem indokolt. Ennek alapján (4. cikk) munkavállaló lehetett a 16 évnél idősebb személy, a „jó magaviselet” feltételével.¹⁴

Az első olyan jogszabály, amely valóban egységes keretet próbált nyújtani a munkajogviszonyhoz kapcsolatos kérdésekben, az 1929. évi munkaszerződésekről szóló törvény volt, amely már 1932-ben lényeges módosításokat szenvedett ugyan, azonban jelentősége megkérdőjelezhetetlen. Ez a jogszabály egységesen rendelkezik a munkavállalók jogairól és kötelezettségeiről, bár egyes szakmai csoportok esetében külön rendelkezéseket is bevezet, elsősorban a bérezés és egyéb jogosultságok tekintetében. A munkavállaló fogalmát, annak jogi státusát tekintve azonban nincs releváns különbségtétel. Mindezt nem a törvényes meghatározás alapján láthatjuk, mivel konkrét jogi meghatározását a munkavállalónak nem tartalmazza a jogszabály, ugyanakkor a munkajogviszony meghatározása segítségünkre van ebben a kérdésben.

A törvény indoklásában külön kitér a jogalkotó arra a korábbiakban már felvetett kérdésre, vajon a munkaszerződés intézményének gyökereit a *locatio operarum* vagy a *locatio operis* szerződési formában kell keresnünk. Végezetül azonban arra a következtetésre jut, hogy a kérdésnek a modern munkajogban már nincs jelentősége, hiszen a munkaszerződésnek mindkettőt tartalmaznia kell, illetve az a tanulmányunk szempontjából jelentős gondolat is megfogalmazódik, miszerint a XIX. század végétől a munkajog egyik kihívása az volt, hogy a szabályozásának ernyője alá szép lassan minden munkavállalói kategóriát bevonjon, példaként említve a kereskedelem, mezőgazdaságban vagy éppen az állami hivatalokban dolgozókat.¹⁵

13 Idem, 37. o.

14 Az 1912. évi törvény elemzéséről lásd részletesebben: C. Gilcă, Noi teorii în dreptul muncii, Editura Rosetti, București, 2012, 67–96. o.

15 P. C. Udrea, Legea asupra contractelor de muncă, Institutul de Arte Grafice „Nicu D. Mișeșcu”,

A törvény II. Cím, I. Fejezet, 37. cikke értelmében a munkaszerződés alapján a munkavállalónak nevezett egyik fél meghatározott ideig tartó munkavégzésre vagy szolgálat ellátására, illetve egy meghatározott munka teljesítésére kötelezi el magát a munkaadónak nevezett másik fél számára, aki a maga részéről vállalja a munkavállaló kifizetését.¹⁶

A törvénytervezet parlamenti vitája során a hozzászólásokban külön kiemelésre került egyrészt a munkavállalói csoportok sokfélesége, amelyek ugyanakkor a törvény alapján azonos szabályozás alá esnek és törvényes jogaikat azonos módon garantálják, ahogy D. Răducanu munkaügyi miniszter kihangsúlyozta, *minden szerződés alapján alkalmazott munkavállaló a törvény hatálya alá tartozik*. Másrészt elismerést nyert az a tény, hogy a munkavállalót „valóban személyként és nem tárgyként” kell kezelni, hogy a munkavállaló nem a munkaadó rabszolgája, hiszen kettejük között egy szerződés létezik, a jogalkotónak pedig lehetősége van beavatkozni a munkajogviszony szabályaiba, mivel a munkára egyfajta *társadalmi szolgálatként* kell tekinteni.¹⁷

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a szerződésen alapuló munkajogviszony mellett a korszak román munkajoga is használt más típusú munkavégzésre vonatkozó rendelkezéseket és jogszabályokat, azaz az egységes szemlélet a gyakorlatban voltaképpen a kereskedelemben, iparban és szellemi foglalkozások egy része esetében érvényesült, s például a cselédtörvény hatálya alá eső munkavégzések esetében vagy a mezőgazdaságban nem.

A magyar és román munkajog önálló jogággá fejlődésének útján a XX. század közepe már egy olyan momentumot rögzít, amikor jogszabályi rendelkezés és a szakirodalom egyaránt azt a nézetet vallja, hogy a munkavállalót a munka rabságából a munka tisztelete irányába kell átsegíteni, s ennek érdekében a jogalkotónak lehetősége és kötelessége kell hogy legyen olyan módon beavatkozni a munkajogviszony szabályaiba, amely a két fél közötti egyenlőtlenséget hivatott kiegyensúlyozni.

Târgu-Jiu, 1933, 34-36. o. A szerző által végzett joggyakorlat-elemzésből ugyanakkor kitűnik, hogy a mezőgazdasági dolgozók esetében nem volt egyértelmű a jogszabály alkalmazása.

16 Itt szükséges megjegyeznünk, hogy a román és a magyar munkajogi terminológia nem minden esetben fedi egymást teljes mértékben, illetve maga a román szakterminológia használata sem feltétlenül egységes, sem a jogszabályokban, sem a szakirodalomban. Ilyen fordítási problémát jelent maga a munkavállaló kifejezés is, amelyet a hivatkozott törvény *salariat*-ként említ, ami szó szerinti fordításában „fizetéses alkalmazottnak” lenne nevezhető. Használatos továbbá az *angajat* kifejezés, amely szó szerint jelent alkalmazottat, anélkül, hogy a Vincenti Gusztáv elemzésében a korabeli magyar jogra jellemző, a fentiekben bemutatott két intézmény közötti rész-egész viszonyt felfedezhetnénk a szabályozásban. Az *alkalmazott*, *munkavállaló* és *dolgozó* kifejezéseket a későbbi jogszabályok és munkajogi irodalom is, illetve napjaink román munkajoga is párhuzamosan használja, ugyanabban a jelentésben, ezért a későbbiekben ezt egységesen munkavállalóként fogjuk minden esetben fordítani. A munkajogviszony másik szereplőjével kapcsolatban is felmerül a terminológiai pontosítás igénye, azonban inkább csak az aktuális és a korábbi szóhasználat tekintetében. Az 1929. évi törvény a munkáltatót *patron* kifejezéssel illeti, ami egyfajta tulajdonos-munkaadóként értelmezhető, s ezzel a kifejezéssel a mindennapi román nyelvben továbbra is találkozhatunk, a tulajdonos, munkaadó, főnök egyfajta szinonimájaként. A mai munkajogi szóhasználatban viszont az *angajator* kifejezés az elfogadott, amely munkáltatót jelent, azt a jogalanyt, aki alkalmazza a munkavállalót. A kollektív munkajogban viszont továbbra is visszaköszön a korábbi terminológia, amikor a munkáltatói érdekképviseletet *patronat* névvel illetjük.

17 P. C. Udrea, i. m., 34–37. o.

3. Munkavégzésre kihelyezve. A munkavállaló fogalma a XX. század második felének román munkajogi szabályozásában

A II. világháborút követően mind a magyar, mind a román munkajog a szovjet típusú munkajogi szabályozás által kijelölt úton fejlődött tovább, s az erőteljes ideológiai háttérű szabályozás meghatározta a munkavállalóról való gondolkodás mikéntjét is. Ebben a kontextusban a munkavégzés elsősorban kötelezettség, és az egyénnek a társadalomban elfoglalt helyét az általa végzett munka határozza meg. „A munkásosztály, a dolgozó parasztság és az értelmiségiek közös munkafrontot alakítanak a szocializmus építésének érdekében. A szocializmusban nincs érdekellentét a fizikai és szellemi munkavégzés között.”¹⁸

Az 1950. évi román Munkatörvénykönyvben azonban hiába keresnénk meghatározását a munkavállaló jogi fogalmának. A jogszabály hatályát rögzítő 2. cikkből azonban egyértelműen következtetni tudunk arra, kit tekintett a jogalkotó munkavállalónak. Behatárolható a munkavállalói kategória egyrészt abból, hogy a „munkások és tisztviselők” tartoznak a törvény hatálya alá mint munkavállalók, másrészt a fenti két megnevezett csoportba sorolhatunk minden bérezett alkalmazottat annak alapján, hogy a továbbiakban az idézett cikk munkáltatónak nevez minden olyan állami hivatalt és intézményt, vállalatot, gazdasági egységet, szövetkezetet, fizikai és jogi személyt, aki bérezett munkát használ fel.¹⁹

Ahhoz, hogy a munkavállalónak a vizsgált korszakban kialakult fogalmának és jogi státusának a lényegét megértsük, egy lépést el kell távolodnunk a szigorúan vett törvény betűjétől, és meg kell vizsgálnunk azt az ideológiai keretet is, amelyben ez a fogalom körvonalazódott. Ahogy azzal a nézettel találkozhatunk, miszerint a munkajog helye a szocialista jogrendszerben a legfontosabb jogágak között található, úgy a munkavállaló is központi szereplőként jelenik meg az „új világ” felépítésében.²⁰ A munkavállaló, a „munkásosztály” képviselője az ideológiai narratíva legfontosabb, központi figurájaként jelenik meg, s valóban nem elhanyagolható, hogy a munkajog és társadalombiztosítási jog számtalan olyan új, a munkavállalót védő rendelkezést hozott, amelyek korábban nem léteztek.²¹ Azonban a munka szabadsága egyúttal a

18 V. I. Cămpianu, Dreptul muncii. Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1967, 13. o.

19 A szövetkezetekre ugyanakkor külön jogszabály vonatkozott.

20 V. I. Cămpianu, i. m., 7–15. o.

21 Az elmondottak illusztrálására példaként szeretnénk idézni a munkaegészségügyi és munkavédelmi szabályozás elemzéséről szóló tanulmányt, amely a következőképpen ír a munkavállaló helyzetéről: „A munkások egészsége és testi épsége szempontjából egyáltalán nem közömbös, hogy milyen munkahelyen dolgoznak. A piszkos, rendetlen műhely fertőző betegségek csíráit hordozza és ezenfelül lelkiileg nyomasztó hatású. A vállalatvezetőre háruló teendők ebben a vonatkozásban sokrétűek: az üzemterület tisztántartása (személtelhordás), a munkahelyiségek naponkénti takarítása és megfelelő szellőztető, illetve portalanító berendezések működtetése éppúgy ide tartozik, mint a kártékony állatok (féreg) rendszeres irtása, a munkahelyiségek és mellékhelyiségek évenkénti meszeltetése, nyugtató színűre festése és kellő fokú világítása vagy fűtése. A fejlett munkaegészségügyi szabályai megkövetelik, hogy az üzemekben jól felszerelt öltöző-mosdó-fürdő, valamint egyéb egészségügyi helyiségek álljanak a dolgozók rendelkezésére.” Lőrincz E., Szocialista munkavédelem, Korunk 1963/5, 656. o.

munka rabságát is jelentette ismét, a nulla munkanélküliség mint célkitűzés, annak hangoztatása, hogy a legnagyobb vívmányt jelenti az, hogy mindenkinek van lehetősége dolgozni a munkavállalót mintegy sakkfigurává változtatta a munkaerőpiac sakktablóján. Ennek a kiszolgáltatott helyzetnek talán a legegységelműbb bizonyítéka a kihelyezés és az áthelyezés intézménye volt.

Az 1950. évi Munkatörvénykönyv 16. cikke lehetőséget ad arra, hogy a munkavállalót áthelyezzék egyik üzemből a másikba vagy egyik helységről a másikba, anélkül, hogy az áthelyezésnek bármilyen feltételrendszeréről rendelkezne. S bár a munkavállalónak elméletileg lehetősége volt nem elfogadni az áthelyezésről való döntést, a munkáltatónak ekkor jogában állt egyoldalúan megszüntetni a munkaviszonyt.

Néhány évvel később, az 1960. évi 918. Minisztertanácsi Határozat intézményesítette a kihelyezés gyakorlatát, amely alapján az oktatási intézményekből kikerülő fiatalokat előre megjelölt munkahelyre osztották be, a valós vagy mesterségesen generált munkaerő-kereslet felmérése alapján. A kihelyezés önmagában nem eredményezett munkaviszonyt a felek között, a munkaszerződés megkötésére továbbra is szükség volt, azonban a kihelyezés a munkaszerződés megkötésének előzetes feltétele volt. A munkavállalás szabadsága nyilvánvalóan sérült a kihelyezés által, hiszen a munkavállalónak három, esetleg öt évig kötelező volt a számára kijelölt munkahelyen tevékenykedni, de a határidő letelte önmagában még nem jogosította fel a kihelyezett munkavállalót a munkaviszonyának felbontására úgy, mint ahogy az egy határozott idejű munkaszerződés esetében történne.²² Az 1950. évi Munkatörvénykönyvet felváltó 1972. évi 10. törvény már alapvetően rendelkezik az elegánsan „humán erőforrások ésszerű és teljes körű kihasználásáról és elosztásáról”, azaz a kihelyezés intézményéről (3. cikk).

Anélkül, hogy részletesen kitérnénk erre a kérdésre, a munkavállaló kiszolgáltatottságának másik jellegzetes eszközeként említést kell tennünk a mennyiség és minőség alapján történő bérezésre, amely a munkanorma intézményéből eredeztethető és már az 1950. évi Munkatörvénykönyv szabályozásában megtalálható.²³ A 28. és 29. cikkek alapján a munkavállalónak akár a teljes bére is visszatartható volt, amennyiben saját hibájából nem sikerült teljesíteni a számára előírt munkanormát vagy esetleg selejtes termékeket állított elő. De akkor is bérlevonással volt szankcionálható, ha a munkanorma teljesítésének hiánya semmilyen módon nem a munkavállaló hibájából történt.

A munkavállaló fogalmának meghatározására a következő, 1972. évi Munkatörvénykönyv sem vállalkozott, azonban ebben a jogszabályban a korszak politikai ideológiájának megfelelő felsorolását találhatjuk az egyes munkavállalói csoportoknak,

22 A kihelyezés intézményének létjogosultságát és jogszerűségét azzal a meglehetősen erőltetett érveléssel támasztotta alá a korabeli szakirodalom, hogy az egyrészt a munkaerőpiacon megjelenő kereslettel összehangoltan zajlik a beiskolázás, másrészt a leendő munkavállaló az adott oktatási intézménybe való pusztá jelentkezés által elfogadja a munkaszerződés lényeges elemeit, például a munkakört a szakirány választása által vagy a munkavégzés helyét azáltal, hogy elfogadja azt, hogy az illetékes bizottság fog dönteni a munkahelyre való kihelyezéséről. Lásd részletesen *V. I. Câmpianu*, i. m., 98–100. o. és *V. I. Câmpianu, G. N. Vasu*, Încheierea, modificarea și încetarea contractului de muncă, Editura Științifică, București, 1965, 16–20 o.

23 Lásd részletesen *Gh. D. Bistriceanu*, Sistemul asigurărilor sociale din România. Editura Academiei Republicii Socialiste din România, București, 1968, 135–137. o.

az általuk végzett munkának a szocialista gazdaság fejlődése szempontjából tekintett fontosságának függvényében, egyfajta sorrendet állítva közöttük. A felsorolás az ipari munkásokkal kezdődött, akik „a nép irányában különleges felelősséggel tartoznak”, az építkezésben és mezőgazdaságban dolgozókkal folytatódik, és az értelmiségi szakmákkal (oktatás, egészségügy, kultúra stb.) valamint az állami apparátusban dolgozókkal zárult (17–61. cikkek).

Láthatjuk tehát, hogy a munkavállaló jogi fogalmának törvényes meghatározását az elemzett korszak munkajogi szabályozása nem tartalmazta, egyszersmind a munkavállaló státusát és jogait számtalan, akár szubjektív jellegű tényező határozta meg. Jogszabály rendelkezett viszont a munkavállaláshoz szükséges jogképességről, a munkaképességről. S a munkavállaló fogalmának a munkaképesség oldaláról való megközelítését érintő kérdés a korszak román munkajogi szakirodalmában nagyon érdekes párhuzamokat mutat egyes ma is aktuális problémákkal.

Az első Munkatörvénykönyvnek a fiatalok és nők munkavállalásáról szóló 11. Fejezetéből vonhatjuk le a következtetést, hogy a munkaképességnek gyakorlatilag egyetlen feltétele volt, a munkavállaláshoz szükséges törvényes életkor betöltése, amely 14. életévben volt meghatározva, azzal a pontosítással, hogy 14–16 év között csak szülői vagy gyámhatósági engedéllyel, valamint orvosi igazolás alapján lehetett munkát vállalni. Az 1972. évi Munkatörvénykönyv hasonlóképpen életkori feltételt szab a munkaképességhez, ami 16 év, azzal a pontosítással, hogy ideiglenes jelleggel már 14, vagy ipari munkavégzés esetében 15 éves kortól lehet munkát vállalni szülői vagy gyámhatósági engedéllyel, azonban azzal a feltétellel, hogy az adott munka megfeleljen a fiatal testi fejlődésének, képességeinek és ismereteinek, és az érintett számára kötelező maradt a munkavégzés mellett is a középfokú oktatásban való részvétel.

A munkaképességnek ugyancsak a fenti életkori feltételét írja elő a 7. cikk, azonban ez a rendelkezés két nagyon fontos újdonságot tartalmaz, amelyek mellett nem lehet szó nélkül elmenni, különösképpen, ha a hatályos román Munkatörvénykönyvvel való párhuzamokat szeretnénk elemezni. Az első, ami a munkaképesség életkori feltételeit szabályozó cikkben szembevetendő, hogy a munkavégzést, a „társadalom számára hasznos munka” végzése *kötelezettség* minden 16 éven felüli, az oktatási rendszerből kikerült személy számára, a nyugdíjazási korhatár eléréséig. A törvény egyetlen kivételről sem rendelkezik, amikor ez a kötelezettség ne lenne érvényes. Ugyanezen a gondolatmeneten továbbmenve a jogalkotó a munkaképességről való rendelkezésében a lehető legtágabb személyi kört határozza meg, amikor úgy fogalmaz, hogy a munkavégzés kötelező *minden munkavégzésre képes* személy számára.

Felmerül azonban a kérdés: vajon az életkori feltételen túl mit jelent az, hogy egy személy munkavégzésre képes? Pusztán orvosi értelemben kell vizsgálnunk a munkaképességet, vagy a munkavégzésre való képesség a cselekvőképességgel függ össze? A jogszabályban nem találunk erre vonatkozóan semmilyen iránymutatást. A kérdés annál is érdekesebb, mivel a hatályos román Munkatörvénykönyv kifejezetten tiltja a cselekvőképtelen személyek számára a munkavállalást, akkor is, ha fizikailag, orvosi értelemben képesek lennének valamilyen, természetesen egyéni képességeiknek megfelelő, azokhoz igazodó tevékenységet végezni, és ennek pozitív

hatásairól, de legalábbis az erre vonatkozó jogszerű igényről több helyen is értekezik napjaink román munkajogi irodalma.

A kérdéssel a korszak szakirodalma is foglalkozott, már az 1972. évi Munkatörvénykönyv hatálybalépését megelőzően. Az általános következtetés az, hogy bár a bírói gondnokság alá helyezett, cselekvőképességgel nem rendelkező személyek értelemszerűen munkaszerződést sem köthetnének, azonban munkavégzés szempontjából el kell ismerni a lehetőségüket arra, hogy amennyiben képesek rá, a gyámhatósági segítség mellett munkát végezzenek. Hogy ez konkrétan milyen felügyeletet, kötelezettségeket, jogokat jelentett volna a kirendelt gondnok számára, arról azonban nem tudunk meg közelebbit.²⁴

Röviden összefoglalva azt mondhatjuk, a szocialista román munkajog értelmében munkavállalónak lenni kötelezettséget jelentett, s anélkül, hogy a munkavállaló fogalmát a törvény meghatározta volna, a munkavállalót jellemző munkaképességnek alapvetően csupán életkori feltétele volt.

4. A munkavállaló fogalma a rendszerváltást követő román munkajogban

A román munkajogi szabályozás a rendszerváltást követően alapvető változáson ment át, egyrészt a piacgazdaságra való áttérés, az új társadalmi, gazdasági és demográfiai helyzethez való igazodás szükségessége, másrészt az Európai Unióhoz való csatlakozás igénye miatt. Ennek köszönhetően a hatályos, 2003. évi Munkatörvénykönyv már ezeknek a normáknak megfelelő szabályozást tartalmaz. A munkavállaló fogalmának meghatározása szempontjából azonban továbbra is számtalan, ha nem is feltétlenül gyakorlati, de elméleti kérdés maradt nyitva a munkajogi szakirodalom számára.

Éppúgy, mint a magyar jogtudományban, a román munkajogban is azt láthatjuk, hogy nincs egységesen elfogadott és használt meghatározása a munkavállaló fogalmának.²⁵ „A megalkotott meghatározások mind közös tőről fakadnak, azonban egy-egy lé-

²⁴ V. I. Câmpianu, G. N. Vasu, i. m., 22–23. o.

²⁵ Kiss György elemzését figyelembe véve például azt – a munkavállaló és önálló munkavégző közötti megkülönböztetésen alapuló – meghatározást idéznénk, miszerint „(...) munkavállaló az, aki munkajogviszony keretében más számára munkatevékenységet végez”. Kiss Gy., Munkajog, Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 116–117. o. Az európai munkajogot összehasonlító munkájában Prugberger Tamás pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy „(...) a munkavállalókat a foglalkozásuk és munkakörük szerint a nyugat-európai jogok különböző módon kezelik (munkások, alkalmazottak, munkavezetők, akadémiai végzettségűek). A nyugat-európai jogokban – de az USA-ban is – különös hangsúlyt kap a munkavállalók, munkások, alkalmazottak és vezető alkalmazottak szerinti csoportosítása az eltérő munkaköri érdekelttség és vezetéshez való viszonyulás következtében. Újabban a fizikai és a szellemi munka közeledése folytán a munkás-alkalmazotti differenciálás veszít jelentőségéből, a vezető alkalmazotti státus elkülönülésének a jelentősége azonban erősödik. Hasonlóképpen egyre erőteljesebben kezd kifermődni Nyugat-Európában és az USA-ban egy olyan megkülönböztetés, amely a különleges szaktudás és szakértelem alapján az önálló munkavégzők körét privilegizált módon elkülöníti a munkaszervezetben dolgozóktól. Ezenkívül pedig messzemenően tekintetbe veszik a munkavállalók nembeli (nő, férfi), korbelti (fiatal, nyugdíjkorhatárhoz közeledő, stb.) és állapotbeli (csökkent munkaképességű) helyzetét.” Prugberger T., Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog, CompLex Kiadó, Budapest, 2006, 270–271. o. Mindezeket figyelembe véve ismerjük el teljes mértékben érvényesnek Mélypataki Gábor kijelentését, miszerint a munka-

nyeges elemben eltérnek egymástól.”²⁶ A fentebb hivatkozott szerzőnek a magyar jogirodalomban fellelhető meghatározások alapján végzett elemzéséből az az általános meghatározás körvonalazódik, miszerint munkavállalóként „lényegében egy olyan természetes személyről beszélünk, aki az általa megkötött munkaszerződés alapján végezti tevékenységét”.²⁷

A román munkajogi szakirodalom meglehetősen keveset foglalkozik a munkavállaló fogalmának az elemzésével. A fellelhető meghatározások a munkavégzés függő jellegére koncentrálnak és alapvetően a jogszabályi rendelkezéseket veszik alapul, azon többnyire nem mutatnak túl. A továbbiakban ezért mi is azt vizsgáljuk meg röviden, hogyan szabályozza a hatályos román munkajog a munkavállaló fogalmát.

A hatályos román Munkatörvénykönyv, a 2003. évi 53. törvény a jogalkotási hagyományokhoz híven nem rendelkezik külön a munkavállaló személyéről, ezért a munkaszerződésről szóló II. Cím I. Fejezetének cikkeiből, a munkaszerződés és a munkaképesség meghatározásából tudunk eljutni a munkavállaló fogalmának értelmezéséhez.

A 10. cikk értelmében munkaszerződés az a szerződés, amelynek alapján egy természetes személy, a munkavállaló, kötelezettséget vállal arra, hogy munkát végezzen egy természetes vagy jogi személy munkáltató érdekében és irányítása alatt, cserében egy bérnek nevezett díjazásért. A rendelkezésből a munkavállalónak a munkáltatóval való viszonya alapján való egyszerű meghatározását nyerjük csupán, amelyben a legfőbb jellemző a függő munkavégzés, amelyre a munkaszerződés alapján vállalkozik.

A 13. cikk a munkaképesség feltételeiről rendelkezik, és ennek köszönhetően a munkavállalónak a román munkajog szerinti fogalma is egyértelműbben körvonalazódik. Egy természetes személy 16. életévének betöltésekor nyeri el a „teljes” munkaképességét. „Korlátozott” munkaképességgel már 15 éves kortól rendelkezik, azonban ebben az esetben a munkaszerződés megkötésére csak a szülők együttes beleegyezése vagy gyámhatósági engedély mellett van lehetőség. A beleegyezés nem általános jellegű, hanem egy bizonyos munkaszerződésre és munkavégzésre vonatkozik, amely megfelel a fiatal testi fejlettségének, képességeinek és ismereteinek, nem veszélyezteti egészségét, szakmai fejlődését és tanulmányait, és nem utolsó sorban bármikor visszavonható, a visszavonása pedig a munkaszerződés azonnali megszűnését eredményezi. 15 évnél fiatalabbak munkaszerződéses alkalmazása tilos, ez a tilalom nem csak a Munkatörvénykönyvből, de az Alkotmányból is kiderül.

A fenti rendelkezésekből alapvetően két következtetés szűrhető le. A román munkajogi szabályozás alapján munkavállaló az a törvényes életkori feltételeknek megfelelő természetes személy, aki munkaszerződésen alapuló jogviszonyban fejt ki tevékenységét. Hasonló meghatározást találhattunk, mint a korábbiakban azt bemutattuk, a szocialista vagy az azt megelőző korszak román munkajogi szabályozásában is. A hatályos szabályozás azonban a 13. cikk (4) bekezdésében egy olyan feltételt is

---

vállalókat nem csupán a munkáltató vonatkozásában lehet meghatározni, illetve tipizálni, mivel „ez csak egy lehetséges módja a felosztásnak.” Vö. *Mélypataki G.*, A munkavállaló fogalma a magyar és a német jogban a munkáltató szempontjából, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXX/2., 2012, 525. o.

26 *Mélypataki G.*, i. m., 523. o.

27 Idem, 524. o.

bevezetett a munkavállalói státushoz, amely értékelésünk szerint visszalépést jelent a korábbi rendelkezésekhez képest és a közösségi, illetve nemzetközi jog szabályainak sem felel meg a fogyatékkal élők munkavégzéshez való jogának tekintetében; ez a feltétel a teljes cselekvőképesség feltétele. Bírósági felügyelet alá helyezett személyek munkában való alkalmazása ugyanis a törvényi rendelkezés alapján tilos.

A román munkajogi irodalomban a cselekvőképtelen munkavállaló helyzete sajnálatos módon a legkritikább esetben merül fel. Románia Alkotmánya értelmében a munkához való jog nem korlátozható [41. cikk, (1) bek.], a fogyatékkal élő személyek számára pedig az állam biztosítja a fogyatékos személyek közösségi életben való tényleges részvételének feltételeit (50. cikk). Ettől függetlenül a Munkatörvénykönyv szabályozása a fogyatékkal élő személyeknek egy viszonylag széles rétegét, alapvetően a mentális és pszichoszociális fogyatékkal élőket kizárja a munkavállalásból. Természetesen vannak olyan személyek is, akik objektíven nézve sem lennének képesek szervezett munkavégzésre, azonban mások számára ez reális lehetőség lenne, amely mind egyéni, mind társadalmi szinten pozitív eredményekhez vezetne. Úgy gondoljuk, a román Munkatörvénykönyv által a munkavállaló fogalmáról tükrözött elképzelés ilyen értelemben meghaladott, és változtatásra lenne szükség olyan irányban, amely valóban megteremti a munkavállalásnak legalább az elméleti lehetőségét mindenki számára, aki elérte a munkaképességhez szükséges életkort.²⁸

A Munkatörvénykönyv szabályozása mellett a munkavállaló fogalmának pontosabb körvonalazására a közösségi munkajognak is hatása van. A román munkajogi szabályozás fejlődésében a munkástól, alkalmazotttól eljutottunk a közösségi munkavállalóig.²⁹ Ebben a kontextusban immár a különböző kategóriákba sorolható munkavállalók közötti egyenlő elbánáson van a hangsúly, s ennek megfelelő a munkavállaló általánosabb jellegű meghatározása a szabályozásban és munkajogi irodalomban egyaránt. A munkajog számára az új kihívást a következőkben az fogja jelenteni, hogyan találja meg a munkavállaló fogalmának egy olyan széles értelmezését, amelynek segítségével a nem munkaszerződés alapján, hanem valamilyen atipikus formában munkát végző személyeket is munkajogi oltalomban lehessen részesíteni. A XXI. század munkajogának nagy kérdése egyre inkább az, hogyan találja meg a munkajog és kereskedelmi jog, a klasszikus értelemben vett munkavállaló és az egyfajta önfoglalkoztató, mégis részben függő munkát végző személyek jogállása között egyre elmosódottabb határokat, és ennek megfelelően alakítsa át a munkajogi oltalomra jogosult „munkavállaló” fogalmát is.³⁰

28 A magyar Mt. ugyanis külön rendelkezéseket tartalmaz a cselekvőképtelen munkavállalóra vonatkozóan. Ennek átfogó elemzését lásd *Jakab N.*, A munkavállalói jogalanyiság munkajogi és szociális jogi kérdései, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014, 109–129. o.

29 A szakterminológia egyelőre nem egységes ezen a területen, míg a román munkajog az „angajat” vagy „salariat” kifejezéseket használja, a közösségi munkajogi szabályozás nemzeti jogba való átültetése esetében a „lucrător” kifejezéssel találkozhatunk. A magyar munkajog valójában mindhárom esetben a „munkavállaló” kifejezést fogja használni.

30 Lásd erről *M. Rusak, D. Martin, T. Dullinger*, The concept of ‚worker’ in EU law. Status quo and potential for change, Report 140, European Trade Union Institute, Brussels, 2018, 11–16. o.

Az alkotmányjog és a polgári jog viszonyának néhány kérdése

Bevezetés

Jelen tanulmányban, tisztelegve Vékás Lajos professzor úr jelentős szakmai, tudományos, a jelenlegi magyar polgári jog fejlődését meghatározó kodifikációs elméleti és gyakorlati munkássága, valamint generációkat alapos tudással felvértező oktatói életpályája előtt, kísérletet teszek az alkotmányjog és polgári jog meglehetősen összetett, szerteágazó, de minden szempontból rendkívül jelentős viszonyából néhány aspektusnak a felvázolására. Úgy, ahogyan a kérdés a magyar és kevésbé a román jogirodalomban,¹ illetve hangsúlyosabban ahogyan a román alkotmánybíróági joggyakorlatban megjelent.

Az új román Polgári törvénykönyv² (Rptk.) 2011-ben történő hatálybalépésével egy több mint 150 éves polgári jogi szabályozási korszak ért véget, hiszen megszűnt létezni a régi 1964-es Polgári törvénykönyv.

Természetesen a régi Ptk. az eltelt hosszú, történelmi léptékben sem elhanyagolható idő alatt, jelentős mértékben módosult, különösen az 1945-től kiépülő, teljességében 1948-tól kezdődő kommunista időszakban. Az 1948-es év azért is különösen jelentős polgárjogi értelemben, hiszen ebben az évben lett elfogadva az államosítási törvény,³ mely radikálisan megváltoztatta a korábbi kapitalistának mondható tulajdonviszonyokat, magát a tulajdonjogot, illetve az állami és magántulajdonra vonatkozó szabályozásokat.

Nagyobb részek, egész fejezetek, szabályozási tárgykörök kerültek ki a régi Ptk.-ból, így a családjogi és a kereskedelmi viszonyok önálló törvénykönyvekben kerültek szabályozásra, de a személyekre (természetes és jogi személyekre) vagy az elévülésre vonatkozó szabályok is egy-egy speciális törvénybe kerültek különálló módon szabályozva.

A 2011-ben hatályba lépett új Ptk. egy hosszas, többéves kodifikációs törvényhozói munka eredménye, melynek fő elvi alapvetése egyrészt visszatérni a polgá-

1 A témával foglalkozó monografikus jelentőségű mű: *S. Drăghici*, Fundamentele constituționale ale dreptului civil, C.H. Beck, București, 2010.

2 A Polgári törvénykönyvről szóló 2009. évi 287. törvény, megjelent a Hivatalos Közlöny 2009. évi 511. számában, újraközölve a 2011. évi módosító és hatályba léptető 2011. évi 71. törvény 218. cikke alapján, megjelent a Hivatalos Közlöny 2011. évi 409. számában. Az újraközölt változat megjelent a Hivatalos Közlöny 2011. évi 489. számában.

3 Az 1948. évi 119. törvény az ipari, bányai, a szállítótársaságok, a bankok és biztosítók államosításáról. Megjelent a Hivatalos Közlöny 1948. évi 133bis. számában.

ri társadalom és az arra jellemző polgári alapelvekhez, szabályozásokhoz, másrészt megfelelni a változó, fejlődő polgári jog XXI. századi követelményeihez.

Ily módon – egyebek mellett – visszakerültek az új törvénykönyvbe a családjogi, a személyekre, az elévülésre vonatkozó szabályozások, és hatályon kívül került a családjogi törvénykönyv, illetve a fentebb említett különös törvények (szaktörvények). Megváltozott magának az új jogszabálynak a nyelvezete is, hiszen a 150 évvel ezelőtti nyelv már nem azonos a maival, másrészt új, a mai kornak megfelelő szabályozások, elvek vagy éppen értékek kerültek megfogalmazásra.

Az alkotmányos demokrácia és a modern jogállami körülmények között létrejön egy sajátos viszony az alkotmányjog és a különböző, lényegében valamennyi szakjogág között. Ezt a kapcsolatot, illetve kötődést az alkotmány felsőbbbségének érvényesülése határozza meg, melynek lényege egyfelől, hogy valamennyi szakjogi szabályozásnak az alkotmányos rendelkezésekhez kell igazodnia, összhangban kell lennie az alkotmányos rendelkezésekkel, másfelől pedig az alaptörvény a különböző szakjogágak számára előír kötelező érvényű elveket, rendelkezéseket, ezáltal biztosítva a jogrendszer egészének egységét, belső koherenciáját.

A jog klasszikusnak mondható, a római jogból eredeztethető, de mára jelentős mértékben átértékelődött felosztása közjogra és magánjogra magában hordozza az alkotmányjog és a polgári jog sajátos viszonyát, azon túlmenően is, amit fentebb, az alkotmányjog és a jogrendszer általános, alapkövetelménynek tekinthető elvi viszonyában jeleztem.

Anélkül, hogy az egyes témákat a maguk teljes összetettségében kibontanám és elemezném, mindössze vázlatos bemutatásukra vállalkozom, jelezve egyben a két, a román és a magyar jogrendszer, jogi felfogás közötti különbségeket és hasonlóságokat a tárgyalt témákban.

A három általam tárgyalt kérdés:

1. az általánosabbnak tekinthető, a jogrendszer egészét és benne a polgári jogot is érintő alkotmányjogiasítás⁴ kérdése,
2. az alkotmányos alapjogok és a polgári jogi személyiségi jogok kapcsolata, szabályozásainak viszonya,
3. a horizontális hatály, az alkotmányjogi normák és különösen az alapjogok közvetlen alkalmazhatóságának kérdése a polgári jogviszonyokban.

4 A kifejezést ebben a formában a magyar jogi szakirodalomban Pokol Béla használja, ugyanakkor Sajó András ugyanarra a jelenségre/folyamatra utalva használja az alkotmányosodás kifejezést, amely révén utal a közjogiasítás fogalmának az előzőtől eltérő tartalmára. A magánjog befogadási készsége értékválasztási szempontból nagyobb, mint a közjog befogadási készsége. Vö. Sajó A., Alkotmányosság a magánjogban, in *uó.* (szerk.) Alkotmányosság a magánjogban, CompLex, Budapest, 2006, 7. o.

1. A jog alkotmányjogiasításának folyamata/jelensége

Ezen általános, mintegy alapkövetelménynek tekinthető elven túlmenően meghatározó az alkotmányjog és polgárjog, az alkotmány a Polgári törvénykönyv viszonyában, a korántsem elhanyagolható mértékű és jelentőségű alkotmányjogiasítás kétirányú folyamatának a bekövetkezése.

E folyamat a román jogdogmatika, ahogy egyébként annyi minden mást a jogban (és nem csak) francia mintára, a neves francia alkotmányjogász Louis Favoreau elméleti leírása alapján, mintegy adaptálva vette át. Eszerint az alkotmányjogiasítás jelensége egyrészt és legáltalánosabban egy olyan átalakulási folyamatként írható le, amely révén bizonyos jogági normák alkotmányjogi normákká váltak. Másrészt az ilyen módon is kibővült alkotmányos normák mintegy „elárasztják és átítatják” a jogrendszert. Ez az a már említett kétirányú, letről fölfelé, a jogágaktól az alkotmány irányába „emelkedő”, illetve a fentről lefelé, az alkotmány szintjéről az egyes jogágak irányába „merülő” folyamat.⁵

Ez a jelenség három módon, szinten és formában történik. Egyrészt az alkotmányozás során, az eredeti, és/vagy származtatott alkotmányozó hatalom a különböző jogágak egyes elveit, rendelkezéseit beemeli az alkotmány szövegébe, és ezáltal ezek alkotmányos rangú szabályokká válnak, ennek minden következményével, miközben természetesen megőrzik helyüket az adott jogági szabályozásban. Másrészt bekövetkezik az alkotmányos erejű, jellegű normák felhalmozódása, akár jelentős mértékben is, kifejezetten az alkotmánybírószági esetgyakorlat által, a konkrét, alkotmányelleneséget megállapító határozataiban, amelyek mintegy figyelmeztetik a törvényhozót az adott szabályozási tárgy tartalma és az alkotmányos normatartalom közötti megfelelés és összhang követelményére. Végezetül pedig, bár kisebb effektív joghatással, de mégsem elhanyagolhatóan, a jogtudomány, a jogi dogmatika, a maga magyarázataival, elméleti alapvetéseivel elősegíti a jogrendszer egészének vagy esetünkben a polgári jog alkotmányjogiasításának a folyamatát, annak megértését és elfogadását.

Az alkotmányjogiasítás/alkotmányosodás jelensége tehát egy olyan folyamatként, mozgásként, átalakulásként írható le, mely révén egyrészt a jogrendszer bizonyos normái, elvei alkotmányossá válnak, egyszerűbben, bekerülnek az alkotmány normatív szövegébe. A jelenség másik iránya az, amikor bizonyos alkotmányos normák nagyobb effektivitással és hatékonysággal „behatolnak”, bekerülnek a legkülönbözőbb jogágakhoz tartozó jogszabályokba.

5 Minderről részletesebben: *L. Favoreau*, *La constitutionnalisation du droit*, *Melanges en hommage a Roland Drago*, PUAM Economica, 1999, 28. o. A román alkotmányjogi szakirodalomban a kérdéssel foglalkozók munkái: *I. Muraru, S. Tănăsescu*, *Drept constituțional și instituții politice*, C.H. Beck, București, 2008, 81–82. o. *Simina Tănăsescu*, *Principiul egalității în dreptul românesc*, Editura All Beck, București, 1999, 161. o., *Ioan Muraru, Simina Tănăsescu*, *Quelques considerations sur la constitutionnalisation du droit roumain*, *Melanges eu L'honneur de Gerard Conac*, Economica, 2001, 409. o.

1.1. A jog alkotmányjogiasításának fogalma

A magyar jogirodalomban Pokol Béla átfogó munkákban, tanulmányokban foglalkozott a kérdéssel. Részletes alapossggal megfogalmazott értelmezésében a jog rétegeit a normaszöveg, a jogágak fogalmi kategóriarendszerét meghatározó jogi dogmatika, valamint jogértelmezést, biztosító bírói eseti jog határozza meg. Ehhez társult a sajátosságokat mutató alkotmánybírói esetgyakorlat, amely különösen az alapjogok vonatkozásában (melyek sokkal absztraktabb megfogalmazásúak, mint a hagyományos jogterületek megfogalmazásai) számos jellegzetességgel bír.⁶

Nagymértékben az alkotmánybírói tevékenységének, mi több, helyenkénti és időnkénti aktivizmusának köszönhetően, végbemegy a jog, a jogrendszer alkotmányjogiasítása. Ezt a folyamatot azonban még az alkotmányozás, mind az eredeti, mind a származtatott alkotmányozás is elősegítheti, generálhatja.

Az említett szerző, alkotmánybíró kevésbé a jogrendszer alkotmányjogiasítását tartja fontosnak (miközben elismeri, hogy a kérdéssel foglalkozó nemzetközi jogirodalom a jelenséget ilyen viszonylatban használja), hanem sokkal inkább a jogalkalmazás alkotmányjogiasítását tárgyalja. Ez utóbbi esetében megkülönbözteti az alkotmányjogiasítás anyagi jogi, valamint eljárásjogi irányát.

Az alkotmányjogiasítás eredményeképpen az egyes jogágak belső kérdéseit, jogdogmatikai konstrukcióit hozzákötve az alkotmányos alapelvekhez, alapjogokhoz, egyéb rendelkezésekhez, az egyes jogágak mint alkotmányos jogágak jelennek meg. Ilyen módon beszélhetünk alkotmányos büntetőjogról, alkotmányos közigazgatási jogról, alkotmányos adójogról vagy éppen alkotmányos polgári jogról.

Ennek megfelelően „Az egyes alkotmányjogiasított jogági jogtudományok két eltérő irányba is felléphetnek: a jogalkotás felé, mint új jogpolitikai értelmezési rendszer – a fennálló jogállapotokat most már az alkotmányos alapjogok követelményeinek való meg nem felelés miatt elmarasztalva –, de a jogalkalmazás felé, mint bírói jogalkalmazás új szempontú segítői is megjelenhetnek, a jogértelmezést a jogági alkotmányos alapjogok felé terelve.”⁷

Az alkotmányjog, az alkotmány a jogrendszer egészére nézve hatással van, ezért teljességgel indokoltan beszélhetünk a jogrendszer alkotmányjogiasításáról, ugyanakkor kétségtelen, hogy az alkotmányos alapjogok alkotmánybírói értelmezése és esetgyakorlata során létrehozott jogfejlesztése a jogalkalmazási alkotmányjogiasítást erősíti.

1.2. Az alkotmányjogiasodás folyamatát meghatározó tényezők és premisszák

Az alkotmányjogiasítást meghatározó tényezők az alkotmányjognak, a jogrendszerben betöltött szerepének jelentős, felértékelődéseként felfogott módosulásával állnak szoros összefüggésben. Egyfajta jogi metaforaként értékelhető megfogalmazásokban

6 A kérdéstről részletesen Pokol B., *Jogelmélet. Társadalomtudományi trilógia II.*, Századvég Kiadó, Budapest, 2005, 96–98. o.

7 Idem, 98. o.

bekövetkezett az „alkotmány szakralizációja”, az „alkotmányi intervencionizmus”,⁸ és mindezek következtében jelentősen megnövekedett az alkotmány rendelkezéseinek a normatív tartalma, ennek konzisztenciája, és nem utolsósorban az alkotmányos előírások, mint bármely más jogághoz tartozó normák az alkotmányos igazságszolgáltatás révén, bírói védelemben részesülnek.

Az alkotmány *szakralizációja* alatt annak elfogadását értjük, hogy az alaptörvény a jogrendszer egészét meghatározó legfontosabb jogszabály, illetve hogy politikai, morális és normatív értéke és jogi erejét tekintve az egyedüli jogszabály, mely alkalmas a demokratikus politikai rendszer és az alapjogok kinyilatkoztatásának és biztosításának a megalapozására.

Az alkotmányi *intervencionizmus* biztosítja az alkotmányos normák közvetlen alkalmazását, és nemcsak az alkotmánybíróság részéről, hanem a rendes bíró, illetve bíróságok részéről is, vagy akár a közigazgatási hatóságaiak részéről. Ilyen módon az alkotmány rendelkezései közvetlenül is alkalmazhatók a bírói és a közigazgatási jogalkalmazásban.

Az alaptörvény normativitásának az elismerésében és érvényesítésében az alkotmány felsőbbségének elve jut kifejezésre, az a minősége, mely jogi erejének viszonylatában az összes többi jogi norma fölé helyezi.

Végül az Alkotmánybíróság léte, feladat- és hatásköre, az immáron közel három évtizedes esetgyakorlata révén, nem csak őrzője az alkotmányosságnak abban a kelsen-i megfogalmazásban értelmezett „negatív törvényhozó” minőségében, hogy kiiktatja az alkotmányellenes törvényszövegeket, de egyben magyarázza az alkotmány rendelkezéseit, ezzel bővítvé/mélyítve ezek normatív tartalmát, fejlesztve a jogot, a jogrendszert, gerjesztve, táplálva egyben az alkotmányjogiasítás folyamatát.

A premisszák, a folyamat felételeit elemezve megállapíthatjuk, hogy léteznek politikai és/vagy politikai jogi feltételek, illetve kizárólag jogi feltételek. Anélkül, hogy ezeket részletesebben elemezném, csupán jelezném ezen lényegi, általános és egyben alapvető premisszákat.

Az alkotmányjogiasítás politikai-jogi premisszái az alkotmányos demokráciaként értelmezett demokratikus politikai rendszer, ezen belül a hatalommegosztás elvének érvényesülése az államszervezetben, mely biztosítja a hatalmi ágak közötti egyensúlyt és kölcsönös ellenőrzést, azaz a „fékek és egyensúlyok” rendszerét, illetve a jogállamiság elvének érvényesülése, melyet a román alaptörvény 1. cikkének (5) bekezdése úgy fogalmaz meg, hogy „Romániában az Alkotmány, ennek felsőbbsege és a törvények tisztelete kötelező.”

A jogi premisszák között említjük magát az írott, merev, kartális Alkotmányt, ennek normatív tartalmát, a felülvizsgálatára vonatkozó eljárási és tartalmi szabályokat, az alaptörvény felsőbbségének elvét és ennek következetes érvényesülését, valamint az alkotmányos normák közvetlen alkalmazhatóságát az Alkotmánybíróság részéről, utólagos normakontroll keretében.

8 E kifejezéseket használja és magyarázza P. Bon, La constitutionnalisation du droit espagnol, Revue française de droit constitutionnel, 1991/5, 42–43. o.

Mindezeknek a tényezőknek és feltételeknek a léte szükséges, ugyanis feltárják az alkotmányjogiasítás folyamatának indítékait, motivációit, de nem vezet el kötelezően az alkotmányjogiasításhoz. Maga a folyamat létrejötte nem automatikus abban az értelemben, hogy meghatározott tényezők és feltételek együttes jelenléténél mintegy kritikus tömeg elérésekor óhatatlanul bekövetkezne, hanem szükség van egy akarati, ilyen értelemben szubjektív politikai-jogi jellegű tudatos döntési tényezőre is.

1.3. Az alkotmányjogiasítás hatása, következménye

A részletes elemzés igénye nélkül említtem meg az alkotmányjogiasítás közvetlen és közvetett joghatásait

Közvetlen joghatások között elsőként említjük az alkotmány fokozott normatívitását, amelynek van egy mennyiségi aspektusa, nevezetesen, hogy megszaporodnak az alkotmányos normák azáltal is, hogy más szakági elvek, rendelkezések bekerülnek az Alkotmány szövegébe. Ugyanakkor minőségi szempontból is fokozódik, erősödik az alkotmányos rendelkezések normatív tartalma, főként az alkotmánybíróági esetgyakorlat révén, mely nagyobb konzisztenciát, koherenciát biztosít az alkotmányos előírásoknak.

Ugyancsak az alkotmánybíráskodás révén létrejön az alkotmányjogi normák bírói védelme az alkotmányos igazságszolgáltatás. Ez pedig azért is jelentős, mert korábban az alkotmányjogi normák nem rendelkeztek érvényesülésüket biztosító bíráskodással.

A törvények alkotmányosságának az ellenőrzése során, különösen az utólagos normakontroll során hozott, alkotmány sértést megállapító, valamint az alkotmányosságot meghatározott értelmezéshez kötött határozatok jogforrási értékkel bírnak, a jogrend normatív részévé válnak, anélkül természetesen, hogy e határozatokat tulajdonképpeni jogi normáknak tekintenénk, hiszen az alkotmánybíróóság nem válhat pozitív jogalkotóvá. Mindezek együttesen a jogrendszer egészét is átalakítják, jelentősebb mértékben áthatják az egyes jogágakat, alkotmányos normák.

Ez utóbbi már átvezet az alkotmányjogiasítás közvetett hatásaira, melyek között említjük a jogrendszer modernizációját, amit a francia alkotmányjogi jogirodalom – konkrétan Louis Favoreau – a jogrendszer liberalizálódásával, progressziójával tart egyenértékűnek. Ez pedig abban áll, hogy a jogrend az alapvető alkotmányos jogok érvényesülésének rendeli alá magát.

Továbbá megvalósul a jog nagyobb fokú egységesülése, ami természetesen fokozza a jogrendszer belső koherenciáját, megteremtve a jog belső közös nyelvét. Az alkotmányjog és a többi szakjog közötti fokozódó, mélyülő kölcsönhatás egyre inkább viszonylagossá teszi, az közjog és magánjog egymással szembeni éles elhatárolását, elkülönülését.⁹

A polgári jog viszonylatában kimutatható alkotmányjogiasításra a legjellemzőbb példa az, amikor az eredeti alkotmányozó 1991-ben átvette, beemelte az alkotmány szövegébe a régi (1864-es), még érvényben lévő Polgári törvénykönyv első cikkének

9 Mindezen, az alkotmányjogiasítással járó joghatásokról részletesen Varga A., *Interferențe între dreptul civil și dreptul constituțional prin constituționalizarea dreptului*, in *Assentio mentium, Studii juridice alese în onoarea prof. univ. dr. Ernest Lupan*, C.H. Beck, București, 2012, 367–372. o.

előírását, mely szerint „A törvény csak a jövőre nézve szabályoz”.¹⁰ Ezt az Alkotmány 15. cikke (2) bekezdése a következőképpen fogalmazza meg: „A törvény csak a jövőre vonatkozólag rendelkezhet, kivéve a kedvezőbb büntető vagy szabálysértési törvényt.” Az alkotmányjogiasítás következménye, hogy ez a korábban polgári jogi alapelv, bekerülve az alaptörvénybe kiterjeszti hatását az egész jogrendszerre, az alkotmányozó pedig megjelöli a visszamenő hatály tilalma alóli büntetőjogban érvényesülő kivételeket. A jelenlegi új Polgári törvénykönyvben ez a szabály/elv a 6. cikkben jelenik meg: „(...) a polgári törvénynek nincsen visszamenő hatálya.” Amennyiben esetünkben egy polgári jogi szabálynak az alkotmányba történő beáramlásáról beszélünk mint az alkotmányjogiasítás egy megnyilvánulása módjáról, úgy egy másik példával az illusztrálható, ahogyan az alkotmányjogi szabályozás kerül át a polgári jogba, szinte szöveghűen a Ptk.-ba. Az Alkotmány 20. cikkében a nemzetközi szerződésekben foglalt emberi jogok elsőbbséggel történő alkalmazása a belső jogban, lényegében azonos megfogalmazásban kerül be a Ptk. 4. cikkébe. A polgári jog alkotmányjogiasításának fontos eleme általában az alkotmányos alapjogok egy jelentős részének mint polgári személyiségi jogokként való megjelenése és szabályozása, illetve például a tulajdonjognak, tulajdonviszonyoknak mint a polgári jog egyik központi kérdésének az alkotmányjogi megalapozása.¹¹

2. Az alkotmányos állampolgári alapjogok és a polgári jogi személyiségi jogok kapcsolata, szabályozásainak viszonya

A polgári jog alkotmányjogiasításának keretében jelentősnek tekinthető, hogy az alkotmányos alapjogok egy része bekerül és sajátos polgári jogi szabályozást kap a Polgári törvénykönyvben. Maga a Ptk. – bizonyos jogi metaforával élve – tekinthető a polgári jog alkotmányának, alaptörvényének is.

Mintegy példaként említem, hogy a romániai alkotmányozás során – különösen a 2003-as alkotmánymódosítás alkalmával – a Velencei Bizottság figyelemfelhívó közreműködésével nagy körültekintéssel lettek megfogalmazva, illetve használva az *állampolgár* és a *személy* kifejezések az egyes alapjogok címzettjeinek a meghatározásakor. Bizonyos alapjogokat kifejezetten az állampolgárok gyakorolhatnak, mint például a politikai jogok, az egyesülési jog, a petíciós jog. Lényegében pedig az összes többi a személyt illeti meg, adott esetben állampolgárságtól függetlenül, és ezek java részét tekinthetjük személyiségi jogoknak. Ez utóbbi kategóriába tartoznak a román alkotmány szerint a teljesség igénye nélkül az embernek az élethez, testi, lelki épséghez való joga, a személyes szabadság, a magán- és családi élethez való jog, a lelkiismereti szabadság, a kifejezés szabadsága, az információhoz való jog, a kultúrához való

10 A visszamenő hatály tilalmának alkotmányjogiasításával kapcsolatosan a román jogirodalomban jelentek meg tanulmányok. Ezek között említem meg: *I. Lulă*, Transformarea neretroactivității legii civile într-un principiu constituțional, Dreptul, 1993/12, 41–45. o.

11 A tulajdonjoggal kapcsolatos konkrét alkotmányjogi szabályozással jelentős alkotmányjogi viták voltak abban az értelemben, hogy csak a 2003-as alkotmánymódosítás során került be a 44. cikk (2) bekezdésébe az, hogy „a magántulajdont, a tulajdonosoktól függetlenül, a törvény egyenlően garantálja és oltalmazza”. Tehát az Alkotmány nemcsak védi, de biztosítja is a magántulajdont.

hozzáférés, a tanuláshoz való jog, az egészség oltalmazásához való jog, az egészséges környezethez való jog¹² stb.

2.1. Az alapjogok és a személyiségi jogok viszonya az emberi méltósághoz

A polgári jog, ahogyan azt a román és a magyar szakirodalom is állítja, a személyi és a vagyoni viszonyok joga. Az alkotmányjog az államra és az emberre (személyre, állam-polgárra egyaránt) vonatkozólag legfőbb alapértéknek tekinti az emberi méltóságot és az emberi személyiség szabad fejlődését,¹³ majd ezzel kapcsolatosan, ezek érvényesítése és biztosítása érdekében egy sor alapjogot, a személyiségvédelmet biztosító rendelkezést fogalmaz meg.

Értelemszerűen az alkotmány egy sor, a vagyoni viszonyokat meghatározó olyan alapjogot is szabályoz, mint a tulajdonhoz való jog, a magántulajdon egyenlő védelme és garantálása, az államosítás és az önkényes kisajátítás tilalma¹⁴ vagy az öröklési jog.¹⁵ Ezeket az alapjogokat a Ptk. nagy részletességgel szabályozza, de kétségtelen, hogy nem tartoznak a személyiségi jogok fogalmkörébe.

Az emberi személyiség fogalmát jogszabály, (Alkotmány és/vagy Ptk.) nem határozza meg, valószínűleg nehéz is lenne ezt normatív módon rögzíteni, ezért inkább jogi szakirodalmi meghatározással (adott esetben akár még azzal sem) találkozhatunk. A magyar jogi szakirodalomból idézett meghatározás szerint „a személyiség a test és a szellem elválaszthatatlan egysége, amely kifejezésre juttatja az egyén viselkedését és gondolkodását, ez a viselkedés és gondolkodás jelenti a személyiség értékminőségét, azt, amiben a személyiség különbözik mástól, és ami lehetővé teszi, hogy más legyen, mint a többi. A személyiségi jog az általánosan jellemző értékminőséget védi. A személyiségi jogok ennek érdekében egyfelől megteremtik az ember önmegvalósításának feltételeit (elsősorban az egyén autonóm szférájának körülhatárolásával), másfelől biztosítják, hogy e feltételeket – a magánszférát – senki jogtalan külső beavatkozással meg ne sérthesse.”¹⁶

A személyiségre vonatkozó ezen meghatározásból adódik a személyiségi jogokra vonatkozó definíció is, abban az értelemben, hogy a „személyiségi jogok az ember testi és szellemi működését, az ember egységét és szabadságát kifejező jogok összessége.”¹⁷

Érdemes és szükséges egy érzékeny különbséget jelezni a magyar és román jogi felfogás között, ami a személyiségi jogok védelmét illeti.

12 A jelzett jogok megfogalmazása az Alkotmány eredeti szövegében található, illetve ezek magyar fordítását használtam. Vö. Constituția României – Románia Alkotmánya, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2016, 17–33 o.

13 Románia Alkotmánya, 1. cikk (3) bekezdés.

14 Románia Alkotmánya, 44. cikk.

15 Románia Alkotmánya, 46. cikk.

16 *Petrik F.*, A kártérítési jog. Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése, Hvg-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2002, 34. o.

17 *Fézer T.*, in *Osztoivits A.* (szerk.), A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013 évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja I., Opten Kft., Budapest, 2014, 250. o.

A magyar Ptk. „a személyiség magánjogi védelmének középpontjába az emberi méltósághoz való jogot helyezi, ezt tekinti minden nevesített és nem nevesített személyiségi jog anyajogának.”¹⁸ Ezzel szemben a román Ptk.-ban nem érzékelhető az emberi méltóságnak ez az ereje, illetve „anyajog” jellege. Ami azt jelenti, hogy nem az emberi méltósághoz való jogból vezeti le a személyiségi jogokat, hanem éppen fordítva: a személyiségi jogok részeként említi a méltósághoz való jogot. A Ptk. 58. cikke, mely a személyiségi jogokról szól, (1) bekezdésében előírja: „Valamennyi személynek joga van az élethez, az egészséghez, a testi és lelki épséghez, a méltósághoz, a saját képmáshoz, a magánélet tisztelőben tartásához.” A (2) bekezdés pedig hozzá teszi, hogy „e a jogok elidegeníthetetlenek.” Ezek után a 72. cikkben a méltósághoz való jog címszó alatt, mindössze annyit ír elő a Ptk., hogy (1) mindenkinek joga van méltósága tisztelőben tartásához. A (2) bekezdésben pedig: „Tilos valamely személy becsületét és hírnevét sérteni ennek beleegyezése, vagyis a 75. cikkben előírt korlátozások nélkül.”¹⁹ Következésképpen ez a felfogás rendkívül leszűkítő módon, és korlátozott tartalommal értelmezi az emberi méltóságot.

A jogi szemléletbeli különbség lehetséges oka, véleményem szerint, alkotmányjogi eredetű. A magyar Alaptörvény II. cikke előírja: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” A rendelkezés a „Szabadság és felelősség” című alapjogi fejezetben található, ami jelzi, hogy a magyar alkotmányozó az emberi méltóságot tételes alapjogként, az emberi méltósághoz való jogként, mi több, az egyenlő méltósághoz való jogként fogta fel. Ezzel szemben a román alkotmányozó alapelveként alkotmányos alapértékként határozza meg, tehát nem valódi jogként. Ennek következtében az elhelyezése a román Alkotmányban nem az alapjogi katalógusban van, hanem az első címben, az általános elvekben az 1. cikk (3) bekezdése említi egy hosszabb felsorolás elemeként. Eszerint „Románia demokratikus és szociális jogállam, amelyben a román nép demokratikus hagyományainak és az 1989. decemberi forradalom eszményeinek szellemében, az emberi méltóság, az állampolgárok jogai és szabadságai, az emberi személyiség szabad fejlődése, az igazságosság és a politikai pluralizmus a legfelsőbb értékeket képviselik és garantáltak.” A román Alkotmánybíróság pedig mindezt adós maradt azzal, hogy esetgyakorlatában kifejlesszen egy olyan értelmezést, amely az emberi méltóságot a legtöbb alkotmányos alapjog forrásaként, egyfajta anyajogként tüntetné fel, ahogyan ezt egyébként szinte egyedülállóan, és példamutatóan a német szövetségi Alkotmánybíróság tette több évtizedes joggyakorlatában.

Értelemszerűen az említett különbség meghatározó a személyiségi jogok polgári jogi meghatározásában és védelmének szabályozásában is.

18 Vékás L., Gárdos P. (szerk.), *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz I.*, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 125. o.

19 A Ptk. 75. cikke előírja: „(1) A törvényben vagy Románia által aláírt emberjogi szerződésekben és nemzetközi egyezményekben megengedett sértések nem képezik a jelen szakaszban meghatározott jogok megsértését. (2) Az alkotmányos jogok és szabadságok jóhiszemű és a Románia által aláírt emberjogi szerződések és nemzetközi egyezmények tisztelőben tartásával történő gyakorlása nem képezi a jelen szakaszban előírt jogok megsértését. Ennek és a többi cikkely fordításának is a forrása Román Polgári törvénykönyv, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017.

Ugyanakkor nem ritka az alkotmányjogi szakirodalomban, hogy az emberi méltóságot nem jogként, valódi jogként értelmezik, amely közvetlenül érvényesíthető lenne, hanem sokkal inkább alapelvnek, kiegészítő elvnek, értelmezési elvnek minősítik.²⁰ Egyébként az Európai Unió Alapjogi Chartája, más európai ország alkotmányához hasonlóan nem jogként határozza meg az emberi méltóságot, hanem mindössze annyit határoz meg, hogy tiszteletben kell tartani, védelmezni kell és sérthetetlen. Ebben a felfogásban és az ehhez köthető alkotmányjogi, valamint polgári jogi szabályozások a méltóság megsértésére reagálnak, de magát az emberi méltóságot nem (alap)jogként fogják fel.

2.2. A nemzetközi közjog, az alkotmányjog és a polgári jog közös halmaza – alapvető emberi jogok

Végezetül – bár kétségtelen, hogy akár külön tanulmányt is érdemlő kérdések vannak még e témán belül – még egy aspektust emelnék ki, nevezetesen az alkotmányjog által szabályozott állampolgári alapjogok és a polgári jog, a Ptk. által szabályozott személyiségi jogok közötti kapcsolatot, a közöttük lévő különbséget. Előzetesen akár azt is figyelembe kell vegyük, hogy az alapvető vagy csak egyszerűen emberi jogok fogalmát, az egyes jogok tartalmát a nemzetközi közjog határozta meg. A nemzetközi közjogban, az államok közötti szerződések vagy nemzetközi szervezetek által elfogadott egyezmények alapján deklarált emberi jogok vonatkozásában, a részes fél, tehát az állam jelenik meg kötelezettségekkel, és mint a nemzeti szuverenitás gyakorlója, az államnak kell biztosítania a legkülönbözőbb, egyébként tételesen megnevezett politikai, gazdasági, szociális, kulturális jogok érvényesülésének konkrét jogi kereteit. Ezzel szemben a személyiségi jogok felsorolása a polgári jogban nem taxatív. „A személyiségi jogok állandó dinamizmusa nem a jogok körének szélesítését, hanem a jog fejlődését mutatja, hiszen egyre több olyan tartalmi elem részesül védelemben a személyiségnek, amely vagy a technikai fejlődés következtében kerül potenciális veszélybe, vagy egyszerűen csak új jogesetek kapcsán jelenik meg a gyakorlatban.”²¹

Az alkotmányos állampolgári jogok, lényegében éppen az állam nemzetközi kötelezettségvállalásai alapján, adott esetben pedig kiegészítve saját vállalásaival fogadja el ezeket az emberi jogokat, és ilyenként tartalmukban vagy éppen megfogalmazásukban közelebb állnak az emberi jogokhoz. Ugyanakkor kétségtelen, hogy tartalmaznak polgári jogi értelmezésű személyiségi jogokat is. Fő jellemzőjük az alkotmányos alapjogoknak, hogy ezek egyrészt az állammal szembeni korlátként foghatók fel, és minden esetben az állam tevékenysége szempontjából értelmezhetők, hiszen egyes alapjogok kifejezett tevőleges jellegű kötelezettséget rónak az államra. Másrészt, különösen a szabadságok vonatkozásában, a cselekvéstől való tartózkodásra kötelezik az államot. A magyar jogi szakirodalmi megfogalmazásban: „Az állampolgári jogok, alapjogok az állampolgárok számára személyiségi, polgári, politikai, gazdasági, kulturális és szociális jogokat egyaránt tartalmaznak, azonban ezek közös jellemzője, hogy

20 A kérdéssel részletesebben foglalkozik *Balogh Zs.*, *Emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog*, *Iustum Aequum Salutare*, 2010/4, 35–44. o.

21 *Osztovits A.* (szerk.), i. m., 251. o.

a hatalommal szembeállítva, a hatalom körét megvonva bírnak jelentőséggel az alkotmányjogban. A személyiségi jogok ezzel szemben az emberi jogoknál kifejtett tartalmi különbözőség mellett nem egyszerűen az állam által garantált jogokként szerepelnek a Ptk.-ban, hanem abszolút jelleggel, valamennyi jogalany vonatkozásában kötelezettség az elismerésük, tűrésük és a megsértésüktől való tartózkodás.”²²

Mindez egyrészt azt jelzi, hogy az alkotmányban ez emberi/állampolgári alapjogok katalógusa konkrétan, behatároltan, taxatív módon sorolja fel ezeket, köztük a személyiségi jogokat, és bár címzettje e jogoknak a személy, az állampolgár, de kötelezettségeket az állam terhére határoz meg.²³ Másrészt a polgári jogi értelmezésű személyiségi jogok nem alkotnak lezárt katalógust. Való igaz, hogy a román Ptk.-ban fel vannak sorolva bizonyos személyiségi jogok, a *személyekről szóló* I Könyvben, a *természetes személyekre* vonatkozó II. Cím II. fejezetében az *emberi lény és veleszületett jogainak tiszteletben tartása* megnevezés alatt.²⁴ Ebben a fejezetben (58–74. cikkek) nevesítik az egyes személyiségi jogokat, a következők pedig (78–81. cikkek) a halottnak járó tisztelettel kapcsolatos rendelkezések, majd a III. fejezet a *természetes személy azonosítása* keretében (82–98. cikkek) a névhez, lakhelyhez és családi állapothoz való jogokat szabályozzák, melyek szintén személyiségi jogoknak minősülnek.

Mindezek azonban egy nyitott jegyzéket jelentenek, amennyiben a személyiségi jogok a személyiség összetevői, a személyiséget alkotó jogosultságokat jelöli. A törvényben nevesített személyiségi jogok nem fogják át az emberi személyiség valamennyi szegmensét, hanem jellemző személyiségi jogokat jelöl meg. „A nevesített személyiségi jogokon túlmenően azonban adott a konkrét ügyben ítélkező bíróság számára az, hogy az elé vitt esetben a személyiség valamely összetevője elleni támadást (sérelemet) ismerje fel, és állapítsa meg a személyiségi jog megsértését.”²⁵ Ez természetesen a személyiségi jogok védelmében játszik meghatározó szerepet. Ugyanakkor nyitva marad a személyiségi jogok köre, és ezzel a rugalmas szabályozással megfelelő módon igazodhat az időközben bekövetkezett társadalmi, gazdasági, technikai fejlődéshez, átalakuláshoz.

22 Ibidem.

23 Ugyanakkor az alkotmányjogi szakirodalomban az is elfogadott, hogy az alkotmányos alapjogok nem képeznének egy lezárt katalógust, hanem éppenséggel nyitott, egyrészt a származtatott alkotmányozó hatalom, másrészt az alkotmánybírói jogfejlesztő értelmezés számára.

24 E fejezetben közös rendelkezések formájában kerül rögzítésre a személyiségi jogok, a személy azonosítására szolgáló elemek, valamint a személy önrendelkezési joga. Ezt követően a természetes személy élethez, egészséghez, testi épséghez való joga, ennek keretében az emberi lény veleszületett jogainak biztosítása, az eugenikai gyakorlatok tilalma, genetikai jellemzők módosítása, az emberi test sérthetatlensége, a genetikai jellemzők vizsgálata, az emberi testre vonatkozó vagyoni jogügyletek tilalma, az élő személytől való eltávolítás és átültetés. A magánélet és a személy méltóságának a tiszteletben tartása keretében szabályozásra kerül a szabad véleménynyilvánításhoz való jog, magánélethez való jog, a méltósághoz való jog, a saját képmáshoz való jog, valamint a magánélet megsértése.

25 *Osztoivits A.* (szerk.), i. m., 255. o.

3. Az alkotmányjogi normák, az alapjogok közvetlen/közvetett alkalmazhatóságának kérdése a polgári jogviszonyokban

Az alkotmányos alapjogoknak a magánviszonyokban való érvényesülése, azaz a horizontális hatály kérdése a közjog és magánjog hagyományos megkülönböztetésének dogmatikáját feszegeti. Ahogyan a magyar jogi szakirodalomban megfogalmazódott, a horizontális hatály kérdése a következőkre keresi a választ:

1. Az alapjogok védelmet nyújtanak-e a magánszemély vagy magánszemélyek csoportjainak beavatkozásaival szemben?

2. Hivatkozhat-e az egyén alapjogaira nem az állammal, hanem egy másik magánszeméllyel szemben?²⁶

Ez egyben utal egy általánosabb, szélesebb összefüggésben értelmezhető kérdésre, nevezetesen, hogy az Alkotmány rendelkezései miként juthatnak érvényre polgári vagy akár büntető jogviszonyokban.

Ezzel kapcsolatosan két hagyományosnak tekinthető álláspont alakult ki.

Az egyik felfogás szerint az Alkotmány közvetlenül alkalmazható a rendes bíróságok által, a másik nézet szerint azonban csak közvetett módon alkalmazható.

Anélkül, hogy ezeket részletesebben elemezném, csak jelzem a magyar jogirodalomban kialakult főbb álláspontokat, hogy a továbbiakban a kérdéssel kapcsolatos román, főként az Alkotmánybíróság által kialakított esetgyakorlatot és az ebből lezűrhető elméleti következtetéseket ismertessem.

3.1. A magyar jogirodalmi álláspontok

Az Alkotmány közvetlen alkalmazhatóságának megalapozása a következő érvrendszer alapján lehetséges: a) az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési hatásköre nem kizárólagos, b) a bíróságok rendes joggyakorlatuk során ténylegesen végeznek normakontrollt, c) az előző állítás megerősítéseként érvként szokták felhozni, hogy a rendes bíróságok alkotmányértelmező tevékenységét semmilyen jogszabály nem tiltja, d) nem lenne technikai különbség az Alkotmány mint jogszabály és más jogszabályok, mint például Polgári törvénykönyv, Büntető törvénykönyv stb. bírói alkalmazása között.²⁷

A másik álláspont az Alkotmány közvetett alkalmazhatósága mellett érvel a következő állításokkal: a) A magánjogi jogviszonyok alanyai az Alkotmányban lefektetett tételeknek nem közvetlen címzettjei, ezek a tételek a magánjog alanyaira közvetlenül nem hatnak ki, vagyis őket más norma közbeiktatása nélkül se nem

26 *Bedő R.*, A rendes bíróságok alapjogi bírászkodása magánjogi viszonyokban, Jogtudományi Előadások, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának Konferenciája, Budapest, 2018, 73. o. (<https://epa.oszk.hu>)

27 A kérdéstről részletesen *Vincze A.*, Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban, Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/3, 4. o.

kötelezik, se nem jogosítják. b) Ebből következik, hogy pusztán az Alkotmány alapján nem lehet jogvitákat megoldani.²⁸

Az alkotmányos alapjogokkal kapcsolatosan szükséges mintegy összefoglalóan megjegyezni, hogy egyrészt hagyományosan a kontinentális jogrendszerekben az alkotmányos jogok kizárólag az állam szerveit kötelezik, az állami intézmények, hatóságok jogsértő, visszaélő magatartásával szemben nyújtanak védelmet. Ugyanakkor magánjogi jogviszonyokban, természetes személyek egymás közötti, és különösen természetes személy és jogi személy magánjogi jogviszonyaiban sérülhetnek az alkotmányos alapjogok, következésképpen nem zárható ki ezek alkalmazása és érvényesítése magánjogi jogviszonyokban is. Mindez azt is jelenti, hogy az Alkotmányban rögzített alapvető jogok nemcsak az állami szervek számára rónak kötelezettséget, illetve velük szemben nyújtanak védelmet, hanem az alapjogokat sértő magánszemélyekkel, magánjogi szervezetekkel, társadalmi szervezetekkel, gazdasági társaságokkal stb. szemben is érvényesíthetők kell/kellene legyenek.

Ez a kétségtelen ténybeli állapot indokolhatja az alkotmányos rendelkezések közvetlen alkalmazhatóságát. A magyar jogirodalomban ezt többek között azzal is alátámasztották, hogy: „Nem arról van szó ugyanis, hogy a bírácoknak a jövőben alkotmányos klauzulákkal kellene dolgozniuk, sokkal inkább arról, hogy abban az esetben, ha az alapjogok védelme bármely magánjogi ügyben más módon nem biztosítható, vagy azért, mert nem állnak rendelkezésre megfelelő magánjogi eszközök, vagy mert a törvényhozó elmulasztotta megalkotni azokat a jogszabályokat, melyek elégséges alapot nyújtanának a döntés meghozatalára, lehetőség legyen az alkotmány vonatkozó rendelkezéseinek az alkalmazására.”²⁹

Emellett a közvetlen horizontális hatály modelljét a magyar magánjogászok és az alkotmányjogászok többek között azzal érvelve fogadják el, hogy „az Alkotmány fogalmi kultúrájának és értékrendjének át kell hatni az egész társadalmat” (Lábady Tamás), vagy „az alkotmány közvetlen alkalmazása éppen azt a joghézagot tölténé ki, amikor az alapjogok védelme magánjogi ügyekben nem biztosítható” (Kovács Krisztina). További érv, hogy az „alkotmány norma jellegéből következik, hogy a bíróságok alkotmányos kötelessége az Alkotmány közvetlen alkalmazása (Halmi Gábor). Végül emlitem azt az álláspontot, mely szerint a valódi alkotmányjogi panasz jelenléte a magyar jogrendszerben. teszi lehetővé, hogy a bíróságok értelmezzék és közvetlenül alkalmazzák az Alkotmányt (Tóth Gábor Attila).³⁰

A magyar jogirodalomban az uralkodó, általánosan elfogadott álláspont szerint az alapjogoknak a közvetett hatálya érvényesül, melynek elméleti megalapozója Vékás Lajos professzor, aki rámutatott arra, hogy az Alkotmány és a polgári jog összefüggései különösen a szerződési szabadsággal, a tulajdonjog gyakorlásával, a vállalkozási joggal és a polgári jogi személyiségvédelemmel kapcsolatban merülnek fel. A közvetett horizontális hatály mellett érvként fogalmazódott meg az az álláspont, hogy az alapjogok magánfelek közötti jogvitákban éppen a magánjog közvetítésével érvényesülnek, ahhoz pedig, hogy a magánjog közvetítő szerepét betöltse, a bíró köte-

28 Ibidem.

29 Kovács K., Emberi jogaink – magánjogi viszonyokban, Fundamentum, 1998/4, 88–89. o.

30 A szerzők álláspontját idézi *Bedő R.*, i. m., 76. o.

les a magánjog mindazon generálklauzuláját alkalmazni, amelyek a legalkalmasabbak az alapjogi értékek érvényre juttatására (Sonnevend Pál). Figyelembe véve a közjogi és magánjogi tradíciókat is, az alapvető jogok érvényesülését, már csak azért is a közvetett horizontális hatály útján lehet megvalósítani, mert a magánjogi jogvitákat a magánjogi jogszabályok alapján kell elbírálni, és az alapvető jogok érvényesülése kiegészítő szempont kell hogy legyen a bíráskodásban (Gárdos-Orosz Fruzsina). Megemlíthető még az az észrevétel, mely szerint „nem valamennyi alapjog jelenik meg jogosultságként a szakjogági bíráskodásban. Szükségszerű tehát elkülöníteni az alapjogok objektív és szubjektív funkcióit, ugyanis az alapjogok azonos megközelítése a jogalkalmazásban rendszerszinten vezetne helytelen szakjogági ítélkezéshoz. Azokban az esetekben ugyanis, amikor az alapjogi szabályok csak szakjogági értelmező elvekként jelenhetnének meg, az alapjogi szabályok közvetlen alkalmazása torzítaná a magánjogi bíráskodást. Ezzel szemben a közvetett horizontális hatály intézménye nem engedi, hogy az alapjogok szubjektív jogosultságként jelenjenek meg a magánviszonyokban, hanem objektív értékeket jelentenek a bíráskodásban. Ez pedig ellentétben áll az alapjogok fogalmi elemével, a jogi úton történő kikényszeríthetőséggel, amelyért a bíróság felelős” (Sólyom László).³¹

Végezetül még egy viszonylag gyakran hangoztatott érv arra a veszélyre hívja fel a figyelmet, hogy az alkotmányos alapjogok közvetlen alkalmazása eredményeképpen a magánjogi rendelkezések helyébe alkotmányjogi elvek léphetnének, és így a magánjog elveszíthetné önállóságát. A valóságban azonban ez a veszély talán mégsem tekinthető reálisnak és megalapozottnak.

3.2. A román alkotmánybírói gyakorlat

Mindezek az elméleti viták, melyeknek amúgy komoly gyakorlati jogalkalmazási következményei lehetnek, a román jogirodalomban ilyen mélységben nem lettek lefolytatva, legfeljebb érintőlegesen jelent meg egy-egy tanulmány a kérdéssel kapcsolatosan.

A kérdéskör a jelzett problémákon kívül további aspektusokra is utal, mint amilyen a közjogi és magánjogi jogviszonyok kapcsolata, a polgári jogviszonyoknak az alkotmányos elbírálása a polgári jog eszközeivel, amelyek éppenséggel kizárják az alkotmányos rendelkezések közvetlen alkalmazásának lehetőségét. Másrészt az alkotmányjogi panasz eljárásában a rendes bíróságok határozatainak alkotmányos normakontrollja egy további kérdéssort vetít előre, többek között és alapvetően az Alkotmánybírói és a rendes bíróságok szerepét az alkotmányértelmezésben, illetve különösen ez utóbbiakét az alkotmányosság normakontrollban, valamint e kettő egymáshoz való viszonyát.

A román jogrendszer, a román Alkotmány nem ismeri az alkotmányjogi panasz intézményét, és meglehetősen nehéz lenne elfogadtatni annak a gondolatnak még a felvetését is, hogy az Alkotmánybírói vizsgálja a rendes bírósági határozatok alkotmányosságát, akár csak az alapjogok tiszteletben tartása vonatkozásában is. A bírói,

31 Idem, 76–77. o.

igazságszolgáltatási szerepek legalábbis ezekben az összefüggésekben eléggé élesen elhatárolódtak. A román, különösen alkotmányjogi irodalom hangsúlyozza, miszerint az alkotmányossági normakontroll monopóliumával az Alkotmánybíróság rendelkezik, amit számtalan alkotmánybírósági határozat is megerősít. Másrészt a törvényi normák értelmezése és alkalmazása kizárólag a rendes bíróságok hatásköre, olyan mértékben, hogy az alkotmánybírósági keresetek esetében az erre történő hivatkozás az Alkotmánybíróság szempontjából elfogadhatatlansági feltétel.

Ugyanakkor egy nemrégiben hozott alkotmánybírósági határozat egyrészt pontosította az alkotmányos rendelkezések közvetlen érvényesülésének kérdését – és bár érintette a bírósági határozatok alkotmányossági ellenőrzésének lehetőségét (amihez alkotmánymódosításra volna egyébként szükség) –, ez önmagában is vitákat, helyenként, ellenérzést vagy kifejezetten indulatokat keltett.

A román Alkotmánybíróság esetgyakorlatában az alkotmányos rendelkezéseknek, és ezen belül az alapjogoknak a rendes bíróságok által történő közvetlen/közvetett alkalmazása nem jelentkezett gyakori visszatérő problémaként.

Utólagos normakontroll keretében egy 1999. évi 186. határozatában³² elvi éllel állapította meg egy büntető perben polgári félként szereplő jogi személy kérelmével kapcsolatosan – mely azért kifogásolta a Büntetőeljárás törvénykönyv egy rendelkezését, mert ez elzárná az ügyészség álláspontjával elégedetlen fél lehetőségét a fellebbezésre – a következőket: „Az alkotmányos rendelkezések alapvetően nem közvetlenül az igazságszolgáltató szervekhez szólnak, melyek a hatályban lévő törvényeket alkalmazzák, hanem a törvényhozó hatóságokhoz (Parlament, Kormány), amelyek a jogszabályokat megfelelő módosításokkal összhangba kell hogy hozzák az Alkotmánnyal.”

Az Alkotmánybíróság azt az érvrendszert fogalmazza meg, hogy alkotmányellenességet megállapító határozata közvetlenül a törvényhozót kötelezi a törvényszöveg alkotmányossá tételére, de konkrét bírósági ügyben, ha még nem történt meg a megfeleltetése az alkotmányellenes törvényi szövegnek, akkor a rendes bíróság alkalmazhatja vagy magát az alkotmánybírósági határozatot vagy adott esetben az Alkotmány vonatkozó rendelkezését.

A konkrét ügyben az Alkotmánybíróság azt állapítja meg, hogy a bíróságnak közvetlenül alkalmaznia kellett volna, az Alkotmány 21. cikkét, amely rögzíti az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés alapjogát.³³

Az Alkotmánybíróság rámutat a rendes bíróság álláspontjában megfogalmazott logikai következtelenségre is. Ugyanis a bíróság éppen két másik alkotmányos rendelkezés közvetlen alkalmazásával utasítja el a 21. cikk közvetlen alkalmazását, miközben érvelése tartalmi szempontból is téves. A rendes bíróság által hivatkozott alkotmányi rendelkezések egyrészt kimondják, hogy „az igazságot a törvény nevében szolgáltatják”, másrészt hogy „a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak

32 Az Alkotmánybíróság 1999. évi 186. döntése. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2000. évi 213. számában.

33 Románia Alkotmányának 21. cikke szerint „(1) Bármely személy az igazságszolgáltatáshoz fordulhat jogainak, szabadságainak vagy törvényes érdekeinek a megvédéséért. (2) E jog gyakorlása egyetlen törvény sem korlátozhatja.”

alávetve”, harmadrészt pedig, hogy „a bírói hatóságok illetékességét és az ítélkezési eljárást csak törvény írhatja elő.”³⁴

Az Alkotmánybíróság rámutat, hogy a rendes bíróság tévesen értelmezi az idézett rendelkezésekben használt *törvény* kifejezést, ugyanis ezek az előírások semmiképpen nem akadályozhatják az alkotmány rendelkezéseinek közvetlen alkalmazását.

Ugyanakkor az Alkotmánybíróság az alkotmányos rendelkezések közvetlen alkalmazásának lehetőségét szigorú feltételhez köti és kimondja, hogy: „A bíróságoknak közvetlen módon lehet és kell alkalmazniuk az alkotmányos rendelkezéseket akkor, amikor a törvényhozó nem hozott törvényeket az alkotmányos szabályozások részletezésére. Ilyen törvények megalkotása a törvényhozó részéről általában szükséges, de hiánya nem akadályozhatja meg az alkotmányozó akaratának közvetlen alkalmazását. Mi több léteznek olyan helyzetek, amikor nyilvánvaló, hogy az alkotmányos szabályok alkalmazásához nem szükséges valamely törvény elfogadása. (...) A bíróságoknak közvetlen módon lehet és kell alkalmazniuk az alkotmányos rendelkezéseket abban az esetben is, amikor az Alkotmánybíróság határozatában valamely törvényi előírás alkotmányellenességét állapította meg, és a törvényhozó még nem módosította megfelelően vagy nem helyezte hatályon kívül azokat az előírásokat.”

Az Alkotmánybíróság tehát csak két esetben fogadja el az alkotmányos rendelkezések közvetlen alkalmazhatóságát a rendes bíróságok részéről, nevezetesen, ha az alkotmányos norma nem került részletes szabályozásra törvényi szinten, valamint, ha az Alkotmánybíróság megállapította valamely törvényi rendelkezés alkotmányellenességét és a törvényhozó még nem hozta összhangba az alkotmánybírói határozattal.

A Taláros Testületnek ez az elvi jelentőségű megállapítása megjelenik további határozatokban,³⁵ legutóbb egy 2017. évi 377. határozatában,³⁶ mely számos más kérdést is felvet (és ami meghaladja már jelen tanulmány kereteit), mint a rendes bíróságoknak a lehetősége, hatásköre az alkotmányos rendelkezések értelmezésére, netán törvényi szövegek alkotmányos normakontrolljára, különösen azon esetekben amikor maga a bíróság az, amely hivatalból kéri az alkotmányossági normakontrollt. Másrészt az Alkotmánybíróság részéről felmerült – bár nagy óvatossággal – a bírói határozatok alkotmányos, alapvetően alapjogi kontrollja, vagyis az alkotmányjogi panasz kérdése, ennek kapcsán pedig *per absurdum*, ahogyan fogalmaz az Alkotmánybíróság, annak eshetősége, hogy „valamely alkotmány szöveg értelmezésével kapcsolatosan joggyakorlati divergencia jelenne meg a jogegységet biztosító Legfőbb Semmítő- és Ítélszék, valamint az alkotmányossági normakontrollt kizárólagosan végző Alkotmánybíróság között, abban az esetben, ha ez utóbbi ellenőrizné a bírói határozatok, illetve az elsődleges (törvényerejű) normák alkotmányosságát”.

34 Az idézett alkotmányos rendelkezések a román Alkotmány 124. cikk (1) bekezdése és (3) bekezdése, valamint a 126. cikk (2) bekezdése.

35 Megemlítem az Alkotmánybíróság 2015. évi 774. döntését, megjelent a Hivatalos Közlöny 2016. évi 8. számában, illetve a 2015. évi 895. döntését, megjelent a Hivatalos Közlöny 2016. évi 84. számában, valamint a 2016. évi 24. döntését, megjelent a Hivatalos Közlöny 2016. évi 276. számában.

36 Az Alkotmánybíróság 2017. évi 377. döntése. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2017. évi 586. számában.

Mindez komoly szakmai vitát, indulatoktól sem mentes párbeszédet eredményezett. Azonban felmerült már korábban, mi több, a jóval korábbi, az előbbieken már említett határozat kapcsán is, amit különösen az alkotmányjogi jogirodalom csak az utóbbi években tisztázott, nevezetesen, hogy az Alkotmánybírósági határozatok, bizonyos esetekben, amikor a Parlament nem hozza összhangba az alkotmányellenesnek minősített rendelkezést a határozattal, a bíróságok közvetlenül alkalmazhatják, vagy éppen alkalmazniuk kell az alkotmánybírósági határozatokat. Másrészt általánosabb összefüggésben, különösen az utólagos normakontroll keretében alkotmányellenességet megállapító határozatoknak jogforrási értékük van, normatív erővel rendelkeznek, anélkül természetesen, hogy jogi normáknak, jogszabályoknak lehetne őket tekinteni.³⁷ Ennek alkotmányjogi alapja magának az Alkotmánynak a 147. cikk (4) bekezdése, mely kimondja, hogy: „Az Alkotmánybíróság döntései (határozatok) (...) általánosan kötelezőek és csak a jövőre vonatkozólag bírnak erővel”. Egyébként az Alkotmánybíróság már több korábbi döntésében is megfogalmazta, hogy az utólagos normakontroll során megállapított alkotmányellenesség joghatásaként az adott *alkotmánybírósági határozat a normatív jogrend részét képezi*, és a jövőre nézve az alkotmányellenes rendelkezés alkalmazása megszűnik.³⁸

A vizsgált alkotmánybírósági határozat előzetes normakontroll keretében a Polgári eljárási törvénykönyv módosításáról szóló jogszabály alkotmányosságát ellenőrizte, és főként azokat a rendelkezéseket, amelyek az alkotmányellenességet megállapító alkotmánybírósági határozatok vagy az alkotmánysértő rendes bírósági határozatok esetén az érintettek számára felülvizsgálati okot képeznek a polgári peres eljárásban.

A terjedelmes indoklást nem részletezném, csak a tárgyalt kérdésünk szempontjából releváns megállapítást idézném. Az Alkotmánybíróság határozatában megerősíti, hogy az alkotmányossági normakontrollt kizárólag az Alkotmánybíróság végezheti, mint az egyetlen alkotmányossági igazságszolgáltatást megvalósító hatóság, mely a hatalommegosztásos államszervezetben nem része sem a törvényhozó, sem a végrehajtó, sem a bírói hatalomnak. Amennyiben döntő szerepet kapnának a rendes bíróságok az alkotmányossági normakontrollban, ez jelentené egyrészt az alkotmányos elvek, fogalmak értelmezését, az alapjok szférájának, terjedelmének a meghatározását vagy az alkotmányos közhatóságok megszervezésének, működésének viszonyainak az értelmezését, ami egy olyan alkotmánybíráskodási hibrid jellegű modellhez vezetne, amely sehol nem létezik. Az utólagos, konkrét normakontroll során a peres ügyben felvetett alkotmányossági kifogással kapcsolatosan a bíró mindössze véleményt mond a kifogás megalapozottságáról, anélkül, hogy maga végezne alkotmányossági ellenőrzést. A törvényeknek a kelsenii, európai modell szerinti alkotmányossági ellenőrzése kizárja a rendes bíróságok számára, hogy az alkotmányossági ellenőrzés hatáskörével rendelkezzenek. Az Alkotmánybíróság e határozatában megállapította a

37 A román alkotmányjogi jogirodalomban lásd *I. Deleanu, S. Deleanu, Jurisprudența și revirimentul jurisprudențial*, Ed. Universul Juridic, București, 2013, 71. o.; *T. Toader, M. Safta, Curs de contencios constituțional*, Ed. Hamangiu, București, 2017, 322. o.; *Varga A. Forța normativă a unor decizii ale Curții Constituționale a României – o nouă dimensiune a izvoarelor formale de drept*, *Revista Română de Jurisprudență*, 2018/4, 127–137. o.

38 Példaként említem az Alkotmánybíróság 2008/847-es döntését. Megjelent a Hivatalos Közlöny 2008. évi 605. számában.

kifogásolt törvénymódosítások alkotmányellenességét, éppen amiatt, mert olyan értelmezési lehetőséget adtak, amely arra enged következtetni, hogy a rendes bíróságok is ellenőrizhetik a törvények alkotmányosságát, ez pedig megsérti a hatalommegosztás elvét, valamint az alkotmánybírói határozatok általánosan kötelező jellegét.

Összegzés helyett

Mindezek a tartalmukban meglehetősen szerteágazó témák, kérdések és problémák jelzik az alkotmányjog és a jogrendszer egészének és benne a polgári jog meglehetősen összetett kapcsolatrendszerét, a felmerülő és megoldásra váró problémaköteget, amelyekkel legközvetlenebb módon, a joggyakorlatban a bíróság és különösen az Alkotmánybíróság szembesül, de e döntések, határozatok alapján, ezek elemzése értékelése révén a jogtudománynak, a jogi doktrínának is, keresnie kell a válaszokat, a megoldásokat.

Összehasonlítva a magyar és a román, ezen témákban kialakult alkotmánybírói esetgyakorlatot, megállapítható, hogy mindkettő foglalkozott, még ha eltérő mélységben és intenzitással is, a jelzett kérdésekkel, ugyanakkor az alkotmányjogi és polgárjogi elméleti, tudományos munka elemzés, viták tekintetében a román jogtudomány még nem aknáztta ki mindazokat a lehetőségeket, amelyek rendelkezésére állnak e témák tisztázásához, értelmezéséhez és magyarázatához, hozzájárulva ezúton is a román jogrendszer fejlesztéséhez, e kérdések tekintetében is megvalósítandó tisztázásához.

Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben¹

1. Az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv

Az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv (1811) a 19. századi kodifikációk első, korai csoportjába tartozik.

A 19. század a nagy polgári jogi kodifikációk korszaka volt. E kodifikációk kontextusát a polgári forradalmak és a létrejövő nemzetállamok adták.² Így a „polgári” törvénykönyv elnevezés e forradalmak vívmányait is jelzi: e törvénykönyvek a magántulajdonon alapuló, a feudális kötöttségeket megszüntető, a társadalom közép-pontjába a polgárt állító eszmerendszer megvalósítását tűzték ki célul. Gustave Flaubert (1821–1880) író (aki egyébként jogi tanulmányokat folytatott) írja egyik fontos regényében, hogy a jámbor lelkek rajonganak a (francia) Polgári törvénykönyvért, „ezért a – bármit mondanak is – zsarnokias, kicsinyes tákolmányért; mivelhogy a törvényhozó, ahelyett, hogy a kötelességét tenné, ami a szokásjog szabályozása, semmi más, magát a társadalmat gyúrná újra, mint valami Lükurgosz!”³ Tehát a 19. századi kodifikációk célja pontosan a társadalmi átalakítás, a társadalom átformálása is volt, ilyen szempontból ezeket a kodifikációkat forradalmi jellegűnek értékelhetjük. Például az elsőszülött gyermek privilegizált törvényes öröklési státusának megszüntetése, a gyermekek egyenlő örökösi részesedésének a bevezetése a nagybirtok tudatos lebontásának alapvető eszköze volt.⁴

Az így létrejött polgári eszmerendszer – fejlődése vagy változásai ellenére – mindmáig a kapitalista típusú berendezkedés alapjait adja. Ezzel magyarázható, hogy a 19. században elfogadott törvénykönyvek közül több – ha jelentős szociális jellegű mutációkkal is – még mindig hatályos.

A kodifikáció fő indokai:

- a jogszabályok megismerhetőségének biztosítása, a jogbiztonság szolgálata;
- adott esetben a jogszabályok egységesítése;
- a jogbiztonság a gazdasági fejlődésnek is előfeltétele;

1 A jelen tanulmány megírását az MTA Bolyai János kutatói ösztöndíja támogatta.

2 A Római Birodalom – és közvetve a római jog – bukása után is történtek kodifikációs próbálkozások, például a germán fejedelemségekben, Bizáncban, a városi jogokban vagy később az abszolút monarchiákban is, de a modern kodifikációk sora egyértelműen a polgári átalakuláshoz köthető.

3 Lásd *G. Flaubert*, *Érzelmek iskolája*, ford. Gyergyai A., Magvető, Budapest, 2005, 197. o. Lükurgosz spártai jogalkotó, az i.e. VIII. században tevékenykedett, a hagyományok szerint ő alkotta meg Spárta alkotmányát.

4 Lásd *Vékás L.*, Magánjogi kodifikáció kultúrtörténeti tükrében, *Acta Universitatis Sapientiae. Legal Studies*, 2017/2, 220–221. o.

– erősíti az állampolgárok politikai identitását.

A magánjogi kódexalkotás korszakváltást jelez, reagál az életviszonyok megváltozására, hosszabb időre rögzíti az új korszak új normarendszerét, rendszeralkotási igénnyel lép fel, és a jogbiztonság követelményét is hatékonyabban szolgálja egy színvonalasan megalkotott törvénykönyv, mint a törvényhozó napi buzgalma és a jogszabályok követhetetlen áradata.⁵

Ha nagyon pontosan kívánjuk rögzíteni a polgári jog modern kodifikációjának a történetét, a francia polgári törvénykönyvet tulajdonképpen megelőzi a porosz Allgemeines Landrecht (1794) és az osztrák polgári törvénykönyv 1786-ban elfogadott és 1787-ben korlátozott területen, Galíciában hatályba léptetett változata.⁶ Az osztrák kodifikáció kezdeteinek kérdésére rögtön visszatérek, azonban fontos azt itt leszögezni, hogy ezek a korai kodifikációs kísérletek egyszerre helyezkedtek el két korszak határán: az abszolutista modernizációs törekvéseket (reformabszolutizmus⁷) és a polgári átalakulást is egyidejűleg jelzik. Kimondottan a polgári átalakulást rögzítő első kódex a francia polgári törvénykönyv, a Code civil (*Code Napoléon*), amelyet 1804-ben fogadtak el.⁸ A 19. századi kodifikációk között a német kodifikáció jellemzője a megkésetttség: a német polgári törvénykönyvet (*Bürgerliches Gesetzbuch*, *BGB*) csak 1896-ban fogadták el és 1900-ban lépett hatályba. Érdekesség, hogy mindhárom említett törvénykönyv – a francia, az osztrák és a német – még mindig hatályos, igaz, több jelentős módosítás után.⁹

Az osztrák kodifikáció kezdetei Mária Terézia császárnő korára nyúlnak vissza, aki 1753-ban kodifikációs bizottságot nevezett ki. Eredetileg a tervezet négy részből állt: személyi jog, dologi jog, követelési jog és perjog, azonban az utolsó részt leválasztották. Több átdolgozás után 1766-ra készült el a *Codex Theresianus* tervezete, azonban ez túl terjedelmesnek, bonyolultnak bizonyult (8357 paragrafusból állt). 1772-től kezdve új bizottság dolgozta át a szöveget, és 1786-ban mint *Josephinisches Gesetzbuch* ki is hirdették, illetve 1787. január 1-jén Galíciában hatályba is léptették. II. Lipót császár rövid uralma alatt (1790–1792) e kodifikációs erőfeszítések szüneteltek, viszont 1796-ra elkészült egy újabb szövegváltozat, amelyet szintén Galíciában, 1797-ben, kísérleti jelleggel hatályba is léptettek. Ennek a változatnak a kidolgozásában Karl Anton von Martini játszott meghatározó szerepet, és ez képezte az Általános Polgári törvénykönyv szövegének alapját. Ennek a szövegváltozatnak az újabb átdolgozásában Franz von Zeiller közreműködése kiemelkedő. Végül az osztrák Általános Polgári törvénykönyv (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*, *ABGB*, a továbbiakban Optk.) 1810. július 7-én nyert császári megerősítést, és 1811. június 11-én az örökös tartományok (Habsburgische Erblande) számára kihirdették, hatálybalépésének az időpontja 1812. január 1-je.

5 Vékás L., Magánjogi..., i. m., 216–219. o.

6 Az ABGB és Magyarország viszonyáról lásd Vékás L., Magánjogi..., i. m., 222–223. o.

7 Vö. Pál J., A Habsburg Monarchia története 1526-1848, Mega Könyvkiadó, Kolozsvár, 2014, 283–285. o.

8 Részletekről lásd Kecskés L., A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben. Történeti vázlat, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2004, 205–243. o.

9 Részletekről lásd Veress E., Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslatról, in *uő.* (szerk.), Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019, 18–23. o.

2. Az Optk. Magyarországon és Erdélyben

Magyarországon a 19. század első felében, a polgári átalakulás („reformkor”) folyamán is a régi, középkori eredetű, szokásokon alapuló, úgynevezett történelmi magánjog volt hatályban. A reformkorban már komolyan felmerült a francia ihletettséggű polgári jogi kodifikáció igénye. „A reformkor tehát – a polgári rendet kiépítő és megszilárdító törvényalkotások közül a legfontosabbnak tartva – méhében hordta a polgári törvénykönyvet.”¹⁰ Érdemes megemlíteni Szalay László 1840-ben megjelent *Codificatio* című – akár programirratnak is minősíthető – írását,¹¹ amely a kodifikáció szükségességét vezeti le és a német történelmi jogi iskola és Savigny kodifikációt tulajdonképpen elutasító, legalábbis időszerűtlennek tartó álláspontja ellen érvel. Szalay másik írásában a francia modellt tartotta követendőnek: „S most vessünk egy pillanatot a francia törvényhozásra, mely tisztán minden feudális vegyülettől, típusa, vagy ha úgy tetszik, tükre a polgári haladás eszméinek, szükségeinek, irányának; mely, úgyszólván, törvényes formulázása az újabb polgárosodásnak; melynek feléről, mint helyesen megjegyeztetett nem mondhatni: íme ezt megtartá magának a parancsoló osztály, — s másik feléről: ezt közössé tevő az engedelmeskedőkkel; mely egy nemzetnek egyes vezérelvek és vezéreszmék útján leszármazott, s mindamellett minden utópiai kísérletektől távol, kitűnőleg gyakorlati, valóságos köztörvénye... A francia polgári törvény egy századdal áll előtte a történelmi vegyületekre oltott egyéb ilyennemű gyűjteményeknek...”¹²

Az ősiség¹³ eltörléséről szóló 1848. évi XV. törvénycikk elrendelte, hogy „a ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni, és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlés elibe terjesztendi”. A törvénykönyv kidolgozásának a munkálatait Szalay László vezette volna. Ez a feladatmeghatározó norma nem fejthette ki a hatását: a forradalom bukása végett a törvénykönyv nem készülhetett el. Ahogy Mádl Ferenc fogalmazott: „A forradalom és szabadságharc elbukott. Az országra Világos gyásza és felhője borult. Sorsát osztotta a polgári jogi kodifikáció fiatal hajtása: a tervbe vett polgári törvénykönyv is.”¹⁴

Az 1848–49-es forradalom leverése után, a Haynau nevével jelzett véres megtorlásokat (több mint száz ember, például Batthyány Lajos vagy az aradi vértanúk kivégzését) követő neoabszolutista berendezkedést az erőltetett osztrák birodalmi egységesítés jellemezte. Ennek a gondolatnak a jegyében merült fel az Optk. bevezetése Magyarországon. Az Optk. bevezetésének előkészítését már 1850 elején elkezdték. Eredetileg az Optk.-n alapuló új törvények megalkotása révén

10 *Mádl F.*, i. m., 46. o.

11 *Szalay L.*, *Codificatio*, Budapesti Szemle, 1840, 1. évf. 1. köt., 1. sz., 238–260. o.

12 *Szalay L.*, *Tévedések II*, in *Publicistai dolgozatok II*, Heckenast Gusztáv, Pest, 1847, 67. o.

13 Az ősiség a nemesi birtok szigorú öröklési és elidegenítési rendje (*aviticitas, ius aviticum*). Az ősiség „olyan kötött tulajdoni rendszer, amely valójában szinte kizárta a szabad rendelkezési jog érvényesülését”. Lásd *Homoki-Nagy M.*, „Az ősiség eltörlése elvileg kimondatván”, in *Ünnepi kötet dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*, SZTE ÁJK, Szeged, 2014, 185. o.

14 *Mádl F.*, i. m., 51. o. Mádl azt is bizonyítja, hogy szövegszerű tervezet sem készült. Az 1848-as kodifikációs tervekről lásd *Balogh J.*, *A magánjog átalakításának 1848-as kísérlete és az osztrák jog uralma*, *Jogtudományi Közlöny*, 1999/10, 409–416. o.

képzelték el a birodalmi jogegységesítést. Végül az Optk. teljes bevezetésének az álláspontja győzött.

Az Optk. bevezetésére Magyarországon az 1852. november 29-i császári nyílt paranccsal (pátenssel), 1853. május 1-i hatállyal,¹⁵ Erdélyben az 1853. május 29-i császári nyílt paranccsal, 1853. szeptember 1-jei hatállyal került sor.¹⁶ Az Optk. szövegét a pátensek szerint magyarul is ki kellett volna hirdetni, a fordítás azonban a kihirdetés pillanatában még nem készült el, a hivatalos lap is csak a pátenseket közölte. Ezért az Optk. csak könyv alakjában jelent meg, viszont az első kétnyelvű, magyar–német változat is elkészült még 1853-ban.¹⁷ Ezt több magyar nyelvű kiadás is követte (például 1865, 1884, 1894, 1907, 1916-ban).

Az Optk. bevezetését Magyarországon külső kényszerként értékelték, amely a magyar jogfejlődést megtöri és idegen jogszabályt erőltet Magyarországra, de az ellenérzés alapjául szolgált a régi társadalmi rend (a nemesi vagyoni jogi kötöttségek) fenntartásának igénye is. Ez a cél ellentétes volt az AGBG modernizációs tartalmú rendelkezéseivel. Grosschmid Béni egyébként „alkalmazásban” és nem hatályban levő Optk.-ról beszélt, a hatályba léptetés legitimitáshiányára utalva.¹⁸

1860-ban az Októberi Diploma az Optk. alkotmányos alapjait megszüntette, mert visszaállította a Magyar Országgyűlést. A császár által összehívott Országbírói Értekezleten 1861-ben az Optk.-nak a magyar polgári törvénykönyv megalkotásáig való további alkalmazása kisebbségi álláspont maradt. Az Országbírói Értekezlet elfogadta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat, amely többek között azt is kimondta, hogy „a magyar polgári anyagi magántörvények visszaállíthatnak...”, azaz 1861. július 23-tól ismét a régi magyar (szokás)jog vált alkalmazandóvá (kivételt képez a telekkönyvi jog, amelyet fenntartottak). Az Optk. hatályvesztése azonban nem jelentette az Optk. hatásának a végét, hiszen elsősorban a vagyoni jog szokásjogi rendszere is, átvétel folytán, tekintélyes részben az Optk. szabályvilágában gyökerezett.¹⁹

Erdély ekkor (az 1848-as unió hatálytalanításának következményeként újra) formálisan külön állam, a Habsburg koronához tartozó nagyfejedelemség. Itt az Optk. viszont hatályban maradt, mert az Országbírói Értekezlet hatásköre nem terjedt ki Erdélyre. Az 1867-es osztrák–magyar kompromisszum, a kiegyezés azonban Erdély vonatkozásában alapvető változásokat hozott: Erdély újra Magyarország része lett. Ennek jogi előkészítési folyamatában fogadta el az összes felelős királyi minisztérium az erdélyi köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének visszaállítása iránti,

15 Vö. Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich, 246/29. Nov. 1852.

16 Vö. Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, 99/29. Mai 1853. Az Optk. bevezetéséről Magyarországon lásd még *Homoki-Nagy M.*, Az Osztrák Polgári Törvénykönyv és a kiegyezés, Jogtörténeti Szemle, 2007/3, 16–23. o.

17 *Gedeon M.*, Az osztrák polgári törvénykönyv bevezetése Magyarországon, Klió, 2011/4, 80. o. A kétnyelvű kötetek Bécsben jelentek meg.

18 *Grosschmid B.* Magánjogi előadások. Jogszabálytan, Athenaeum, Budapest, 1905, 36. o. A magyar büntető-törvénykönyvek (1878:V. törvénycikk és 1879:XL. törvénycikk) életbeléptetéséről szóló 1880. évi XXXVII. törvénycikk is az „ország erdélyi részeiben (...) alkalmazásban levő polgári törvénykönyvről” rendelkezett (24. §).

19 *Szladits K.*, Az osztrák polgári törvénykönyv novella-javaslatáról, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1908/284. sz., 3. o. Erről a folyamatról osztrák szemszögből lásd *Ch. Neschwara*, Az osztrák jog Magyarországon, Jogtörténeti Szemle, 2007/3, 42–46. o.

1867. június 27-én közzétett rendeletét. E rendelet azt írta elő, hogy a „lényegesen változott viszonyokhoz képest a magán jogérdekek sérelme, a közhitel megrendítése s az igazságszolgáltatási folytonosság fennakadása megelőztessék, a jelenleg Erdélyben hatályban levő törvénykezési és igazságügyi szabályok ideiglenesen fennmaradnak, és a megyei, vidéki és székelyszéki törvényszékek és bírói hatóságok is működéseiket ezek szerint kell hogy folytassák” (14.3.).²⁰ Ezt követően pedig a Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról szóló 1868. évi XLIII. törvénycikk fenntartotta ezt az ideiglenes rendezést (12. §). Így a magánjogi jogegységesítés nem történt meg, az Optk. Erdélyben továbbra is hatályban maradt. Viszont az Optk. ausztriai és erdélyi változata között megindult a „szétfejlődés“, ugyanis az 1867 után elfogadott magyar törvények több esetben módosították az Optk.-t, azaz elkezdett kialakulni az Optk.-nak a sajátos erdélyi formája.²¹ Ugyanakkor a magánjogi fejlődés Ausztriában is folytatódott, így olyan törvényi rendelkezések is voltak, amelyeket Ausztriában hatályon kívül helyeztek vagy módosítottak, Erdélyben viszont a korábbi normaszöveg maradt hatályban (például az Optk. 943. §-a az ajándékozási ígélet írásbeli alakhoz kötöttségéről Erdélyben hatályban maradt, Ausztriában pedig közokirati kényszert írtak elő).

Szintén fontos kérdés, hogy mivel a polgári törvénykönyvek nem képezik a magánjog egészét és nem is szabályozhatnak minden kérdést, mi volt a magyar magánjog egésze és az Optk. közötti viszony Erdélyben. Grosschmid Béni nagyon helyesen ismerte fel, hogy az Optk. felett *ius commune*-képpen ott lebegett a magyar magánjog, ugyanis ha bármely kérdés az Optk. alapján nem volt eldönthető, kiegészítő jelleggel a magyar magánjogot kellett alkalmazni.²²

Az Optk. erdélyi hatályban maradásának fő oka, hogy a magyar polgári jogi kodifikáció az 1848-as politikai célkitűzésből lassan konkrét tervvé formálódott, és a magyar jogegységesítést egy új polgári törvénykönyv révén vélték megvalósíthatónak, ugyanis a kiegyezést követően a kodifikáció számára újra kedvező környezet alakulhatott ki. A kodifikáció akadályai is azonban igen jelentősek voltak, egyfelől a régi előjogok legalább részletes átmentésének az igénye, másfelől a szerves fejlődés eredményeként létrejött, sokak által megfelelőnek, magas minőségűnek és hatékornak tartott, egyébként igen nagy komplexitású szokásjogi rendszerhez való ragaszkodás. Gyakorlatilag a 19. század végén és a 20. század első felében is zajló szokásjog *versus* kodifikált magánjog meghatározó jelentőségű vita lényegéhez érkeztünk el. A szokásjogot a kodifikált joggal szemben védelmezők körébe jelentős magyar jogtudósok

20 Magyarországi Rendeletek Tára 1867, Pest, 1868, 191. o.

21 Az 1867 utáni magyar jogfejlődés az Erdélyben hatályos Optk.-t számos részletében módosította. Csak példa jelleggel kiemelve ilyen módosító törvények: az 1876. évi XVI. törvénycikk a végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki kelleikéről; az 1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről; az 1879. évi L. törvénycikk a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről; az 1881. évi XLI. törvénycikk a kisajátításról; az 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról; az 1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről; az 1894. évi XXXII. törvénycikk a gyermekek vallásáról; az 1874. évi XXIII. törvénycikk a nők teljeskorúságáról; az 1885. évi XXIII. törvénycikk a vízjogról; az 1884. évi XVI. törvénycikk a szerzői jogról; az 1883. évi XXV. törvénycikk az uzsoráról és káros hitelügyletekről; az 1895. évi XXXV. törvénycikk a törvényes kamatláb meghatározásáról stb.

22 *Grosschmid B.*, i. m., 36–37. o.

csatlakoztak, akik gyakorlatilag Savigny álláspontját erősítették, támogatták és fejlesztették. Ebbe a csoportba sorolható Wenzel Gusztáv és Zlinszky Imre, de tulajdonképpen Grosschmid Béni is. Wenzel egyértelműen Savigny híve: „A magyar magánjog a magyar nemzet jogalkotó szelleméből felett ki, s ezen értelemben nemzeti életünk egyéniségét és önállóságát tükrözi (...). A magyar magánjognak nemzeti jelleme abban áll, hogy (...) oly jogrendszer, amely a magyar nemzet ősi jogrendjéből indulván ki és abban gyökerezvén, alakulási momentumait és fennállási alapját a magyar társadalom sajátos organizmusában bírja.”²³ Grosschmid ellentmondásosságát Mádl Ferenc így ragadta meg: „délután a kormánybizottságban törvénykönyvet kodifikál, délelőtt pedig azt tanítja magánjogi előadásában, hogy a törvényalkotás haszontalan dolog (...)”, mert a jog az emberekben él, azt történelmi processzus hozza létre, a jog a nép és a társadalmi élet fejlődésével lépést tartó növekedés eredménye.²⁴

A kodifikációs folyamatok részeredménye az 1875. évi XXXVII. kereskedelmi törvény, amely úgy zárkóztatta fel a társasági jogot a kor szintjére, hogy a tulajdon és az ősiség megőrizni kívánt, feudális típusú intézményeire semmilyen hatást nem gyakorolt, hiszen csak az üzleti életet szabályozta, és nem a polgári jog általános rendjét. A társadalom és a gazdaság furcsa kettőssége alakult ki: egyidejűleg létezett az *avittitas* és a részvénytársaság.

A kodifikáció folyamata a 19. század végén előrehaladt, 1871-től rendszeresen jelentek meg a résztervezetek, 1895-től az igazságügyi minisztérium koordinálta a munkát, 1900-ra pedig elkészült a színvonalas első szöveg, amely mégis megbukott.²⁵ Mádl Ferenc szerint a bukás kisebbik oka a rossz szerkesztés volt, azonban ideológiai okok is fennálltak: így a „törvénykönyv jellege, társadalmi tartalma, amely túl feudális volt a burzsoázia számára és túl polgári a feudális erők számára”.²⁶ Erdei Ferenc szociológus e korszak kontextusát, a magyar társadalom sajátos kettős osztozottságát a következőképpen vázolta fel: „A felső szinten politikai szövetségben egyesült ugyan a történelmi nemzeti társadalom képviselője: a birtokos- és hivatalnoknemesség, a másik oldalon pedig a kapitalizmus polgársága, azonban e két társadalomrendszer már szinte teljes kifejllettségében állott egymás mellett, sőt lényegében egymással szemben. A történelmi nemzeti társadalom arisztokráciájával és úri középosztályával az államapparátus és a földbirtok pozícióiban már csak politikai vezetésre szorult, és mind a gazdasági, mind az irodalmi, szellemi életben meglehetősen hátrakerült. Annál erőteljesebben foglalta el ezeket a helyeket a frissen felnövekedett és most is egyre duzzadó polgári társadalom. A háború végén már szinte két Magyarország állott egymással szemben.”²⁷

1901–1902-ben megjelent a normaszöveg ötkötetes indoklása is, amely élő bizonyítéka a magyar magánjogtudomány rendkívül magas színvonalának. Vékás La-

23 Wenzel G., Az 1848. előtti magyar magánjog tekintettel újabb átalakítására, Egyetemi Nyomda, Budapest, 1885, 4. o.

24 Mádl F., i. m., 59. További részletekről lásd Veress E., Az 1928. évi..., i. m., 24–27. o.

25 A részvénytársasági jog fejlődéséről Magyarországon lásd Veress E., A részvénytársaság a magyar jogtörténetben, Acta Universitatis Sapientiae. Legal Studies, 2018/2, 321–338. o.; Veress E., A részvény mint értékpapír, HVG Orac, Budapest, 2019.

26 Mádl F., i. m., 63. o.

27 Erdei F., A magyar társadalomról, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 357–358. o.

jos szerint „lenyűgöző az a jogászai kultúra és szakismeret, ami ezekből a kötetekből sugárzik”²⁸ – és igaza van.

A kodifikációs munka nem torpant meg, hanem tovább folytatódott. 1902–1906 között elkészült *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő fõelõadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag* címû kilenckötetes anyag, majd 1906–1908 között *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének fõkérdéseire vonatkozó bizottsági tárgyalások* címû munkaanyag.

Ennek alapján készült el 1913-ra az úgynevezett második szöveg (*A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Második szöveg*), amelyet Balogh Jenõ igazságügyi miniszter kisebb átdolgozások után az Országgyûlés elé terjesztett (*A polgári törvénykönyv törvényjavaslata. Az országgyûlés elé terjesztett szöveg*, vagyis a harmadik szövegváltozat). Az 50 tagú parlamenti különbizottság Nagy Ferenc vezetésével 1914-tõl kezdett a tervezeten dolgozni, és 1915. április 19-én így a negyedik szövegváltozatot terjesztették az Országgyûlés elé. A világháború és az azt követõ politikai és gazdasági események azonban megakadályozták a törvénytervezet elfogadását.

Így az elsõ világháború végéig Magyarországon megmaradt a jogi partikularizmus: az új, egységes Polgári törvénykönyv hiányában Erdélyben továbbra is az Optk. volt hatályban. Az egyetemeken és jogakadémiákon pedig „ausztriai magánjog” elnevezéssel tulajdonképpen az Erdélyben hatályos Optk.-t oktatták.

3. Az Optk. Erdélyben és a román jogegységesítés

Az elsõ világháború következményeként Erdély Románia részévé vált (de facto 1918 decemberétõl, de iure 1920. június 4-tõl, a trianoni békeszerzõdés idõpontjától).²⁹

Erdély Romániába történõ közjogi integrálását követõen, amelyet a trianoni békeszerzõdés szentesített (1920),³⁰ azonnal felmerült a magánjogi integrálás szükségessége. Annál is inkább, mert a közjogi integrálás pillanatában Románia területén számos partikuláris magánjog volt hatályban. A közjogi integráláshoz hasonlóan a magánjogi integráció szintén a román állam alapvetõ célkitûzése volt, de ennek megvalósítása a magánjogi viszonyok sokszínûsége végett jóval komplexebb feladatnak bizonyult. Nagy-Romániában egyidejûleg hat partikuláris magánjogi és négy partikuláris polgári perjogi rezsím létezett.

Az ókirályság területén a Code Napoléon alapján készült román polgári törvénykönyv volt hatályos. Dobruzsában és a Quadrilaterben általában szintén az ókirálysági jog volt hatályban, de jelentõs eltérésekkel a muzulmánok joga tekintetében. Besszarábiában az orosz törvények mellett a Hexabiblos (1345) volt hatályban, majd 1921-tõl néhány részletkérdés kivételével áttértek az ókirályság jogára. Bukovinában

28 Vékás L., Adalékok... i. m., 566. o.

29 Az 1910-es népszámlálás szerint Erdélyben a magyarok részaránya 31,64% volt. A kivándorlási hullámok, az asszimiláció, a szervezett és spontán (gazdasági indokú) román betelepülések következtében a magyarok részaránya Erdélyben, a 2011-es népszámlálási adatok alapján 17,80%-ra csökkent.

30 Erdély Romániához történõ csatolása a trianoni békeszerzõdés alapján. Részletekrõl lásd Romsics I., A trianoni békeszerzõdés, Osiris, Budapest, 2007.

az Optk., valamint ennek 1918 novemberéig keletkezett módosításai voltak hatályban. Erdély területén szintén az Optk. volt hatályban, viszont a magyar törvények által 1867 óta hatályba léptetett módosításokkal. Végül pedig a bánáti, körösvidéki és máramarosi területeken a történelmi magyar magánjognak 1918. december 1-jét megelőzőleg keletkezett szabályai voltak hatályban.³¹

A partikuláris jogrendszerek párhuzamos léte által okozott jogalkalmazási nehézségek, de még inkább a jogegységesítés politikai céljai végett Nagy-Románia létrejötte után elindult a jogegységesítés folyamata. Első lépésként viszont a Kormányzótanács I. rendelete fenntartotta, ideiglenes jelleggel, az Erdélyben hatályos jogot. Hasonló rendelkezést tartalmazott az 1923. évi román alkotmány 137. cikke.

A jogegységesítés lehet *teljes*, azaz az egész ország egységes jogterületté való egységesítése. Ezt gyorsan megoldani csak az ókirálási jog Erdélyre való kiterjesztésével lehetett volna. Ezt javasolta igazságügyi miniszterként Constantin Hamangiu (1869–1932), aki 1932. január 1-től szerette volna hatályba léptetni Erdélyben az ókirálási jogát, néhány olyan terület kivételével, ahol a jogfejlődésben a regáti jog hatálya erőteljes visszalépést jelentett volna (nők teljeskorúságára, a házassági jogra, a gyámságra, a telekkönyvre és a hitvestársi öröklésre vonatkozó szabályok). A javasolt megoldás viszont így is erőteljes tiltakozást váltott ki, például a kolozsvári ügyvédi kamara egyenesen katasztrofálisnak tartotta a regáti jog kiterjesztését Erdélyre, és a többi ügyvédi kamarát is hasonló állásfoglalásra szólította fel.³² Ennek az ellenállásnak és Hamangiu halálának következtében ez a terv nem is sikerült. Egyébként az ókirálási jogának azonnali és teljes bevezetését a kortárs erdélyi román jogtudósok úgy értékelték, hogy az nem lenne az erdélyi román érdekekkel összhangban.³³

A teljes jogegységesítés másik módját az új magánjogi törvénykönyvek és törvények kidolgozása jelenti, ez a folyamat el is kezdődött, viszont a jogegységesítésnek ez a leginkább megtervezett, de legidőigényesebb változata.

A jogegységesítés azonban lehet részleges is, azaz a társadalmi viszonyok egyes köreinek az egységesítése addig is megtörténhet, amíg a teljes jogegységesítés megvalósul. A részleges jogegységesítést Romániában szükségmegoldásnak, a teljes jogegységesítéshez vezető folyamat részének tekintették. A részleges jogegységesítés megvalósulhatott a regáti jog egyes elemeinek kiterjesztésével, ez történt például az 1910. évi román erdészeti törvény esetében, amelyet 1923-ban Nagy-Románia egész területére kiterjesztettek. A részleges jogegységesítés kapcsán felmerülő másik, sokkal gyakrabban használt eljárás az új törvények megalkotása volt, amelyek egy-egy kérdéskört rendeztek a teljes országterületen azonos módon. A részleges jogegységesítés a második világháború kezdetéig folyamatosan zajlott. Csak a legfontosabb jogszabályokat kiemelve, ilyen egységesítő törvények voltak: az 1923. évi szerzői jogi törvény; az 1928. évi vallásfelekezetekről szóló törvény; az 1928. évi anyakönyvi törvény;

31 Ujlaki M., *Az utódállamok jogegységesítő törekvései és a magyar magánjog*, Szeged, 1936, 7–8. o.; Balás G., *Erdély jókora jogtörténete 1849–1947 közötti kora*, Budapest, 1982, 156–157. o.

32 Vö. Budapesti Hírlap, 1931. július 8, 152. szám, 8. o.

33 C. Negrea, *Evoluția legislației în Transilvania dela 1918 până astăzi*, Cartea Românească din Cluj, Sibiu, 1943, 6. o.

a gazdasági, ipari gépek és járművek hitelbe való eladásáról szóló 1929. évi törvény; az 1924. évi,³⁴ majd az 1929. évi bányatörvény; a munkaszerződésekről szóló 1929. évi törvény;³⁵ az előzetes kényszeregyezségről (preventív konkordátumról) szóló 1929. évi törvény;³⁶ az idegen és a saját váltóról szóló 1934. évi törvény;³⁷ az 1934. évi csekk törvény; az 1938. évi telekkönyvi egységesítésről szóló törvény stb.³⁸

„A részleges jogegységesítés a dolog természeténél fogva mindig fokozatosan végbemenő folyamat, melynek eredményei mozaikszerűen helyezkednek el az egyes jogterületeken, át- meg átszöve az ezeken hatályos korábbi jogrendszereket olyan szabályokkal, amelyek valamennyi jogterületen egyformán hatályosak (...).”³⁹

A részleges jogegységesítés következtében a jogforrási rendszer Erdélyben a következőképpen alakult:⁴⁰

1. az 1918. december 1-jét megelőzőleg keletkezett magyar jogszabályok (törvények, rendeletek, szokásjog és bírói gyakorlat), ideértve az OPTK-t;

2. az 1918. december 1-jét megelőzőleg keletkezett, ideiglenesen hatályban tartott magyar jogszabályokat módosító román törvények és rendeletek;

3. az eredetileg az ókirályság területén hatályos, de utóbb az egész ország területére kiterjesztett jogszabályok;

4. a Nagy-Románia létrejötte után keletkezett, az állam teljes területén hatályos jogszabályok.

A részleges jogegységesítés a korábbi, Erdélyben alkalmazandó jog folyamatos hatályvesztésével járt.

A magyar jogszabályok román nyelvű oktatása és alkalmazása azonnal elkezdődött. Ebben jelentős segítséget jelentett, hogy a nemzeti egyenjogúságról szóló 1868. évi XLIV. törvencikk szerint „a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók” (1. §), azaz a joganyag jelentős része az impériumváltáskor román fordításban már rendelkezésre állt. A nyelvi váltás folyamatát több jogi szótár kiadásával segítették,⁴¹

34 Az új román bányatörvény, ford. *Letső L. és Domokos S.*, Viața kny., Cluj (Kolozsvár), 1924.

35 *Rozván J.*, Munkaszerződések. **Törvény a tisztviselők és munkások jog viszonyairól. A munkaszerződések**ről szóló, 1929. évi április 5-iki törvény és végrehajtási rendeletének teljes szövege magyarra fordítva és joggyakorlattal, Franklin műintézet, Oradea, 1933.

36 Lásd Az előzetes kényszeregyezségi eljárásról szóló törvény. A szenátus és a kamara által 1929. évi július 11-én megszavazott szöveg teljes magyar fordítása, Erdélyi Hírlap, Arad, 1929; Legea asupra concordatului preventiv cu motivarea Ministerului de Justiție. Promulgată în Monitorul Oficial No. 149 bis din 10 iulie 1929. Comentată și adnotată de *I. Fenichel și E. Weisz.* – Az előzetes kényszeregyezségi törvény a miniszteri indokollással. Megjelent az 1929. július 10-iki 149 bis számú Monitorul Oficialban, ford., jegyzetekkel és magyarázatokkal ellátta *Fenichel J. és Weisz J.*, Editura Tip. V. Laufer, Déva, 1929.

37 *Kormoss E.*, Az új váltótörvény magyarázata a törvény teljes magyar szövegével, Haiser György kny., Sibiu-Nagyszombat, 1934; *Szeghő I.*, Az egységes román váltótörvény, Lepage könyvkereskedés kiad., Cluj-Kolozsvár, 1934.

38 A témáról részletesen lásd *Ujlaki M.*, A magyar magánjog módosulásai Romániában, Budapest, 1934.

39 *Ujlaki M.*, Az utódállamok jogegységesítő törekvései és a magyar magánjog, Szeged, 1936, 12. o.

40 *Ujlaki M.*, Az utódállamok..., i. m., 11–12. o.

41 Például *A. Gerasim*, Dicționar practic (maghiar-román) al terminilor juridici și al altor expresiuni și cuvinte proprii pentru introducerea limbii române în materie de drept civil, procedura civilă, drept comercial, cambial, falimentar și al altor legi corelative – întocmit în urmarea codurilor române – (Magyar–román) gyakorlati szótára a román nyelvnek magánjogi, polg. perrendtartási,

illetve a kolozsvári I. Ferdinánd Egyetemen a két világháború közötti időszakban számos, az Optk.-n alapuló román nyelvű polgári jogi jegyzet jelent meg. Romániában az erdélyi partikuláris jog kérdéseivel külön szakfolyóirat, az *Ardealul Juridic* (1921–1940) foglalkozott.

Az Optk. román nyelvű oktatásában kiemelkedő szerepet játszott Camil Negrea (1882–1956) egyetemi tanár. A kolozsvári egyetemen szerzett jogi doktorátust (1904), és 1919-ig Fogarason volt ügyvéd. 1919-ben nevezték ki egyetemi tanárnak az újonnan alapított, román tannyelvű I. Ferdinánd Egyetemre Kolozsváron. Osztrák és magyar magánjogot, illetve telekkönyvi jogot oktatott. Négy kötetben jelentette meg főművét (*Dreptul civil al ținuturilor ardelenene și ungiurene în comparațiune cu dreptul român, 1921–1930*, címe magyarul: Az erdélyi és magyar részek polgári joga, a román joggal összehasonlítva). Közreműködött a II. Károly féle Polgári törvénykönyv és az 1938. évi telekkönyvi rendtartás kidolgozásában. Egyetemi oktatói és tudományos pályáját 1948-as (kényszer)nyugdíjazásáig folytatta.⁴²

A magánjog egységesítését – a regáti jog kiterjesztésének kudarcára való tekintettel is – Nagy-Romániában új törvénykönyvek megalkotásával tartották megvalósíthatónak. Így el is kezdődött a munka a két új magánjogi kódex, azaz a Polgári törvénykönyv és a Kereskedelmi törvénykönyv tervezetén.

A sajtó már 1936-ban beszámolt a munkálatok sikeréről a Kereskedelmi törvénykönyv kapcsán: „Az ős folyamán parlamenti tárgyalás elé kerül az egységes Kereskedelmi kódex tervezete. A kereskedelmi jog egységesítésének előkészítésével megbízott bizottság munkálataival már annyira előrehaladt, hogy az új kereskedelmi törvénykönyv tervezete az ős folyamán a parlament elé kerülhet. A törvénytervezetbe több olyan, jelenleg is érvényben levő törvényt vettek fel, amelyek az iparral, vagy kereskedelemmel szoros kapcsolatban állanak, így például a cégjegyzési törvényt és a tisztességtelen versenyről szóló törvényt teljes egészében beiktatták az új törvénytervezetbe. A tervezet bevezeti az egész ország területén a korlátolt felelősségű társaságok intézményét. Ez a társasági forma eddig csak Bucovinában létezett. A korlátolt felelősségű társaság főcélja – mint tudjuk – az, hogy a családi részvénytársaságokat helyettesítse. A részvénytársaságok rendszabályozásával kapcsolatban az igazgatósági tagok fokozott felelősségét vezeti be az új kódex.”⁴³ Valójában a folyamat hosszabb időt vett igénybe.

A Polgári törvénykönyv, a Kereskedelmi törvénykönyv és a Polgári eljárásjogi törvény tervezetét II. Károly király diktatúrája alatt fogadták el.

Az új Polgári törvénykönyv a Hivatalos Közlöny 1939. november 8-i számában jelent meg, hatálybalépését eredetileg 1940. március 1-re tervezték. Az igaz-

---

kereskedelmi váltó- és csődjogi, valamint más, ezekkel vonatkozásban levő anyagban való bevezetésre alkalmas jogi műkifejezések, más kifejezésmódok és szavaknak a román törvénykönyvek nyomán összeállítva, Sibiu (Nagyszeben), 1920; *T. Pop*, Dictionar juridic român-maghiar și maghiar-român, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1921.

42 Többször volt a jogi kar dékánja (1920–1921, 1926–1927, 1940–1942), illetve az egyetem rektora is volt (1924–1925). 1940–1944 között, amikor Észak-Erdély a második bécsi döntés következtében visszakerült Magyarországhoz, Nagyszebenben tanított. Ügyvédi praxisát Kolozsváron is fenntartotta, számos sajtóvisszhangot is kiváltó perben képviselt ügyfeleket.

43 Vö. Keleti Újság, 1936. augusztus 7, XIX. évf. 180. sz.

ságügyminiszter nyilatkozata szerint „legnagyobb köszönetünket, hálánkat és hódolatunkat kell azonban kifejeznünk őfelsége II. Károly király iránt, akinek magas útmutatásai és csak a haza javát néző kezdeményezésére valósult meg ez a valóban rendkívüli méretű munka.”⁴⁴ A Kereskedelmi törvénykönyvet 1938-ban fogadták el és 1940-ben módosították, 1939. október 7-től a részvénytársaságok közgyűlésére vonatkozó szabályokat pedig hatályba is léptették (208-234. cikkek). A Polgári eljárási törvénykönyvet 1939-ben fogadták el, és egy évre rá formálisan új törvénnyel helyettesítették.

Mindhárom törvénykönyv hatálybalépését 1940. szeptember 15-ében állapították meg, majd újra halasztották 1941. január 1-jére, végül 1940. december 31-én a kódexek hatályba lépést bizonytalan időre elhalasztották. Ennek okát többek között Nagy-Románia területi veszteségei képezték: Besszarábiát át kellett adnia a Szovjetunióknak (1940. június), illetve a második bécsi döntés értelmében Észak-Erdélyt Magyarországnak kellett visszaadnia (1940. augusztus 30.). A területi veszteségeket időszakosnak tekintő Románia így a megmaradt országterületen nem kívánta hatályba léptetni az egységesítő reformtörvénykönyveket, hanem kívárt, bízva a területi veszteségek ideiglenes jellegében.

A három kódexet a román jogi gondolkodás értékes alkotásának minősítették.⁴⁵ Viszont Románia területi veszteségei, a kodifikáció támogatójának, II. Károly király emigrációba kényszerítése, a világháborús események és a háborút követően a szovjet típusú diktatúra uralomra jutása a három magánjogi törvénykönyv hatálybalépését véglegesen megakadályozta, ezért, amint látni fogjuk, nem valósulhatott meg a magánjognak az új kódexek révén való egységesítése.

4. Magánjogi folyamatok Magyarországon

Magyarországon az első világháborút követően, a 19. század végének és 20. század első felének kezdeményezései és tervezetei nyomán időközben a kodifikáció folyamata 1928-ra egy újabb, magas komplexitású és színvonalú, sorban ötödik tervezetet eredményezett, amelyet a Szászy Béla (1865–1931)⁴⁶ vezetett igazságügyi minisztériumi kodifikációs bizottság szövegezte meg. Ez a szöveg sem lépett hatályba. Ennek okairól lehet vitát folytatni, valószínűleg több tényező hatott. Elsősorban a nagy gazdasági világválságot (1929–1933) lehet megemlíteni.

Másodsorban a szokásjogi álláspont erejét még mindig nem lehetett alábecsülni. Szladits Károly, a korszak legjelentősebb magánjogásza is a kodifikáció szükségessége mellett érvelt, de alapvetően a szokásjogi álláspontok feltámadását okolja a Magánjogi törvényjavaslat sikertelenségéért.⁴⁷

44 Vö. Keleti Újság, 1939. november 10, XXII. évf. 259. sz.

45 C. *Negrea*, i. m., 22–23. o.

46 Szászy István (1899–1976) neves jogtudós édesapja.

47 Szladits K., Szokásjog és kódex. *Emlékkönyv Meszlényi Artúr születésének 60. évfordulójára*. Politzer Kiadás, Budapest 1936. 272. o.

A harmadik ok „az a meggondolás, hogy egy polgári törvénykönyv ne bontsa meg a trianoni békeszerződés folytán más államokhoz került egykori országrészekkel még részben meglévő magánjogi jogegységet.”⁴⁸

A revíziós politika reális esélyként számolt a történeti Magyarország legalább részleges egységének a helyreállításával. Illés József jogtörténész 1929-ben kifejtette, hogy „míg a magyar jog minden erőszakos elnyomás ellenére is továbbél az elszakított részekben, addig nem lehet, hogy Csonka-Magyarországon új jog foglalja el a régi helyét”.⁴⁹

Ugyanígy érvelt Kolosváry Bálint is: az elszakított területeken még hatályos magyar magánjog „a lelki és gondolkozásbeli egységnek még egyik fontos tényezője (...) akként öleli körül láthatatlan szellemi fal gyanánt az új határokon innen és túli magyar nemzetet. Kodifikálatlan volta a kodifikációra ugyan nagyon, de nagyon megérett, de ez a kodifikáció helyre nem hozható veszteséget is jelentene. A magánjogi jogegység lerombolását – egy újabb, egy magánjogi vonatkozású Trianont (...). Az új kódex magánjoga ezzel szemben a csonka ország szűkreszabott földrajzi területére szorulna vissza s megindítaná ezzel (sajnos sok más tényező mellett is) azt a lassú elidegenülési folyamatot, mely a testi sorompóknál sokkal károsabb lelki sorompók kialakulására vezetne.”⁵⁰

Szladits elégtétellel látta „azt a szívós ellenállóerőt, mellyel sok évszázad magyar jogfejlődése az új hatalmak megsemmisítési törekvéseinek ellenáll. De nem szabad magunkat ámítanunk: odaát már sok rést ütöttek a magyar jogrendszeren, melyet az egységesítő kodifikáció szökőárja⁵¹ már elönteni készül. A jogegységet már olyan sok ponton szakították meg, hogy annak megóvása semmi esetre sem lehet helytálló érv a magyar magánjogi kodifikációval szemben.”⁵² Vagyis Szladits kodifikációpárti álláspontra helyezkedett. Hasonló álláspontra helyezkedett Tóth Lajos: a Magánjogi törvényjavaslat alapvetően a szokásjog kodifikációja, és ha ebből a szokásjogi anyagból kodifikált törvény lesz, ez „nem állhat útjában annak, hogy odaát továbbra is – mint szokásjogi anyag alkalmaztassák; az ugyanis, hogy minálunk törvényé tétetett odaát való szokásjogi mivoltából semmit nem detrahál.”⁵³

A negyedik ok, amiért elmaradt a Magánjogi törvényjavaslat elfogadása, talán Szász Béla korai halála (65 évesen hunyt el), hiszen a véglegesítés folyamatában szükség lett volna a közreműködésére, az esetleges módosításoknak a törvénykönyv teljes szövegére gyakorolt hatásait pontosan felmérő, az összehangoló munkát irányító és elvégző tevékenységére.⁵⁴

48 Vékás L., Adalékok... i. m., 567. o.

49 Lásd Illés J., *Ünnepi beszéd a Magyar Jogászegylet 50. éves fennállása alkalmából, Magyar Jogászegyleti Értekezések XXI. kötet, Franklin-Társulat, Budapest, 1930, 217. o.*

50 Kolosváry B., A magánjogi kodifikáció problémája, *Törvényhozók lapja*, 1932/1, 3. o.

51 Románia vonatkozásában a magyar magánjog hatályvesztésének folyamatáról lásd Veress E., Erdély magánjogi integrálása (1918–1945), in *uő.* (szerk), Erdély jogtörténete, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018, 457–469. o. A kérdés polgári perjogi vonatkozásairól pedig lásd Veress E., A jogegységesítés útvesztői. Polgári perjog Erdélyben 1918/1920 és 1945 között, *Rubicon* 2019/9-10, 101–103. o.

52 Vö. Szladits K., A magyar magánjog módosulásai Romániában (recenzió Ujlaki Miklós könyvéről), *Jogtudományi Közöny*, 1934/39. sz., 246. o.

53 Tóth L., Magánjogunk kodifikációjának kérdéséhez, *Királyi Közjegyzők Közönye* 1934/10, 35. o.

54 A Budapesti Hírlapban megjelent gyászír szerint „nagy kár, hogy a kódex parlamenti sorsa az ő kezéből immár végképpen kiesett”. *Vö. Budapesti Hírlap, 1931. június 18, 135. szám, 4. o. Más for-*

Vagyis 1940-ben Magyarországon még nem volt elfogadott polgári kódex, hanem a bírói jogfejlesztés eredményeképpen kialakult magánjog volt hatályban, az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat is elsősorban ezt a jogot összegezte és alakította át modern kódexszé. A törvényjavaslat hatálybalépése viszont elmaradt.

5. Az Optk. erdélyi hatályának vége: a gyorsított román és magyar jogegységesítés

Észak-Erdélynek a második bécsi döntéssel (1940) Magyarországhoz történő visszacsatolása felvetette a magánjog rendezésének a kérdését is. A jogalkotó az 1940. évi XXVI. t.c.-ben felhatalmazta a kormányt mindazon intézkedések megtételére, amelyek a visszacsatolt terület magánjogi rendszerének az ország fennálló jogrendszerébe való beillesztése végett szükségesek (3. §).

A magyar kormány Észak-Erdély teljes magánjogi integrálását szerette volna. Ez a folyamat azonban nem volt problémamentes. Az integrációs célt gyorsan csak az Optk. hatályon kívül helyezésével, illetve a régi, szokásjogi alapú magyar magánjog bevezetésével lehetett elérni, amely elsősorban a családjog és az öröklési jog vonatkozásában fontos kérdésekben tért el az Optk. megszokott rendszerétől.⁵⁵

Az erdélyi jogászközösség a kodifikált magánjoghoz ragaszkodott, és az egységes magyar magánjogi kódex megalkotásáig inkább hatályban tartotta volna az Optk.-t. Az Optk. idegen jog ugyan, érveltek, de nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy hatálybalépésének több generációra kiterjedő időszaka hozzászoktatta az erdélyi jogászokat ehhez az idegen joghoz, olyannyira, hogy ők ennek a jognak az idegen voltát nem is érzik.⁵⁶

A magyar jog kiterjesztésével kapcsolatos kifogásokat a marosvásárhelyi Ügyvédi Kamara felterjesztésben foglalta össze.⁵⁷ Három kifogáscsoportot szeretnék kiemelni.⁵⁸ Az első kifogás arra vonatkozott, hogy az Optk. házassági vagyoni jogi és öröklési jogi szabályai az erdélyi lakosság érzületével, vagyoni és gazdasági viszonyaival az Optk. hatályának kilenc évtizede alatt összeforrtak, és Erdélyben a

---

rás is kiemeli, hogy „éppen azért igazán tragikus veszteség, hogy a nagy jogalkotó művész kezéből éppen akkor hullott ki a toll, amikor végre mindenki: parlament, jogtudomány és gyakorlati jogászság egységes lendülettel a kódex törvényerőre emelésére tökélt el magát. Most lenne a legnagyobb szükség Szász Béla nagyszerű alakítóképeségére, hogy a felhalmozott értékes bírálati anyagot egységes szerkezetbe foglalja az érintetlenül hagyott részekkel. Mennyire fog ez sikerülni nélküle: az idő mutatja meg.” Vö. Jogtudományi Közlöny, 1931/13. szám, 131. o.

55 Részletekről lásd *Burián L.*, Szokásjog versus kodifikált jog a magyar magánjog történetében, különös tekintettel a magyar magánjog bevezetésére Észak-Erdélyben, in *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*, Szent István Társulat, Budapest, 2014, 69–81. o.; *Szász I.*, Magánjogunk egységesítése az öröklési jog terén, Universitas Francisco Josephina Acta Juridico Politica, 6. szám, Kolozsvár, 1942, 29–61. o.

56 *Schuster R.*, Erdély és a magánjog, Magyar Jogi Szemle, 1940. évf. XVII. szám. Schuster Rudolf (Medgyes, 1860 – Budapest, 1941) a kolozsvári jogi karon szerzett diplomát, ügyvéd, majd marosvásárhelyi kir. táblai bíró, kúriai bíró, szabadalmi bíró, jogi szakíró.

57 Vö. Erdélyi Jogélet, 1942/1–2.

58 *Túry S. K.*, Magánjogunk egységesítésének befejezése, különös tekintettel annak jogforrástani vonatkozásaira, Universitas Francisco Josephina Acta Juridico Politica, 6. szám, Kolozsvár, 1942, 9–11. o.

magyar jog vonatkozó szabályai tűnnek idegennek. A második felvetés szerint a magyar magánjog nincs írásba foglalva, ezért nehéz e szabályokat az erdélyi lakosságra nézve hozzáférhetővé tenni. A harmadik fenntartás pedig arra vonatkozott, hogy a kodifikált jogot szokásjog váltja fel: így az Optk. eddigi szilárd keretei helyébe most a természeténél fogva cseppfolyósabb szokásjogi rendszer kerül. „A szokásjogról azt tanítja az elmélet, hogy az a nép jogérzetével megegyező és a köztudatban bennélő oly szabály, amely kötelező erejét éppen ebben a köztudatban bírja s amelynek jellemzője, hogy a folytonos gyakorlás útján, nem pedig a jogalkotás rendes formái között, vagyis nem a jogalkotó hatalom egyetlen aktusával jön létre. Ha ugyanis ez így van, legalább is kétséges, lehetséges-e elvileg az erdélyi nép köztudatában nem élő, az itt élő nép jogérzetével összhangban nem levő, itt alkalmazásban évtizedek óta vagy talán egyáltalán nem volt szokásjogi szabálykomplexumot kormányrendelettel Erdély területére kiterjeszteni.”⁵⁹ Fontos hangsúlyozni, hogy az ellenállás egyébként nem a jogegységesítéssel, hanem kifejezetten a szokásjogi alapú polgári joggal szemben merült fel. Ezt az attitűdöt azonban nem fogadták pozitívan, és alapvetően úgy tartották, hogy Erdélyt is elérte a 19. század második felében elterjedt nézet és irányzat, amely a jogszabályokat nem elsősorban a nemzeti kultúra szempontjából, hanem inkább a hasznosság és alkalmazhatóság szempontjából értékelte.⁶⁰

A kormányzat ezeket az érveket nem fogadta el és a jog egységesítése – így az Optk. kizorítása – mellett döntött, így teljessé tette a visszacsatolt keleti és erdélyi országrészek jogának az anyaország magánjogi rendjével való egységét, és végleg törölte ezzel az Optk.-t a magánjog tételes forrásai közül. A jogegységesítés legfontosabb eszközei: a dologi jog területén az 1440/1941. M. E. rendelet, a személyi és a családi jog területén az 1600/1941. M. E. rendelet, a kötelmi jog és a hiteljog kérdésében az 5460/1941. M. E. rendelet voltak. Az egységesítési folyamatot a 740/1942. M. E. rendelet zárta le a birtokvédelemre, a házassági vagyonjogra, az öröklési jogra és a szerzői jogra vonatkozó szabályok kiterjesztésével, illetve a magyar magánjog kiterjesztéséről szóló generálklauzával. A szakirodalomban úgy értékelték, hogy az Optk. hatályon kívül helyezésével Észak-Erdélyben jogi vákuum keletkezett, ugyanis egyfelől formailag ugyan megtörtént a magyar szokásjog átültetése, de másfelől nem ismert az így hatályba léptetett jog tartalma. A formailag hatályban lévő magyar szokásjogot annak alkalmazásával az erdélyi jogalkalmazónak kell létrehoznia.⁶¹

A jogegységesítés mellett szólt az Optk. idegen, Erdélyre rákényszerített jellege, a szokásjognak az erdélyi jogérzethez való közelsége, és a legfontosabb érv: a visszacsatolt területek és az anyaország jogrendszeri egységének helyreállítása.⁶² Azt is megállapították, hogy a magyar jog „tartalmát a szokás forrotta ki, ám alkalmazásuk jogi alapja Erdély területén immár nem a szokás, hanem a törvényhozói hatalom közvetett (utaló) kijelentése.”⁶³

59 *Túry S. K.*, i. m., 11–12. o.

60 *Túry S. K.*, i. m., 13. o.

61 *Balás P. E.*, A magyar szerzői jog szabályainak kiterjesztése a felszabadult keletmagyarországi és erdélyi országrészekre, *Universitas Francisco Josephina Acta Juridico Politica*, 6. szám, Kolozsvár, 1942, 66–69. o.

62 Részletekről lásd *Túry S. K.*, i. m., 10–12. és 17. o.

63 *Túry S. K.*, i. m., 17. o.

Így az Optk.-t Észak-Erdélyben a történelmi magyar jog visszavezetése révén helyezték hatályon kívül. Ezért pontatlan Demeter János professzor azon megállapítása, hogy általában Erdély területén az Optk.-t alkalmazták, „mindaddig, amíg azt a román törvényhozás hatályon kívül nem helyezte”.⁶⁴ Ez a megállapítás csak a második bécsi döntés által Romániánál hagyott területekre (Dél-Erdélyre) nézve igaz. Dél-Erdélyben a román állam 1943-ban, felülírva a tudományosan megalapozott, fokozatos magánjogi integráció tervét, amely a második világháború előtti időszakot jellemezte, kiterjesztette az addig vitatott és meghaladottnak tartott ókirálysági jogot (1943. évi 389. törvény a polgári és kereskedelmi jogszabályok Kárpátokon túli Romániára való kiterjesztéséről).

A második bécsi döntés által Észak-Erdély vonatkozásában bevezetett politikai rendezést azonban elsöpörték a második világháború végének körülményei. A trianoni rendezés igazságtalanságát viszonylag korrekt, kompromisszumos módon rendező bécsi döntőbíráskodás alapját Hitler és Mussolini döntése jelentette, ezért fenntartására a háború után nem volt tényleges esély. Ugyanilyen irányba hatott a háborúból való sikeres román kiugrás ténye, valamint Sztálin viszonyulása az erdélyi kérdéshez. Észak-Erdélyt a szovjetek 1945 márciusában átadták a román közigazgatásnak, a román jogalkotó pedig villámgyorsan, 1944 áprilisában bevezette az ókirálysági román magánjogot (1945. évi 260. törvény), az 1864. évi Polgári törvénykönyvet. Ezzel a román jogegységesítés folyamata alapjaiban lezárult.⁶⁵

Az Optk. cseréjének eredeti modelljeit, azaz új magyar vagy új román polgári törvénykönyvvel való leváltását a kelet-közép-európai történelem bonyolult folyamatai akadályozták meg. Az Optk. hatályvesztése Észak-Erdélyben a történelmi magyar jog, Dél-Erdélyben az ókirálysági román jog kiterjesztésével valósult meg. A második bécsi döntést követően Észak-Erdélyben hatályba lépett történelmi magyar jogot pedig nagyon rövid idő után, a román igazgatás visszatérését követően az ókirályság joga váltotta fel, immár a Románia keretei között újra egységesülő Erdélyben. Következésképpen Erdélyben az Optk.-t majdnem kilenc évtizedig alkalmazták, így ezen évtizedek alatt előbb a magyar (1853–1920), majd a román polgári jognak (1920–1943) is szerves részét képezte.

64 *Demeter J.*, A román jog kodifikálásának szakaszai és jellemzői, *Jogtudományi Közlöny*, 1985/4, 211. o.

65 A kérdésről részletesen és a továbbra is hatályban maradt néhány partikuláris szabályról lásd *Kiss G.*, Magánjogi törvényhozás Romániában, *Jogtudományi Közlöny*, 1948/5–6, 45–51. o.

Szerzők

Fegyveresi Zsolt, egyetemi adjunktus, Sapientia EMTE Jogtudományi Intézete (Kolozsvár), tudományos kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet (Budapest)

Kokoly Zsolt, egyetemi adjunktus, Sapientia EMTE Jogtudományi Intézete (Kolozsvár)

Kovács Bálint, egyetemi tanársegéd, Sapientia EMTE Jogtudományi Intézete (Kolozsvár), tudományos kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet (Budapest)

Menyhárd Attila, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK (Budapest)

Nótári Tamás, egyetemi tanár, Sapientia EMTE Jogtudományi Intézete (Kolozsvár), az MTA doktora

Pál Előd, egyetemi tanársegéd, Sapientia EMTE Jogtudományi Intézete (Kolozsvár), igazgató, Collegium Iuridicum szakkollégium (Kolozsvár)

Székely János, egyetemi adjunktus, Sapientia EMTE Jogtudományi Intézete (Kolozsvár)

Sztranyiczki Szilárd, egyetemi docens, Sapientia EMTE Jogtudományi Intézete (Kolozsvár)

Vallasek Magdolna, egyetemi adjunktus, Sapientia EMTE Jogtudományi Intézete (Kolozsvár)

Varga Attila, egyetemi docens, Sapientia EMTE Jogtudományi Intézete (Kolozsvár), alkotmánybíró (Bukarest)

Veress Emőd, egyetemi tanár, Sapientia EMTE Jogtudományi Intézete (Kolozsvár), főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet (Budapest)

